

T.C.
ORDU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

RUSYA'NIN ALTAY DİNİ MİSYONU (1830-1917)

YAZAR
HARUN ARSLANTÜRK

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN
PROF. DR. FATİH ÜNAL

ORDU- 2023

TEZ KABUL SAYFASI

Harun ARSLANTÜRK tarafından hazırlanan “**Rusya’nın Altay Dinî Misyonu (1830-1917)**” başlıklı bu çalışma, **27.07.2023** tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, jürimiz tarafından **DOKTORA tezi** olarak kabul edilmiştir.

Başkan	Prof. Dr. İbrahim TELLİOĞLU Ondokuz Mayıs Üniversitesi / Fen- Edebiyat Fakültesi	İmza
Üye	Prof. Dr. Fatih ÜNAL Ordu Üniversitesi / Fen- Edebiyat Fakültesi	İmza
Üye	Doç. Dr. Abdülkadir ÖZTÜRK Ordu Üniversitesi / Fen- Edebiyat Fakültesi	İmza
Üye	Doç. Dr. Mesut KARAKULAK Ordu Üniversitesi / Fen- Edebiyat Fakültesi	İmza
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Cumhur KAYGUSUZ Ondokuz Mayıs Üniversitesi / Çarşamba İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi	İmza

ETİK BEYANI

Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

HARUN ARSLANTÜRK

ÖZET

TARİH

RUSYA'NIN ALTAY DİNİ MİSYONU (1830-1917)

HARUN ARSLANTÜRK

XVIII. asırda Çarlık Rusya'nın ele geçirdiği Altay bölgesi, Cengiz Aytmatov'un "hepimiz Altay kazanından çıktık" ifadesinden hareketle tarihin bilinen en eski devirlerinden beri Türk kültür ve medeniyetinin yaşatıldığı coğrafyaların başında gelir. Rusların Altay bölgesinde yapmış olduğu kolonizasyon sonucunda burada yaşayan Altay Türkleri, dinî-ideolojik eksenli Hıristiyanlaştırılma ve Ruslaştırma politikalarına maruz kaldı. Ortodoks öğretilerin esas alındığı Altay Türklüğü üzerindeki bu asimilasyon siyaseti, 1830'da Ulala'da kurulan Altay Dinî Misyonu'yla kurumsal bir yapıya dönüştürüldü. Misyonun nihaî hedefi Rus dili, inancı ve kültürünü bu topraklarda kalıcı hale getirerek Çarlık Rusya sınırlarında tek tip millet oluşturma gayretiydi. Çalışmanın birinci bölümünde, Altay bölgesinin tarihi süreç içerisinde geçirdiği farklı hâkimiyet evreleri değerlendirildikten sonra, bölgede yaşayan Altay Türkleri'nin siyasi, iktisadi ve geleneksel inanç yönleri genel hatlarıyla ele alındı. İkinci bölümde Rusların Hıristiyanlığı kabulüyle devlet teşekkülünü tamamlamasının akabinde Türk hâkimiyetine girmesi, bu hâkimiyetle başlayan Rus-Ortodoksluğundaki kırılma evresi, XV. asrın sonlarında yeniden bağımsızlığını elde eden Rusların 1552'de Kazan Hanlığı'nı işgaliyle Türk coğrafyasında özelde ise Altaylarda başlatmış oldukları misyonerlik faaliyetleri ve Altay Dinî Misyonu'nun kurulma süreciyle bu misyonda görev yapan Ortodoks din adamlarının başkanlık dönemleri değerlendirildi. Üçüncü bölümde idari-iktisadi açıdan oluşturulan misyona bağlı manastır ve misyonerlik şubelerinin açılması, bu idari yapılanma aracılığıyla misyon sınırlarının etki alanının genişletilmesi ve bu kurumların Rus misyonerlik faaliyetlerinin motivasyonuna etkisi incelendi. Dördüncü ve son bölümde ise misyonerlik faaliyetlerinin en etkin yolu olan eğitim kurumlarının oluşumu, okullarda uygulanan yerel dilde öğrenme sistemi, bu sistem aracılığıyla küçük yaşta itibaren yetiştirilerek misyona dahil edilen Altaylı çocukların, bölgedeki misyonerlik faaliyetleri ve nihayetinde bölgede açılan hastaneler vasıtasıyla gerçekleştirilen sağlık yardımları, misyonerlik faaliyetleri kapsamında tetkik edildi.

Anahtar Kelimeler: Rus, Hıristiyan, Ortodoks, Altay, Misyonerlik.

ABSTRACT

HISTORY

ALTAI RELIGIOUS MISSION OF THE RUSSIA

HARUN ARSLANTÜRK

In the 18th century, the Altai region, which was captured by Tsarist Russia, is one of the geographies where Turkish culture and civilization has been kept alive since the oldest known periods of history, based on Cengiz Aytmatov's expression "we all came out of the Altai cauldron". As a result of the Russian colonization of the Altai region, the Altai Turks living here were subjected to religious-ideological Christianization and Russification policies. This assimilation policy on the Altai Turks, based on Orthodox teachings, was institutionalized with the Altai Religious Mission established in Ulala in 1830. The ultimate goal of the mission was to perpetuate the Russian language, faith and culture in these lands and to create a uniform nation within the borders of Tsarist Russia. In the first part of the study, after evaluating the different phases of domination of the Altai region in the historical process, the political, economic, and traditional belief aspects of the Altai Turks living in the region were discussed in general terms. In the second part, after the Russians completed their state formation with the acceptance of Christianity, their entry into Turkish sovereignty, the breaking phase in Russian-Orthodoxy that started with this sovereignty, the missionary activities that the Russians, who regained their independence at the end of the 15th century, started in the Turkish geography, especially in Altai, with the occupation of the Kazan Khanate in 1552, and the establishment process of the Altai Spiritual Mission and the presidency periods of the Orthodox clergy serving in this mission were evaluated. In the third part, the opening of mission-affiliated monasteries and missionary branches, the expansion of the mission's sphere of influence through this administrative-economic structure, and the impact of these institutions on the motivation of Russian missionary activities were analyzed. In the fourth and final chapter, the formation of educational institutions, which were the most effective means of missionary activities, the system of learning in the local language implemented in schools, the Altai children who were raised from an early age and included in the mission through this system, the missionary activities in the region, and finally the health aid carried out through the hospitals opened in the region were examined within the scope of missionary activities.

Key Words : Russian, Christian, Orthodox, Altai, Missionary.

TEŞEKKÜR

Rusya'nın Altay Dinî Misyonu (1830-1917) adlı doktora tezinde; Altay bölgesinde Türklerin siyasi, iktisadi ve geleneksel inanç dünyası genel itibariyle değerlendirilirken, esas olarak odaklandığımız nokta ise Altay Dinî Misyonu'nun 1830-1914 yılları arasında idari-iktisadi açıdan misyona bağlı manastır ve misyonerlik şubelerinin açılması, bu idari yapılanma aracılığıyla misyon sınırlarının etki alanının genişlemesi, misyonerlik faaliyetlerinin en etkin yolu olan eğitim kurumlarının oluşumu, okullarda uygulanan yerel dilde öğrenme sistemi, küçük yaştan itibaren yetiştirilerek misyona dâhil edilen Altaylı gençlerin bölgedeki misyonerlik faaliyetleri ve nihayetinde bölgede açılan hastane vasıtasıyla gerçekleştirilen sağlık yardımları Rus-Ortodoks misyonerliği ekseninde ele alındı. Çalışmanın temel kaynaklarını oluşturan; Tomsk Devlet Arşivi'nde bulunan Altay Dinî Misyonu'yla ilgili arşiv belgelerinden, Tomsk Piskoposluğu'nun çıkarmış olduğu Piskoposluk Mecmuası'nda yer alan misyonla ilgili raporlarından, misyona başkanlık eden ve misyonda görevli misyonerlerin bizzat kaleme almış olduğu eserlerinden, Altay bölgesine yapılan araştırma gezilerinin kaleme alındığı seyahat notlarından, Çarlık ve Sovyet dönemi etnograflarının konuyla alakalı bilimsel çalışmalarından, Rus teologların yakın zamanda yapmış oldukları Altay Dinî Misyonu araştırmaları ve son olarak konuyla doğrudan veya dolaylı olarak Türk bilim çevrelerince ele alınan akademik çalışmalardan yararlanıldı.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında çok sayıda kişinin katkısı söz konusudur. Öncelikle beynelmilel akademik bilgi birikiminden istifade ettiğim, tez konusunun belirlenme kaynağı, çalışmanın ilk aşamasından sonuna kadar kıymetli vakitlerini ayıran hocam Sn. Prof. Dr. Fatih ÜNAL'a, akademik hayata adım atmamıza vesile olan ve kıymetli yönlendirmeleriyle daima bizleri destekleyen yüksek lisans tez hocam Sn. Dr. Öğr. Üyesi Fuat HACISALİHOĞLU'na, tez izleme komitesinde bulunan ve her defasında yapmış olduğumuz toplantılara Kazakistan'dan bağlanarak değerli katkılar sunan Sn. Doç. Dr. Abdülkadir ÖZTÜRK'e minnet borçluyum. Lisans öğrenimimden bugüne dek varlığıyla bana güç veren, akademik hayatımda önem arz eden ve bizi biz yapan değerlerden Sn. Prof. Dr. Sadullah GÜLTEN'e, Doç. Dr. Murat ÖZKAN ve Doç. Dr. Mesut KARAKULAK'a, Dr. Öğr. Üyesi Halim KILIÇ, Dr. Öğr. Üyesi Kâmil YAVUZ ve Dr. Öğr. Üyesi Zafer SEVER'e teşekkür ediyorum.

Akademik çalışma hayatına başladığım, doğduğum topraklar olan Ardahan'daki değerlere de bu satırlarda yer vermeden olmaz. Başta akademik çalışma hayatına başlamama vesile olan, entelektüel duruşu ve devlet adamlığıyla daima rol model aldığım Ardahan Üniversitesi Kurucu Rektörü Sn. Prof. Dr. Ramazan KORKMAZ hocama, Rusça dil eğitimi almak için Rusya Federasyonu'na bağlı Nijniy Novgorod şehrine gitmem hususunda destek veren mevcut rektörümüz Sn. Prof. Dr. Mehmet BİBER'e, Ardahan Üniversitesi Tarih Bölümü'nde çalışma hayatım süresince akademik ve idari anlamda bizlere dokunan Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı Başkanı Sn. Dr. Öğr. Üyesi Suat VURAL hocama, Tarih Bölümü'nde akademik olarak birlikte yol yürüdüğüm, aynı dil-kültür ile aynı odayı paylaştığım ve desteklerini her zaman yanımda hissettiğim Arş. Gör. Volkan ÖZKAN'a, doktora tez yazım aşamasında gerek Rusça çeviriler gerekse Ortodoks terminolojisi hakkında kendisinden pek çok akademik bilgi aldığım Sn. Dr. Öğr. Üyesi Nina PETROVİCİ'ye, Türk bilim çevresinde Altayistik çalışmalarda önemli yerleri olan, bölgede yapmış oldukları destan derlemeleri ve Altay Dili üzerine kıymetli araştırmalar yapan ve burada elde ettikleri bilgi birikimini bizlere aktaran Sn. Doç. Dr. Fatih ŞAYHAN ve Dr. Öğr. Üyesi Abdullah ELCAN'a şükranlarımı sunuyorum. Bununla birlikte Rusya'da eğitim gördüğümüz süre zarfında her türlü desteklerini yakinen hissettiğim, Rus Dili-Kültürü noktasında tecrübe ve donanım sahibi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Tarih Bölümü Dr. Öğr. Üyesi Cumhuriyet KAYGUSUZ'a, ulaşamadığım Rusça kaynakların temininde Moskova ve Petersburg'dan desteklerini esirgemeyen Dr. Öğr. Üyesi Mustafa TANRIVERDİ ve St. Petersburg Devlet Üniversitesi Şarkiyat Fakültesi'nden Eray AKÇAY'a müteşekkirim.

Son olarak bu seviyeye gelmemin mihenk taşı ilk öğretmenim, rahmetli büyükbabam namıdiğer onbaşı Müdür BALCI'ya, maddî ve manevî desteklerini daima hissettiğim ve hissetmeye devam ettiğim kıymetli babam İbrahim ARSLANTÜRK, annem Zübeyde ARSLANTÜRK, kız kardeşlerim Reyhan ve İrem ARSLANTÜRK'e, bu süreçte en az benim kadar emeği olan, çoğu zaman ihmal etmek zorunda kaldığım sevgili eşim Kader ARSLANTÜRK, çocuklarım Gökalp ve Gökçen İdil ARSLANTÜRK'e, kıymetli dostlarım Cem KIRMIZIKOÇ, Ferhat POLAT, Olgun TURAN, Sadun TOPÇU, Serhat BÜYÜKKAYA ve Taygun TAŞÇI'ya minnet borçluyum.

HARUN ARSLANTÜRK

İÇİNDEKİLER

Sayfa

TEZ KABUL	ii
ETİK BEYANI	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER	viii
GRAFİKLER	xi
KISALTMALAR	xii
GİRİŞ	1
1. ALTAY BÖLGESİNDE YAŞAYAN TÜRK HALKLARI	9
1.1. Tarihî Süreç İçerisinde Altay Bölgesi.....	9
1.2. Güney Altaylılar	14
1.2.1. Altaylılar (Altay-Kijiler).....	14
1.2.2. Teleütler	16
1.2.3. Telengitler	20
1.3. Kuzey Altaylılar.....	22
1.3.1. Kumandılar	22
1.3.2. Çelkandular	25
1.3.3. Tubalar	26
1.4. Altay Türklerinin Geleneksel İktisadî Hayatı	27
1.4.1. Tarım.....	27
1.4.2. Hayvancılık	27
1.4.3. Avcılık	29
1.5. Altay Türklerinin İnanç Dünyası	30
1.5.1. Şamanizm.....	30
1.5.2. Burhanizm.....	33
2. RUS ORTODOKS KİLİSESİ VE ALTAY DİNÎ MİSYONU	36
2.1. Rusların Hıristiyanlığı Kabulü	36
2.2. Rus Ortodoks Kilisesi Misyonerlik Faaliyetlerine Genel Bir Bakış.....	36

2.2.1. Altın Orda Dönemi Rus Ortodoks Kilisesi	36
2.2.2. Rus Ortodoks Kilisesinin İdil-Ural Bölgesinde Misyonerlik Faaliyetleri	38
2.2.3. Rus Ortodoks Kilisesinin Sibir Bölgesinde Misyonerlik Faaliyetleri	41
2.3. Altay Dinî Misyonu'nun Kuruluşu ve Misyon Başkanlarının Faaliyetleri.....	45
2.3.1. Makariy Gluharev Dönemi (1830-1844)	45
2.3.2. Stefan Landışev Dönemi (1844-1865).....	52
2.3.3. Vladimir Petrov Dönemi (1865-1883).....	57
2.3.4 Makariy Nevskiy Dönemi (1883-1891).....	62
2.3.5. Vladimir Sinkovskiy Dönemi (1891-1893)	66
2.3.6. Mefodiy Gerasimov Dönemi (1894-1898)	68
2.3.7. Sergiy Petrov Dönemi (1899-1901).....	69
2.3.8. Makariy Pavlov Dönemi (1901-1905).....	70
2.3.9. İnnokentiy Sokolov Dönemi (1905-1917).....	71
3. ALTAY DİNÎ MİSYONU'NUN İDARİ-İKTİSADİ YAPISI-MANASTIRLARI- MİSYONERLİK ŞUBELERİ	75
3.1. Altay Dinî Misyonu'nun İdari Yapısı	75
3.2. Altay Dinî Misyonu'nun İktisadi Yapısı	77
3.3. Manastırlar	81
3.3.1. Nikolayev Misyoner Kadın Manastırı	81
3.3.2. Çulışman Misyoner Erkek Manastırı	87
3.3.3. Biysk Tihvin Kadın Manstırı	91
3.3.4. Çemal Kadın Cemaati	95
3.3.5. Matur-İver Kadın Cemaati	98
3.4. Misyonerlik Şubeleri.....	101
3.4.1. Ulala Misyonerlik Şubesi.....	103
3.4.2. Mıyuta Misyonerlik Şubesi.....	105
3.4.3. Çemal Misyonerlik Şubesi	107
3.4.4. Makariyev Misyonerlik Şubesi	108
3.4.5. Çörmy-Anuy Misyonerlik Şubesi	110
3.4.6. Kondom (Kuznetsk) Misyonerlik Şubesi	111
3.4.7. Kebezen Misyonerlik Şubesi	113
3.4.8. Onguday Misyonerlik Şubesi.....	114
3.4.9. Üst Başkaus (Çulışman) Misyonerlik Şubesi	115
3.4.10. Mras (Üst-Anzas) Misyonerlik Şubesi	116

3.4.11. Çuy Misyonerlik Şubesi.....	117
3.4.12. Baçat Misyonerlik Şubesi	119
3.4.13. Sozop Misyonerlik Şubesi	120
3.4.14. Paspaul Misyonerlik Şubesi.....	122
3.4.15. Üst-Kan Misyonerlik Şubesi.....	123
3.4.16 Aleksandrovka Misyonerlik Şubesi.	126
3.4.17 Tayna Misyonerlik Şubesi.	128
3.4.18. İnya Misyonerlik Şubesi	129
3.4.19. Ulagan Misyonerlik Şubesi.....	130
3.4.20. Çerga Misyonerlik Şubesi.....	132
3.4.21. Matur Misyonerlik Şubesi	133
3.4.22. Abay Misyonerlik Şubesi.....	135
3.4.23. İlinka Misyonerlik Şubesi	136
3.2.24. Lebed (Turaçak) Misyonerlik Şubesi	138
3.4.25. Belıy-Anuy Misyonerlik Şubesi	139
3.4.26. Diğer Misyonerlik Şubeleri	139
4. ALTAY DİNİ MİSYONU’NUN EĞİTİM VE SAĞLIK FAALİYETLERİ	142
4.1. Altay Dinî Misyonu’nun Eğitim Faaliyetleri.....	142
4.1.1 Altay’da İlk Misyoner Okulları	142
4.1.2. Ulala Misyoner Okulu	143
4.1.3. Biysk Misyoner İlmihal Okulu	146
4.1.4. Nikolay İvanoviç İlminskiy ve Altay Dinî Misyonu	150
4.1.5. Altay’da Misyoner Okul Şubeleri ve Okur-Yazarlık Oranı.....	154
4.2. Altay Dinî Misyonu’nun Sağlık Faaliyetleri	159
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	163
KAYNAKLAR	169
EKLER	190
ÖZGEÇMİŞ	199

GRAFİKLER

Sayfa

Grafik 2.3.1. Makariy Gluharev Dönemi Vaftiz Sayıları	51
Grafik 2.3.2. Stefan Landışev Dönemi (1844-1856) Vaftiz Sayıları.....	53
Grafik 2.3.2. Stefan Landışev Dönemi (1856-1862) Vaftiz Sayıları.....	55
Grafik 2.3.3. Vladimir Petrov Dönemi (1871-1874) Vaftiz Sayıları.....	60
Grafik 2.3.9. İnnokentiy Sokolov Dönemi 1916 Yılı Vaftiz Sayıları.....	72
Grafik 2.3.9. İnnokentiy Sokolov Dönemi 1917 Yılı Vaftiz Sayıları.....	72
Grafik 3.3.1. 1863-1905 Nikolayev Misyoner Manastırı Rahibe Sayısı	84
Grafik 3.3.1. Nikolayev Manastırı Yetimhane ve Okuldaki Mevcut Kız Çocuğu	85
Grafik 3.3.3. Tihvin Manastırı Yetimhane ve Okulda Yer Alan Kız Çocuğu Sayısı	93
Grafik 4.1.5. Altay'da 1864-1917 Yıllarında Okul-Öğrenci Sayıları.....	155
Grafik 4.1.5. 1890 Yılı Okur-Yazar Sayısının Nüfusa Oranı	156
Grafik 4.1.5. 1909 Misyonerlik Şubeleri Okuma-Yazma Bilen/Bilmeyen Sayısı	157
Grafik 4.1.5. Nüfusa Göre Okuma-Yazma Yüzdesi (1916)	158

Sayfa

KISALTMALAR

AKUNB	: Altayskaya Kraevaya Universalnaya Nauçnaya Biblioteka
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
D.	: Delo
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
Ed.	: Editör
F.	: Fon
g.	: God
GAGU	: Gorno-Altayskiy Gosudarstvennyy Universitet
GATO	: Gosudarstvennyy Arhiv Tomskoy Oblasti
Haz.	: Hazırlayan
Kn.	: Kniga
L.	: List
MEB	: Millî Eğitim Bakanlığı
Op.	: Opis
Peç.	: Peçat
Per.	: Perevod
Red.	: Redaksiyon
RİO	: Redakcionno-İzdatelskiy Otdel
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
Sn.	: Sayın
Sob.	: Sobranie
SSSR	: Soyuz Sovetskih Sotsialistiçeskih Respublik
T.	: Tom
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
Tip.	: Tipografiya
TTK	: Türk Tarih Kurumu
v.	: Veka
Yay.	: Yayın

GİRİŞ

Latince *mittere*¹ fiilinin mastar hali olan *missio* kökünden türeyen *misyon* dilimize Fransızca *mission*² kelimesinden geçmiştir. Misyon sözlükte; görev, yetki, amaç, aracılık yapma ve gönderme gibi manalara gelmektedir. Misyon kelimesinden türeyen misyoner ise mana olarak görevli, yetkili kişi anlamını taşır. Sözlükteki manalardan hareketle Hıristiyanlığı yayma işine misyon, bu görevi kendisine ülkü edinmiş, kilise tarafından yetkilendirilmiş din adamına misyoner ve bu din adamlarının yapmış olduğu faaliyetlere de misyonerlik denilmektedir. Hıristiyan misyonerler Matta İncil’inde Hz. İsa’dan rivayet edilen “Öyleyse gidin, Baba-Oğul ve Kutsal Ruh adına bütün insanları vaftiz edin; size emrettiklerime uymayı onlara öğretin, onları eğitin.” emrini kendilerine motivasyon kaynağı olarak almıştır. Bu nokta-i nazarla Hıristiyan havarileri ilk misyoner olarak kabul edilmiştir. Asırlardır süregelen misyonerlik; kiliselerin temel faaliyet alanı olmuş, her dönem değişen şartlara uygun usullerle hareket etmiş ve bugün dahi Hıristiyanlığın en önemli varoluş sebebi haline gelmiştir. Kilise yetkilileri Hıristiyanlığı yayma görevinin dünyanın sonuna dek veya tüm dünya Hıristiyan oluncaya kadar süreceği anlayışını taşımıştır³.

Hıristiyanlıkta misyon kavramının teolojik kökenlerine bakıldığında bu dinî inanışın temel öznesi ve ilham kaynağı Tanrı’dır. Yuhanna İncili 20:21/22’de geçen: “İsa yine onlara ‘Size esenlikler olsun!’ dedi. ‘Baba beni gönderdiği gibi, ben de sizi gönderiyorum’. Bunu söyledikten sonra onların üzerine üfleyerek ‘Kutsal Ruh’u alın!’ dedi”⁴ ifadesinden de anlaşılacağı üzere Hz. İsa’nın Tanrı tarafından dinî tebliği alması ve bu tebliği talebelerine iletmesi Hıristiyan misyon/misyonerliğinin başlangıç noktası olarak görülebilir. Ancak bu dönemde yapılan misyonerlik faaliyetleriyle ilgili bilgilerin net olmaması, Pavlus’un M. S. 30-50 yılları arasında Hıristiyanlığı Anadolu’dan Makedonya ve Yunanistan’a kadar yaymaya çalışması ve buralarda cemaatler kurması, Hıristiyanlıkta misyonerlik faaliyetlerinin en etkin dönemi olarak kabul edildi. Pavlus

¹ Latince *mitt\ō -ere* kelimesi; bırakmak, bırakmak, koyuvermek, göndermek; atmak, savurmak, fırlatıp atmak; gitmesine izin vermek, azletmek; çıkarmak, ihraç etmek, yaymak; (ağızdan) çıkarmak; (haber) göndermek, (armağan) vermek; (olay) sona ermek gibi anlamlara gelmektedir. Bkz. Erdal Alova, *Latince Türkçe Sözlük*, Sosyal Yayınlar, İstanbul 2017, s. 371.

² Fransızca *mission*; görev, amaç manasının yanında dinsel, bilimsel veya diplomatik bir görev yüklenmiş kimselerden oluşan kurul olarak gösterilmiştir. Bkz. Günay Karaağaç, *Türkçenin Alıntılar Sözlüğü*, Akçağ Yay., Ankara 2015, s. 547.

³ Mehmet Canbulat, “Misyonerlik”, *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, Ed. İsmail Karagöz, DİB Yay., İstanbul 2005, s. 449.

⁴ https://ebible.org/pdf/turev/turev_JHN.pdf (02.06.2023)

sonrası Roma İmparatorluğu'nda Hıristiyanlığın hızla yayılması, misyonerler aracılığıyla Suriye, Anadolu, Kuzey Afrika ve Avrupa'nın Akdeniz sahillerinin Hıristiyanlaştırılması, nihayetinde Kostantinos'un imparatorluk döneminde (306-337) Hıristiyanlığın Roma'nın serbest dini haline gelmesi misyonerlik tarihinin dönüm noktalarındandır. Daha sonra Hıristiyanlığın Roma İmparatorluğu'yla özdeşleşmesi sonucunda misyonerlerin siyasi ve kültürel etki alanının genişlemesine neden oldu. Bu durum Avrupa'nın Hıristiyanlaşması ve Ortaçağ'da Hıristiyan İmparatorlukların kurulmasının da önünü açmış oldu⁵.

XV. asırda coğrafi keşiflerle beraber Güney Amerika'daki deniz aşırı ülkeleri ele geçiren Portekiz ve İspanyollar buralarda koloniler kurarken bir yandan da Hıristiyanlığı yayma faaliyetlerini üstlendi. Adeta birer sömürge imparatorluğuna dönüşen Portekiz ve İspanyollar; Cizvit misyonerleri, Fransiskan ve Dominiken rahipleri aracılığıyla egemenliği altına aldığı ülkelerde Hıristiyan topluluklar meydana getirdi. Güney Amerika'da konuşlanan Katolik misyonerler yerel halkın hem korunma ihtiyaçlarını hem de Hıristiyan öğretilerin eğitimini vermek amacıyla burada yeni yerleşim birimleri oluşturdu. Yeni kurulan yerleşim birimlerinde misyonerler marifetiyle yerel ahali Hıristiyanlığı benimsemiş ve bugün Latin Amerika ülkelerinde mevcut Katolik nüfus bu durumun sonucunda ortaya çıkmıştır. XVII. asırda Portekiz ve İspanya'nın iktisadi ve askerî manada güç kaybetmesi, başta Fransa olmak üzere İngiltere ve Hollanda'nın başını çektiği yeni sömürge imparatorluklarının sahne almasına neden oldu. Avrupa'nın yeni sömürge imparatorlukları Latin Amerika'da başlayan deniz aşırı misyonerlik faaliyetlerini yine Katolik Kilisesi'ne bağlı misyoner tarikatlar eliyle Afrika'dan Uzakdoğu Asya'ya kadar taşıdı⁶.

Hıristiyanlığın Ortodoks mezhebinin misyonerlik karakteri Batı Hıristiyanlığıyla kısmen farklılık göstermektedir. Rus-Ortodoks misyonerliğinin batıya nazaran daha geç bir tarih olan XIX. asırda teşkilatlı bir şekilde faaliyet alanı bulduğunu söyleyebiliriz. Şöyle ki, Rusların Hıristiyanlığı resmî din olarak kabul etmesi bilindiği üzere 988'de Knez Vladimir döneminde gerçekleşti. Hıristiyanlığa geçişin Bizans İmparatorluğu tesiriyle olması, X. asrın sonunda Hıristiyanlığın doğu-batı şeklinde resmen olmasa da fiilen ayrılması, Rusların Ortodoks mezhebi yoluyla Bizans kültür ve medeniyet eksenine girmesine neden oldu. Rusların Ortodoks mezhebini benimsemesi, Katolik mezhebinin temsilcisi Batı Avrupa milletleriyle de farklı bir medeniyet tesis etmesine yol açtı.

⁵ Şinasi Gündüz, "Misyonerlik", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. XXX, DİB Yay., İstanbul 2005, s. 195-196.

⁶ Süleyman Turan, *Misyoloji Hıristiyan Misyon Bilimi*, Sarkaç Yay., Ankara 2011, s. 52-54.

Ortodoksluğa geçiş Rusların siyasi, iktisadi ve kültürel sahada yeni gelişmeleri de beraberinde getirdi. Bu cihetle Kiev Rusyası'nın Slav ahalisi ve Vareg-Rusları arasında yaşanan ayrılıkların sona ermesi, Bizans ile ticarî ilişkilerin gelişme göstermesi, Bizanslı misyoner Kiril tarafından yeni alfabe ve yazı dilinin meydana getirilmesi; kısacası Hıristiyanlığın kabulü, Rus milletinin teşekkülünde tamamlayıcı bir âmil olduğu gibi misyonerlik düşünce ve yöntemlerinin de farklılık göstermesine yol açtı⁷.

Rusların Hıristiyanlığı kabulüyle birlikte devlet-millet teşekkülünü tamamlaması, Rus-Kıpçak ittifakının 1223'te Kalka Nehri kıyısında Moğollar tarafından mağlup edilmesiyle sekteye uğradı. Cengiz Han'ın torunu, Cuci Han'ın oğlu Batu Han'ın 1227'de babasının ölümüyle İrtiş Nehri'nden İdil Nehri'ne kadar uzanan Doğu Deşt-i Kıpçak coğrafyasındaki hâkimiyeti, 1236'da İdil Bulgar Devleti, 1238'de Rus Knezlikleri, 1240'da Kiev'in zaptı ve Avrupa'nın doğusuna yaptığı seferlerle tabii sınırlarına ulaştı. Nitekim bu seferler sonucunda Deşt-i Kıpçak, Hârezm, Kuzey Kafkaslar, Kırım ve İdil Bulgarları Devleti sahasında Altın Orda Hanlığı'nın teşekkülü gerçekleşti⁸. Böylece 1223 Kalka Muharebesi'nden, Altın Orda Hanlığı'nın fiilen sona erdiği 1481'e kadar Ruslar siyasi ve dinî olarak Türk hâkimiyeti altında kaldı. Rusların Moğol seferleri sonucunda Altın Orda hâkimiyetine girmesi, siyasi olduğu kadar dinî gelişmelere de sahne oldu. Rusların dinî olarak bağlı oldukları İstanbul Patrikliği'yle bağlarının kesilmesi, Rus metropolitliğinin merkezi konumundaki Kiev'in ağır tahribata uğraması kiliselerin uzun bir müddet hizmet verememesine neden oldu. Ancak Altın Orda Han'ı Mengü-Timur döneminde ruhban sınıfına verilen imtiyazlar sayesinde Rus Kilisesi yeniden teşkilatlanmaya başladı. Daha önce İstanbul Patrikliği'nin vassalı konumunda olan Rus Kilisesi üzerinde knezlerin azalan siyasi etkisi, kiliseyi eskisinden daha güçlü hale getirdi. Bu dönemde Ortodoks din adamları motivasyonunu knezlerden en alt tabakada bulunan hayata küsmüş Ruslara nasihat ve ahlakî destek vermeye yoğunlaştırdı. Kilisenin temel misyonu ise Kiev Rusyası zamanında yüksek tabaka ve şehir ahalisi arasında yayılan Hıristiyanlığı daha geniş bir tabana yayarak Rusların Hıristiyanlaştırılma sürecini tamamlamaktı. Altın Orda hâkimiyetindeki Rus Kilisesi zamanla kırsal bölgelere de nüfuz ederek Rus nüfusunu hızla Hıristiyanlaştırdı. Şehirlerde ve köylerdeki manastır ve kilise sayısı her geçen gün artış gösterdi⁹.

⁷ Akdes Nimet Kurat, *Başlangıçtan 1917'ye Kadar Rusya Tarihi*, TTK Yay., Ankara, 2014, s. 32-35.

⁸ İlyas Kemaloğlu, *Altın Orda ve Rusya*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2015, s. 69-71.

⁹ George Vernadsky, *Rusya Tarihi*, Çev. Doğukan Mızrak-Egemen Ç. Mızrak, Selenge Yayınları, İstanbul, 2015, s. 113.

Doğu Hıristiyanlığının yani Ortodoks mezhebinin merkezi konumunda olan İstanbul'un 1453'te Fatih Sultan Mehmet tarafından fethedilmesi, akabinde III. İvan zamanında Moskova Knezliği üzerindeki Altın Orda hâkimiyetinin 1480'de son bulması Rus Ortodoksluğunun tarihî dönüm noktası oldu. Rus-Ortodoks din adamları kendi cephesinden İstanbul'un düşmesini ancak ilahi bir amacın açıklayacağı düşüncesindeydi. Onlara göre Bizans, Floransa konsilinde dini uzlaşma yolları arayarak kendi mirasına ihanet etmiş, gerçek Ortodoks inancından ayrıldıkları için Tanrı onları cezalandırmıştı. Artık yeryüzünde tek bir gerçek kilise vardı: o da Rus kilisesi idi. III. Vasiliy döneminde bütün knezliklerin Moskova'nın egemenliği altına alınması, Moskova knezinin İstanbul'un Türkler tarafından zaptından sonra Ortodoksluğun tek hamisi kendisi olduğu nazariyesi ruhanî çevrelerce yayıldı. Bu telakkiye göre; evvelce dünya hâkimiyetinin merkezi olan ilk Roma yıkılmış, ikinci Roma olarak kabul edilen İstanbul Türklerin hâkimiyetine geçmiş, üçüncü Roma olan Moskova ise ayakta ve kutsal üçleme esası dördüncü bir Roma'nın olmayacağı düşüncesiyle Moskova sonsuza dek dünya ve Hıristiyanlığın yegâne koruyucusu olacaktı¹⁰.

Rusların XV. asrın sonlarında bağımsız bir devlet teşekkülüne dönüşmesi, Moskova kilisesinin bağımsız bir tavır sergilemesi, XVI. asırda "Çar" unvanıyla IV. İvan (Groznıy)'ın sınırlarını doğuya doğru genişletme siyaseti izlemesi, Altın Orda'nın dağılmasıyla kurulan Türk-Tatar hanlıkları için büyük bir tehdit ve tehlike oluşturdu. Nitekim IV. İvan döneminde (1533-1584) sırasıyla Kazan, Astrahan ve Sibir Hanlıkları işgal edildi. Kazan'ın işgaliyle birlikte tarihte Müslümanlığı kabul eden ilk Türk Devleti, İdil-Bulgarlarının topraklarında kiliseler ve manastırlar yükseliyordu. Dahası son han olarak kabul edilen Yadigâr Han işgalin hemen ertesi yıl 1553'te vaftiz edilerek Simeon adını alıyor ve Rus asilzade Andrey Kutuzov'un kızı Mariya Andreevna Kurtuzova'yla evlendiriliyordu¹¹. Bu durum Türk illerinde izlenecek siyasi-dinî işgallerin gelecekte nasıl bir karaktere sahip olacağının ilk örneğini teşkil ediyordu.

Rus Ortodoks Kilisesi'nin üyeleri içe dönük münzevi bir anlayış benimsemekle beraber ekseriyetle devletin safında yer aldı. Dolayısıyla Ortodoksluğun yayılışı dinî mahiyetten çok dönemin politik şartlarına göre şekillendi. Rus misyonerler batıdakinin aksine Hıristiyanlaştırılacak hedef toplumların sosyolojisi hakkında herhangi bilgiye sahip

¹⁰ J. M. Roberts, *Avrupa Tarihi*, Çev. Fethi Aytuna, İnkılâp Kitapevi, İstanbul 2010, s. 267.

¹¹ Rızaeddin Fahrettin, *Altın Ordu ve Kazan Hanları*, Çev., İlyas Kamalov, Kaknüs Yay., İstanbul, 2003, s. 186; Ayneddin Ahmerov, *Kazan Tarihi*, Haz., Fatih Ünal, Karadeniz Dergisi Yay., Ankara 2009, s. 151.

olmadan yalnızca devletin gücünü kullanmakla yetindi. Bu durumun en bariz örneği Ryazan Başpiskoposu Misail Şatskiy idi. Kendi piskoposluk bölgesinde yaşayan Fin-Ugor ve Tatarlar arasında misyonerlik faaliyetleri için 1654'te patrikten izin aldı. Misyonerlik seyahatleri esnasında mukavemete uğrayan Misail, Matta İncili 26:52'de geçen “*kılıç kullananlar kılıçla ölür*”¹² ifadesinden hareketle yanına aldığı müfrezeyle aynı bölgeye ikinci bir misyonerlik seyahati düzenledi. Nitekim bu seyahat 1656'da Başpiskopos Misail'in ölümüyle sonuçlandı. Ancak Misail'in misyoner eylemi kilise tarafından itibar görmez ve kendisi aziz ilan edilmez¹³. Esasında Misail'in öldürülmesi, Rusya'da gerçekleşen misyonerlik faaliyetlerinin siyasi gelişmelerden bağımsız düşünülmemesi gerektiğini gösteriyordu. Bu durum XIX. asra kadar bu şekilde devam etmiştir. Özellikle II. Katerina döneminde Ortodoksluğun dışında kalan milletlerin misyonerlik faaliyetlerinden muzdarip olması, bu durumun otoriteye karşı isyana dönüşmesi, o dönem dinî bazı reformların zorunlu bir şekilde yürürlüğe konulması, Rus-Ortodoks misyonerlerinin tabir-i caizse “karanlık çağı” olarak nitelendirilebilirdi.

XIX. asır Rus-Ortodoks misyonu açısından durma noktasına gelen misyonerlik faaliyetlerinin yeniden canlandığı bir yüz yıl oldu. Dönemin Tomsk Piskoposu Evgeniy Kazantsev, Sibir'de misyonerlik faaliyetlerinin kötü gidişatına dikkat çekmek amacıyla Kutsal Sinod'a bir dilekçe yazarak bölgede misyonerlik faaliyetlerinin tekrar gündeme alınmasını talep etti. Kazantsev'in talebinin kabul görmesi üzerine bölgede gayri Rus ahaliye karşı yeni misyon yapılanmaları için harekete geçildi. Sibir'de yeni misyon merkezlerinin açılacağını haber alan Makariy Gluharev, bölgede gönüllü olarak misyoner olma talebini Evgeniy Kazantsev'e bildirdi. Olumlu karşılanan bu talep üzerine Gluharev misyonerlik faaliyetleri için Biysk'e gönderildi. Buraya 1830 Ağustos'unun sonunda gelen Makariy Gluharev, daha önce Hıristiyan olan İeremiya Paraev tarafından vaftiz olmak isteyen Altaylı bir genç için Ulala'ya davet edildi. 7 Eylül 1830'da Ulala'ya giderek 17 yaşında Altaylı bir genç olan Eleska'yı Ulala Nehri'nde vaftiz ederek ona İoann adını verdi¹⁴. Böylece Makariy Gluharev'in bölgede gerçekleştirdiği ilk vaftiz tarihi olan 7 (20)¹⁵ Eylül 1830 tarihi Altay Dinî Misyonu'nun kuruluşu olarak kabul edildi.

¹² https://halkdilinde.com/pdf/01_Matta.pdf (07.06.2023)

¹³ James J. Stamooolis, *Eastern Orthodox Mission Theology Today*, Wipf and Stock Publishers, Oregon 2001, s. 27.

¹⁴ Vasiliy İvanoviç Verbitskiy, “Pamyati Missionera, Protoiereya Stefana Landışeva”, *Tomskie Eparhialne Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No:17, 1884, s. 2.

¹⁵ 7 Eylül günü Jülyen Takvimi esasına göre verildiği için Miladi Takvimde bugün 20 Eylül olarak kabul

Makariy Gluharev dönemi 1830'dan 1844'e kadar yaklaşık 14 yıl sürdü. Bu dönem misyonun kuruluş evresini teşkil eder. Onun dönemi misyonerlik faaliyetleri, bölgede yaşayan Altay Türklerinin dil, kültür ve inanç dünyasını tanımakla sınırlı kaldı. Makariy, burada yapmış olduğu gözlemler neticesinde Rus-Ortodoks misyonerlik faaliyetlerinin artık geleneksel kalıplardan çıkıp modernize edilmesi gerektiğini, bunun yolunun da bölgede kurulacak manastırlar aracılığıyla eğitim yolundan geçtiğini savundu. Makariy'in misyonerlik tasarısında gayri Rusların etkin ve hızlı bir şekilde Hıristiyanlaştırılması için misyonerlerin muhakkak yerel dilleri öğrenmesi ve bu dillerde dinî içerikli eğitici eserler verilmesi gerektiği, bununla birlikte yerel dillerin öğrenilmesi sayesinde bölge sakinleriyle daha yakın ilişkilerin kurulmasının misyonerlik faaliyetleri açısından oldukça önemli olduğunu vurguladı. Makariy'in 1839'da Kutsal Sinod'a sunduğu bu tasarı dönemin Rus Çarı I. Nikolay tarafından reddedildi¹⁶. Çar I. Nikolay zamanında Ruslara karşı Şeyh Şamil önderliğinde başlatılan, Kafkas Müslümanlarının istiklal mücadelesi 25 yıldan fazla sürmüştü, yine bu tarihlerde Rusya'da, Slavyanofil ve Batıcılar (Zapadniki) gibi sosyal hareketler ve fikir akımları baş göstermiştir. Makariy Gluharev'in azınlıkların dönüştürülmesine dair sunmuş olduğu raporu çar tarafından radikal olarak adlandırılarak reddedilmesinin arka planında, Rusya'daki bu iç gelişmelerin tesiri olduğunu söylenebilir. Ancak Makariy'in fikirleri ilerleyen yıllarda hem Rus devletinin hem de Rus misyonerliğinin uygulayacağı misyon politikalarının nüvesini oluşturacaktı.

Makariy Gluharev'den sonra yardımcısı Stefan Vasilyeviç Landışev Altay Dinî Misyonu'nun başkanı olarak atandı. Landışev dönemi, önceki yıllara nazaran misyon sınırlarının bir hayli genişlediği görülmektedir. Bu dönemde misyon yerleşim birimlerinin sayısı arttırılarak vaftiz edilenlerin daha sıkı birer dindar olabilmeleri adına bir arada yaşamasına özen gösterildi. Bununla birlikte Landışev vaftiz bölgelerine haç diktirerek Hıristiyan olmayanların bu bölgeye ez az 5 km mesafeye kadar gelmesini yasakladı¹⁷. Bunun en temel nedeni yeni vaftiz edilenlerin Şamanlığı benimseyenlerden izole edilmek istenmesi olarak gösterilebilir. Landışev zamanında sadece yeni yerleşim birimleri oluşturmakla kalmadı aynı zamanda bu yerleşim birimlerinde Ortodoks dinî öğretilerinin yeni vaftiz edilenler arasında kalıcı hale gelebilmesi için ibadethaneler

edilir. Bu yüzden günümüzde Altay bölgesinde misyonun kuruluş yıldönümü için düzenlenen ayinler 20 Eylül gününe tekabül etmektedir.

¹⁶ İgor Korlileviç Smoliç, "Arhimandrit Makariy (Gluharev) Prosvetitel Altaya", *Vestnik Russkogo Studençeskogo Hristianskogo Dvijeniya*, No: 85, Parij-Nyu-york, 1967, s. 38.

¹⁷ Nikolay İoviç Yablonskiy, *Putevoditel po Altayu*, Tip. A. A. Levenson, Tomsk, 1903, s. 129-130.

açıldı. Altay Dinî Misyonu'nun kuruluş evresi olan Makariy Gluharev döneminde (1830-1844) 675 kişi vaftiz olurken, Landışev döneminde (1844-1865) yaklaşık 5000 Altaylı vaftiz edildi¹⁸.

Stefan Landışev'den sonra Altay Dinî Misyonu'nun başına Kutsal Sinod'un 24 Kasım 1865 tarihli kararnamesiyle Vladimir Petrov getirildi. Petrov'un misyon başkanlığı yıllarını idari, iktisadi ve ilmî açıdan misyonun "zirve dönemi" olarak tanımlayabiliriz. Petrov'un Altay Dinî Misyonu başkanı olduğu 1865 yılında Rus Ortodoks Misyoner Cemiyeti'nin kurulması, bu tarihten itibaren Rus misyonerliğinin de seyrini değiştirdi. Bu zamana kadar misyonerlik kurumu adına herhangi bir teşkilatlanması olmayan Rus kiliseleri bundan böyle tek bir merkezden organize edilmeye başlandı. Bu amaçla Petrov döneminde Altay Misyonu özellikle eğitim alanında büyük atılımlar gerçekleştirdi. Altay Misyonu, Nikolay İlminskiy özelinde Kazan'la yerel dilde çeviri faaliyetleri ve Altaylı öğrencilerin misyoner olarak yetiştirilmesi için uzun süre mesai harcadı. Altay Dinî Misyonu'nda Vasiliy Verbitskiy, Makariy Nevskiy ve bir Teleüt Türkü olan Mihail Çevalkov'un başını çektiği çeviri heyeti 1865'ten itibaren Altay Türkçesi'yle yazılmış dinî, edebî ve ders kitapları mahiyetindeki eserlerini İlminskiy'e göndererek Kazan'da neşredilmesini sağladı. Bununla birlikte Altay'da açılan misyoner okullarında yetenekli Altaylı gençler keşfedilip daha sonra Kazan'da İlminskiy'in tedrisatından geçip, tekrar Altay'a dönerek kendi soydaşlarının Hıristiyanlaştırılması için çaba sarf etti. 1878'de Mihail Taşkınov ve Stefan Todogoşev misyoner eğitimi için Altay'dan Kazan Öğretmen Okulu'na gönderilen ilk öğrenciler oldu¹⁹. Taşkınov ve Todogoşev daha sonra misyona uzun yıllar öğretmen ve misyoner olarak hizmet etti. Petrov dönemi en dikkat çeken gelişmelerden biri de Altay Misyonu'na bağlı olarak 1882'de Kazak Dini Misyonu'nun açılmasıydı. Bu misyonun kurulmasındaki temel amaç; Semey'de (Semipalatinsk) yaşayan yaklaşık 500.000 Müslüman Kazak Türkünün Hıristiyanlaştırılmasıydı²⁰. Kısacası Rus misyonerlerinin hedefindeki Türkler için yeni bir cephe açılmıştı.

Vladimir Petrov'dan sonra 1883'de Altay Dinî Misyonu'nun yeni başkanı olan Makariy Nevskiy, 1858'de dahil olduğu misyonda kendinden önceki başkanlar Landışev ve Vladimir'e en yakın isimlerin başında geliyordu. Nevskiy öğretmen olarak başladığı

¹⁸ "Kratkiya Svedeniya ob Altayskoy Duhovnoy Missii", *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No. 21, 1886, s. 3.

¹⁹ Konstantin Vasileviç Harlampoviç, *N. İ. İlminskiy i Altayskaya Missiya*, Tsentralnaya Tipografiya, Kazan 1905, s. 66.

²⁰ "O Missiyah Tomskoy Eparhii Altayskoy i Kirgizskoy v 1882 godu", *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No. 8, 1883, s. 218-219.

Altay'da ilerleyen yıllarda misyonun en etkin isimlerinden biri olmayı başardı. Aslında onun başarısının arka planında göreve başladığı 1855'ten beri yakın arkadaşı olan Teleüt Türkü ve aynı zamanda Altay'ın ilk yerli misyoneri olan Mihail Vasilyeviç Çevalkov'un büyük etkisi oldu. Çevalkov'un telkinleriyle misyonun bölgede daha etkin olabilmesi için yerel dilde kitapların hazırlanması ve neşredilmesi fikri üzerine daha sonra bu ikili Altay dili üzerinde yoğun çalışmalara başladı. Bütün Rusya'da ve Türkoloji çevrelerinde "Altay Misyoneri" olarak anılan Verbitskiy'in de aralarında olduğu Altay misyonu üyeleri çok sayıda eser yayımladı. Nevskiy bir dönem Altay Misyonu üyeleri tarafından yazılan kitapların basımından evvel Nikolay İlminskiy'in daveti üzerine 1868'de Kazan'a gitti. İlminskiy ile basıma hazırlanan eserlerin tashihi için bir süre teşrik-i mesaide bulundu²¹. Nevskiy'in hem geçmişinde öğretmenlik deneyiminin olması hem de uzun yıllar Nikolay İlminskiy ile yakın ilişki içinde bulunması misyonerlik faaliyetlerinde bilhassa eğitime ağırlık vermesinin önemli nedenlerindendi. Bu yüzden yeni okul, manastır ve kadın cemaatlerinin teşkil edilmesine azami özen gösterdi. Makariy Nevskiy, Altay Dinî Misyonu'nun gerek idari gerekse iktisadi yapılanmasında yine büyük rol oynadı. Altay Dinî Misyonu başkanlığı görevinden sonra sırasıyla 1891'de Tomsk piskoposu²², 1912'de ise Moskova Metropolitliğine²³ kadar yükseldi. O'nun dinî-idari bu kariyer basamakları her defasında Altay Dinî Misyonu'nun da lehinde sonuçlandı. Altay Misyonu'yla bağlarını hiçbir zaman koparmayan Nevskiy, 1891'de görevden ayrılmasına rağmen ondan sonra gelen misyon başkanları hep onun tesirinde adeta birer gölge başkan hüviyetinde kaldı.

Makariy Nevskiy'den sonra Altay Dinî Misyonu'na sırasıyla Vladimir Sinkovskiy (1891-1893), Mefodiy Gerasimov (1894-1898), Sergiy Petrov (1899-1901), Makariy Pavlov (1901-1905) ve son olarak İnnokentiy Sokolov (1905-1917) başkan olarak görev yaptı. Yukarıda da bahsedildiği üzere Makariy Nevskiy'in Altay Dinî Misyonu üzerindeki ağırlığı ondan sonra gelen başkanların uzun soluklu görev yapmasına engel teşkil etti. Bunlar arasında İnnokentiy Sokolov'un yaklaşık 12 yıl görevde kalmasının en önemli sebebi, 1871 yılından bu yana öğretmen olarak başladığı misyonun çeşitli kademelerinde görev yapmasıydı. Ancak 1905'te onun göreve geldiği yıllar misyonerlik faaliyetleri açısından hiç de kolay olmadı. Özellikle Rusların 1905'te uzak doğuda Japonlara karşı

²¹ İvan Navikov, "Nikolay İvanoviç İlminskiy v ego Otnoşeniyah k Altayskoy Duhovnoy Missii", *Tomskie Eparhialne Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No. 24, 1901, s. 12-13.

²² "Vİsoçayşee Poveleniye", *Tomskie Eparhialne Vedomosti (Otdel Offitsialny)*, No. 12, 1891, s. 1.

²³ "Vİsoçayşiy Reskript", *Tomskie Eparhialne Vedomosti (Otdel Offitsialny)*, No. 24, 1912, s. 543.

ağır bir yenilgi alması Rusya içerisinde ara karşı birtakım sosyal hareketlere neden oldu. Bunlardan biri de Altay Misyonu sınırlarında Ruslara ve Rus misyonerlerine karşı başlatılan dinî temelli Burhanizm hareketiydi. Burhanizm hareketiyle birlikte Altay’da eski şamanlık inancına mensup veya daha sonradan Hıristiyanlaştırılan Altaylılardan hatırı sayılır bir kitle bu harekete dahil oldu²⁴. Her ne kadar XX. asrın başlarında bir takım siyasi-dinî zorluklar yaşansa da netice itibarıyla 1830’da açılan Altay Dinî Misyonu, sona erdiği 1917 Ekim İhtilaline kadar 31 misyonerlik merkezi, bu merkezlere bağlı yaklaşık 434 yerleşim birimi ve 84 okul inşa etti. Altay’da 87 yıl varlık gösteren misyon tarafından bu süre zarfında yaklaşık 46.729 Altaylı vaftiz edildi²⁵.

²⁴ V. P. Dyakonova, “Personoji Panteona Burhanistov Altaya”, *Sibirkiy Sbornik-2*, Sankt-Peterburg, 2010, s. 210.

²⁵ Boris Pivovarov, “Altayskaya Duhovnaya Missiya”, *Pravoslavnaya Entsiklopediya*, T. 2, Moskva 2001, s. 49.

1. ALTAY BÖLGESİNDE YAŞAYAN TÜRK HALKLARI

1. 1. Tarihî Süreç İçerisinde Altay Bölgesi

Altay Türklerinin günümüzde yaşadığı coğrafya Hunlardan başlayarak sırasıyla Göktürk, Uygur ve Kırgız Kağanlıklarına yurt olmuştur. X. asırdan itibaren Kitan, Moğol İmparatorluğu dönemine sahne olan Altay coğrafyası, XV. asırdan sonra Cungan Hanlığı egemenliğine girmiştir. XVIII. asrın yarısından sonra bölgede başlayan Rus hâkimiyeti günümüze kadar devam etmiştir.

Altay bölgesinin en eski sakinleri hakkındaki malumatları arkeolojik veriler ışığında elde etmemiz mümkündür. Yapılan arkeolojik araştırmalar bölgenin en eski sakinlerinin yerleşik bir yaşam tarzı benimsemelerinin yanı sıra avcılık, hayvancılık ve tarımla uğraştıklarını gösteriyor. Bronzdan alet, silah, ev eşyaları ve mücevher üretecek kadar mahir olan Altay'ın en eski sakinleri Minusinsk havzasında yaşayan halklarla doğrudan ilişkiliydi. Bu cihetle Altay bölgesinin en eski sakinleri Çin kaynaklarının da verdiği bilgiler çerçevesinde Hun soylu olan *Ting-Ling (Ding-Ling)*²⁶ olarak gösterilmektedir²⁷. Sovyet etnograf Potapov, Altay bölgesinin en eski sakinleri olan Ting-Ling'leri Çin kaynaklarının vermiş olduğu bilgiler ışığında *Ch'ih-le (T'ieh-le)*²⁸ yani Tele boyu olarak nitelendirir²⁹. Yine Rus etnografından olan Aristov bu hususta, Altay bölgesindeki halklar her ne kadar farklı isimlerle anılmış olsa da bunların hepsinin Tele ortak soyundan geldiğini, Tele boyunun uzun yıllar Moğol hâkimiyetinde kalmalarından ötürü Moğolca çoğul eki olan *üt* ve *güt* takısıyla birlikte Teleüt veya Telengüt isminin bu şekilde türediğini ifade etmektedir³⁰. Bu nokta-i nazarla Altay bölgesinin ilk yerleşik halklarının Hun menşeli Türkler olduğu kabul edilmektedir. Günümüz Altay Özerk

²⁶ Eberhard, Ting-Ling'leri, *Ting-Ling* şeklinde ifade ederken onları Hunların şimal komşusu olarak göstermekte, Hunların bir grubu olduğunu ve Türk olduklarını ifade etmektedir. Bkz. Wolfram Eberhard, *Çin'in Şimal Komşuları*, Çev. Nimet Uluğ, TTK Yay., Ankara 1996, s. 70-71.

²⁷ Leonid Pavloviç Potapov, "Oçerki Etnogeneza Yujnih Altajtsev", *Sovetskaya Etnografiya*, No. 3, 1952, s. 18-19; Nikita Yakovleviç Biçurin, *Sobranie Svedeniy o Narodah Obitavşih v Sredney Azii v Drevnie Vremena*, İzdatelstvo Akademii Nauk SSSR., Moskva-Leningrad 1950, s. 50.

²⁸ Çin kaynaklarında bu sözcük Ch'ih-le, Kao-ch'e ya da T'ieh-le olarak kaydedilmiştir. Bu boyun Hunlara tabi olduğu ve genellikle T'ieh-le şeklinde adlandırıldığı bildirilir. Bkz. Tülay Çakmak, "Hsiung-nu (Hun) Kişi Ad ve Unvanlarının Eski Çinçe Yazı Çevrimi", *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 21, Erzurum 2003, s. 4; bu hususta Gömeç, Çin kaynaklarında T'ieh-le, Ting-Ling ve Kao-ch'e olarak tesmiye edilen boyun Türk yazıtlarında geçen Töles'ler olduğunu aktarır. Bkz. Saadettin Yağmur Gömeç, *Kök Türk Tarihi*, Berikan Yayınevi, Ankara 2011, s. 27.

²⁹ Leonid Pavloviç Potopov, *Etničeskiy Sostav i Proishojdenie Altajtsev*, Akademiya Nauk SSSR., Leningrad 1969, s. 148.

³⁰ Nikolay Aleksandroviç Aristov, "Zametki ob Etničeskom Sostave Tyurkskih Plemen i Narodostey i Svedeniya ob ih Čislennosti", *Jivaya Starina*, Vıpusk III-IV., S. Peterburg 1896, s. 341.

Cumhuriyeti'nde ataları Teleler olan Altay Türkleri'nin yaşadığı gerçeğinden hareketle bu coğrafyada asırlardır Türk varlığının devam ettiği söylenebilir.

Altay bölgesinde Türk varlığı VI. asırdan itibaren Göktürk Kağanlığı'nın tarih sahnesine çıkmasıyla daha da belirgin hale gelmiştir. Altay dağlarının güneyinde henüz siyasi teşekkülünü tamamlamamış Göktürk Kağanlığı, 536 senesinde Juan-Juanlar'a demir tedarikinde bulunan Tele boyuna karşı bir taarruz gerçekleştirir. Bu taarruz neticesinde 50 bin yurtluğu bulunan Tele boyu Bumin Kağan önderliğindeki Göktürk Kağanlığı'na tabi olur³¹. Tele boyunun Göktürk Kağanlığı egemenliğine girmesiyle birlikte siyasi ve askerî manada iyice güçlenen Bumin Kağan, 552 yılında Juan-Juanlar'ı mağlup ederek bağımsız Türk Kağanlığını kurar ve kendisini İl Kağan ilan eder³². Bahsi geçen hadiselerden anlaşılacağı üzere Altay Türklüğünün nüvesini oluşturan Tele boyu, Türk Kağanlığının kuruluş ve inkişaf aşamalarında önemli bir rol oynamıştır.

Teleler Göktürk Kağanlığı'nın sona ermesiyle birlikte kurulan Uygur Kağanlığı'nın asli unsurlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır³³. Uygur Kağanlığı kurulmadan evvel Kao-ch'e (Uygurlar), Tele boyunun bir alt-konfederasyonu şeklinde tanımlanır. Juan-Juanlar ile yapılan mücadele sonucu ikiye bölünen bu boyun bir kısmı Orhun-Selenge membaında yer alırken bir kısmı ise Altay mıntıkasında meskûn idiler. Bu Kao-ch'e boyu VIII. asra gelindiğinde Uygur adı altında anılmaya başlandı. Tele boyu ve Uygurlar Çin ile ittifak kurarak Göktürk Kağanlığı topraklarında karmaşa çıkarmak suretiyle kağanlığı zayıflattılar. Bu kaotik durum neticesinde iyice gücü azalan Göktürklerin yerine 744 yılında Kutluk Bilge Kül Kağan önderliğinde Uygur Kağanlığı kuruldu. Bu yeni devletin kuruluşunda Tele boyu etkin bir rol oynadı³⁴. Tele boyunun Uygur Kağanlığı tarihinde ne denli önemli bir boy olduğunu yazıtlarda sık sık adının geçmesinden de anlamamız mümkündür³⁵.

IX. asra gelindiğinde Yenisey Kırgızları'nın 840 yılında Uygur Kağanlığı'na son vermesiyle birlikte Orta Asya jeopolitiğinde bazı fiziki değişimler göze çarpmaktadır. Bu

³¹ Nikita Yakovleviç Biçurin, *Sobranie Svedeniy o Narodah Obitavşih v Sredney Azii v Drevnie Vremena*, 238; Vilhelm Thomsen, *Orhon Yazıtları Araştırmaları*, Çev. Vedat Köken, TDK. Yay., Ankara, 2011, s. 85.

³² Akdes Nimet Kurat, "Gök-Türk Kağanlığı", *DTCF. Dergisi*, C. X., S. 1-2, 1952, s. 12; Ahmet Taşağıl, *Gök-Türkler I-II-III*, TTK Yay, Ankara 2014, s. 22.

³³ Gülçin Çandarlıoğlu, *Uygur Devletleri Tarihi ve Kültürü (Çin Kaynakları ve Uygur Kitabelerine Göre)*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2004, s. 12.

³⁴ Peter B. Golden, *Türk Hakları Tarihine Giriş*, Çev. Osman Karatay, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2014, s. 169-170.

³⁵ Bu hususta ayrıntılı bilgi için bkz. Saadettin Yağmur Gömeç, "Türk Tarihinde Tölösler", *Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. I, S. I, Aralık 2016, s. 41-55.

dönemde Yenisey Kırgızları, doğuda Kan Nehri'ne, kuzeyde Açinsk-Marinsk bozkırlarına, Yenisey vadisinden Angara Nehri ağzlarına, batı ve kuzey-batıda ise Altayların kuzeyi, Tom ve Ob bölgeleri sahasına yayılan geniş bir hâkimiyet sahası tesis etti. Yenisey Kırgızlarının hâkimiyet sahasında yer alan bazı Uygur ve Tele boyları batıya doğru göç ederken bazıları ise bu yeni kağanlığın himayesinde yaşamaya başladı³⁶. Bu yüzdendir ki Altay bölgesinin en eski sakinleri olarak kabul edilen Tele boyuna Kırgız milletinin teşekkülü hususunda önem atfedilir. Kırgızların kırk boydan müteşekkil olduğu, bu boylardan birinin Döölös (Töölös) olarak adlandırıldığı bilinir. Döölös adlandırmasının Kırgızların ilk atası olan Tele boyuyla ilişkili olduğu düşünülmektedir³⁷.

Yenisey Kırgızlarına 924 senesinde Kitanların (Karahıtaylar) son vermesiyle Altay coğrafyasında yeni bir dönem başladı. Karahıtaylılar özellikle XII. asrın ilk yarısından itibaren Altay coğrafyasında hâkimiyet kurmuşlardı³⁸. XIII. asra gelindiğinde ise bölgede Moğol tesiri vuku buldu. Cengiz Han'ın büyük oğlu Cuci yapmış olduğu seferler neticesinde Altay ve Batı Sibir topraklarını Moğol İmparatorluğu bünyesine kattı. Cengiz Han henüz hayattayken 1207 yılında imparatorluğu oğulları arasında pay etmişti. Cuci'ye Altay, Batı Sibirya, İdil Ural bölgesi ve sair coğrafyalar verilmişti. Altay bölgesinde meskûn boylardan olan Töles ve Telengitler bu suretle Cuci'nin egemenliği altına girdi³⁹. 1227 yılında Cuci'nin ölümüyle oğulları Batu ve Orda arasında anlaşmazlıkların yaşandı. Cengiz Han bu duruma müdahale ederek iki torunu arasında taht paylaşımı yaptı. Buna göre; devletin İdil Nehri'nin doğusundan Batı Sibirya'ya kadar olan doğu toprakları Orda-İçen Han'a bırakıldı⁴⁰. Bu sayede Altay toplulukları Ak Orda⁴¹'nin egemenliği altına girdi. XV. asır itibariyle bu topraklarda Nogay Ordası ve Sibir Hanlığı gibi yeni devlet oluşumları meydana geldi. Altay Türkleri o dönemde yaylak faaliyetleri için göç

³⁶ Viktor Yakovleviç Butanayev-Yuliy Sergeevviç Hudyakov, *İstoriya Yeniseyskih Kırgızov*, Hakasskiy Gosudarstvenniy Universitet im. N. F. Katanova, Abakan 2000, s. 74,78.

³⁷ Ömürkul Karayev, "Kırgızların Ortaya Çıkışı, "Kırgız" Terimi Hakkında", (Çev.: Mehmet Kıldıroğlu), *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. I, S. I, s. 212.

³⁸ Jean-Paul Roux, *Türklerin Tarihi Pasifik'ten Akdeniz'e 2000 Yıl*, Çev. Aykut Kazancıgil-Lale Arslan Özcan, Kabalcı Yay., İstanbul 2013, s. 168.

³⁹ *Manghol-un Niuça Tobça'an (Moğolların Gizli Tarihi I)*, Çev. Ahmet Temir, TTK Yay., Ankara 2010, s.138-139; Ötemiş Hacı, *Çengiz-Nâme*, Haz. İlyas Kemalöğlu, TTK Yay., Ankara 2014, s. 30-31; Saadettin Yağmur Gömeç, *Türk Tarihinde Çingizliler*, Berikan Yayınevi, Ankara 2017, s. 110-111.

⁴⁰ İlyas Kemalöğlu, *Altın Orda ve Rusya*, s. 74.

⁴¹ Kemalöğlu, devletin doğu ve batı olarak ikiye bölünmesiyle, doğu tarafının Ak Orda olarak adlandırılmasının yanlış olduğunu bu tanımlamanın doğru şekliyle Gök Orda olduğunu ifade eder. Bkz. İlyas Kemalöğlu, *Altın Orda ve Rusya*, 74-75.

ettikleri Yayık, Tobol ve İrtiş Nehirleri dolaylarında Sibir Hanlığıyla yakın temas kurmuşlardı⁴².

XIV. asırda Esen Taişi liderliğinde siyasi teşekkülünü tamamlayan Oyrotlar⁴³, Batı Moğolları olarak da tesmiye edilirken daha sonraki yıllarda Cungar Hanlığı adıyla anılmaya başlanmıştır⁴⁴. XVII. asrın ikinci yarısından itibaren Telengit, Teleüt veya Ak-Kalmuk olarak tasvir edilen Altay Türkleri yaklaşık 4000 yurtluğuyla Cungar Hanlığı'nın vasalı konumundaydı⁴⁵. Cungar Hanlığı döneminde Altay Türklerinin kendi yönetiminde olan toprakları vardı. Bu topraklar Cungar Hanlığına bağlı boy beyleri tarafından yönetiliyordu. Ruslarla ilk resmî teması gerçekleştiren Abak Han bunlar arasındaydı. Abak Han Teleüt hanı olup aynı zamanda tayşi unvanı kullanıyordu⁴⁶. Bu durum bize Abak Han'ın kendi bölgesinde hâkim olduğunu ancak idari olarak da Cungar Hanlığına tabi olduğunu göstermektedir.

Altay Türklerinin Cungar egemenliğinde yaşadığı dönem Altay kahramanlık destanlarında günümüzde dahi canlılığını korumaktadır. Cungar dönemi Altaylıların barış içerisinde yaşadığı, Oyrot Han'dan sonra meydana gelen anlaşmazlıkların onları Ruslara sığınacak duruma getirdiğini görmekteyiz. Altay Edebiyatı'nın banisi Çevalkov'un ifadelerinden de bu durum anlaşılabilir:

Atalarımın dinlediğime göre; eskiden Oyrot Han'ın idaresinde dört boy varmış. O zaman sayıları 60 bini bulan bu boylardan Altın Orda Teleütleri kendi aralarında barış içerisinde yaşamış. Daha sonra bu dört boy arasında anlaşmazlıklar hâsıl olunca kendi aralarında savaşmaya başlamışlar. Bunun üzerine Oyrot Han ülkesini terk etmek zorunda kalmış ve Kunker Han'a sığınmıştır. Oyrot Han'dan geriye kalan Sultanlar, Mirzalar egemenliği altındaki halkları toplayarak barış içerisinde yaşayacakları yurt arayışına girerek farklı coğrafyalara göç etmiş. O zaman Moğol ve Kazakların bakısından kaçan Teleütler Kuznetsk'e gelerek Çar'a vergi vermeyi kabul etmiş ve bu bölgede yaşamak istediklerini bildirmiş⁴⁷.

⁴² Leonid Pavloviç Potapov, *Oçerki po İstorii Altaytsev*, Akademiya Nauk SSSR., Moskva-Leningrad, 1953, s. 110.

⁴³ Oyrotlar, batı ve İslâm kaynaklarında Teleüt Türklerini ifade etmek maksadıyla Kalmuk olarak geçmektedir. Bkz. Mualla Uydu Yücel, "Kalmuklar", *TDVİA.*, C. XXV., TDV Yay., İstanbul 2011, s. 267.

⁴⁴ Ekrem Kalan, *Cungar Hanlığı'nın Siyasi Tarihi*, TTK Yay., Ankara 2018, s. 9.

⁴⁵ Nikita Yakovleviç Biçurin, *İstorikoeskoe Obozrenie Oyrotov ili Kalmukov*, Tipografii Meditsinskogo Departmenta, Sankt-Peterburg 1854, s. 30.

⁴⁶ Leonid Pavloviç Potapov, *Oçerki po İstorii Altaytsev*, 112.

⁴⁷ Mihail Vasileviç Çevalkov, *Pamyatnoe Zaveşanie*, Tip. A. İ. Sinegirevoy, Moskva, 1894, s. 2.

1755 yılında Mançuların Cungar Hanlığını işgal etmesi⁴⁸ sonucunda Altay Zaysanları Çarlık Rusya'ya iltica talebinde bulundu. Akabinde Çariçe Elizabet Petrovna'nın 2 Mayıs 1756 tarihli kararnamesi doğrultusunda Sibiry Valisi Vasili Alekseeviç Myatlev, Altay Türkleri'nin çarlık topraklarına girişine izin verdi⁴⁹. İşte bu tarihten itibaren Rus egemenliği altında yaşayan Altay Türkleri, Sovyetler döneminde Oyrot Otonom Bölgesi, 1948 yılında Dağlık Altay Otonom Bölgesi⁵⁰ ve günümüz Rusya Federasyonu sınırları içerisinde ise Altay Özerk Cumhuriyeti'nde güney-kuzey olarak farklı iki coğrafya ve altı farklı boy adlandırmasıyla varlığını sürdürmektedir.

1. 2. Güney Altaylılar

1. 2. 1. Altaylılar (Altay-Kijiler)

Günümüzde Rusya Federasyonu'na bağlı Altay Özerk Cumhuriyeti'nde yaşayan Altaylılar, Rusların etnik ayrıma tabi tutarak yapmış oldukları 2010 nüfus sayımına göre; 16915'i şehirlerde, 57323'ü kırsal alanlarda olmak üzere toplam 74238 nüfusuyla bölgede yaşayan Türk toplulukları içerisinde en kalabalık olanıdır⁵¹. Hâlihazırda Altay-Kijiler, Altay Cumhuriyeti'nin merkez ve güneybatı bölgelerinde, Şebalin, Onguday, Üst-Kan, Üst-Koksa; kuzeydoğuda ise Çemal ve Mayma rayonlarında yaşamaktadır⁵².

Altaylılar, XVIII. asırda Rus resmî belgelerinde Kalmık *Калмык* olarak tesmiye edilmiş olup yaşadıkları yerlere göre Kan ve Karakol Kalmıkları⁵³ olarak adlandırılmıştır. XIX. asırdan itibaren Altay Türkleriyle ilgili doğrudan bilimsel çalışmaları olan Spasskiy ve Gorohov, bu çalışmalarda bölgedeki halkları Altay-Biysk Kalmıkları *Алтайских или Бийских Калмыков*⁵⁴ olarak tasvir etmiştir. Altay-Kijileri Oyrotların torunu olarak değerlendiren Verbitskiy, Altaylıları yaşadıkları coğrafya ve kültürlere göre

⁴⁸ Ekrem Kalan, *Cungar Hanlığı'nın Siyasi Tarihi*, s. 102.

⁴⁹ Grigori Petroviç Samayev, *Gorniy Altay v XVII Seredine XIX v.: Problemy Politicheskoy İstorii i Prisoedineniya k Rossii*, Gorno-Altayskoe Otdelenie Altayskogo Knijnogo İzdatelsva, Gorno-Altaysk, 1991, s. 121.

⁵⁰ Anar Somuncuoğlu, "Altay Cumhuriyeti", *Türkler*, Ed. Hasan Celâl Güzel v.d, C. XX., Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, s. 247.

⁵¹ https://rosstat.gov.ru/free_doc/new_site/perepis2010/perepis_itogi1612.htm (17.10.2020).

⁵² Gülsüm Killi Yılmaz, "Altay Türklerinin Dil Durumu", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, C. 8, S. 3, Eylül 2011, s. 28.

⁵³ Grogıy Nikolayeviç Potanin, *Meteriyalı dlya İstorii Sibiri*, V Universitetskoy Tipografii Moskva, 1867, s. 72.

⁵⁴ Grigoriy İvanoviç Spasskiy, "Puteşestvie k Altayskim Kalmıkam", *Sibirskiy Vestnik*, Çast Tretiya, Morskoy Tipografii, Sankt-Peterburg, 1823, s. 31-40; Sibirskiy Vestnik dergisi için ayrıca bkz. Murat Özkan, "Sibir Araştırmalarına Dair Bir Rus Mecmuasının Tetkiki: 'Sibirskiy Vestnik'", *Selçuk Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Nisan 2019; (45): 307-332; Aleksandr Mihayloviç Gorohov, "Kratkoe Etnograficheskoe Opisanie Biyskih ili Altayskih Kalmıkov", *Jurnal Ministerstva Vnutrennih Del*, Çast 38, No. 11, 16 Kasım 1840, s. 201-228.

değerlendirmiştir. Altayların güneyi, Biysk okruğu, Çarış ve Katun Nehri dolaylarında yaşayanları Altay Kalmıkları *Алтайских Калмыков*⁵⁵ şeklinde zikretmiştir Verbitskiy'in çağdaşı olan Radloff da Altay Türklerini Katun Nehri'nin güneyi ve Teletsk Gölü'nün (Altın Göl) batı hattında yaşayanlar olarak ayırmış, burada yaşayanların kendilerini Altay-Kiji *Алтай-Кижу*⁵⁶ olarak tanımladıklarını ifade etmiştir.

XIX. ve XX. asırlarda Altay Türkleri arasında yapılan etnik sınıflandırmayı bölge üzerine çalışmaları olan seyyahların eserlerinde görmemiz mümkündür. Bu hususta Çihaçyov Katun Nehri'nin batısında yaşayanların Altay-Kiji veya Katun-Kiji⁵⁷, Yadrintsev bölgede göçebe halde yaşayan Türk topluluklarının coğrafi yerlere göre adlandırıldığını ve Güney Altay'da yaşayanların Töles, Telengit ve Altay Kalmıkları⁵⁸, Sapojnikov Rusların XIII. asırda Kan-Karakol olarak adlandırdığı bölgede yaşayanların kendilerini Altay-Kiji⁵⁹ olarak tanımladığını ifade etmektedir. Bununla birlikte yine aynı asırda Altay Türkleri'ni ele alan çalışmaları olan Şvetsova Katun, Ursul ve Çarış Nehri membalarında yaşayan Türk topluluğunun Altay-Kiji⁶⁰ olarak nitelendirildiğini, Şvetsov ise bu toplulukların az da olsa dil, giyim-kuşam ve geleneksel olarak birbirinden ayrıldığını, bunların içerisinde en kalabalık nüfusa sahip olanların da Altay-Kijiler⁶¹ olduğunu nakleder.

Altay Türklerine dair bilimsel çalışmalar Sovyetler döneminde de kapsamlı bir şekilde devam etmiştir. Bu dönemde daha önce yapılmış çalışmaların eksik yönleri tespit edilmiş, ancak geçmişten gelen Rus Altay çalışmaları yükselen bir ivmeyle daha da ileri bir safhaya taşınmıştır. Sovyet dönemi Altay çalışmalarında öne çıkan isimlerden biri olan Potapov, Altay-Kiji'leri kendi devrinden önce olduğu gibi yaşadıkları coğrafyaya göre adlandırmıştır. Müellife göre; Katun, Ursul, Sema, Mayma ve Kan Nehirleri çevresinde

⁵⁵ Vasilij İvanoviç Verbitskiy, *Altayskie İnorodtsı; Sbornik Etnografiçeskih Statey i İzsledovaniy Altayskago Missionera, Protoiereya V. İ. Verbitskago*, Red. A. A. İvanovski, Moskva, 1893, s. 6; Altay Dinî Misyonu'na bağlı bir papaz olarak görev yapan ve Altay bölgesinde yaşayan Türk halkları hakkında birçok bilimsel çalışmalar yürüten Verbitskiy hakkında detaylı bilgi için bkz., Fatih Ünal, "Altay Misyoneri Vasili İvanoviç Verbitski: Hayatı, Misyonerlik Faaliyetleri ve Altay Çalışmaları", *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 7/17, s. 197-205.

⁵⁶ Vasilij Vasilyeviç Radlov, *İz Sibiri stranitsı dnevnika*, Pervod: K. D. Tsvina i B. E. Çistova, Nauka, Moskva 1989, s. 43; eserin Türkçe tercümesi için bkz. Wilhelm Radloff, *Sibirya'dan I.*, Çev. Ahmet Temir, MEB., İstanbul, 1994, s. 64.

⁵⁷ Pyotr Aleksandroviç Çihaçyov, *Puteşestvie v Vostoçnyy Altay*, İzd. Nauka, Moskva, 1974, s. 58.

⁵⁸ Nikolay Mihayloviç Yadrintsev, *Sibirskie İnorodtsı*, İzd. İ. M. Sibiryakova, S. Peterburg, 1891, s. 104.

⁵⁹ Vasilij Vasilyeviç Sapojnikov, *Puti po Russkomu Altayu*, Tip. Sibirskago T-va Peçatnago Dela, Tomsk, 1912, s. 18.

⁶⁰ Mariya Şvetsova, "Altayskie Kalmiki", *Zapiski Zapadno-Sibirskogo Otdela İmperatorskogo Russkago Geografiçeskago Obşestva*, Knijka XXIII., Omsk, 1898, s. 3.

⁶¹ Sergey Porfireviç Şvetsov, *Gorniy Altay i ego Naselenie*, Tom I., Tip. Glavnago Upravlenya Altayskago Okruğa, Barnaul, 1900, s. 39.

yaşayan Türk toplulukları Altaylı/Altay-Kiji⁶² adıyla bilinmektedir. Sovyet dönemi Altay araştırmacılarından bir diğeri olan Şerstova, XX. asrın başlarına kadar Altay-Kiji adlandırması her ne kadar Altaylıların tamamını karşılasa da bu durumunun böyle olmadığını ve Altay-Kiji'lerin Altay Türklerini oluşturan altı Kalmık Zaysanlığı'ndan biri olduğunu belirtir⁶³.

1. 2. 2. Teleütler

Rusya Federasyonu sınırları içerisinde Güney Sibirya bölgesinde yaşayan Türk topluluğu Teleütlerin, 2010 yılında yapılan genel nüfus sayımına göre; şehir merkezlerinde 1198, kırsal bölgelerde 1445 olmak üzere toplam nüfusları 2643'tür. Teleütler günümüzde Kemerova Oblastı'na bağlı Belovo, Gurevsk ve Novokuznetsk şehirlerinde yoğun olarak yaşamaktadır. Altay bölgesinde ise küçük gruplar halinde varlığını devam ettiren Teleütler, umumiyetle Zarinsk ve Kıtmanovsk adlı yerleşim birimlerinde yaşamlarını devam ettirmektedir⁶⁴.

Teleüt adlandırması Rus literatüründe, Sibirya coğrafyasında yerleşim yerlerinin bulunduğu ve Semen Ulyanoviç Remezov tarafından derlenen 1701 tarihli Çertejnaya Kniga Sibiri *Чертежная Книга Сибири*⁶⁵ adlı eserde yer almaktadır. Teleütleri, Beyaz Kalmıklar *Белых Калмыков* şeklinde belirten Remezov, Kuznetsk Şehri'nin haritasında, eserde yer alan XII. haritada onları Ob Nehri kıyılarında yaşayan halklar arasında göstermiştir⁶⁶.

XVIII. asırda Rusların Sibir bölgesine yapmış olduğu keşifleri yürüten heyette yer alan bilim insanlarının yapmış olduğu çalışmalar neticesinde Teleütler hakkında önemli bilgiler elde etmemiz geçmiş yıllara nazaran daha belirgin hale gelmiştir. Bu hususta G. F. Miller, Teleütlerin 1600'lü yıllarda Obak veya Abak Han yönetiminde sayılarının bin civarında olduğunu, Tomsk bölgesi yakınlarında yaşadığını ve bu tarihlerde Telengit olarak adlandırılan topluluklarla aynı halktan olduğu görüşünü savunmaktadır. Ob

⁶² Leonid Pavloviç Potapov, *Oçerki po İstorii Altaytsev*, s. 5.

⁶³ Lyudmila İvanovna Şerstova, "Altaytsı: Obşıye Svedeniya, Etničeskaya İstoriya", *Tyurkskie Narodi Sibiri*, İzd. Nauka, Moskva, 2006, s. 391.

⁶⁴ https://rosstat.gov.ru/free_doc/new_site/perepis2010/perepis_itogi1612.htm (15.09.2020)

⁶⁵ Çertejnaya Kniga hakkında tafsilatlı bilgi için Bkz., Zafer Sever, "Semen Ulyanoviç Remezov'un Sibirya Atlası (Çertejnaya Kniga Sibiri)", *Genel Türk Tarihi Kaynakları*, Ordu Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Ordu, 2019, s. 283-293.

⁶⁶ Semen Ulyanoviç Remezov, *Çertejnaya Kniga Sibiri*, Sob. N. P. Rumyantsev, Sankt-Peterburg, 1882, s. 26, harita 12.

Nehri'nin batı yakasında göçebe olarak yaşayan Teleütlerin Rus yönetimi altına girdikten sonra Tomsk ve Kuznetsk şehri yakınlarında yerleşik hayata geçtiklerini aktarır.

Bununla birlikte Teleütlerin hanı Abak hakkında Miller şu ifadeleri nakletmektedir:

Tomsk Şehri'nin kurucusu Gavriila Pisemskiy, 1605 yılında Teleütlere karşı asker göndererek onları itaat altına almaya çalıştı. Abak Han da Tomsk'ta meskûn kendine tabi halkıyla beraber Rus hâkimiyeti altında yaşamaya söz vermesine rağmen kendisinin esir alınacağı düşüncesiyle sözünü yerine getirmemiş ancak Ruslarla barış içerisinde yaşama arzusunda olduğundan olacak ki Tomsk şehrine sürekli olarak hediyeler göndermiştir. Abak Han'ın Ruslara tabi olma süreci 1609 yılına kadar devam etmiştir. Han'ın kendisine tabi halkla birlikte Rus yönetimine girmesine ikna edilmesi maksadıyla Euştin Knezi Toyan ve iki Rus Kozağı görevlendirildi. Toyan'ın ikna ettiği Abak Han ve Teleüt ileri gelenleri Ruslara sadakatini bildirdiler ve bundan sonra onların düşmanlarına karşı birlikte savaşacaklarına dair yemin ettiler⁶⁷.

Miller'den başka İ. G. Georgi, Teleütlerin bir kısmının kendilerinin Telengitlerden olduğunu, Ob Nehri'nin yukarı kısımlarında Altay Dağları bölgesinde bulunun Terengul veya Terenkul Gölü etrafında yaşadıkları için bu şekilde adlandırıldıklarını belirtmektedir. Rus idaresi altında Teleütler, güney bozkırlarında yaşayan bağımsız bir halk olması veya Beyaz Dağlar bölgesinden geldiklerinden Beyaz Kalmık olarak tesmiye edilmiştir. Georgi Teleütlerin yaşadığı coğrafya olarak Tom Nehri'nin aşağı kıyılarından Kuznetsk'e kadar olan bölgeleri göstermektedir⁶⁸. Teleütlerin yaşadıkları coğrafya hakkında bilgiler edindiğimiz İ. P. Falk, Tom Nehri'nin kıyısında bulunan Kuznetsk ve Tomsk şehirleri arasında otuz beş, Tomsk'un aşağı taraflarında ise yedi yerleşim yeri bulunduğunu açıklamaktadır. Kuznetsk şehri hakkında teferruatlı malumatlar veren Falk, bu şehirde yaşayan halkların çoğunluğunun Rus, Tatar ve Teleütlerden müteşekkil olduğunu nakletmektedir⁶⁹. Yine aynı asırda Teleütlerle alakalı S. P. Kraşennikov Teleütleri, Altay bölgesinin güneyinde yaşayan, Beyaz Kalmık olarak da adlandırılan, Tom Nehri'nin kollarından olan Uskat Nehri boyunca göçebe olarak yaşayan bir topluluk olarak tanımlamaktadır. Bunun yanı sıra Kraşennikov, Teleütleri Büyük-Küçük Baçat ve Uskat Nehirleri dolaylarında yaşadıklarından üç farklı gruba ayırmaktadır⁷⁰.

⁶⁷ Gerard Friderik Miller, *Opisanie Sibirskago Tsarstva i Vseh Proizşedşih v Nem Del, Ot Naçala A Osoblivo Ot Pokoreniya Ego Rossiyskoy Derjave Po Siy Vremena*, Tip. Akademiya Nauka, Sanktpeterburg, 1750, s. 408-411.

⁶⁸ İogann Gotlib Georgi, *Opisanie Vseh Obitayuşih v Rossiyskom Gosudarstve Naradov*, Tip. Akademiya Nauka, Sankt-Peterburg, 1799, s. 155.

⁶⁹ İogann Peter Falk, "Zapiski Puteşestviya Akademika Falka", *Polnoye Sobranie Uçenih Puteşestviy po Rossii*, Tom VI., Tip. Akademiya Nauka, Sankt-Peterburg, 1824, s. 521-522, 526.

⁷⁰ Stepan Petroviç Kraşennikov, *V Sibiri Neopublikovannie Materiali*, Akademiy Nauk SSSR., Moskva, 1966, s. 48.

XIX. asra gelindiğinde Teleütler hakkında tarih, etnografya, folklor ve antropoloji alanlarında ortaya konulan eserlerin sayısında gözle görülür bir artış olmuştur. Bu dönemde Teleütlerle ilgili olarak G. İ. Spasskiy, Miller ve Georgi'nin ifade ettikleri üzere bu topluluğun Tatar halkların olmadığını, Rus resmî belgelerinde de belirtildiği üzere onların Ak-Kalmık veya Teleüt olarak adlandırılması gerektiğine vurgu yapmıştır⁷¹. Türk halklarının etnik oluşumu ve nüfusları hakkında bilgi veren N. A. Aristov, Teleütlerin dil özellikleri bakımından Altay haklarından olduklarını, kendilerini Telengit veya Kalmık olarak adlandırmalarının nedeni olarak da Oyrotların himayesi altında uzun süre kaldıklarından ileri geldiğini öne sürmektedir. XVII. asırda Altay halklarının tamamına yakınının Teleütlerin yönetiminde olduğunu belirten Aristov, bu görüşüne istinaden Rusların bölgeyi ele geçirme sürecinde Tomsk ve Kuznetsk yöneticilerinin Teleüt hanına karşı mücadele ettiğini ve ikili ilişkileri onunla yürüttüğünü ifade etmektedir. Teleütlerin bu asırda Ruslara karşı mukavemetinin azalması onların bir kısmının Urayhanlar'ın yaşadığı bölgeye çekilmesine sebep olmuştur. Bu nedendir ki, XVIII. asra gelindiğinde Teleütlerden bahsedilirken, onların Katun Nehri'nin kolları olan Sema ve Mayma Nehirleri dolayında yaşadıklarını, Ruslar tarafından yasağa tabi tutulduklarını ve sayılarının 2991 civarında olduklarını görmekteyiz⁷².

Teleütleri yaşadıkları bölgelere göre tanımlayan Şvetsova, Altay Kalmıkları adlı çalışmasında bu topluluğu Altaylılar, Kara Tatarlar, Tölesler ve Teleütler olarak belirtmektedir. Müellif Teleütleri de Tau-Teleütleri *Kuznetsk Bölgesi*, Arı-Teleütleri *Biya ve Koşka Nehirleri*, Altay-Teleütleri *Katun*, *Ursul ve Çarış Nehirleri* ve Altıngöl-Teleütleri *Uça*, *Çulışman ve Başkaus Nehirleri* şeklinde yaşadıkları yerleşim yerlerine göre tasnif etmiştir⁷³.

Teleütlerin etnografyası, folkloru ve dili üzerine XIX. asırda yapılan çalışmalarda V. İ. Verbitskiy ve G. N. Potanin'in bu alanda önemli katkılar yaptığını söyleyebiliriz. V. İ. Verbitskiy'in vermiş olduğu bilgilere göre, Oyrotların dağılmasının ardından Teleütlerin Yenisey ve İrtiş Nehirleri'nin yüksek kesimlerinde yaşamaya başladığını, daha sonra Kulunda, Talda, Ob, Aley ve Çarış Nehirleri membana geldiklerini görmekteyiz. Ob

⁷¹ Grigoriy İvanoviç Spasskiy, "Teleuti ili Belie Kalmiki", *Sibirskiy Vestnik*, Çast Trinadtsataya, Morskoy Tipografii, Sankt-Peterburg, 1821, s. 7-8.

⁷² Nikolay Aleksandroviç Aristov, "Zametki ob Etničeskom Sostave Tyurkskih Plemen i Narodostey i Svedeniya ob ih Çislennosti", s. 339; Aristov'un eserinin Türkçe çevirisinde Teleütler hakkındaki bilgiler için ayrıca bkz., N. A. Aristov, *Türk Halklarının Etnik Yapısı*, Çev. D. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul, 2014, s. 94-99.

⁷³ Mariya Şvetsova, "Altayskie Kalmiki", s. 2-3.

Nehri'ni geçip Tom Nehri havalisine doğru göç eden Teleütler hâlihazırda yaşadıkları Büyük ve Küçük Baçat Nehirleri dolayına gelmiştir. Verbitskiy, Teleütlerin farklı coğrafyalara muhaceret edenleri ve Müslüman olan kesimlerinin milliyetini ve dilini kaybettiği görüşünü ileri sürmüştür. Altay Teleütlerinin Kuznetsk merkezli üç ana idari yapıdan müteşekkil olduğunu belirten Verbitskiy, burada 1498 erkek, 1493 kadın olmak üzere toplamda 2991, Biysk bölgesinde ise Bıstıryansk, Koşkinsk ve Sarasinsk'te meskûn 1353'ü erkek, 1438'i kadın yekûnu 2791 Teleüt'ün yaşadığını aktarmaktadır⁷⁴. G. N. Potanin ise XVII. asırda Altay toplulukları arasında ihtilafın çıkması üzerine bunlardan bazılarının bölgeyi terk ederek Sibiry'a'nın muhtelif yerlerine dağıldığını belirtir. Belirtilen Altay halklarından en maruf olanı Ruslar tarafından da Teleütler olarak adlandırılan topluluktur. Altaylı soydaşlarından ayrılarak Kuznetsk bölgesinde yaşamaya başlayan Teleütlerin kaderleri de diğer Altay topluluklarından farklı olmuştur. Bölgeye yerleştirilen Rus köylüleriyle müşterek halde yaşayan Teleütlerin, bunun sonucunda Rus kültürüyle bütünleşik olmaları da hız kazanmıştır. Nüfusları yaklaşık olarak 4000'i bulan Teleütlerin dörtte üçü vaftiz edilmesine karşın vaftiz olanların yarısından daha azı Ruslaştırıldığını dile getirmiştir⁷⁵.

Teleütlerle ilgili yapılan çalışmalar Sovyet Rusya zamanında da devam etmiştir. Bu dönemde meydana getirilen eserlerde özellikle Teleütlerin etnik oluşum ve kökenine dair malumatlar veren L. İ. Potapov, Teleütlerin Çegra ve ardılı küçük nehirler boyunca Gorno-Altay bölgesinde yer alan Şebalin ve Mayma Aymakları'nda yaşadıklarını belirtmiştir. Bununla birlikte çoğunluğunun Kemerova bölgesine bağlı Belevo şehri Büyük ve Küçük Baçat Nehirleri civarında teessüs edildiğini aktarmaktadır. Müellif aynı zamanda, neredeyse tamamının Ruslaşmış olduğu Teleütlerin bir kısmının ise Altay Krayı, Çarmış şehri dolaylarında meskûn olduğunu ifade eder⁷⁶. Yine Sovyet dönemi Teleüt çalışmalarında öne çıkan isimlerden biri olan A. P. Umanskiy, Altay halklarından biri olan Teleütlerin yurtlarının, sadece Altaylıların değil aynı zamanda Güney-Güneybatı Sibiry'a'da yaşayan ve Türkçe konuşan diğer halkların tarihinde de önemli olduğunu aktarır. XVII. asrın sonları XVIII. asrın başlarında Dağlık Altay ve Yukarı Ob Bölgesi'nde göçebe halde yaşayan Teleütler, ekseriyetle hayvancılık, avcılık, balıkçılıkla

⁷⁴ Vasilij İvanoviç Verbitskiy, *Altayskie İnorodtsı; Sbornik Etnografiçeskih Statey i İzsledovaniy Altayskago Missionera, Protoiereya V. İ. Verbitskago*, s. 7.

⁷⁵ Grogij Nikolayeviç Potanin, "İnorodtsı Altaya", *Jivopisnaya Rossiya*, Tom XI., S. Peterburg, 1884, s. 253-254.

⁷⁶ Leonid Pavloviç Potapov, *Oçerki po İstorii Altaytsev*, s. 7; Leonid Pavloviç Potopov, *Etniçeskiy Sostav i Proishojdenie Altaytsev*, Akademiya Nauk SSSR., Leningrad 1969, s. 21.

iştigel olmuşlar, bunun yanında geleneksel el sanatlarının da maharet göstermiştirler. Toplumsal yapısı itibariyle belirli bir hiyerarşik düzene sahip Teleütlerde; hanlar, mirzalar ve üst yönetici bir kadro bulunurken, temel ekonomilerini bağımsız olarak yürüten ancak siyasi olarak yöneten zümreye tabi halk, bu siyasi teşekkülün bir parçası konumundaydı. Umanskiy, yönetsel bakımdan XVII. asrın sonuna değin tek bir çatı altında varlığını sürdüren Teleüt ulusunun, daha sonra Abak Han ve Maçık Han'ın varislerinin idaresi altında ikiye ayrıldığını belirtmiştir⁷⁷.

Yakın dönem Teleüt araştırmacılarından olan E. P. Batyanova, Teleütlerin aile ve toplumsal yapısını ele almıştır. İlk olarak Radloff'un temas ettiği Altay topluluklarını aymaklara ayırıştırma meselesini ihmal etmeyen Batyanova, buradan hareketle Teleütleri on iki farklı aymaktan müteşekkil olduğunu ifade etmiştir⁷⁸.

1.2.3. Telengitler

Telengitler, günümüzde büyük çoğunluğu Rusya Federasyonu'na bağlı Altay Cumhuriyeti'nin güneyinde yaşayan Türk haklarından biridir. Ruslar, daha önce yaptıkları nüfus sayımında Telengitleri farklı bir etnik grup olarak kaydetmezken, daha sonra 2010'da yapılan istatistiklerde 300'ü şehirlerde, 3412'si ise kırsal bölgelerde yaşamak kaydıyla toplam nüfuslarını 3712 olarak belirlemiřtir⁷⁹.

XIX. asrın ortalarından sonra Telengitlerle ilgili malumatları aktaran Radloff, Altaylıların Çuya Nehri boyunca meskûn olanlarının Dvoedantsı⁸⁰ olarak adlandırıldığını belirtir. 1865 yılından itibaren Çin'e vergi vermeyi bırakan, sayıları 2000-3000 dolaylarında olan Dvoyedanlar iki farklı Zaysanlığa bağlandılar. Bu Dvoyedanlardan Çuya Nehri boyunca göçebe yaşayanlar kendilerini Telengit olarak adlandırmıştır⁸¹. Dönemin müelliflerinden Potanin ise Altayların güneyinde göçebe halde yaşayan halklar Ruslar tarafından ekseriyetle Kalmık olarak adlandırıldığını ifade eder. Fakat Katun Nehri boylarında yaşayanlar Altaylılar, Çuya Nehri boylarında yaşayanlar ise Telengitler olarak birbirinden ayrıldığı görüşünü aktarır⁸².

⁷⁷ Aleksey Pavloviç Umanskiy, *Teleuti i Russkie v XVII.-XVIII. Vekah*, İzdatelstvo «Nauka» Sibirskoe Otdelenie, Novosibirsk 1980, s. 5.

⁷⁸ Elena Petrovna Batyanova, *Rod i Obşina u Teleutov v XIX.-XX. Vekah*, İzd. Nauka, Moskva, 2002, s. 29.

⁷⁹ https://rosstat.gov.ru/free_doc/new_site/perepis2010/perepis_itogi1612.htm (12.11.2020).

⁸⁰ Dvoedantsı, her iki tarafa da vergi mükellefiyeti olan halklara verilen addır.

⁸¹ Wilhelm Radloff, *Sibirya'dan I.*, s. 204.

⁸² Grogıy Nikolayeviç Potanin, "İnorodtsı Altaya", s. 253.

XIX. asırda bölgeyi inceleyen seyyahlar A. V. Adrianov ve A. Kalaçev'in notlarında Telengit topluluğuna dair malumatlar edinmekteyiz. 1881 yılında Altay bölgesine seyahat eden Adrianov, bölgede bulunan en kalabalık misyoner yerleşkelerinden biri olan Çulışman'a gitmiştir. Burada vaftiz olan Telengitlerden bahseden gezgin, onların Başkaus ve Çolışman mevkinde oldukça geniş arazilere dağıldığını nakleder. Adrianov bu seyahatiyle ilgili farklı bir anekdot olarak:

Bu seyahat esnasında tek bir şeyden pişmanlık duydum. O da yanımda getirdiğim Kara-Tatarlardan olan tercümanımın, Çolışmanda bulunan Telengit ahalisinin lehçesinden neredeyse tek bir kelime dahi anlamamış olması ifadelerini kaydeder⁸³.

Kalaçev ise Telengitlerin Altay Kalmıkları olarak adlandırılmasının hatalı bir görüş olduğunu ifade eder. Telengitlerin büyük bir kısmının Çuya Nehri dolaylarında, az sayıda bir kısmının ise Kuraysk steplerinde yaşadığını belirtir. Kalaçev'in bu malumatların yanı sıra Telengitlerle ilgili dikkat çeken ifadesi şu yöndedir: Telengitler Çuya ve Katun Nehri havzalarında dağınık halde yaşamadan önce sayıları 35 bin civarındadır ve iki ana idareden müteşekkildirler. Bu iki ana idareyi de şu şekilde taksim etmektedir: birincisi Tölesler, Almatlar, Orgunçiler ve Tittaslar; ikincisi Kobekler, Sagallar, Kıpçaklar, Tanjenler, İrkitler, Kergiller, Monollar ve Yabaklar⁸⁴.

Altay Türkleri çalışmalarının önemli bir parçası haline gelen Telengit araştırmaları özellikle yaşanan coğrafya ekseninde değerlendirilmesi Sovyet döneminde de devam etmiştir. Sovyet araştırmacılarından Tokarev, Altay Türklerini aymaklara üleştiren Telengitleri Çuya, Başkaus ve Çulışman Nehirleri civarında yaşayan, Koş-ağaç ve Ulagan aymaklarına tabi olarak göstermektedir⁸⁵. Bu hususta Potapov, Telengitleri daha önce de belirttiğimiz üzere Ursul havzasında Çuya Nehri dolaylarında yaşayan Altay halkları olarak tasnif eder. Telengitlerin XVIII. asırda her ne kadar Uryanhan-Kalmıkları olarak adlandırılrsa da bunun yanlış bir tanımlama olduğunun altını dikkatle çizerken Telengitler adlandırılmalarının en uygununun Çuya Nehri boylarında yaşadıklarından ötürü Çuyular

⁸³ Aleksandr Vasilyeviç Adrianov, *Puteşetsvie na Altay za Sayanı*, Tomsk, 1883, s. 219-220, 226; Adrianov'un bu ifadeleri dönemin seyyahlarından Yadrıntsev tarafından da destek görmektedir. Yadrıntsev, araştırmacılar tarafından Altay halkları ve onlara komşu olan Kara-Tatarların birbirleriyle karıştırıldığını fakat bölgede meskûn Telengit ve diğer Altay topluluklarının keskin bir şekilde Kara-Tatarlardan ayrıldığını belirtir. Bkz. Nikolay Mihayloviç Yadrıntsev, "Ob Altaytsah i Çernevih Tatarah", *İzvestiya Imperatorskogo Russkago Geografiçeskago Obşestva*, Tom XVII., S-Peterburg, 1881, s. 233.

⁸⁴ Aleksandr Anempodistoviç Kalaçev, "Poezdka k Telengetam na Altay", *Jivaya Starina*, vıpusk III-IV., S. Peterburg, 1896, s. 477-478.

⁸⁵ Sergey Aleksandroviç Tokarev, *Dokapitalistiçeskie Perejitki v Oyroti*, Sotsialnoe-Ekonomiçeskoe İzdatelstvo, Moskva- Leningrad, 1936, s. 10.

(Çu-Kiji) olarak ifade edilebileceğini belirtir⁸⁶. Yakın dönem Telengit müelliflerinden olan Oktyabrskaya, Telengitlerin günümüzde yoğun olarak yaşadığı Koş-Ağaç bölgesine, XIX. asırda başlayan ve 1990'lı yıllara kadar devam eden Kazak göçlerinin yoğunluğundan bahsetmektedir. Özellikle Telengit ileri gelenlerinin bu duruma müsaade etmeleri sonucunda bölgede giderek artan Kazak nüfusu onların kültürel, politik ve ekonomik eğilimlerinde önemli bir rol oynadığını aktarmaktadır⁸⁷.

1. 3. Kuzey Altaylılar

1. 3. 1. Kumandılar

Altay Türklerinden olan Kumandılar, 2002 yılında Rusya Federasyonu'nun yapmış olduğu nüfus sayımına göre, yetmiş altı yıl aranın ardından bir millet olarak yeniden nüfus istatistiklerine tabi tutulmuştur. 2002 yılında tekrar kayda geçirilen Kumandıların toplam nüfusu 3114 olarak gösterilmiştir. Bunların 1663'ü Altay Krayı'nda, 931'i Altay Özerk Cumhuriyeti'nde, 294'ü ise Kemerova'da yaşamlarını sürdürmektedir⁸⁸. 2010 yılında yapılan sayımlarda ise ülke genelinde 2892 Kumandı'nın olduğu, bunların 1400'ünün şehirlerde, 1492'sinin ise kırsal alanlarda yaşadığı belirtilmiştir⁸⁹.

Kumandılarla ilgili ilk tarihi verileri XVIII. asırda Remezov'un çizmiş olduğu Sibir Atlası'nda yaşadıkları bölgenin tasvirinde görmekteyiz. Remezov çizmiş olduğu haritada Kumandıları, Biya Nehri'nin sağ yakasında Yukarı Kumanda, Aşağı Kumanda ve Kumanda şeklinde tebarüz ettirmiştir⁹⁰. Kumandıların kökeni, yaşadıkları bölge, nüfus istatistikleri ve iktisadi meşgaleleri hakkında Radloff, Kumandıların Makarevka ve Lebed arasında Biya Nehri boyları ve bölgedeki dağlık alanların kuzey membalarında yaşadıklarını aktarır. Kumandılar beş ila on evden oluşan küçük yerleşim birimlerinde ikamedirler ve umumiyetle de ziraatla meşgul olduklarını ifade etmiştir. Kumandılar idari olarak Aşağı-Yukarı Kumandı olarak ikiye ayrılırlar. 1869 yılında Kumandıların sayısı Aşağı Kumandı: 831 erkek, 740 kadın; Yukarı Kumandı: 322 erkek, 284 kadın olmak üzere toplamda 2177 kişidir. Yine Radloff, Kumandıların altı soydan teşkil olduğunu

⁸⁶ Leonid PAVloviç Potapov, *Oçerki po İstorii Altaytsev*, s. 6, 12-13.

⁸⁷ İrina Vyacheslavovna Oktyabrskaya, "Kazahi Yujnogo Altaya, İstoriya i Sovremennost", *Aborigeni Sibiri: Problemi İzuçeniya İşçezayuşih Yazıkov i Kultur*, İzd. İnstituta Arheologii i Etnografii so Ran, Novosibirsk 1995, s. 197-199.

⁸⁸ İvan İvanoviç Nazarov, "Kumandınskiy Etnos Segodniya", *Etnografiya Altaya i Sopredelnih Territoriy*, Vpusk 7, Barnaul, 2008, s. 75.

⁸⁹ https://rosstat.gov.ru/free_doc/new_site/perepis2010/perepis_itogi1612.htm (05.12.2020).

⁹⁰ Semen Ulyanoviç Remezov, *Çertejnaya Kniga*, s. 26; Mihail Federoviç Rozen, *Verhnyaya Ob i Altay na Kartah XVI- XIX. vv.*, Barnaul, 1998, s. 37.

söyleyerek bunları şu şekilde sıralar; Yukarı Kumandılar: So, Kubandı veya Kumandı; Aşağı Kumandılar: Tastar, Yutu, Çabraş ve Ton Kubandı⁹¹. Verbitskiy, gayri Rus Altaylılar adlı eserinde, Kumandılarından hakkında üç yerde bahseder. Bunlar; Altay Dili'nin lehçelerini tasnif ederken kuzey lehçelerinden birinin Kumandı Lehçesi olduğu, Kumandıların kendilerini Kumandı-Kiji olarak adlandırdıkları ve son olarak nüfus verilerini belirttiği Kara-Tatarların yaşadığı bölgelerin adlarını verirken Aşağı-Yukarı Kumandı adını kullandığı yerlerdir⁹².

XIX. asrın sonları XX. asrın başlarında Kumandılar bölgesinde araştırmalarda bulunan seyyahların raporlarından Kumandıların nüfus ve iktisadi yaşantılardan kesitler öğrenmekteyiz. Bu bağlamda 21 Haziran 1898'de Barnaul'dan Bisk'e giden N. B. Şerr, bu seyahatini tekrar Barnaul'a döndüğü 23 Ağustos 1898 tarihinde nihayete erdirmiştir. Şerr, bu seyahatin amacını Bisk'te bulunan Kumandı aillerini⁹³ sayıma tabi tutarak onların nüfus istatistikleriyle ilgili verileri toplamak olduğunu aktarır. 1898 yılında gerçekleştirdiği bu sayıma göre; Kumandıların iki yerleşim yeri olduğunu, bunlardan Yukarı Kumandı'da 10, Aşağı Kumandı'da 27 ail olmak üzere toplamda 37 ail olduğunu kaydeder. Bu iki yerleşim yerinde üretim alanında faaliyet gösterenleri Rus ve Kumandı olarak iki farklı şekilde sınıflandırır. Yukarı Kumandı'da 36 Rus, 137 Kumandı; Aşağı Kumandı'da 78 Rus, 769 Kumandı olmak üzere toplamda 114 Rus ve 906 Kumandı varlığından bahsetmektedir⁹⁴.

Kumandıların iktisadi geçmişi hakkında Bogatrev'in vermiş olduğu bilgilere göre; Kumandılar 1900'lü yıllarda özellikle de yukarı Kumandı'da çam fıstığı ticaretiyle uğraşıyorlardı. Çam fıstığının toplanması şu şekilde oluyordu; sopalarla ağaçlara vurularak döktürülüyor, döktürme işleminden sonra kurutuluyor, özel bir rendeden geçirildikten sonra da havanda dövülüyordu. Kumandılar topladıkları çam fıstıklarını saklamak maksadıyla evlerinin yakınların ambarlar inşa etmiştir. Bogatrev bu ambarları Kara-Kokşa'da 60, Kuzya'da ise 20 ambar olarak kaydetmiştir. Yine Bogatrev, Kumandıların süt ve süt ürünlerinden elde ettiği mahsullerden bahsederken en dikkat çekici olanın kurut olduğunu söylemektedir⁹⁵.

⁹¹ Wilhelm Radloff, *Sibirya'dan I.*, s. 200-201.

⁹² Vasilij İvanoviç Verbitskiy, *Altayskie İnorodtsı; Sbornik Etnografiçeskih Statey i İzsledovaniy Altayskago Missionera, Protoiereya V. İ. Verbitskago*, s. 8, 35, 206.

⁹³ Altay Türlerine ait göçebe veya yarı göçebe yerleşim yerleri.

⁹⁴ Nikolay Borisoviç Şerr, "İz Poezdki k Kumandınsam v 1892 godu", *Altayskiy Sbornik*, Tom V., Barnaul, 1903, s. 87.

⁹⁵ N. Bogatrev, "Ob Orehovom i Zverovom Promislah Kumandınskih İnorodtsev Biyskago Uezda",

Kumandı çalışmalarının Sovyet dönemi araştırmacılarının da dikkatini çektiğini gözlemlemekteyiz. Bu nazarla Dolgih, Kumandıların önceki yerleşim yerlerine ilaveten Kuznetsk bölgesinde tutulan vergi kayıtlarına göre; Solunsk, Kersagolsk ve Çabat'ta da Kumandıların yaşadığını vurgulamıştır. Dolgih, Kumandıların bu bölgelerde düzenli şekilde vergi mükellefiyeti altına alındığını, 1671 yılında Kumandılarından, Kersagolsk ve Çabat'ta 91 kişinin vergiye tabi olduğunu ve bu sayının 1745'te ise 110'a yükseldiğini söyler. Bununla birlikte yine Kumandıların Biya ve Lebeda Nehirleri kıyısında yaşadığını aktarır⁹⁶. Dolgih'in yanı sıra Potapov, Kumandıların etnik kökenlerine dair yazmış olduğu makalesinde Radloff'a atıfta bulunarak zamanında onun yapmış olduğu Aşağı-Yukarı Kumandı ayrımı ve bu ayrıma bağlı soylara dikkat çekmiştir. Potapov kendisinin 1936 yılı sonbaharında Kumandılar arasında yapmış olduğu derlemede Ore Kumandı, Tastar, Çootı ve Altına Kumandı soylarını tespit ettiğini, Radloff'un bahsettiği altı Kumandı soyundan olan Çabat ve Ton-Kubandı soylarından kimseye rastlamadığını belirtir. Bu derlemede Potapov'un naklettiği dikkat çekici hususlardan biri de Kumandılar arasında geçmişten gelen soyadlarının hızla kaybolduğu ve Kumandıların kendilerini Ore ve Altına Kumandı olarak tasnif etmeleridir. Potapov ayrıca Ore ve Altına Kumandı terimlerinin aslında bir soy ismi olmadığını, daha önce Kumandıların yaşadığı Yukarı-Aşağı Kumandı yerleşim yerlerinin yerel dildeki karşılığı olduğunu belirtir⁹⁷. Yakın dönem Kumandı çalışmalarına baktığımızda ise Tkaçenko, Kumandıların Altay Krayı'na bağlı Soltonsk, Krasnogorsk, Biysk, Togulsk, Kıtmanovsk; Altay Özerk Cumhuriyeti'nde Turoçak'ta yaşayan ve 1989 yılında sayıları 681 olan Sibir'in en eski Türk halklarından biri olduğuna vurgu yapar. İktisadi olarak avlanma, balıkçılık ve toplayıcılıkla iştigal olan Kumandıların etnik kültürünün canlanması ve gelişmesi için acil önlemlerin alınmasına ihtiyaç duyulduğuna dikkat çekmektedir⁹⁸.

1. 3. 2. Çelkandular

Altay bölgesinin kuzeyinde, umumiyetle Baygol, Argun ve Lebed Nehirleri'nin kolları boyunca yaşayan Çelkanlar, kendilerini Ku-Kiji (Ku-Kijiler) olarak adlandırmakta, Yakşı

Altayskiy Sbornik, Tom IX., Barnaul, 1908, s. 16, 21.

⁹⁶ Boris Osipoviç Dolgih, *Rodovoy i Plemennoy sostav Narodov Sibiri v XVII. veke*, Akademiya Nauk SSSR., Moskva, 1960, s. 112.

⁹⁷ Leonid Pavloviç Potapov, "İz Etničeskoj İstorii Kumandintsev", *İstoriya, Arheologiya i Etnografiya Sredney Azii*, Moskva, 1968, s. 318.

⁹⁸ Aleksandr Aleksandroviç Tkaçenko, "Tyurkskie Narodi: Vozrojdienie ili Razvitie?", *Etnografiçeskoe Obozrenie*, No. 4, 1996, s. 71.

ve Çalgan (Şalgan)⁹⁹ adlı iki soya mensup oldukları bilinmektedir¹⁰⁰. 2010 verilerine göre; nüfusları 231'i şehirlerde, 950'si kırsal alanlarda yaşamak kaydıyla toplamda 1181'dir¹⁰¹.

Çelkandularla ilgili bilgilerin Rus resmî belgelerinde 1625 yılında geçtiği bilinmektedir¹⁰². Bununla beraber Çelkanduları Radloff, Lebed Tatarları adı altında değerlendirmiş ve onların dil özellikleri bakımından Kumandularla aynı olduğunu vurgulamıştır. Biya Nehri'nin kollarından olan Lebed Nehri boylarında meskûn olduklarından bu adlandırmanın yapıldığı Çelkandular, nehrin Türkçe karşılığının Kuu olması hasebiyle de bu topluluk kendisini Kuu-Kiji olarak tanımlar¹⁰³.

Sovyet dönemi Çelkandu çalışmaları her ne kadar devam etmiş olsa bunların nüvesi yine Radloff'un vermiş olduğu bilgiler etrafında değerlendirilmiştir. Bu yönüyle Tokarev, Altay Türklerini tasnife tabi tutarken, Çelkanduların (Şalganlar, Ku-Kiji) Lebeda Nehri dolaylarında yaşadığını söyler. Genel olarak avcılıkla iştigal olan Çelkanların, bir dönem avlanma esnasında bir anlaşmazlığını not eder. Lebeda Nehri tarafından Çelkandulardan müteşekkil 10 kişilik bir avcı grubunun avlanmak için Biya Nehri civarına geldiğini, burada avlandıktan sonra elde ettikleri kürklere bölgenin asıl sahipleri olan Tittasların el koyduğunu, durumu araştırmak üzere Zaysanlık sekreterinin bölgeye geldiğini ve taraflar arasında bir karar verdiğini aktarır. Bu karara göre Çelkandulara avladıkları hayvanların kürkleri iade edilirken bir daha Tittas avlanma sahalarına girmeleri yasaklanır¹⁰⁴. Çelkandular hakkında görüşlerine başvurduğumuz bir diğer Sovyet müellif Dolgih, Çelkanduların XVII. asırda Kuznetsk bölgesine bağlı Şelkal'da meskûn olduğunu, 1692 yılında 34'ünün, 1745'te ise 45'inin yasağa tabi tutulduğunu belirtir. Dolgih'in konuyla ilgili dikkat çektiği husus, o dönemde Şelkan'da aynı zamanda Kumanduların da yaşadığı bu yüzden Çelkanduların, Kumandı olarak mı yoksa farklı bir etnik ayrıma mı tabi tutulacağı meselesidir. Bunun üzerine Dolgih, Çelkanları coğrafi olarak her ne kadar

⁹⁹ Radloff'un bu tasnifine karşın Potapov, Çelkanduların iki soydan meydana geldiğini kabul etse de bunların Çalgan ve Şakşı (Şakşılıg) olduğunu söyler. Bkz. Leonid Pavloviç Potapov, "Zametka o Proishojdenii Çelkantsev-Lebedintsev", *Bronzoviy i Jeleznyy vek Sibiri*, Novosibirsk, 1974, s. 319.

¹⁰⁰ Vasilij Vasilyeviç Radlov, *İz Sibiri Stranitsı Dnevnikı*, s. 93.

¹⁰¹ https://rosstat.gov.ru/free_doc/new_site/perepis2010/perepis_itogi1612.htm (27.12.2020).

¹⁰² Çelkandularla ilgili ilk bilgilerin geçtiği yerde, [казаки Сидорко Федоровъ да Ивашко Путимецъ, да въ толмачѣхъ Васька Кытышь, посылаемы въ Телесную землю и въ Щелкалы], *iki Rus Kozağı olan Sidorko Fedorov ve İvaşko Putimets yanlarında da tercüman Vaska Kıtışla birlikte Teles bölgesinde yer alan Şelkal'a gönderildi*" ifadesi yer almaktadır. Devamında ise Şelkal'dan yirmi kişinin yasağa bağlandığı bildirilmektedir. Bkz. Nikolay Nikolayeviç Ogloblin, *Obozrenie Stolbtsov Sibirskogo Prikaza (1592-1768 gg.)*, Çast I., Moskva, 1895, s. 115.

¹⁰³ Vasilij Vasilyeviç Radlov, *İz Sibiri Stranitsı Dnevnikı*, s. 92.

¹⁰⁴ Sergey Aleksandroviç Tokarev, *Dokapitalistiçeskie Perejitki v Oyroti*, s. 36.

Kumandanlardan ayrılmış olsa da onları Çelkanların veyahut Şorların bir parçası olabileceği görüşünü dile getirir¹⁰⁵. Dolgih'in Çelkanduların kökenine dair verdiği bilgileri destekler nitelikte olan Hlopina, Şorlarla ilgili yapmış olduğu araştırmasında bu halkın kendisini Şor olarak adlandırmadığını, yaşadıkları nehir boylarına göre soy adlandırması yaptıklarını ifade etse de Mrassu Nehri boylarındakiler Pras-Kiji, Lebeda Nehri boylarındakiler de Ku-Kiji olarak kendinî tanımlamaktadır. Bununla birlikte Çelkanduların daha önce de ifade edildiği üzere kendilerini Ku-Kiji olarak adlandırması, bölge halklarının ya yaşadıkları yerle anılmasının ya da Çelkanduların Şorların bir parçası olduğu meselesini ortaya koymaktadır¹⁰⁶.

1. 3. 3. Tubalar

Altay Özerk Cumhuriyeti'ne bağlı Turaçak, Çuya ve Mayma'da yaşayan Tubaların, 357'i şehir merkezlerinde, 1608'i kırsal bölgelerde yaşamak kaydıyla toplam nüfusları 1965'tir¹⁰⁷. Tubalar, ekseriyetle Çerneviye-Tatarı veya Yiş-Kiji olarak adlandırılan Türk topluluklarıdır¹⁰⁸. Tubalarlarla ilgili dikkat çekici bilgiler veren Radloff, Tubaların esasında Samoyedlerin bir kolu olabileceği, bölgeye doğudan geldikleri, burada Türkleştiklerini ve onlara Tuba adlandırmasının Altaylılar tarafından yapıldığını söyler. Ayrıca Tubaları, Küzön, Tirgeş, Kömnüş, Yüs ve Torgul olmak üzere beş soya ayıran Radloff, 1794 erkek ve 1670 kadın olmak üzere sayılarının toplamda 3464 olduğunu naklede¹⁰⁹.

Sovyet döneminde Tubalarla ilgili bilgiler veren L. P. Potapov, Tubaların Altayların kuzeyi olan Biya ve İşa Nehirleri havzalarında yaşadığını belirten Potapov, Sovyet literatürü öncesi bu halkın Çerneviye Tatarı olarak bilindiğini ve Kuznetsk Alatau bölgesinde yüksek ormanlık alanlarında küçük gruplar halinde yaşadıklarını belirtir. Bölgede yaşayan diğer halklar tarafından Kuznetsk Tatarları olarak da tesmiye edilen bu halka Radloff'da olduğu gibi Tuba isminin Altaylılar tarafından verildiği meselesine dikkat çeken Potapov, ayrıca bu halkın Lesnie Lyudi (Orman İnsanları) olarak da anıldığını söyler¹¹⁰.

¹⁰⁵ Boris Osipoviç Dolgih, *Rodovoy i Plemennoy sostav Narodov Sibiri v XVII. veke*, s. 112.

¹⁰⁶ İ. D. Hlopina, "Gornaya Şorya i Şortsev", *Etnografiçeskoe Obozrenie*, No. 1, 1992, s. 109.

¹⁰⁷ https://rosstat.gov.ru/free_doc/new_site/perepis2010/perepis_itogi1612.htm (15.01.2021).

¹⁰⁸ Vasiliy Vasilyeviç Radlov, *İz Sibiri Stranitsı Dnevnik*, s. 93; Vasiliy İvanoviç Verbitskiy, *Altayskie İnorodtsı; Sbornik Etnografiçeskih Statey i İzsledovaniy Altayskago Missionera, Protoiereya V. İ. Verbitskago*, s. 206; Nikolay Mihayloviç Yadrintsev, "Ob Altaysah i Çernevih Tatarah", s. 230.

¹⁰⁹ Vasiliy Vasilyeviç Radlov, *İz Sibiri Stranitsı Dnevnik*, s. 93.

¹¹⁰ Leonid Pavloviç Potapov, "Tubaları Gornogo Altaya", *Etniçeskaya İstoriya Narodov Azii*, İzd. Nauka,

1. 2. Altay Türklerinin Geleneksel İktisadi Hayatı

1. 2. 1. Tarım

Altay Türklerinin iktisadi hayatında önemli bir yeri olan tarım, Rusların bölgeyi ele geçirdikten sonra burada yaşayan ahaliyi yerleşik hayata geçmeye zorlamasıyla birlikte daha da ehemmiyetli bir hale gelmiştir. Altay Türklerinin çok eski dönemlerden beri ekilebilir alanlar hususunda deneyim sahibi olması, bölgedeki iklim koşullarına göre nasıl tarım yapılacağı konusunda da onları mahir kılmıştır. Örnek verecek olursak, Uymon bölgesine 1880’li yıllarda yerleştirilen Rus köylüleri birkaç yıl üst üste don nedeniyle mahsul elde edemezken Altay Türkleri daha yüksek rakımlı arazilerde bile verim almıştır. Bu dönemde Altay Türklerinin ekilebilir arazi oranı %59'lara kadar ulaşmıştır¹¹¹.

Altay Türklerinde ekim ayı (tarlu ayı) Nisan-Mayıs aylarında başlar ve toprağı işlemek için tarım aleti olarak çapa (abıl)¹¹² ve karasaban (andızın)¹¹³ kullanılırdı. Ekilen tarlaların hasadı Ağustos sonu Eylül başında yapılırdı. Altay Türkleri ekseriyetle arpa (arba), buğday (buuday) ve çavdar (sula) yetiştirir, bu ürünlerin başak hasadını orakla (orguj) yapar, daha küçük tarlalarda ise elle toplardı. Toplanan başaklar demet haline getirilerek ortadan bir kasnakla bağlanıp kuruması için ağaç dallarına asılırdı. Bu başaklardan tahıl elde etmenin ise farklı uygulamaları mevcuttu. Demet halde kuruyan başaklar bir sopa yardımıyla dövülüp tahılları elde edilirdi. Bir diğer yöntem ise başakların saplarının ateşe verilip ısınması sonucunda elde edilen tanelerin daha önceden hazırlanmış temiz bir zemine dökülmesiydi. Altay Türkleri bu elde edilen tahılları da farklı şekillerde muhafaza etmiştir. Tahıl, miktarının az olması durumunda deriden yapılmış çuvallara konularak evde, fazla olması durumunda ise özel seçilmiş ve kuru bir yerde açılan kuyularda saklı tutulurdu¹¹⁴.

1. 2. 2. Hayvancılık

Altay Türklerinin ana iktisadi kaynaklarının başında hayvancılık gelmektedir. Bu hususta Altay Türklerinin at, sığır ve koyun yetiştiriciliği yaptığı, domuz beslemedikleri ayrıca

Moskva 1972, s. 52.

¹¹¹ Sergey Porfireviç Şvetsov, *Gornıy Altay i ego Naselenie*, Tom I., 216.

¹¹² Yuvarlak bir küreğe benzeyen abılın çapı 10 ila 19 santimetredir. Bu alete yaklaşık 90-100 santimetre uzunluğunda tahtadan bir sap takılır. Sayan dağları, Doğu Altay, Kuznetsk Alatau ve Minusinsk bölgelerinde kullanımı yaygındır. Bkz. Yadrıntsev, *Sibirskie İnorodtsı*, s. 126.

¹¹³ Andızın, Altay Türkleri zanaatkarları için yapımı basit ve ulaşılabilirliği kolay olduğundan bölgede yaygın olarak kullanılan bir tarım aletidir. Genellikle atın eyerine bağlanılarak çekilen ve abıla göre daha gelişmiş olan andızın, demir bir ucu olan üçgen plakanın ağaç bir kolla kontrol edildiği toprağı gevşetmeye yarayan eski bir pulluk türüdür. Bkz. Potapov, *Oçerki po İstorii Altaytsev*, 208.

¹¹⁴ Sergey Porfireviç Şvetsov, *Gornıy Altay i ego Naselenie*, Tom I., 284-285.

Rus köylüleri kadar olmasa da tavuk, kaz, hindi ve ördek besledikleri bilinmektedir¹¹⁵. Bölgede hayvancılığın gelişmesinin en önemli sebeplerinden birisi verimli vadilerin bulunması ve buna uygun iklim koşullarının varlığıydı¹¹⁶.

Altayların dağlık ve bozkır alanların yarı-göçebe halde yaşayan Altaylıların hayvancılık faaliyetleri Rusların bölgeyi ele geçirdiği XVII. asırdan itibaren de devam etmiştir. Altayların güney bölgelerinin iklim koşullarının elverişli olması nedeniyle yarı-göçebe hayvancılığın gelişmesini kolaylaştırdı¹¹⁷. Kışın sona ermesiyle birlikte Altaylılar sığır sürüleriyle birlikte daha uygun otlak arazilere göç etmiştir. Bu durum yaz aylarında ise rakım olarak daha yüksek ve verimli yaylalarda devam etti¹¹⁸. Kış aylarında Altaylılar, buzağular ve zayıf düşmüş sığırlar için asgari düzeyde ot biçer, biçilen otlar bağ haline getirilerek ağaç dallarından asılıp kurutulurdu. Bölgede kışın ağır geçmesi ve kar derinliğinin fazla olması durumunda sığırlar stoklanan otlarla beslenirdi¹¹⁹.

XIX. asrın ortalarından itibaren Altay bölgesine yapılan Rus kolonizasyonu, Altaylıların yaylak-kışlak yollarının kapanmasına neden olmuştur. Rusların bölgeye meskûn edilmesiyle beraber yarı-göçebe yaşam tarzına sahip Altaylılar, yerleşik hayatı benimseyen Ruslarla aynı yurtları paylaşmak zorunda bırakılmıştır. Yıl içinde meraları otlatarak hayvancılık faaliyetlerini sürdüren Altaylılar ve meralara kurdukları çiftlikleri koruyarak faaliyet gösteren Ruslar arasında ekonomik ve kültürel bir çatışmanın meydana gelmesi kaçınılmaz olmuştur¹²⁰.

¹¹⁵ Altay Türklerinin at, sığır ve koyun dışında deve beslediklerini bölgeye 1826 yılında seyahat eden Ledebur, Bunge ve Meyer'in aktardıklarından öğrenmekteyiz. Bkz. K. F. Ledebur, A. A. Bunge, K. A. Meyer, *Puteşestvie po Altayskim Goram i Cungarskoy Kirgizskoy Stepi*, Tip. Nauka, Novosibirsk, 1993, s. 50.

¹¹⁶ İogann Gotlib Georgi, *Opisanie Vseh Obitayuşih v Rossiyskom Gosudarstve Naradov*, s. 157; Grigoriy İvanoviç Spasskiy, "Teleuti ili Belte Kalmıki", s. 12.

¹¹⁷ 1806 yılında Altayların Kan Vadisi'ne seyahat eden Spasskiy, "Altay yurtlarının yakınlarında onların tüm servetini meydana getiren büyük at sürüleri ve at sürülerinden daha fazla sığır sürüleri Altay yurtlarının yakınlarında otliyordu. Bu sığır sürüleri kışın bile rahatlıkla dolaşır ve ayaklarıyla karı eşeleyerek kendisine yiyecek temin ederdi. Zengin Altaylıların 1000 atı ve sığırı, keçiler dâhil 2000 koyuna sahip olduğunu" aktarır. Bkz. Grigoriy Spasskiy, "Puteşestvie k Altayskim Kalmıkam", s. 38.

¹¹⁸ Altaylıların göç hareketliliğiyle ilgili Klements, "Altaylılar umumiyetle dikey (kuzey-güney) yönde bir göç hareketliliğine sahipti: konar-göçerler, baharı dağların arasında yer alan sıcak ve geniş vadilerde geçirirken, yazın ise sürülerini daha serin yüksek rakımlı yaylara götürürler". Bkz. Dmitriy Aleksandroviç Klements, "Naselenie Sibiri", *Sibir*, Red. İ. S. Melnik, İzd. A. F. Devriyena, S. Peterburg, 1908, s. 50.

¹¹⁹ Sergey Porfireviç Şvetsov, *Gornıy Altay i ego Naselenie*, Tom I., s. 289.

¹²⁰ Ruslar ve Altaylılar arasında yaşanan bu çekişmeyi Klements, "Rus kolonizasyonu onları bozkır meralarından dağlık alanlara doğru göç etme mecburiyetinde bıraktı. Öyle ki bölgede vadilerde bile geniş Rus yerleşim birimleri kurulmuş" diye aktarıken Şvetsov, "Şu an göç sınırları büyük ölçüde azaldı. Yoksullaşan ve hayvan sayısını azaltan birçok Altaylı hem yazın hem de kışın aynı yerde kalarak konar-göçerliği tamamen bırakmış durumda". Bkz. Dmitriy Aleksandroviç Klements, "Naselenie Sibiri", s. 59; Sergey Porfireviç Şvetsov, *Gornıy Altay i ego Naselenie*, Tom I, s. 144.

Altay Türklerinin iktisadi yaşamında at yetiştiriciliği de önemli bir yer tutmaktadır. Ana ulaşım aracı olarak kullanılan atın aynı zamanda eti ve sütü gıda ürünü olarak tüketilmekte, derisinden ise giysiler ve ev eşyaları yapılmaktadır. Altay kültüründe at, sadece faydalanılan hayvan olarak kalmamış, kahramanlık destanlarında sadık bir dost ve kahramanı zor zamanlarda kurtaran manevi bir güç rolünde olmuştur. Altaylılarda kişinin ruhu, sevdiği atın ruhuyla bir bütün olarak kabul edilir. Yeni doğan çocukla tayın eş zamanlı olarak dünyaya gelmesi, o çocuğun gelecekte mutlu bir hayat süreceğine delalet ederken, bu sebeple çocukla taya aynı ad verilirdi¹²¹.

Altay atı farklı bir cinstir, fakat komşuları olan Rus, Kazak ve Moğol atlarıyla karıştığından saf ırk olanına nadir rastlanır. Atın yüksekliği ortalama 1 metre 30 santim, uzunluğu 1.50 metredir. Süratli ve uysal olan Altay atı, bütün yıl kendi bulduğu otlarla hayatta kalma mecburiyetinde olmasına rağmen oldukça dayanıklıdır. Bölgede at yıkları 20 ila 60 arasında teşekkül eder ve bunların 8-25 tanesi kısır, 5-10 tanesi beygir geriye kalanları 1 ila 3 yaş arası taylardır. Nehir vadilerinin elverişli olması nedeniyle Altaylılar yıklarını kendi başına bırakır, akşam olduğunda yurtlarına doğru sürerler. Sağılmakta olan kısıraklarla tayları ve eyerli halde bulunan binekler yurt civarında bağlı halde bulunurlar. At hırsızlığı Altaylılar nazarında büyük bir suç teşkil ettiğinden, yığınının kendi başına bırakılması herhangi bir tehlike arz etmemektedir¹²².

Altay Türklerinin mevcut hayvan sayılarını Şvetsov şu şekilde vermiştir: küçükbaş (koyun-keçi), 223.443, büyükbaş (buzağlarıyla birlikte) 97.482¹²³, at (taylarıyla birlikte) 134.294, deve 832 ve maral 784¹²⁴.

1. 2. 3. Avcılık

Altay Türklerinin en eski geçim kaynaklarından birisi avcılıktır. Altaylarda av sezonu Ağustos ayının sonları ile Eylül ayının başlarında başlamaktadır. Altay avcıları bu sezonu atları dinlendirme, atın terinin soğuduğu ay (maldın terin soodor ay) olarak betimlemişlerdir. Bu dönemde avcılar genel olarak geyik, karaca, Sibir yaban keçisi gibi hayvanları avlamıştır. Bu avlanma esnasında av, tuz yalama tuzakları kurularak gerçekleştirilmiştir. Bu tuzak şu şekilde hazırlanmıştır: tuz ağaç diplerine dökülür, avcılar bu alanın yakınlarında yapmış olduğu baraka veya taş yığnında pusu kurar ve tuz

¹²¹ Nina İgnatyevna Şatinova, *Semya u Altaytsev*, G. A. Otd. Altayskogo Knijnogo İzd-va, Gorno-Altaysk, 1981, s. 81.

¹²² Wilhelm Radloff, *Sibirya'dan I.*, s. 31-34.

¹²³ Büyük baş hayvanların 2348'i yaklardan (Tibet Sığırı) oluşmaktadır.

¹²⁴ Sergey Porfireviç Şvetsov, *Gorniy Altay i ego Naselenie*, Tom I., s. 313.

yalamaya gelen hayvanı burada avlardı. Altaylılar yaban hayatının döngülerini çok iyi bildiklerinden ne zaman ve nerede av için pusulanacağını da çok iyi bilirlerdi¹²⁵.

Kışın ve ilkbaharın başlangıcında avcılar genellikle kızaklarla avlanırdı. Kızakla avlanmanın avantajı, uzun süre takip edilen avın, belirli bir zaman sonra yorgun düşmesi yöntemiyle yapılırdı. Bu avlanma tekniğinin en önemli özelliği avın kolay ve herhangi bir av malzemesi kullanılmadan ele geçirilmesi idi. Ekim-Kasım aylarında Altaylılar için hayati öneme sahip kürk hayvanı avcılığı başlar. Samur, gelincik tavşan, porsuk, kurt, tilki ve sincap kürk için temel av kaynaklarındandır. Bunların arasından sincap en önemlilerdendir ki günde 10-20 arasında avlanır ve avcının av esnasında temel besin kaynağı niteliğindedir¹²⁶.

Kürk hayvanı olarak avlanan kurt ve tilki Altay Türklerinin önemli geçim kaynakları arasındadır. Kurt ve tilki avı esnasında, etin zehirle karıştırılarak doğaya bırakılması metodu sonucunda bu hayvanlar kolayca avlanır. Bu avların içerisinde en kıymetli olanı ise yaklaşık 150-200 rubleye satılan siyah tilki kürküdür¹²⁷.

Altay Türklerinde bir hayvanı avlanmak besin olarak avcıya et sağlarken, bunun yanında derisinden de ev eşyası ve ayakkabı yapmasına imkân sağlamıştır. Ayrıca avdan elde edilen kürk hem bir ticari meta hem de yasak ödemeye yardımcı bir araç niteliğindedir.

1. 3. Altay Türklerinin İnanç Dünyası

1. 3. 1. Şamanizm

Türklerin kadim yurtlarından biri olan Altay bölgesi, XVIII. asırda Rus hâkimiyetine girmiş, zamanla bölgede yaşayan Türk halklarının tarihi, kültürü ve inanç dünyaları, Sibirya'nın uçsuz bucaksız bölgelerini keşfeden ilim adamlarının ilgisini cezbetmiştir. Türklerin geleneksel inanç dünyalarının en önemli unsurlarından olan Şamanizm'i tanıma ve tanımlama çalışmaları başta Rus etnografların¹²⁸ uzun süre konuya mesai harcamasıyla

¹²⁵ Leonid Pavloviç, Potapov, *Ohotniçiy Promisel Altaytsev*, Rossiyskaya Akademiya Nauk Muzei Antropologii i Etnografii İm. Petra Valikogo (Kunstkamera), Sankt-Peterburg 2001, s. 74.

¹²⁶ Vasiliy İvanoviç Verbitskiy, *Altayskie İnorodtsı; Sbornik Etnografiçeskih Statey i İzsledovaniy Altayskago Missionera, Protoiereya V. İ. Verbitskago*, s. 20-22.

¹²⁷ Vasiliy Vasilyeviç Radlov, *İz Sibiri Stranitsı Dnevnik*, s. 156.

¹²⁸ Rus etnograflardan Altay Türkleri ve Şamanizm hususunda yapılan çalışmalara temel olan, V. İ. Verbitskiy ve V. V. Radlov'un eserlerinde, XIX. asırda Altay Şamanizm'ine dair önemli bilgilerin mevcudiyetinden bahsetmemiz mümkündür. Bkz. Verbitskiy, *Altayskie İnorodtsı*, s. 43-77; Radlov, *İz Sibiri Stranitsı Dnevnik*, s. 355-409; V. İ. Anohin, 1910-1912 yılları arasında Katun havzasında yaşayan Altay Türkleri arasında yapmış olduğu seyahatte topladığı bilgilere dayanarak hazırladığı *Altay Şamanlığına ait Materyaller* adlı eseri Altay Şamanizm'ini doğrudan konu alması bakımından kıymete haizdir. Bkz. A. V. Anohin, *Materialı po Şamanstvu u Altaytsev*, (sobrannie vo vremya puteşestviy po Altayu v 1910-1912 gg. po poruçeniyu Russkogo Komiteta dlya izučeniya Sredney i Vostoçnoy Azii),

başlamış, zamanla batılı Türkologların¹²⁹ da ilgi sahası olmuştur. Şaman terimi umumi kabule göre; XVIII. asrın sonlarına doğru Tunguzca aslından Rusça yoluyla batı ilim dünyasına geçtiği bilinmektedir¹³⁰. Şamanizm ise görünmeyen ruhlar âlemiyle irtibat kurma yöntemi mi, yoksa bir din mi gibi farklı ilim adamları tarafından ayrı görüş ve düşüncelerle tanımlanmıştır. Eliade, “görünmeyen ruhlarla irtibat kurmak ve beşerî faaliyetleri yönetmede bu ruhların desteğini elde etmekte olan vecdî ve tedaviyle ilgili metotlar bütünü”¹³¹ tanımıyla Şamanizmi bir din olarak kabul etmez. Eliade’nin görüşlerinin aksine Potapov, onun bu tanımlamasının ne bilimsel ne de gerçeklerle örtüşmediğini ifade etmektedir. Ayrıca Potapov,

*Orta Asya ve ona komşu devletlerin tarihine damga vurmuş Türk kültür ve yaşam tarzının ortaya çıkarılması, bunun neticesinde elde edilen sonuçların, Şamanizmin eski Türklerin milli bir dinî olduğunu kabulüne varılması gerektiğinin yararlı olacağı görüşündedir*¹³².

Şamanizm inanç sisteminde tanrılar/ruhlar (tösler) yeraltı, yerüstü ve gökyüzü olmak üzere üç farklı derecede yaşamaktadır. Yeraltı tanrısı Erlik (Kara Körmös), yerüstü Yer-su/Altay ve gökyüzü Ülgen (Kuday) olarak adlandırılmaktadır¹³³. Yeraltı tanrılarında olan Erlik, Altay Türkleri tarafından insanlara, hayvanlara salgın hastalık ve felaketler getirdiğine inanılan kötü bir ruh olarak tasvir edilmektedir. Erlik, insanların kendisine kurban sunmalarını sağlamak amacıyla bu hastalık ve felaketleri yeryüzüne gönderir. Onun arzusu yerine getirilmez ise insanı ölümle cezalandırarak onu yeraltına götürüp orada muhakeme eder¹³⁴. Altay Türkleri özellikle hastalıkların vuku bulunduğu dönemde

Red. S. E. Malov, *Sbornik Muzeya Antropologii i Etnografii*, T. IV., Vpusk II., Akademiya Nauk SSSR., Leningrad 1924; eserin Türkçe tercümesi için bkz. A. V. Anohin, *Altay Şamanlığına ait Materyaller*, Çev. Zekeriya Karadavut-Jannet Meyermanova, Kömen Yayınları, Konya, 2006; Sovyet dönemi etnograflarından olan L. P. Potapov, Anohin’in yapmış olduğu seyahat esnasında kendisiyle tanışma fırsatı bulmuş, bu tesirle olacak ki bölge üzerinde ilerleyen yıllarda çok sayıda araştırmalar yapmış, 1991 yılına gelindiğinde ise Altay bölgesinde yaşayan Türklerin geleneksel inanç dünyalarıyla alakalı geniş malumatları muhteva eden *Altay Şamanizmi* adlı eserini yayımlamıştır. Bkz. L. P. Potapov, *Altayskiy Şamanizm*, Nauka, Leningrad, 1991; eserin Türkçe tercümesi için bkz. L. P. Potapov, *Altay Şamanizmi*, Çev. Metin Ergun, Kömen Yayınları, Konya, 2012.

¹²⁹ Bu konuda temel alacağımız batılı Türkologlardan kasıt Jean-Paul Roux ve Mircea Eliade’dir. Bkz. Jean-Paul Roux, *Türklerin ve Moğolların Eski Dinî*, Çev. Aykut Kazancıgil, İşaret Yayınları, İstanbul, 1998; Mircea Eliade, *Şamanizm*, Çev. İsmet Birkan, İmge Kitapevi, Ankara 1999.

¹³⁰ Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*, TTK Yay., Ankara 2015, s. 74.

¹³¹ Eliade, *Şamanizm*, s. 21; ayrıca bkz., Mircea Eliade, İoan P. Coluliano, *Dinler Tarihi Sözlüğü*, Çev. Ali Erbaş, İnsan Yayınları, İstanbul, 2018, s. 297.

¹³² Potapov, *Oçerki po İstorii Altaytsev*, s. 84; Potapov, *Altay Şamanizmi*, s. 121.

¹³³ Anohin, *Materialı po Şamanstvu u Altaytsev*, s.1; Verbitskiy, Altay inanç sistemi içindeki ruhları iyilik (aru neme) Ülgen, kötülük (kara neme) Erlik olarak tasnif etmiştir. Bkz. Verbitskiy, *Altayskie Inorodtsı*, s. 43; Radlov ise bu ayrımı şu şekilde yapar: en yüksek tanrı Ülgen, karanlık tanrısı Erlik (şeytan olarak da adlandırılır) ve Yer-su, Kırgız Kan, Altayding-Atası (Altay’ın atası). Bkz. Radlov, *Sibiri Stranitsı Dnevnik*, s. 141.

¹³⁴ Verbitskiy, *Sibirskie Inorodtsı*, s. 43. Potapov bu hususta, Erlik’in ölen insanları yeraltına götürdüğü ve

Erlik'ten korkarlar. Bu sebeptendir ki onun adını çağdırmaktan imtina edip ona kara neme (kara bir Şey), kal Erlik (utanmaz) ve pos Erlik (inatçı) olarak seslenirlerdi¹³⁵.

Şaman dualarında Erlik'in dış görünüŐ olarak düzgün fiziksel bir görünüme sahip, kaŐları ve saŐları kara olarak tasvir edilir. Bunun yanında onun yeraltında yaşadığı Őamurdan yapılmış ve demir örtülü bir sarayı, gümüŐten tahtı olduğu belirtilmektedir¹³⁶. Bu durum ona atfedilen Şu Őiirden anlaşılmaktadır:

Parlak saŐlı Bay Erlik (Майма чаптуу Бай Эрлик), Kişi göğŐü Őanağın (Кижичи көксү көнөктү), YeŐil demir kılıcın (Йашыл тамир кылыштуу), Yassı demir kalkanın (Йалбан тамир йарындуу), Parlak kara yüzlü (Налим карайүстү), KalkmıŐ kara saŐlı (Йалтак кара чачтуу), Karında gümüş tahtın var (Йатту шира ажиктү), Balcıkıtan oŐağın var (Йар очоктуу), Merdivenin parmaklık gibi (Кара бажы такминдү), Dam örtün demirdendir (Тамир карачылуу), EyerlenmiŐ dokuz boğa (Арлү ададың тогуз пуга), Őul ile eyer ile (Кайагалап ар сулган), Örtüsü at derisi (Кайымду ат пычкан), Kol uzatıp er yıkmıŐ (Кол Йастандырып ар йыккан), Kolon ŐekilmıŐ, at düşmüş, yenmiŐ (Колонг йастандырып ат йангип йуган).

Erlik'in aksine iyilik yapmayı seven bir ilah olarak görülen Ülgen'in sadece yeryüzü ve göklerin değil, ayın, güneŐin, ŐimŐeğın ve hatta ateŐin yaratıcısı olduğuna inanılır. Ona belli yaş, cinsiyet ve renkte olan atların kurban edildiği bilinmektedir. Ülgen'e üç, altı, dokuz veya on iki yılda bir tören yapılır ve bu törene kalabalık bir halk kitlesi katılırdı. Kurbanı kesen kişi ona, verdiği nimetler için Őükranlarını bildirir ve gelecekte de merhametli olmasını diler. Ülgen'e giden yolda yedi başka rivayetlere göre ise dokuz engel olduğu, ona ancak erkek Őamanın ulaŐabileceği, onun da yalnızca beşinci engel olan Altın Kazık'a (Kutup Yıldızı) kadar gidebildiği söylenir¹³⁷.

Ülgen'in yedi oğlu dokuz kızı vardır. Oğulları: KarŐıt, Buura-kaan, YaŐıl-kaan, BurŐa-kaan, KarakuŐ (kartal), Baktı-Kaan ve Er-Kaanım. Ülgen'in oğulları kendisi gibi gökte yaŐar ve iyi tanrı (aru-tös) olarak kabul edilir. Bu ruhlar için yapılan törenler ve kurban kesme ritüelleri Ülgen'e yapılandan farksızdır. Ülgen'in dokuz kızına özel bir adlandırma yapılmaz ve tamamına ak kızlar denilir. Bunların tasvirleri kukla Şeklinde yapılarak Őamanın giysisinin arka kısmına asılır ve Őamanın ilham perileri olarak görülürdü¹³⁸.

oranın baş tanrısı olduğu, onları kendi hizmetkârı yaparak dünyaya kötülük maksadıyla tekrar gönderdiği inancının Lamaizm veya Budizm'den geldiğine ihtimal vermektedir. Bkz. Potapov, *OÇerki po İstorii Altaytsev*, s. 258.

¹³⁵ V. İ. Anohin, *Materialı po Şamanstvu u Altaytsev*, s. 2

¹³⁶ Wilhelm Radloff, *Sibirya'dan I.*, s. 102.

¹³⁷ V. İ. Anohin, *Materialı po Şamanstvu u Altaytsev*, s. 11-12.

¹³⁸ V. İ. Anohin, *Materialı po Şamanstvu u Altaytsev*, s. 12; Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*

Yer-su ifadesi ilk olarak Orhun Yazıtlarında geçmekle beraber bu ifadeden kasıt toprak parçası mı yoksa teolojik açıdan bir tanrı tasviri mi olduğu hususunda yeterli ifadeler bulunmamaktadır¹³⁹. Yer-su'nun ilahi boyutu Altay Şamanizminde mevcudiyetini korumaktadır. Onlara göre yer-su, ruhlar topluluğu olup, yer ve gök arasında bulunur ve on yedi handan oluşur. Bunlar umumiyetle dağ zirveleri ve kaynak havzalarında yaşamakla birlikte insanları yaratan ve kötü varlıklardan koruyandır. Yer-su'ları bir dağın, ırmağın veya gölün sahibi konumundadır. Bu yüzden Altay Türklerince dağ, ırmak ve göl adları sadece bir coğrafi isim değil aynı zamanda yer-su'ların ruhunu taşıyan kutsiyet atfedilen birer koruyucu varlıktır¹⁴⁰.

Altay Türkleri Yer-su'yu ayrı bir tanrı statüsüne koyar, inanç ritüelleri esnasında ona sityiş ederler. Yer-su'ya yapılan törenlerde ona kurbanlar adanır ve bu işlem Ülgen'e kesilen kurbandan sonra gerçekleştirilirdi. Kam, yardımcı ruhlarıyla ve kurban edilecek atla birlikte yedi kapı ardında oturan Yer-su'ya giderdi. Şaman, Ülgen'e yapılan tören esnasında giydiği kıyafetlerin aynısını Yer-su'ya yapılan törende de giyerdi. Bu durum aynı zamanda yer-su'ya ne kadar hürmet edildiğinin de bir göstergesidir¹⁴¹.

1. 3. 2. Burhanizm

Burhanizm, XX. asrın başlarında Şamanizm'i ıslah ederek dönemin şartlarına uygun bir hale getirmek amacıyla Altay bölgesinde başlatılan bir dinî hareket teşebbüsüdür. Burhanizm hareketi Altaylılar arasında *ak yang* (ak din) olarak adlandırılır. Bu hareket yalnızca Şamanizm'in ıslahı meselesi değil aynı zamanda bölgede bulunan Rus sömürüsüne karşı başlatılan siyasi direniş mahiyetindedir¹⁴². Gazeteci ve doğa bilimci S. İ. Akkerblom Burhanizm hakkında 23 Aralık 1904 yılında *Tomsk Hukuk Kurulu*'na bir

Materyaller ve Araştırmalar, s.33.

¹³⁹ Yukarıda Türk tanrısı, Türk mukaddes *yeri, suyu* öyle tanzim etmiş. Türk milleti yok olmasın diye, millet olsun diye... Ecdadımızın tutmuş olduğu *yer, su* sahihsiz olmasın diye Az milletini tanzim ve tertip edip... Bkz. Muharrem Ergin, *Orhun Abideleri*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1975, s.21, 23. Bu hususta Roux, iki farklı görüşe yer vermektedir. *İduk yer-sub* teriminden yola çıkarak buraların boş bırakılmış bir alan olacağı, bunun da bölgede avlanmanın, balık tutmanın, ağaç kesmenin yasak olduğu anlamı taşıyabileceğini belirtir. Bir diğer görüşüne göre; *yer-sub*'u ilahi bir ruhlar topluluğu olarak ifade etmekte, Tengri'yle birlikte eski Türklerin hayatında önemli bir yer tutmakta olan halkla ilişkili bir tanrısallık boyutundan bahseder. Bkz. J. P. Roux, *Türklerin ve Moğolların Eski Dinî*, s. 110-111.

¹⁴⁰ Wilhem Radloff, *Türklük ve Şamanizm*, Çev. Ahmet Temir, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2008, s. 157-158.

¹⁴¹ V. İ. Anohin, *Materialı po Şamanstvu u Altaytsev*, s. 14-15. Yer-su'ya duyulan hürmeti Verbitskiy, Şamanistlerin Yer-su'ya, Ülgen'e ve kapı koruyucusuna saçı serpmeden araka içmeye başlamadıklarını aktarır. Bkz. Verbitskiy, *Slovar Altayskogo i Aladagskogo Nareçiy Turkskogo Yazıka*, İzd. Pravoslavnago Misionerskago Obşestva, Kazan, 1884, s. 238.

¹⁴² Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*, s. 201. A. G. Danilin, *Burhanizm (İz İstorii Natsionalno-Osvoboditelnogo Dvijeniya v Gornom Altae)*, Ak-Çeçek, Gorno-Altaysk, 1993, s. 23.

rapor sundu. Altay halkının din adamları olan kamlar tarafından sömürülmesinin ekonomik olarak Burhanist hareketinde ne kadar etkili olduysa, halkın göçe zorlanması ve Rus tüccarlar tarafından sömürülmesi de aynı ölçüde bu dinî hareketin başlamasına yol açtı. Ayrıca Akkerblom misyonerlerin bölgedeki faaliyetlerine de değinerek bunun da Burhanizm hareketini etkileyebileceğini vurguladı¹⁴³.

Burhanizm hareketinin öncüsü Altay Şamanistleri arasından çıkan Çet-Çelpen'di. İnanışa göre Çet-Çelpen ibadet ettiği esnada yanına beyaz atlı beyaz elbiseli bir adam gelerek, zamanında kendi iradesiyle onları terk eden Oyrot Han olduğunu ve yakında geri döneceğini söylemiştir. Çelpen'e, on iki yaşındaki üvey kızı Çugul aracılığıyla yeni dinin emir ve yasaklarını halka duyurmasını emretmiştir. Bunun üzerine halka çağrıda bulunuldu ve Üst-Kan aймаğındaki Tereng Vadisi'nde kısa zamanda beş yüz kişi Çelpen'in etrafında toplandı. İlerleyen günlerde bölgede etkisini gösteren bu hareketin sayısı 4000 aştı¹⁴⁴.

Çet-Çelpen ayrıca ak dinin bazı emir ve yasaklarını destekçilerine öğütliyordu. Çelpen:

sigara içmeyin, bütün kedileri öldürün ve bir daha yurtlarınıza girmesine izin vermeyin, ham ağaç kesmeyin, hayvan kanı yemeyin, birbirinizle karşılaştığınızda yakşi (iyi) deyin; daha önce yaptığınız gibi yeni bir şey sormayın, her sabah ve akşam dört defa etrafa süt serpin, yurdunuzun içine, kapısına ve önüne huş ağacından buhurdanlık yerleştirin, bu buhurdanlıklarda funda yakın, birbirinizde karşılaştığınızda tütün yerine funda filizi verin ve yakşi deyin, Hıristiyanlarla (yani yeni vaftiz edilmiş Altaylılar) aynı kaptan yemek yemeyin, Ruslarla arkadaş olmayın ve onlara "orus" yerine "çiçke put" (ince bacaklı) deyin gibi öğütler vermiştir.

Bununla birlikte halkı Ruslara karşı iyice bileyen Çelpen:

Ruslara düşman gözüyle bakacağız, yakında onların sonu gelecek, yer onlara tahammül etmeyerek parçalanacak ve hepsi yerin dibine girecek. Sancağımızın rengi bundan böyle beyaz ve sarı olacak, sizler de bu renkleri başlıklarınıza takın. Kimin elinde Rus parası varsa onla barut alsın ve kalan parayı bana getirsin. Benden tek bir kuruş dahi saklamayın, kim ki kuruşunu gizlerse o da Ruslarla beraber yenilgiye uğrar" şeklinde vaazlar da vermiştir¹⁴⁵.

Burhanizm, diğer inanç sistemlerinde olduğu gibi kendine has bir fikir telakkisi ve dünya tasavvuru oluşturmuştu. Buna göre Oyrot Han'ın tekrar gelebilmesi için herkesin tanrı

¹⁴³ A. G. Danilin, *Burhanizm (İz İstorii Natsionalno-Osvoboditelnogo Dvijeniya v Gornom Altae)*, Ak-Çeçek, Gorno-Altaysk, 1993, s. 23.

¹⁴⁴ V. P. Dyakonova, "Personoji Panteona Burhanistov Altaya", s. 210.

¹⁴⁵ V. İ. Anohin, "Burhanizm v Zapadnom Altae", *Sibirskie Ogni*, No: 5, Novosibirsk, 1927, s. 162-163.

Burkan'a ibadet etmesi gerekiyordu. Bu durumda Şamanizme inananlar Oyrot Han'ın yeniden gelmesine mâni olmaktadır. Burhanistler bu durumu ortadan kaldırmak maksadıyla Kamlara ait tören teplerini ve kurban derilerini ateşe verdiler¹⁴⁶.

Altay Türkleri arasında cereyan eden burhanist faaliyetler, bölgede bulunan Ortodoks misyonerlerini oldukça rahatsız etmiştir. Bu inanç hareketinin daha fazla yayılmasının önüne geçmek amacıyla meselenin siyasi boyutuna dikkat çeken misyonerler, Altaylı burhanistleri Japon casusu olarak suçlamıştır. Bu mesele üzerine Piskopos Makariy şu ifadeleri kullanmıştır: “*Altaylılar putperest olduğu müddetçe bunlar, Moskova ve Petrograd yerine Pekin ya da Tokyo'ya karşı milli ilgi duyacaklardır*”. Altaylı burhanistler bahar bayramı ve dinî tören yapmak üzere Çet-Çelpen'in çadırının etrafına toplanır. Bu durum üzerine ispravnik¹⁴⁷ Tukmaçev, Piskopos Makariy'inde olduğu çok sayıda misyoner 18 Haziran 1904'te bu töreni basar ve çok sayıda burhanisti katlederler¹⁴⁸. Tutuklanan Çet-Çelpen ve yakınları Biysk ağır ceza mahkemesinde yargılanır. İdam cezasından kurtulan Çelpen, iki yıl sonra Biysk cezaevinde yaşamını yitirir. Böylelikle Altay bölgesinde Burhanizm faaliyetleri nihayete erer, fakat bölgede az sayıda da olsa bu inanca bağlı Altaylıların olduğu bilinirdi¹⁴⁹.

¹⁴⁶ L. P. Mamet, *Oyrotiya*, Ak-Çeçek, Gorno-Altaysk, 1994, s. 43.

¹⁴⁷ İspravnik, Çarlık dönemi bölgede görevli polis şefidir.

¹⁴⁸ A. G. Danilin, *Burhanizm (İz İstorii Natsionalno-Osvoboditel'nogo Dvijeniya v Gornom Altae)*, s. 28.

¹⁴⁹ Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*, s. 203.

2. RUS ORTODOKS KİLİSESİ VE ALTAY DİNİ MİSYONU

2. 1. Rusların Hıristiyanlığı Kabulü

Rusların Hıristiyanlığa girişi X. asırdan itibaren Bizans İmparatorluğu üzerinden Hıristiyanlığın Ortodoks mezhebinin resmî din olarak kabul etmesiyle başladı. Knez Vladimir 988 yılında, maiyetindeki drujinasıyla birlikte vaftiz edildi. Rusların Hıristiyanlığı üst düzey devlet erkânı nezdinde kabul etmesi toplumda da olumlu bir intiba uyandırdı ve bu sayede Rus halkının Hıristiyanlığa meyletme süreci hızlı bir şekilde gerçekleşti¹⁵⁰.

Vladimir'in Ortodoksluğu benimsemesi halk nezdinde kabul görse de paganizm devrinden kalma inançlara karşı sergilediği tavizsiz tutum bazı zümrelerin tepkine yol açtı. Şöyle ki Hıristiyanlığın kabulünün ardından Vladimir'in Rusların meşhur putu Perun, atlara bağlanarak parçalandıktan sonra Dinyeper Nehri'ne atıldı. Perun putuna Novgorod'daki papazların da benzer muamelesi halkın ciddi tepkisine neden olurken Hıristiyanlığa böylesine hızlı bir geçiş Rus toplumunda zamanla yeni ve eski inancın harmanlandığı ikili inanç dönüştü. Özellikle Rus köylüleri dışarda Hıristiyan gibi gözükmeye de uzun yıllar pagan inançlarına olan bağlılıklarını muhafaza ettiler¹⁵¹.

Rusların Hıristiyanlığı kabulü sonucunda siyasi ve kültürel yönden oldukça önemli gelişmeler yaşandı. Siyasi yönden Bizans İmparatorluğu'ndan miras aldığı Ortodoks dinî ideolojiyle bir millet teşekkülü gerçekleştirirken kültürel yönden ise Yunan alfabesi esas alınmak suretiyle Slav milletlerine özgü yeni bir alfabe olan Kiril alfabesi meydana getirildi. Bu durum Rus toplumunda milli edebiyat ve yazın kültürünün gelişmesine olumlu manada katkı sağlayarak manastırlarda ilk yazılı eserlerin ortaya çıkmasına zemin hazırladığı gibi Hıristiyan inanç ve ritüellerin de Bizanstan farklılaşarak tezahür etti¹⁵².

2. 2. Rus Ortodoks Kilisesi Misyonerlik Faaliyetlerine Genel Bir Bakış

2. 2. 1. Altın Orda Dönemi Rus Ortodoks Kilisesi

Rusların Hıristiyanlığı kabulüyle Vladimir döneminden itibaren inşa etmiş olduğu devlet teşekkülü, 1240 yılında Altın Orda Han'ı Batu'nun Kiev'i idaresi altına almasıyla son

¹⁵⁰ Şir Muhammed Dualı, "Rus Ortodoks Kilisesi'nin Siyasi Tarihi", *Milel ve Nihal*, C. X., S. II., Mayıs-Ağustos 2013, s. 64.

¹⁵¹ Geoffrey Hosking, *Rusya ve Ruslar Erken Dönemden 21. Yüzyıla*, Çev. Kezban Acar, İletişim Yay., İstanbul 2011, s. 63-64.

¹⁵² Muallâ Uydu Yücel, *İlk Rus Yıllıklarına Göre Türkler*, TTK Yay., Ankara 2007, s. 12-13; Fatma Koçak-Murat Özkan, "Bizans'tan Ruslara Miras: Hıristiyanlık", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 8, S. 37, Nisan 2015, s. 382.

buldu. Rus tarihinde en önemli kırılma evresi olarak karşımıza çıkan ve Rus literatüründe *Tataro-Monğolъскогo Ига* olarak sıklıkla dile getirilen *Tatar-Moğol Boyunduruğu* dönemi başlamış oldu. Böylece Vladimir-Suzdal Knezliği Altın Orda Devleti'nin vasalı konumuna geldi. Rus Knezlikleri Altın Orda döneminde siyasi olarak güç kaybetse de buna karşın hanlık tarafından tanınan dinî imtiyazlar neticesinde Rus Ortodoks Kilisesi konumunu korumayı başardı. Öyle ki Katolik Batı dünyasının Slav halkları üzerine yapacağı Haçlı Seferleri Rus Knezlerinin Altın Orda Devleti himayesinde olması sayesinde engellendi. Yine Rus Ortodoks Kilisesi hanlığa tabiiyetlerini bildirmeleri karşısında askerlik ve vergiden muaf tutuldu. Bu süreç Altın Orda Devleti'nin dağılmasına kadar bu şekilde devam etti¹⁵³.

Altın Orda hanlarının Rus Ortodoks Kilisesi'ne devlet eliyle sağladığı muafiyetler Rus metropolitlerin¹⁵⁴ dinî alanda önünü açmış oldu. Rus kiliselerinin kazanmış olduğu statü gereğince metropolitler ve din adamları en üst yöneticiden en alt tabakaya kadar halkı yeniden motive etmeyi amaçladı. Bu dönemde bağımsız statüde olan Rus kiliseleri eliyle kurulan manastırlar sayesinde daha önce sadece üst tabakada etkisini gösteren Ortodoksluk artık Rus köylülerine sirayet edecek gücü kendisinde buldu. Öyle ki Altın Orda döneminde eskiye kıyasla hem manastırların sayısında hem de pagan Ruslar arasında Ortodoksluğun yayılma hızında gözle görülür bir artış gerçekleşti¹⁵⁵. Kısacası kendi tabirleriyle siyasi manada “Tatar-Moğol boyunduruğu” altında olan Ruslar, manevî manada aynı halet-i ruhiye etrafında birleşerek dinî ideolojik birlikteliklerini daha da perçinledi.

Knez Aleksandr Nevskiy ve Metropolit III. Kiril'in çabaları neticesinde 1261 yılında hanlığın Merkezi Saray'da kurulan piskoposluk sayesinde Rus din adamları han ve çevresine olan tesirini iyiden iyiye arttırdı. Özellikle Aleksandr Nevski'nin Sartak Han'la iyi ilişkiler geliştirmesi devlet ricalinde Ortodoks Kilisesi'nin farklı bir statü kazanmasını sağladı¹⁵⁶. Hanlığın Rus Ortodokslarına sağlamış olduğu imtiyazlar yalnızca dinî boyutta kalmamış aynı zamanda evlilik yoluyla da Moskova Knezliği-Altın Ordu siyasi ilişkileri

¹⁵³ Andrey Borisoviç Efimov, *Oçerki po İstorii Missionerstva Russkoy Pravoslavnoy Tserkvi*, İzd. Pravoslavniy Svyato-Tihonovskiy Gumanitarniy Universitet, Moskva 2007, s. 62, 79-80.

¹⁵⁴ Metropolit, Rus Ortodoks Kilisesi hiyerarşisinde Patrik ve Başpiskopos arasında yer alan dinî bir unvandır. Ortodokslukta yer alan bu makam genellikle büyükşehirlerde ve idaresi altındaki birkaç piskoposluktan oluşur. Bkz. <https://azbyka.ru/mitropolit> (10.04.2023)

¹⁵⁵ George Vernadsky, *Moğollar ve Ruslar*, Çev. Eşref Bengi Özbilen, Selenge Yay., İstanbul, 2007, s. 447-448.

¹⁵⁶ Lev Nikolayeviç Gumilev, *Eski Ruslar ve Büyük Bozkır Halkları*, Çev. D. Ahsen Batur, Selenge Yay., İstanbul 2006, s. 308.

farklı bir boyut kazandı. Altın Orda'nın resmî olarak İslâmiyet'i kabul etmesini sağlayan Özbek Han, kız kardeşi Konçaka'yı Moskova Knezi Yuriy Daniloviç ile evlendirmiş hatta kız kardeşinin vaftiz edilerek Hıristiyan olmasına karşı çıkmamıştır¹⁵⁷. Altın Orda dönemi Tatar kökenli olup Rus tarihinde önem atfedilen birçok ailenin vaftiz edilerek Ortodoks inancını benimsemesi, daha bu tarihlerde Rus Ortodoks Kiliselerinin misyonerlik alanında faaliyet yürüttüklerinin de bir göstergesidir. Bunlar arasında Adaşevler, Glinskiler, Stroganovlar, Godunovlar ve Meşerskiler sayılabilir¹⁵⁸.

2. 2. 2. Rus Ortodoks Kilisesinin İdil-Ural Bölgesinde Misyonerlik Faaliyetleri

XV. asrın sonlarına doğru Altın Orda Devleti'nin parçalanması, Rusya tarihinin hem siyasi hem de dinî yönden seyrinin değişmesine yol açtı. Altın Orda dağıldıktan sonra ortaya çıkan Kazan, Astrahan ve Sibir gibi Türk-Tatar hanlıkları Ruslar için bir tehdit olsa da bu hanlıklar Moskova'nın siyasi ve dinî yönden tedricen yükselmesine engel olamamıştı. 1453'te İstanbul Fatih Sultan Mehmed tarafından fethedilince artık Ortodoksların ruhanî merkezî Türk egemenliği altına girmiş oldu. Bu durumu fırsata çevirmesini bilen Moskova Knezi III. İvan (1462-1505) 1472 yılında papanın inisiyatifiyle son Bizans İmparatoru XI. Kostantinos'un yeğeni prenses Sofiya Palaiologina ile evlendi. Bu evliliğin ardından Rusların III. İvan eliyle Ortodoksluğun hamiliğini üstlenmesi "Moskova-Üçüncü Roma" nazariyesini ortaya çıkardı. Dinî-ideolojik mefhumu dayandırılan bu yeni nazariye Hıristiyanlıktaki "kutsal üçleme" prensibi doğrultusunda dördüncü bir Roma'nın olmayacağı öyleyse üçüncü ve son Roma'nın Moskova merkezli olacağı meşruiyetine dayandırıldı¹⁵⁹. Velhasıl Ruslar bundan böyle Ortodoksluğun siyasi ve dinî merkezî konumuna gelerek kendilerini Bizans'ın mirasçısı olarak benimsemeye başladı. Rus tarihinin ileriki safhalarından da görüldüğü üzere siyasi olarak sınırlarını genişletme politikalarını bu dinî-ideolojik zemine oturttu.

III. İvan döneminde Rusların siyasi olarak yükselişe geçmesi, Rus Kilisesi'nin de konumunu güçlendirmesiyle neticelendi. Özellikle İstanbul'un fethiyle Ortodoksluğun merkezînin düşmesi Rusların İstanbul Patrikliğine olan bağlılığını sorgulamasına yol açtı. Rus yönetici ve ruhban sınıfının İstanbul'dan bağımsız olarak 1448 yılında Kiev ve tüm

¹⁵⁷ İlyas Kemalöglu, *Altın Orda ve Rusya*, s. 132-133.

¹⁵⁸ Andrey Borisoviç Efimov, *Oçerki po İstorii Missionerstva Russkoy Pravoslavnoy Tserkvi*, s. 81.

¹⁵⁹ Akdes Nîmet Kurat, *Kadar Rusya Tarihi*, s.155-156; Serkan Acar, "Rus Nokta-i Nazarından İdeal Bir Hükümdar Örneği Olarak Fatih Sultan Mehmed", *Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 4, S. 2, 2019, s. 7-10.

Rusya Metropoliti olarak İoann'ı ataması bu iki dinî merkez arasında ipleri kopma noktasına getirdi. Daha önce bahsettiğimiz “Moskova-Üçüncü Roma” nazariyesinin sonucu olarak İon'dan sonra 1475 yılında metropolitlik görevini devralan Feodasi, İstanbul Patrikliğini tamamen devre dışı bırakarak Kudüs Patriği'yle ilişkiler tesis etme yoluna gitti. Rus Ortodoks Kilisesi'nin başlatmış olduğu bu bağımsızlık hareketi 1589 yılında patriklik statüsüne yükselineye kadar devam etmiştir¹⁶⁰.

Rusların doğuya doğru yayılması ve Türk coğrafyasında misyonerlik faaliyetlerine başlaması Türk-Tatar hanlıklarının işgaliyle eş zamanlı olarak başladı. Altın Orda Devleti'nin yıkılmasıyla beraber ortaya çıkan Türk-Tatar hanlıkları arasında en mühim siyasi teşekküllerden biri Kazan Hanlığı idi. Kazan Hanlığı kurulduğu dönem itibariyle coğrafi hudutları, güneyinde Astrahan Hanlığı, doğu ve güneydoğusunda Nogay Ordası, güneybatısında Kırım Hanlığı, batısında Moskova Knezliği, kuzeyinde ise Sibir Hanlığı ile çevrelenmiştir¹⁶¹. Hanlığın kim tarafından ve ne zaman kurulduğuna dair muhtelif görüşler olmakla birlikte ekseriyet 1437 yılında ve Uluğ Muhammed Han tarafından kurulduğu yönündedir¹⁶². Bir asırdan fazla siyasi varlığını devam ettiren Kazan Hanlığı, 2 Ekim 1552 tarihinde Çar IV. İvan (Grozni) döneminde Rus işgaline uğradı. Kazan Hanlığı'nın Rusların eline geçmesiyle beraber son han olarak kabul edilen Yadigâr Han, 1553 yılında vaftiz edilerek kendisine Simeon adı verilmiş, Andrey Kutuzov adlı bir asilzâdenin kızı olan Maria Andreevna Kutuzova ile evlendirilmişti¹⁶³. Aslında bu durum Rus Ortodoks Kilisesinin İdil-Ural sahasında gerçekleştireceği misyonerlik faaliyetlerinin de habercisi oldu.

IV. İvan zamanında Kazan Hanlığı'nın işgali sadece siyasi değil aynı zamanda dinî birtakım gayeleri de içinde barındıran bir karaktere sahipti. Çar İvan'ın dinî taassuba sahip bir kişilik olmasının sonucudur ki Kazan'ın işgalinin hemen akabinde bölgede Ortodoks manastırları inşa edildi. Kazan'da misyonerlik faaliyetlerinin yürütülmesi, bölgede yaşayan Türk-Tatar ve diğer pagan toplulukların Hıristiyanlaştırılması ve dolaylı olarak Ruslaştırılması maksadıyla 1555 yılında Kazan'da bir piskoposluk merkezi kuruldu ve bu merkeze Keşiş Guriy atandı. Guriy Kazan'da yapacağı misyonerlik

¹⁶⁰ Şir Muhammed Dualı, “Rus Ortodoks Kilisesi'nin Siyasi Tarihi”, s. 67-68.

¹⁶¹ Mihail Hudyakov, *Kazan Hanlığı Tarihi*, Haz., İlyas Kamalov, TTK Yay., Ankara, 2009, s. 3; Serkan Acar, “Kazan Hanlığı”, *Avrasya'nın Sekiz Asrı Çingizoğulları*, Haz., Hayrunnisa Alan, İlyas Kemaloglu, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2016, s. 248.

¹⁶² Ayneddin Ahmerov, *Kazan Tarihi*, s. 67; Serkan Acar, *Kazan Hanlığı-Moskova Knezliği Siyasi İlişkileri (1437-1552)*, TTK Yay., Ankara 2013, s. 92.

¹⁶³ Rızaeddin Fahrettin, *Altın Ordu ve Kazan Hanları*, s. 186; Ayneddin Ahmerov, *Kazan Tarihi*, s. 151.

faaliyetleri için Çar'dan sınırsız destek aldı. Piskoposluk içerisinde bulunan okullarda Tatar ve diğer halklardan olan çocuklara eğitim veren Guriy, aynı zamanda vaftiz olanların suçlarının affedilmesi, vergiden muaf tutulması ve bu kişilere çeşitli araziler hibe edilmesi gibi pek çok imtiyazlar verilmesini istedi. Buna karşın vaftiz olmaktan direnenlerin şehirden uzaklaştırılarak "biste" adı verilen kırsal alanlara iskân edilmesine ve burada kendi dinî inançlarına yönelik faaliyette bulunmalarının yasaklanmasına dönük yaptırımlar alınıyordu¹⁶⁴.

Keşiş Guriy'den sonra Kazan'da misyonerlik faaliyetlerini yürüten metropolitlerden Germogen ve III. Tihon bu alanda dikkat çeken isimlerdir. Germogen 1593 yılında Çar I. Fedor İvanoviç'e, vaftiz edilen Tatarların tekrar Müslümanlığa döndüğünü, bazı Rusları bile İslâm dinîyle tanıştırdıkları yönünde bilgiler verdi. Bunun üzerine Çar, Kazan voyvodalarına yarlık vererek vaftiz olan Tatarlar için yeni Hıristiyan mahalleler inşa edilmesini, bunların Müslüman ve pagan halklarla temasının kesilmesini ve Tatarların ibadethanelerinin yakılıp yok edilmesini emretti. Çar'ın emirleri sonucu yapılan faaliyetler Hıristiyanlaştırma hususunda olumlu sonuçlar vermedi¹⁶⁵. Tihon döneminde Kazan'da misyoner faaliyetleri kapsamında eski piskoposların geleneklerinden farklı olarak eğitime ağırlık verildi. Tihon vaftiz edilen çocukların açılan okullarda Ortodoks öğretilerini iyi bir şekilde edinmesi gerektiğini ve buradan mezun olduktan sonra Hıristiyanlığı yaymada faydalı olacaklarını düşündü. Tihon misyonerlik faaliyetlerinin merkezine sadece Müslüman-Tatarların değil aynı zamanda bölgede en kalabalık nüfusa sahip olan pagan inancına mensup Çeremişleri de dahil etti. Tihon'un özellikle Çeremişler üzerinde yürüttüğü misyonerlik faaliyetleri Müslüman-Tatarların aksine hiç tahmin etmedikleri kadar olumlu sonuçlar verdi ve kısa sürede üç binden fazla kişi vaftiz edildi¹⁶⁶.

İdil-Ural bölgesinde misyoner faaliyetleri özellikle XIX. asrın ikinci yarısından itibaren Kazan merkezli açılan okullarla birlikte hız kazandı. Bölgede bulunan Müslüman ve Eski Türk inancına mensup Türkleri hedef alan bu okullar Nikolay İlminskiy'in ortaya koyduğu yeni bir misyonerlik sistemi çerçevesinde eğitim vermeyi amaçladı. Bu hususta

¹⁶⁴ Abdullah Battal Taymas, *Kazan Türkleri*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1988, s. 54; İbrahim Maraş, "Kazan Bölgesinde Misyonerlik Faaliyetleri", *Dinler Tarihi Araştırmaları-I*, Dinler Tarihi Derneği Yay., Ankara 1998, s. 238; İlyas Topsakal, *Rus Misyoner Kaynaklarına Göre Rus Çarlığı ve Türkler (1552-1917)*, Ötüken Neş., İstanbul 2018, s. 130-136.

¹⁶⁵ Nikanor Kamenskiy, *Kazanskiy Sbornik Statey Arhiepiskopa Nikanora (Kamenskogo)*, Tipo-litografiya İmperatorskago Universiteta, Kazan 1909, s. 100.

¹⁶⁶ İlyas Topsakal, *Rus Misyoner Kaynaklarına Göre Rus Çarlığı ve Türkler (1552-1917)*, s. 147-148.

İlminskiy'in en yakın çalışma arkadaşları bir Çuvaş Türk'ü olan Vasiliy Timofeyeviç Timofeyev ve Yevfimiyy Aleksandroviç Malov¹⁶⁷ idi. 1863'te bir araya gelen bu üçlü Rus misyon faaliyetleri çerçevesinde açılacak okulların usûl ve esaslarını tespit etti. Buna göre okullarda eğitim ücretsiz olacak, eğitim dili Rusça olacak lakin bu hedef topluluklara dinî öğretiler anadil üzerinden öğretilecekti. Okullarda dinî eğitimin yanında fen ilimleri de okutulacaktı. Okulun idaresi Timofeyev'de olacak ve kendisi de öğrencilerle aynı yerde yaşayacaktı. Okulun dışarıdaki resmî işleri ve teftişleriyle ise İlminski ve Malov ilgilenecekti. Veliler öğrencilerle birlikte dersleri takip edecek hatta isterlerse öğrencilerle birlikte kalabileceklerdi¹⁶⁸. İlminskiy'in başkanlığında bu üçlünün oluşturduğu sistem daha küçük yaştan itibaren Ortodoks-Rusluk bilinci adı altında gerçekleştirilecek Ruslaştırma sisteminden başka bir şey değildir. Müslüman Türkler üzerinde kısmen etkili olan bu sistemin Eski Türk inancına mensup Türk halklarında tesirinin daha fazla olduğu söylenebilir.

2. 2. 3. Rus Ortodoks Kilisesinin Sibir Bölgesinde Misyonerlik Faaliyetleri

Kazan'ın 1552'de işgal edilmesinden sonra Ruslar, Altın Orda Devleti'nin bakiyelerini bir bir ele geçirmeye başladı. Çar IV. İvan döneminde 1582'de başlayıp Fedor İvanoviç döneminde 1598'de nihayete erdirilen Sibir Hanlığı'nın işgali de çarlığın doğuya doğru genişleme politikasının neticelerinden biri oldu. Sibir Hanlığı'nın işgal edilmeye başlandığı XVI. asrın sonlarında Rusların doğu sınırı olan Kama Nehri boyları ve Ural sahasının geniş bir kısmını Çarlık namına Türk menşeli Stroganov ailesi elinde bulunduruyordu. Stroganovların Sibir Hanı Küçüm'ü kendilerine bir tehdit olarak görmesi aynı zamanda Yermak liderliğindeki Kozakların çarlık baskısından kaçarak Çusovaya Nehri membana gelmesi Sibir Hanlığı'nın işgaline zemin hazırladı. Kozakların kendi topraklarına gelişini lehine çeviren Stroganovlar, onları Küçüm Han'a karşı kışkırtarak Sibir Hanlığını işgal etmeye yönlendirdi. Stroganov destekli Yermak ve Kozaklarıyla Sibir Han'ı Küçüm'ün 1582'de başlayan mücadelesi 1598'de Küçüm Han'ın nihaî mağlubiyetiyle son buldu. Bu tarihten itibaren Rusların bölgede Ortodoks eksenli kolonizasyon faaliyetleri başladı¹⁶⁹.

¹⁶⁷ Yevfimiyy Aleksandroviç Malov hakkında teferruatlı malumat için bkz. Saime Selenga Gökgöz, *Yevfimiyy Aleksandroviç Malov İdil-Ural'da İslâm Karşısı Rus Misyon Siyaseti*, Köksav Yay., Ankara 2007.

¹⁶⁸ İlminskiy ve sistemi hakkında geniş bilgi için bkz. İlyas Topsakal, *Rus Misyoner Kaynaklarına Göre Rus Çarlığı ve Türkler (1552-1917)*, s. 293-371.

¹⁶⁹ Sibir Hanlığı'nın Ruslar tarafından işgali, Stroganov ailesinin bölgedeki ticarî ve askerî faaliyetleri, Kozak atamanı Yermak ve Küçüm Han'ın mücadelesi hakkında tafsilatlı malumat için bkz. *Sibir Hanlığı Kronikleri I Yesipov Kroniği; Sibir Hanlığı Kronikleri II Stroganov Kroniği, Sibir Hanlığı*

Sibir Hanlığı'nın işgalini dinî-ideolojik bir zeminde gerçekleştiren Ruslar, bölgede yaşayan Türk-Tatar, Ostyak, Vogul, Çeremiş ve Fin-Ugor gibi Pagan hakların Hıristiyanlaşmasını da Ortodoks-Rus nokta-i nazarıyla ele aldı. Sibir Hanlığı'nın işgalinin ardından Ruslar bölgede yeni şehir ve dinî mabetlerin inşasını hızlandırdı. Ortodoks manastır ve kiliselerinin inşa edilmesiyle beraber Çar Mihail Federoviç, Sibir'in ilk piskoposu olarak 1621 yılında Kipriyan'ı (Starorusennikov) atadı. Kipriyan'ı piskopos olarak atayan Çar, ondan aynı zamanda bölgede yaşayan Ruslar ve Tatarlardan Sibir'in işgalinde önemli rol oynayan Yermak ve Kozaklar hakkında derleme yapmasını emretti¹⁷⁰. Kipriyan'ın sahada derlediği bilgilerin de yer aldığı Sibir Kronikleri'nden nakledilen malumatlar neticesinde bölgede Ruslaştırma ve Hıristiyanlaştırma politikalarının süratle başladığı ve Sibir ahalisinin az sayıda da olsa vaftiz edilerek Hıristiyanlaştırıldığını görmekteyiz¹⁷¹.

Kipriyan'ın 1624 yılında Sibir Piskoposluğu görevinin sona ermesiyle beraber yerine Makariy (Kuçin) atanmıştır. Bu dönemde yine kilise yapımı ve Sibir'in yerel ahalisinin Hıristiyanlaşmasına yönelik vaazlar verilmişse de herhangi bir sonuç alınamamıştır. Makariy Kuçin'den sonra Sibir Piskoposluğu'na sırasıyla Nektari Telyaşin (1624-1635), Gerasim Kremlev (1640-1650), Simeon (1651-1664), Korniliy (1664-1677), Pavel (1678-1692), İgnati Rimski-Korsakov (1692-1701), Dimitri Rostovskiy (1701-1702) atanmıştır. Sırasıyla ismini verdiğimiz bu piskoposlar döneminde Sibir bölgesinde Hıristiyanlaştırma faaliyetleri çok etkin olmamakla birlikte bahsi geçen bu dönemler genel itibarıyla yeni kurulan şehirlerde kilise ve manastır yapım çalışmalarına ağırlık verilmiştir¹⁷².

Sibir bölgesinde yerel ahali üzerinde misyonerlik faaliyetleri yoğun olarak piskopos Filofey Leşinskiy (1702-1721) döneminde gerçekleşti. Sibir Piskoposluğu'na 1702 yılında atanan Leşinskiy, 1707 yılında Berezovsk bölgesinde bulunan Ostyakları Hıristiyan yapmak amacıyla onlara misyonerler gönderdi. Misyonerlerin Ostyakları Hıristiyanlığa davet maksadıyla uzun süre yapmış oldukları vaazlar herhangi bir netice getirmedi. Ostyaklar atalarının kadim inançlarına bağlı olduklarını ve yeni bir inanç

Kronikleri III Remezov Kroniği, Tercüme ve Notlandırma: Fatih Ünal, Murat Özkan, Mesut Karakulak, Zafer Sever, Harun Arslantürk, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2020.

¹⁷⁰ *Sibir Hanlığı Kronikleri III Remezov Kroniği*, s. 169-170.

¹⁷¹ *Sibir Hanlığı Kronikleri I Yesipov Kroniği*, s. 79-80; *Sibir Hanlığı Kronikleri II Stroganov Kroniği*, s. 84.

¹⁷² Nestor Anisimov, *İstoriçeskaya Spravka o Pravoslavnom Prosveşenii v Sibiri*, Oteçestvenaya Tipografiya, Sankt-Peterburg 1910, s. 4-9.

benimsemelerinin mümkün olmadığını misyonerlere bildirerek onları reddettiler. Bunun üzerine piskopos Leşinskiy 1712 yılında Ostyak prensinin yaşadığı ve tüm Ostyakların toplanıp kendi idollerine tapındığı Samarova¹⁷³ şehrine gitti. Burada vaazlar vererek onları ikna etmek isteyen Leşinskiy sadece 30 kişiyi vaftiz edebildi. 1713 yılında tekrar Ostyakları Hıristiyanlığa dönüştürmek için misyonerlik seyahatine çıkan Leşinskiy, elinde İncil’le kalabalık Ostyakların arasına girdi ve onlara Mesih’i anlattı. Ostyaklar arasında her ne kadar Hıristiyanlığı benimseyenler olduysa da atalarının kadim inancına sahip çıkıp Leşinskiy’e karşı direnenler de az değildi. Leşinskiy’e hitaben bir grup Ostyak “bizden uzak dur ihtiyar! Atalarımızın saygı duyduğu idollerimizi ve inancımızı reddeden inancınızı kabul etmiyoruz” diyerek ona karşı direnç gösterdi. Tüm bu olumsuzluklara rağmen Leşinskiy’in inatçı tutumu neticesinde İrtiş ve Ob Nehri dolaylarında yaşayan 3500 Ostyak’ın vaftiz edildiği bilinmektedir¹⁷⁴.

Leşinskiy 1715 yılında Vogulların yaşadığı Kondinskiy bölgesine misyonerlik faaliyetleri kapsamında bir seyahat düzenledi. Burada yaşayan Vogul Prensi ve Şamanı Nahraç Evplaev, Vogulların bölgeye gelen Rus misyonerlerine yaklaşmalarını ve onlara karşı direnmelerini emretti. Bunun üzerine bir araya gelen kalabalık bir grup Vogul, Leşinskiy’e “bizi kadim inancımızdan vazgeçirmeye geldiğinizi biliyoruz. Çabanız beyhude, hiçbirimiz vaftiz etmenize izin vermeyeceğiz” diye hep bir ağızdan karşı koymaya başladılar. Vogulların bu direnişi Leşinskiy’e geri adım attırmadı. O, Ostyak halkına karşı yaptığını Vogullar’a da yaptı ve inatla vaaz etmeyi sürdürdü. Bunun üzerine Vogullar arasında bulunan saygın birinin vaftiz olması, kalabalığın direncini kırmayı başardı. Bunun üzerine Prens Nahraç ve oğlu da vaftiz edilmeyi kabul etti. Leşinskiy bundan sonra da Sibir bölgesinde özellikle Ob Nehri dolaylarında bulunan Pagan inançta olan yerel ahaliyi Hıristiyanlaştırmak üzere pek çok seyahat gerçekleştirdi. Özellikle 1716 yılında Surgut, ertesi yıl Narım ve Kot bölgelerine seyahatler düzenledi. Leşinskiy 1717 yılında Obdorsk bölgesinde müthiş bir direnişle karşılaştı ve burada tek bir kişiyi dahi vaftiz etme başarısı gösteremedi. Leşinskiy döneminde Sibir bölgesinde kendinden önceki dönemlerle kıyas yapıldığında yoğun misyonerlik faaliyetleri ve Hıristiyanlaştırmanın olduğunu görmekteyiz. Onun görevi bıraktığı 1721 yılında sayıları

¹⁷³ Samarova, günümüzde Perm bölgesine bağlı Oktyabr yerleşim biriminin eski adlandırmasıdır.

¹⁷⁴ T. A. Dogureviç, *Svet Azii. Rasprostranenie Hristianstva v Sibiri v Svyazi s Opisaniem Bita, Nrarov. Obiçaeve i Religioznh verovaniy İnorodtsev etogo Kraya*, İzdanie P. P. Soykina, Sankt-Peterburg 1897, s. 70-72.

40 bin civarında yerel ahalinin Hıristiyan olduğu ve 288 kilisenin inşa edildiği bilinmektedir¹⁷⁵.

İmparator I. Petro'nun (1682-1725) 1725 yılında ölümüne müteakip yıllarda cereyan eden siyasi olaylar ve taht kavgaları Leşinskiy dönemi Sibir'de gerçekleşen kilise inşası ve misyonerlik faaliyetlerinin uzun yıllar aksamasına hatta durma noktasına gelmesine neden oldu. Akabinde II. Katerina döneminde vuku bulan Pugaçev isyanı (1773-1775) ve bu isyana İdil-Ural bölgesinde yaşayan Türklerin destek vermesi isyanın ardından Katerina'nın bazı reformlar yapmasını sağladı. Katerina yönetimine karşı Müslüman-Türklerin kitleler halinde Pugaçev isyanına katılması, onların daha önceki yönetimler tarafından şiddetli tazyiklere maruz kaldığını gösteriyordu. Katerina bu durumu nazar-ı itibara alarak 1789'da Rusya Müslümanları Müftülüğü'nü tesis etti¹⁷⁶. Katerina döneminde meydana gelen bu dinî reform Rusya'nın genelinde misyonerlik faaliyetlerini sekteye urattı. Hıristiyanlaştırılan Müslümanların tekrar inancına dönmesi, paganların yeniden idollerine saygı duyması ve ibadet etmesi, yerel ahalinin Ortodoks öğretileri hakkında yeterli bir dinî bilgiye sahip olmaması Sibir bölgesinde yürütülen misyonerlik faaliyetlerinin yüz yıllık bir duraklama dönemine girdiğinin en bariz ibaresi olduğu söylenebilir.

Sibir'de yaşanan Hıristiyanlığın duraklama dönemi Evgeni Kazantsev'in piskoposluğa tayin edildiği 1825 yılına değin sürdü. Piskopos Kazantsev, Sibir'de misyonerlik faaliyetlerinin sefil durumuna dikkat çekmek amacıyla Kutsal Sinod'a bir dilekçe yazarak bölgede misyonerlik faaliyetlerinin tekrar gündeme alınmasını talep etti. Kazantsev'in Kutsal Sinod tarafından kabul gören bu talebi üzerine bölgede yaşayan gayri Rus ahaliye yönelik yeni misyon faaliyetleri için harekete geçildi¹⁷⁷.

Kazantsev'in önerdiği Sibir'deki yeniden misyonerlik faaliyetlerinin başlaması üzerine Makariy Gluharev bölgeye intikal edecek ve Sibirya'nın Kazak topraklarında Türklerin yoğun olarak yaşadığı Kökçetav'da misyonerlik faaliyetleri yürütmek isteyecekti. Ancak Makariy'in bu isteği kabul edilmeyecek onu Altay Türklerinin yaşadığı daha güvenli bir bölge olan Biysk'e göndereceklerdi. Böylece 1828 yılında Altay Dinî Misyonu'nun

¹⁷⁵ Evgeni Poselyanin, *Russkaya Tserkov i Russkie Podvijniki XVII. veka*, S.-Peterburg 1905, s. 149-153.

¹⁷⁶ Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi*, s. 303-305.

¹⁷⁷ T. A. Dogureviç, *Svet Azii. Rasprostranenie Hristianstva v Sibiri v Svyazi s Opisaniem Bita, Nrarov, Obiçaeve i Religioznh verovaniy İnorodtsev etogo Kraya*, s. 78.

kuruluşu gerçekleşecek akabinde Altay Türklerinin Hıristiyanlaştırılma ve Ruslaştırılma süreci başlamış olacaktır.

2. 3. Altay Dinî Misyonu'nun Kuruluşu ve Misyon Başkanlarının Faaliyetleri

2. 3. 1. Makariy Gluharev Dönemi (1830-1844)

Altay Dinî Misyonu'nun kurucusu ve ilk misyoneri olan Mihail Yakovleviç (Makariy) Gluharev, 30 Ekim 1792'de¹⁷⁸ Moskova'nın batısında bulunan Smolensk eyaletinin Vyazma şehrinde dünyaya geldi. Mihail'in babası İakov Mihayloviç Gluharev, annesi Agafiya Federovna idi. Vvedenskiy Kilisesi'nin rahibi olan babası, verdiği vaazlar ve hayırsever kişiliği hasebiyle bölgede saygı duyulan bir din adamı hüviyetindeydi. İşte böyle dindar bir ailede dünyaya gelen Mihail'in ilk eğitimi aile içinde verildi. Bunun neticesinde Mihail daha yedi yaşında olmasına rağmen Rusça'dan Latince'ye çeviri yapabilecek düzeye gelmişti. Sekiz yaşına geldiğinde Vyazma Okulu'nun ilk eğitimine başlayan Gluharev, daha sonra Smolensk İlahiyat Okulu'na devam etti. 1812 yılında Napolyon'un Rusya'yı işgal etmesi sonucunda eğitimine ara vermek zorunda kalan Gluharev, zengin toprak sahibi bir ailenin çocuklarına dinî eğitim vermek üzere Tver'e davet edildi. Ara verdiği eğitime kaldığı yerden devam eden Gluharev, Smolensk İlahiyat Okulu'nda özellikle teoloji, tarih ve coğrafya derslerinin yanı sıra Latince, İbranice, Almanca ve Fransızca gibi dil derslerinde de üstün başarı gösterdi ve bu okuldan 1813 yılında dereceyle mezun olup Latin Dili öğretmeni olarak göreve başladı¹⁷⁹.

1814 yılında yapılan sınavlarda başarılı olan Mihail, Petersburg İlahiyat Akademisi'ne kayıt hakkı kazandı. Mütedeyyin, alçakgönüllü ve gelişime açık bir kişiliğe sahip olduğu bilinen Gluharev, Petersburg'daki eğitim hayatı döneminde bu yönüyle dikkatleri üzerine çekti. 1817 yılında bu akademiden başarılı bir şekilde mezun olduktan sonra Mihail, Yekaterinoslav¹⁸⁰ İlahiyat Akademisi'ne kilise tarihi ve Almanca öğretmeni olarak atandı¹⁸¹.

¹⁷⁸ Makariy Gluharev'in doğum tarihi ilgili kaynaklarda çoğunlukla 8 Kasım 1791-92 olarak geçerken, babasının ifadesine göre; *рождение твое 1792 года октября 30 числа с утра в 10-м часу* "30 Ekim 1792 tarihinde saat 10'da dünyaya geldiğidir". Bkz. *Smolenskie Eparhialnye Vedomosti*, 1904 No: 10, s. 627.

¹⁷⁹ Sergey Viktoroviç Nesterov, *Slovom i Jitem Nastavlyaya. Jizn i Trudi Prepodobnogo Makariya Altayskogo*, Pravoslavniy Svyato-Tihonovskiy Gumanitarniy Universitet, Moskova, 2005, s. 9-11.

¹⁸⁰ Günümüzde Ukrayna'nın Dnipro şehrinin eski adlandırmasıdır.

¹⁸¹ Konstantin Vasileviç Harlampoviç, *Arhimandrit Makariy Gluharev*, Tip. M. Merkuşeva, S. Peterburg, 1905, s. 9.

Yekaterinoslav’da göreve başlayan Mihail, başpiskopos İov Potemkin’le bazı hususlarda çatışma yaşadı. Potemkin’in gelenekçi yönetimine karşı olan Mihail, akademinin daha güçlü olması için yasal düzenlemelerin gerekliliğini savundu. İkili arasında mali konuların da gündeme gelmesi Mihail’in, piskoposluk onurunu zedelediği düşüncesine neden oldu. Bu gelişmeler üzerine Mihail 1818 baharında akademiden ayrılmak ve manastırda hizmet etmek için İlahiyat Akademi Komisyonu’na başvuruda bulundu. Komisyon Mihail’e geçici süreliğine izin verdi ve nihayetinde aynı yıl temmuz ayının 24’ünde Kiev-Peçersk Manastırı tarafından kutsanarak Makariy adını aldı ve papaz unvanıyla taltif edildi. O dönem Rusya’da seyahat eden Kuaker¹⁸² Evanjelist misyonerler William Allen ve Stephan Grellet¹⁸³ Makariy’i ziyaret etti. Makariy’in bu iki misyonerle uzun süre dinî sohbette bulunmasının yanında onlarla birlikte ibadet etmesi İov Potemkin’in daha da tepkisi çekti. Makariy’i huzuruna çağıran Potemkin, onu sapkınlarla ibadet ettiği iddiasıyla kiliseden aforoz etmekle tehdit ederek sert bir şekilde uyardı. Bu durum üzerine Makariy Petersburg’dan eski rektörü olan Filaret Drazdov’a durumu bildirir bir mektup kaleme alarak kendisinden yardım istedi. Filaret’in yardımı sonucunda Makariy Kostroma İlahiyat Akademisi’ne rektör olarak tayin edildi. Burada görev yapan Makariy yaptığı faaliyetlerde Yekaterinoslav’a nispeten daha rahat hareket etse de manastırda hizmet etme düşüncesi daha ağır bastı. Böylece 12 Ağustos 1824’te Makariy, sağlık sorunlarını sebep göstermek suretiyle Konstroma’daki görevinden azlini istedi¹⁸⁴.

Kutsal Sinod, 1828’e gelindiğinde güneybatı Sibirya topraklarında meskûn Türklerin de içinde bulunduğu gayri Rus halkların Ruslaştırılması ve Hıristiyanlaştırılması için bir

¹⁸² Kuakerler (Quakers), mevcut Hıristiyan mezhep ve cemaatlerinin dinî öğretilerinden memnun olmayanlar tarafından XVII. asrın ikinci yarısından itibaren İngiltere’de ortaya çıkan bir mezheptir. Onlara göre Tanrı’yla temas kurmak için hiçbir aracıya gerek yoktur. Kurucuları George Fox’un Tanrı’ya küfür ettiği ettiği gereçesiyle çıkarıldığı mahkemede kendisine yöneltilen tüm sorulara “Tanrı’nın sözleri karşısında titre” diye cevap vermesi üzerine yargıçlardan birinin “işte size bir Quaker ‘titreyen’” dedi. Bunun üzerine bu mezhebin mensupları kendilerini Quaker “Titreyen” olarak tanımladı. Kuakerler kendi mezheplerine taraftar bulma noktasında özellikle Amerika’nın kuzyinde misyonerlik faaliyetlerine başladı. Bu mezhebe mensup olanların çoğu da burada bulunmaktadır. Kuakerlerin Rusya’daki yoğun misyonerlik temasları Aleksandr I. dönemine denk gelmektedir. Aleksandr 1814’de Londra ziyareti sırasında Quakerler ile tanışırken 1818’de ise bu mezhebin en önemli temsilcilerinden William Allen ve Stephan Grellet’i Petersburg’da ağırladı ve onlarla birlikte ibadet etti. Kuakerlerin Aleksandr I. ile kurdukları bu yakın ilişki O’nun son dönemlerinde kendini mistisizme adanmasına neden oldu. Yine Kuakerlerin Rusya’da faaliyet gösterdiği XVIII. asra baktığımızda, Ortodokslar arasında da çeşitli yeni mezheplerin ortaya çıktığını görmekteyiz. Kuakerler hakkında detaylı bilgi için bkz. A. Pakrovkiy, “Kuakeri”, *Pravoslavnaya Bogoslovskaya Entsiklopediya*, Tom IX., Red. Aleksandr Pavloviç Poluhin, S.-Peterburg, 1908, s. 306-318.

¹⁸³ William Allen ve Stephan Grellet hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. James Sherman, *Memoir of William Allen*, Henry Longstreth, Philadelphia 1881; Rus literatüründe Стефан Грелле-де-Мобилье и Вильям Аллен olarak geçen bu iki misyoner hakkında bkz. İvan Terenteviç Osinin, “Zapiski Kvakera o Prebivanii v Rossii 1818-1819”, *Russkaya Starina*, Tom IX., Sankt-Peterburg, 1874, s. 1-36.

¹⁸⁴ İgor Korlileviç Smoliç, “Arhimandrit Makariy (Gluharev) Prosvetitel Altaya”, s. 28-29.

misyon merkezi açmak istedi. Kazantsev'in bu çalışmalara başlanmasında daha önce Sibirya'da yürütülen misyonerlik faaliyetlerinin ne denli yetersiz kaldığını onun şu ifadelerinden anlayabiliriz:

*Obdorsk'a doğru seyahatimiz esnasında tüm gayri Ruslar bana vaftiz olduklarını söylediler fakat hani onların inaçları? Petr ve Pavl bayramında kiliselerde vaftiz edilmiş tek bir gayri Rus dahi yok. Onlara İsa'yı tanıyıp tanımadıklarını sorduğumda, hayretler içerisinde İsa'yı tanımadıklarını öğrendim*¹⁸⁵.

Tobolsk başpiskoposu Evgeniy Kazantsev derhal harekete geçerek bölgede yürütülecek misyonerlik faaliyetleri kapsamında göreve uygun bulduğu kişilerin belirlenmesi ve haklarında tahkikatlar yapılması için çalışmalara başladı. Bu durumdan haberdar olan Makariy Gluharev vakit kaybetmeden Tobolsk'a gelerek bölgede gönüllü misyoner olma isteğini Evgeniy'e bildirdi. Tobolsk başpiskoposluğu tarafından göreve kabul edilen Gluharev, burada eğitim gören Vasiliy Popov ve Aleksey Volkov'u yanına alarak uzun süredir arzu ettiği misyonerlik faaliyetleri için önce Kökçetav'a gitmeye niyetlendi. Ancak Batı Sibirya Genel Valisi İvan Aleksandroviç Velyaminov'un güvenlik gerekçesiyle Kökçetav'a gidişine izin verilmeyen¹⁸⁶ Gluharev ve talebeleri misyonerlik faaliyetleri için bu defa Biysk'e gönderildi¹⁸⁷.

Makariy Gluharev 1830 Ağustos'unun sonlarına doğru Biysk'e geldi. 2 Eylül 1830 tarihinde daha önce vaftiz edilmiş bir Tatar olan İeremiya Paraev (Şişkov), 17 yaşındaki Altaylı genç Eleska'nın vaftiz edilmesi için Makariy'i Ulala'ya¹⁸⁸ davet etti. 7 Eylül günü Ulala'ya ulaşan Makariy, aynı gün Eleska'yla bir araya gelerek kısa bir sohbetin ardından onu Ulala Nehri'nde vaftiz eder ve kendisine İoann adını verdi¹⁸⁹. Makariy yeni vaftiz olan İoann'ı kendisiyle birlikte Biysk'e götürdü. Burada misyonerler, O'na dua etmesi, İsa mesihi tanınması, cennet ve cehennem kavramlarını öğrenmesi için eğitim verdi.

¹⁸⁵ Sergey Viktoroviç Nesterov, *Slovom i Jitiem Nastavlyaya. Jizn i Trudı Prepodobnogo Makariya Altayskogo*, s. 41-42.

¹⁸⁶ Rusların 1822 yılında Sibir Kazaklarının İdari Statüsünün ilanıyla birlikte Orta Orda Kazak topraklarını işgale başlaması sonucu Kazak Türkleri tarafından milli direniş başlatıldı. Makariy Gluharev'in misyon faaliyetleri için seçmiş olduğu Kökçetev bölgesinde ise o dönem Orta Orda Kazak uruğları Sultan Sarjan önderliğinde Rus birliklerine karşı vatan müdafaasında bulunuyordu. Rus emperyalizmine karşı Kazak Türklerinin milli direnişi 1837-1847 yılları arasında Sultan Kenesarı liderliğinde zirveye ulaştı. İşte böylesi bir siyasi atmosferde Makariy'in bölgede misyon faaliyetlerini yürütülemeyeceğini gören yetkililer onu bir başka Türk yurdu olan Altay bölgesine yönlendirdi. XIX. asırda Kazak Türklerinin Ruslara karşı vermiş olduğu milli mücadelenin ayrıntısı için bkz. Fatih Ünal, *Sultan Kenesarı*, İlgi Kültür Sanat, İstanbul, 2008.

¹⁸⁷ Sergey Viktoroviç Nesterov, *Slovom i Jitiem Nastavlyaya. Jizn i Trudı Prepodobnogo Makariya Altayskogo*, s. 43; Knyaz N. Kostrov, "Ulala", *Tomskiy Gubernskie Vedomosti*, No. 48, 1868, s. 13.

¹⁸⁸ Günümüz Altay Cumhuriyeti'nin başkenti olan Gorno-Altay'ın eski adıdır.

¹⁸⁹ Vasiliy İvanoviç Verbitskiy, "Pamyati Missionera, Protoiereya Stefana Landışeva", s. 2.

Ayrıca O'nun okuma-yazma öğrenip misyon dahilinde tercüman olarak çalışmasını istediler. Tüm bunlara rağmen İoann Makariy'e Ulala'ya geri dönüp orada çiftçilikle uğraşmak istediğini bildirdi. Bunun üzerine Makariy, İoann'a yeni vaftiz edilmiş biri olduğundan dolayı 3 yıl boyunca vergiden muaf tutulacağını beyan etti ve kendisini polis şefi eşliğinde Ulala'ya gönderdi. İnancının pekişmesi, eski inancına geri dönmemesi ve ailesinden uzak tutulması için İoann, Ulala'da Ortodoks bir ailenin yanına yerleştirildi. İoann, Altay bölgesinde Makariy Gluharev tarafından vaftiz edilen ilk Altaylı oldu. Altay misyonerleri Makariy'in ilk vaftizini gerçekleştirdiği 7 (20) Eylül 1830 yılını Altay Dinî Misyonu'nun kuruluş tarihi olarak kabul etmektedir¹⁹⁰. Ayrıca Eleska'nın vaftiz edildiği yerde her yıl 20 Eylül'de bölge piskoposu tarafından anma etkinlikleri düzenlenmektedir.

Makariy Gluharev, Biysk'in konum olarak Altay Türklerine uzak mesafede olması nedeniyle misyon merkezî için daha uygun yerleşim yeri tespit etme adına Altay bölgesinde çeşitli yerleşim birimlerine seyahat etmeye başladı. Mayıs 1831'de Ulala'ya geldi. O dönem Ulala'da arıcılıkla uğraşan üç Rus aile, yeni vaftiz edilmiş dört Kara Tatar aile ve henüz vaftiz edilmemiş 15 Teleüt Türk'ü aileden müteşekkil bir yerleşim yeri idi. Misyon merkezîni burada kurmak isteyen Makariy Rus bir arıcıdan kütük ev satın aldı ve Biysk'ten Ulala'ya taşındı. Yaylak olarak Altay Türklerinin bu bölgeyi tercih etmesini fırsat bilen Makariy umduğunu bulamadı. O dönem Altaylılar yaylak güzergâhı olarak Kuznetsk bozkırlarına göç etti. Bu defa Altay Misyonu'nun kurucusu yeni misyon merkezî olarak Mayma aймаğını seçti¹⁹¹.

Makariy Gluharev 23 Mayıs 1831'de Mayma'ya gelerek burada dinî faaliyetlerini gerçekleştireceği seyyar nitelikte bir kiliseyi hizmete açtı. Haziran ayının ortalarına kadar Biysk'te kalan Makariy, temmuz ayında bölgede bulunan Taşta ve Karakuj köylerine ziyaretler yaptı. Bu arada vaftiz edilenler oldu ve ağustos ayına gelindiğinde yeni vaftiz edilenler İsa'nın Başkalaşımı Bayramı'nda Mayma'da toplandı. Makariy öncülüğünde dua edilmesinin ardından Mayma Nehri kutsandı. Böylece Altay Dinî Misyonu'nun ilk karargâhı Mayma, kutsal bir Ortodoks merkezine dönüşmüş oldu. Makariy misyonerlik

¹⁹⁰ Konstantin Vasileviç Harlampoviç, *Arhimandrit Makariy Gluharev*, s. 31; Sergey Viktoroviç Nesterov, *Slovom i Jitiem Nastavlyaya. Jizn i Trudi Prepodobnogo Makariya Altayskogo*, s. 47-48; Vasiliy İvanoviç Verbitskiy, "Pamyati Missionera, Protoiereya Stefana Landışeva", s. 2.

¹⁹¹ Konstantin Vasileviç Harlampoviç, *Arhimandrit Makariy Gluharev*, s. 31; Knyaz N. Kostrov, "Ulala", s. 13.

faaliyetleri kapsamında Kasım ve Aralık aylarını çevre yerleşim yerleri olan Smolensk, Yukarı-Anuy, Sarasu köyleriyle Antoniyev karakolunu ziyaretle geçirdi¹⁹².

Makariy Gluharev öncülüğünde Mayma'dan sonra 1834'te Ulala'da misyonun ikinci şubesi açıldı. İkinci şubenin açılmasıyla beraber misyonun daha geniş tabana yayılma beklentisi yükseldi. Popov'un ölümü, Volkov'un ise 1832'de evlenmesiyle misyondan ayrılması¹⁹³ Makariy'in istikrarlı ve daha güvenilir yardımcıları aramasına neden oldu. 1836'ya kadar Makariy'in yanında papaz Andrey İnonin'den başka ehil kimse yoktu. Makariy'in misyonerlik faaliyetleri için kimseyi bulamaması, O'nu Sibir'de bulunan Dekabristler'den dahi yardım isteme noktasına kadar götürse de bu duruma Moskova Metropoliti Filaret şiddetle karşı çıktı. Bu durum üzerine Tomsk başpiskoposu Agapit Voznesenskiy, Tomsk İlahiyat Okulu'ndan Mihail Nigritskiy, babasıyla birlikte Tomsk'a gelen Nijniy Novgorod İlahiyat Okulu'nun en başarılı öğrencilerinden Stefan Landışev, din adamlarından papaz Anastasiy, Vasiliy Vesskiy, Makariy'in kardeşi Aleksiye Gluharev ve Rus çiftçi Petr Torbaev'i Altay Dinî Misyonu'na hizmet etmeleri amacıyla Ulala'ya gönderdi¹⁹⁴.

Makariy Gluharev, daha önce Tomsk başpiskoposluğu tarafından kendisine gönderilen misyon çalışanlarının tecrübesiz olması hasebiyle Kutsal Sinod'a 19 Şubat 1837'de birtakım öneriler içeren yazı kaleme aldı. Bu doğrultuda Makariy kendisiyle birlikte Mihail Nigritskiy ve Stefan Landışev'in misyonerlik eğitimi için Moskova'ya gitmesi gerektiğini bildirdi¹⁹⁵. Makariy, Moskova'da her iki çalışanın hem teolojik dersler hem İbranice, Almanca, Fransızca ve Arapça gibi dil derslerini alması bunlara ek olarak Lancaster Metodu'nu¹⁹⁶ öğrenmesinin faydalı olacağı görüşündeydi¹⁹⁷. Ancak tüm bu

¹⁹² Aleksandr Skarlatoviç Sturdza, *Pamyatnik Trudov Provoslavnih Blagovestnikov Russkih 1793 do 1853 goda*, Moskva, Tip. Gote, 1857, s. 137-138.

¹⁹³ Yuriy Aleksandroviç Kreydun, "Deyatelnost Arhimandrita Makariya (Gluhareva) na Altaye", *İstoriya Pravoslaviya na Altaye*, İzd. Az Buka, Barnaul, 2001, 15-16.

¹⁹⁴ Sergey Viktoroviç Nesterov, *Slovom i Jitiem Nastavlyaya. Jizn i Trudi Prepodobnogo Makariya Altayskogo*, s. 58-59.

¹⁹⁵ *Pisma Arhimandrita Makariya Guluhareva, Osnovatelya Altayskoy Missii*, Red. Konstantin Vasileviç Harlampoviç, Tsentralnaya Tipografiya, Kazan 1905, s. 55.

¹⁹⁶ İlk olarak İskoçyalı din adamı Dr. Andrew Bell, Hindistan'da bulunan İngiliz yetimhanelerinde öğretmen eksikliğinden dolayı öğrencilerin kendi kendine öğrenmesini model alan bir eğitim metodu uygular. Daha sonra bu metot, Londra'da öğretmen olan Joseph Lancaster tarafından monitör sistemi olarak geliştirilir ve sistem onun ismi ile anılır. Bu sisteme göre; yaşça büyük ve zeki öğrenciler kendilerinden küçük olanlara öğretmeninden aldığı bilgileri aktarır. Bkz. Ayşe Aksu, "İngiltere-Amerika-Osmanlı Hattında Lancaster Öğretim Sistemi", *Değerler Eğitimi Dergisi*, C. 6, No. 16, Aralık 2008, s. 29-67; Rusya'da bu sistemin kurucuları Yakov İvanoviç Gerd ve İosif Hristanoviç Gamel olarak kabul edilir. İlk olarak 1818 yılında eğitim kurumlarında uygulanan bu sistem, 1860'lardan itibaren pilot olarak seçilen okullarla sınırlı kalmıştır. Bkz. Aleksandr Anatoleviç Orlov, "Lankasterskie Şkoli v Rossii v Naçale XIX v.", *Vestnik Pedagogika i Psihologiya*, No. 2, Moskva 2015, s. 9-23.

¹⁹⁷ Konstantin Vasileviç Harlampoviç, *Arhimandrit Makariy Gluharev*, s. 51.

öneriler ne Kutsal Sinod ne de Tomsk başpiskoposu Agapit tarafından uygun görülmedi. Moskova Metropoliti Filaret de 23 Ağustos 1837’de kaleme aldığı mektubunda Makariy’e konu hakkında endişelerini şu ifadelere yer verdi:

Yeni bir misyona hazırlanmak için Moskova’ya giderseniz, başladığınız misyonu kesintiye uğrattırınız. Başladığınız misyona devam etmek, kesintiye uğramış olanı sürdürmekten daha kolay ve güvenilirdir. Uzun yıllar Moskova’da seküler bir döngü içerisindeki üniversitede Arap Dili, Tıp ve Lancaster metodu eğitimi almak! Tüm bunları düşününce Nigritskiy ve Landışev için endişeleniyorum. Diğerleri de benimle aynı kanaatte olacaklar ki sizin Moskova’ya gitmenize sıcak bakmıyorlar. Peder Makariy’in Nigritskiy ve Landışev için iyi bir ilahiyat fakültesi, akademi ve üniversite olacağını arzu ediyorum. Böylelikle yetkililerin sevgiyle baktığı umutlarınızın yerine getirilmesini diliyorum¹⁹⁸.

Makariy Gluharev’in 1837 yılında Moskova’ya gidiş talebine izin vermeyen Kutsal Sinod, daha sonra Tomsk başpiskoposu Agapit’in girişimleriyle 1838 yılında bu durumu olumlu karşıladı. 1839 yılında Altay bölgesinden ayrılan Makariy, gitmeden evvel Eski Ahit’in Eyüp (Книга Иова)¹⁹⁹ ve Yeşaya (Книга пророка Исаи)²⁰⁰ kitaplarının Rusça’ya çevrilmesi, Rusya’da yaşayan Yahudi, Müslüman ve Pagan inançlarını benimseyenlerin Hıristiyan inancına dönüştürülmesi²⁰¹ hususunda hazırladığı tasarısını

¹⁹⁸ *Pisma Filareta, Mitropolita Mockovskogo i Kolomenskogo*, Sobranı i İzdanı Savvoy Arhiepiskopom Tverskim i Kaşinskim, Tipografiya Gubernskago Pravleniya, Tver, 1888, s. 125-126.

¹⁹⁹ Makariy Gluharev’in 1837 yılında Rusça çevirisini yaptığı Eyüp Kitabı, İbranice Kitab-ı Mukaddes ve Eski Ahit’in içerisinde yer alan kanonik tefsirat kitabıdır. Kitap önsöz, esas meseleler hakkında akıl yürütme ve sonsöz olmak üzere üç ana başlıktan müteşekkildir. Kitap; Eyüp’ün şeytan aracılığıyla sınanması, arkadaşları Temmanlı Elifaz, Şuahlı Bildad ve Naamalı Tsifar’la beraber acıların kökenini istişaresi, Tanrı için mücadele edişi ve Tanrı’nın ona verdiği cevabı anlatan hikâyelerden oluşan şiirsel bir anlatıma sahiptir. Detaylı bilgi için bkz. Vladimir Petroviç Ribinskiy, “İov”, Kanoniçeskaya Uçitelnaya Kniga”, *Pravoslavnaya Bogoslovskaya Entsiklopediya*, Tom VII., Red. Nikolay Nikanoroviç Glubokovski, S-Peterburg, 1906, s. 200-213; ayrıca bkz. Ömer Faruk Harman, “Eyyüb”, *DİA*, C. XII., İstanbul, 1995, s. 16-17.

²⁰⁰ Makariy tarafından 1839 yılında Rusça tercümesi yapılan Yeşaya kitabı, İbranice yazılmış olup yazıldığı dönem itibariyle sadece Yahudiler hakkında değil aynı zamanda diğer kavimlerle ilgili kehanetlerin yer aldığı zengin bir içeriğe sahiptir. Yine kitapta Yahudilerin Babil İmparatorluğu esaretinde olduğu yıllarla ilgili kehanetlerde bulunulmuş, bu imparatorluğun yıkılıp Yahudilerin tekrar Tanrı’nın onlara vadettiği topraklara kavuşacağı bildirilmiştir. Bkz. Georgi Kostantinoviç Vlastov, “İsaiya”, *Pravoslavnaya Bogoslovskaya Entsiklopediya ili Bogoslovskiy Entsiklopediçeskiy Slovar*, Tom V., Red. Aleksandr Pavloviç Poluhin, Petrograd, 1904, s. 1053-1054.

²⁰¹ Makariy Gluharev’in Kutsal Sinod’a sunduğu misyonerlik tasarısında, Altay bölgesinde eğitimin daha işlevsel hale getirilmesi için manastırların kurulması, bu manastırlarda İncil Tarihi, Coğrafya, Etnografya, Tarih, Fizik, Kimya ve Tıp gibi disiplinlerin öğretilmesinin önemine dikkat çekildi. Yetiştirilen misyonerlerin yerel dilleri öğrenerek bu dillerde öğretici eserler meydana getirmesi, bu şekilde Ruslaştırma ve Hıristiyanlaştırmanın daha kısa sürede gerçekleşmesi beklenildi. Ayrıca bölgedeki misyonerlerin temel tıp bilgisine sahip olmalarının yerel halkla yakın ilişkiler geliştirmede ne denli önemli olacağı belirtildi. Makariy’in gayri Rus halklar üzerinde tasarladığı misyonerlik düşüncesi o dönem çar tarafından kabul edilmese de daha sonra İlminski başta olmak üzere misyonerlerin faaliyetlerinde ilham kaynağı olurken zamanla devletin resmi politikası haline geldi. Makariy Gluharev’in gayri Ruslar üzerindeki misyonerlik faaliyetlerini kaleme aldığı eseri onun ölümünden sonra basılı hale getirilerek misyonerler için başvuru kaynağına dönüştü. Bkz. Arhimandrit

Agapit aracılığıyla Kutsal Sinod'a sundu. Kutsal Sinod, Makariy'in raporunu Çar I. Nikolay'a takdim etti. Ancak Çar bunu dönemin şartları gereği radikal bir proje olarak nitelendirerek reddetti²⁰². Makariy'in bu fikirlerini Moskova ve Petersburg'ta bulunan dinî zümreler arasında dillendirmesi ve misyonerlik faaliyetlerinin artık geleneksel kalıplardan çıkarılması düşüncesini ateşli bir şekilde savunması, Kutsal Sinod'un Makariy'in derhal görev bölgesinde bulunması kararıyla son buldu. Bu doğrultuda Makariy Gluharev 20 Temmuz 1840'da Mayma'ya geri döndü²⁰³.

Makariy Gluharev Mayma'ya döndüğünde yerine vekâlet eden Anastasiy'in bu zaman zarfında 60 kişiyi vaftiz etmiş olmasından büyük memnuniyet duydu. Daha önce misyon tarafından 477 kişi vaftiz edilmiş, Makariy Mayma'ya döndükten sonra 25 kişiyi daha vaftiz etmiş ve Anastasiy'nin vaftizleriyle birlikte bu sayı 562'ye yükselmişti²⁰⁴. Makariy Gluharev'in fiziksel rahatsızlıkları bu dönemden sonra giderek artmaya başladı. Gluharev, Kutsal Sinod'a Aralık 1842'de sağlık sorunlarını neden göstererek artık görevini ifa edemeyeceğini ve Kudüs'e hacca gitmek istediğini bir dilekçeyle bildirdi. 16 Haziran 1843'te Kutsal Sinod kararıyla Altay Dinî Misyonu'nun başkanlığından azledilerek Orlov Başpiskoposluğu'na bağlı Optin Manastırına başrahip olarak atandı. Makariy böylece Altay Dinî Misyonu başkanlığını 4 Temmuz 1844'te Stefan Landışev'e devretti²⁰⁵.

Altay Misyonu'nun kurucu başkanı olan Makariy Gluharev 14 yıl boyunca 366 erkek, 309 kadın olmak üzere toplamda 675 kişiyi vaftiz etti. Makariy dönemine baktığımızda her ne kadar 14 yıllık süre zarfında vaftiz edilenlerin sayısı yeterli görülmesi de onun misyon faaliyetleri hususunda kalıcılığa önem vermesi gelecek yıllarda bu sayıların katlanarak artmasına sebebiyet verecekti. Makariy bütün Rus halklarının katkı sunması

Makariy Gluharev, *Misli o Sposobah k Uspeşnomu Rasprostraneniyu Hristianskoy Verı Mejdu Evreyami, Magometanami i Yazıçnikami v Rossiyskoy Derjave, s predisloviem Sergeya Vasilyeviça Strahova*, Tipografiya A. İ. Snegirevoy, Moskva, 1894.

²⁰² İgor Korlileviç Smoliç, "Arhimandrit Makariy (Gluharev) Prosvetitel Altaya", s. 38; Çar I. Nikolay zamanında Ruslara karşı Şeyh Şamil önderliğinde başlatılan, Kafkas Müslümanlarının istiklal mücadelesi 25 yıldan fazla sürmüş, yine bu tarihlerde Rusya'da, Slavyanofil ve Batıcılar (Zapadniki) gibi sosyal hareketler ve fikir akımları baş göstermiştir. Makariy Gluharev'in azınlıkların dönüştürülmesine dair sunmuş olduğu raporu çar tarafından radikal olarak adlandırılarak reddedilmesinin arka planında, Rusya'daki bu iç gelişmelerin tesiri olduğunu söylenebilir. Bkz. Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi*, s. 350-353.

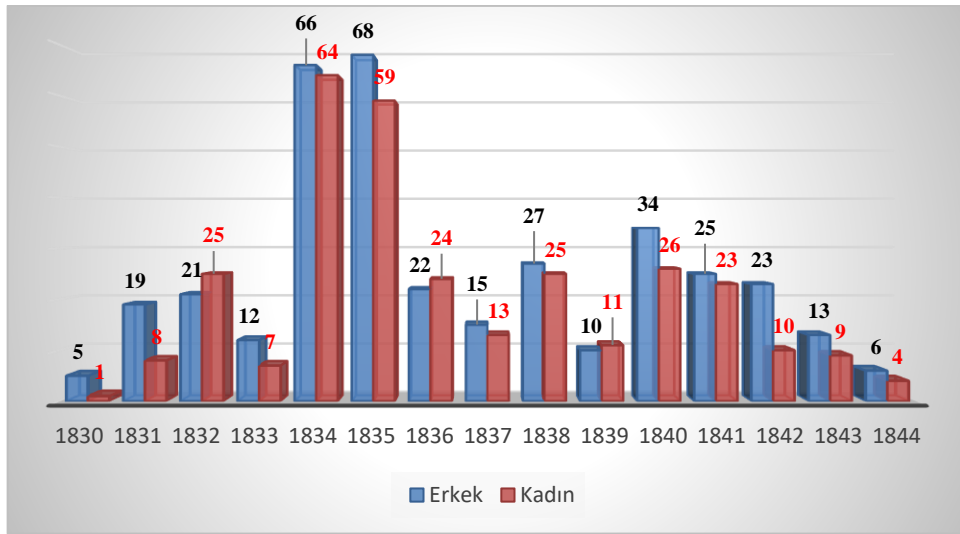
²⁰³ Sergey Viktoroviç Nesterov, *Slovom i Jitiem Nastavlyaya. Jizn i Trudı Prepodobnogo Makariya Altayskogo*, s. 66.

²⁰⁴ Makariy Gluharev, bu sayıları bizzat kendisi Şubat 1841'de kaleme aldığı değerlendirmesinde belirtmiştir. Bkz. *Pisma Arhimandrita Makariya Guluhareva, Osnavatelya Altayskoy Missii*, s. 381.

²⁰⁵ Sergey Viktoroviç Nesterov, *Slovom i Jitiem Nastavlyaya. Jizn i Trudı Prepodobnogo Makariya Altayskogo*, 68.

gereken misyon fikirlerinin temelini oluşturdu. Bu hususta 1839’da bizzat Çar’a sunduğu fakat kabul görmeyen önerilerinden anlıyoruz ki Makariy, misyonerlik görevinin sadece din adamlarının uhdesinde kalmasını yeterli bulmuyor, toplumsal bir dinî sefeberliğin başlaması gerektiğini düşünüyordu. Makariy’in eski ahitlerin Rusça’ya çevrilme fikrinin esas amacı, Rus halklarının Hıristiyan öğretileri derinlemesine öğrenmesi ve bölgede yaşayan gayri Rusların toplumun desteğiyle daha hızlı bir şekilde dönüştürülmesine katkı sunacağı kanaatidir.

Grafik 1. Makariy Gluharev Dönemi Vaftiz Sayıları²⁰⁶

2. 3. 2. Stefan Landışev Dönemi (1844-1865)

Stefan Vasileviç Landışev, 1816 yılında Nijniy Novgorod’a bağlı Tepelev köyünde doğdu. Babası Vasiliy Landışev, Nijegorod Piskoposluğu’nda papaz yardımcısıydı. Bu sayede ilk ve orta öğrenimine Nijegorod İlahiyat Okulu’nda başlayan Landışev, burada Kutsal Kitaplar, Felsefe, Edebiyat, Tarih, Matematik, Latince, Grekçe, Fransızca ve Misyon Teolojisi dersler aldı. Babasının 1836’da Tomsk Piskoposluğu’na görevlendirilmesiyle birlikte buradaki orta öğrenimini yarıda bırakarak Tomsk’a geldi. Aynı yıl Altay Dinî Misyonunda misyoner olarak göreve başlayan Landışev, 1838’de Tomsk İlahiyat Okulu’nda öğretmen olarak çalışmayı kabul etmedi. Landışev, misyonun kurucusu Makariy Gluharev’in yanında yedi yıl boyunca tüm misyonerlik faaliyetlerinde yer aldı. 1843’te Nijegorod’a dönerek yarım kalan öğrenimini tamamlayan Landışev,

²⁰⁶ Vasiliy Verbitskiy, “Oçerk Deyatelnosti Altayskoy Duhovnoy Missii Po Sluçayu Pyatidesyatiletnyago yeya Yubileyu (1830-1880)”, *Pamyatnaya Knijka Tomskoy Gub. 1885g*, Tip.-Lit. Mihaylova i Makuşina, Tomsk 1885, s. 213-214.

Kutsal Sinod kararıyla 1844 yılında Makariy Gluharev'in yerine misyon başkanı olarak atandı²⁰⁷.

Stefan Landışev görevi devraldığına Makariy Gluharev'den kalma, Mayma'da; seyyar bir kilise, yeni vaftiz edilenlere eğitim verilen ve hastaların tedavisinde kullanılan iki odalı bir ev bulunuyordu. Bununla birlikte Ulala'da; küçük eski bir kilise ve Makariy'in ikameti için yapılan dört odalı ev mevcuttu. Landışev 1845 yılında bu iki yerleşim yerine ilaveten Mıyuta'da misyonerlik faaliyetlerinin yürütüleceği bir mesken yaptırdı. 1847-1849 yıllarında seyyar kilise, misyon çalışanlarının kalacağı ve yeni vaftiz edilenler ile hastaların geçici ikameti için üç farklı bina inşa ettirdi. Yine aynı yıl Çemal'de bir misyon binası inşa ettiren Landışev, misyonunun faaliyet sınırlarını kuruluş yıllarına nazaran daha geniş bir alana yaydı²⁰⁸.

Stefan Landışev döneminde misyonun ilk yıllarına göre farklı tedbirler alındığını görmekteyiz. Landışev bölgede yerleşim yerlerinin birbirinden uzaklığını dezavantaj olarak gördüğünden yeni vaftiz edilenler için misyoner yerleşim yerlerinin kurulmasına önem verdi. Bununla sınırlı kalmayan Landışev ibadet ettiği yerlere haç diktirerek vaftiz olmayanların buralara en az 5 km mesafeye kadar gelmesini yasakladı²⁰⁹. Bu amaçla Landışev, yeni vaftiz edilen Altaylıların diğer soydaşlarıyla fiziki ve manevi bağını kesmek amacıyla, 1851'de Taşta, 1852'de Kebezen, 1853'te Sarı-Kokşa, 1854'te Kabıjak olmak üzere dört yeni misyon yerleşimi kurdurdu²¹⁰. Landışev, daha önce var olan yerleşim yerlerini ise yeniden iskân etti. Yerleşim yerlerine uzak coğrafyalarda bulunan yeni vaftizleri Hıristiyanlaştırılan Altay köylerine naklettirdi. Bunlara örnek olarak Ulala'da, daha önce vaftiz edilmiş dört aile ve Kuznetsk'ten vaftiz edilerek getirilen Teleütlerden müteşekkil 15 aile yaşıyordu. Landışev döneminde Biysk bölgesinde meskûn 32 Teleüt aile, Kara-Tatarlar ve Altay Kalmıklarından oluşan 40 aile Ulala'ya yerleştirildi. Landışev yeni vaftiz edilenleri bir arada tutma politikasını Mayma, Yukarı-

²⁰⁷ Gosudarstvennyy Arhiv Tomskoy Oblasti (sonraki dipnotlarda GATO. olarak tesmiye edilmiştir), F. 184, Op. 1, D. 91, L. 13-15; Tomsk Oblastı Devlet Arşivi'ne ait belgeler, "V Sostave Tomskoy Gubernii: İstoriya Respubliki Altay v Dokumentah Gosudarstvennogo Arhiva Tomskoy Oblasti XIX-naçalo XX vekov, Red. A. V. Bolşakova i dr.; Sost. V. İ. Markov i dr.; hud. V. V. Salnikov, Gorno-Altaysk 2004" adlı arşiv evraklarının neşredildiği eserden alınmıştır.

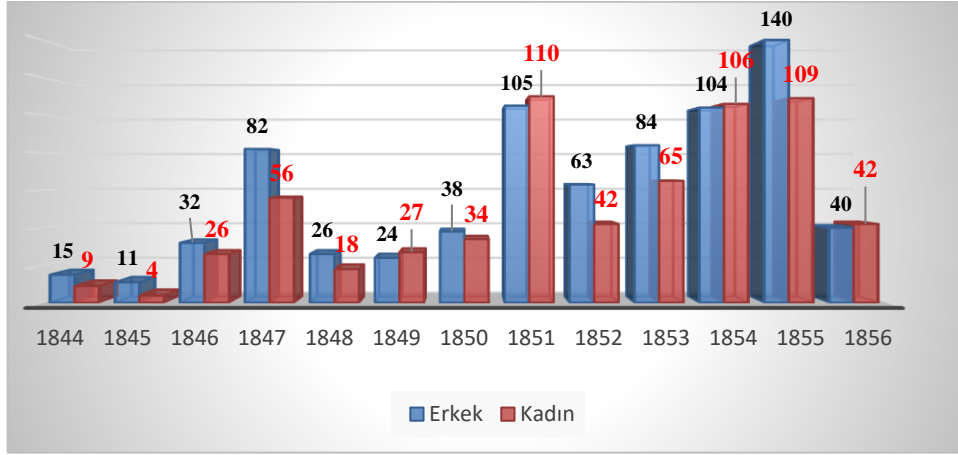
²⁰⁸ Stefan Vasileviç Landışev, *Nekotorie Svedeniya o Tserkovnoy Altayskoy Missii*, Tip. V. Gote, Moskva, 1856, s. 17; "İz Pisma Missionera Protoiereya Stefana Landışeva ot 5 Oktyabrya 1845 goda, iz c. Ulalı, v Okruge Biyskoy Missii", *Pribavleniya k İzdaniyu Tvorennyy Svyatih Ottsev v Russkom Perevode*, V Tipografii Avgusta Semena, Moskva, 1845, s. 556-561.

²⁰⁹ Nikolay İoviç Yablonskiy, *Putevoditel po Altayu*, s. 129-130.

²¹⁰ GATO., F. 184, Op. 1, D. 91, L. 13-15.

Aşağı Karaguj ve Biryulya’da da uyguladı. Böylece Altay Türklerinin yeniden eski inanç ve ritüellerine dönmelerinin önüne geçmiş oldu²¹¹.

Grafik 2. Stefan Landışev Dönemi (1844-1856) Vaftiz Sayıları²¹²

Stefan Landışev’in bizzat kendisinin belirttiği 1844-1856 (6 Ağustos’a kadar) yılları arasında gerçekleşen vaftiz sayılarına baktığımızda, on iki yıllık dönemde 764 erkek ve 648 kadın olmak üzere toplamda 1412 Altay Türkü’nün Hıristiyanlaştırıldığını görmekteyiz. Landışev dönemi vaftiz edilenler için yeni yerleşimlerin kurulduğu yıllarda vaftiz sayılarının önceki yıllara göre bir hayli artış eğiliminde olduğunu belirtebiliriz. Vaftiz sayılarındaki değişim Kutsal Sinod’un dikkatinden kaçmamış olacak ki Landışev, 1848 yılındaki üstün hizmetleri karşılığında Skufya²¹³, 1851 yılında Bıstıryan’da inşa edilecek ahşap kilise için maddi yardım, 1854 yılındaki hizmetleri için Kamilavka²¹⁴, 1855 yılında ise Arhipastır nişanı²¹⁵ ile ödüllendirildi²¹⁶.

Landışev döneminde yeni yerleşim kurma politikası hızını kesmeden devam etti. Hıristiyanlaştırılan Altaylıların eski inançlarına geri dönmemesi ve yerleşik bir yaşam tarzı benimsemesi misyonun dinî-ideolojik açıdan önem verdiği bir süreç oldu. Bu bağlamda tamamen yeni vaftizlerin ikamet edeceği 1857’de Ursul ya da Onguday olarak adlandırılan bir köy kuruldu. Onguday Nehri’nin Ursul Nehri’ne karıştığı mevkiin sağında kurulan köy; yeni vaftiz edilmiş 46 erkek ve 51 kadının yaşadığı 30 aileden

²¹¹ Stefan Vasileviç Landışev, *Nekotorie Svedeniya o Tserkovnoy Altayskoy Missii*, s. 12-13.

²¹² Stefan Vasileviç Landışev, *Nekotorie Svedeniya o Tserkovnoy Altayskoy Missii*, s. 42-43.

²¹³ Ortodoks din adamları tarafından giyilen siyah sivri veya mor kadife şapka.

²¹⁴ Ortodoks din adamlarına bir nişan olarak giydirilen silindirik şeklindeki başlık.

²¹⁵ Ortodoks din adamlarına verilen en saygın unvanlardan biri.

²¹⁶ Vasiliy İvanoviç Verbitskiy, “Pamyati Missionera, Protoiereya Stefana Vasilyeviça Landışeva”, *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No. 18, 1884, s. 1.

müteşekkildi. 1858 yılında Ulala'nın 45 verst güneydoğusunda kurulan Paspaul köyünde, yeni kreşin 32 kadın ve 35 erkeğin yer aldığı toplam 12 hane bulunmaktaydı. Aynı şekilde 11 erkek ve 15 kadın nüfuslu 7 haneden oluşan Salganda köyü ise 1859'da kuruldu²¹⁷.

Landışev zamanında sadece yeni yerleşim birimleri inşa edilmekle kalmadı, bununla beraber bu yerleşim birimlerinde Ortodoks dinî öğretilerini pekiştirmek amacıyla yeni ibadethaneler de kuruldu. Ulala'da daha önce inşa edilen kiliseye ek olarak 1856-1858 yılları arasında Ulala misyoner yerleşkesi; 1857'de Kebezen, 1858'de Makarev, 1860'da Taşta ve 1861'de Biryulya'da olmak üzere yeni kiliseler inşa edildi. Kiliselerin inşasıyla birlikte Landışev, Hıristiyanlaştırılmış Altaylılardan oluşan köyleri, belirli idari merkezlere bağlayarak yeni misyonerlik birimleri oluşturdu. 1856'da kurulan Ulala misyonerlik merkezine bağlı; Ulala, Mayma, Yukarı Karaguj, Aşağı Karaguj ve Biryulya köyleri vardı. Bu beş köye ilaveten Taşta, Kabıjak, Paspaul ve Salganda Ulala'ya bağlandı. Landışev dönemi Ulala dışında dört merkez ve bunlara bağlı köyler şu şekilde taksim edildi: Anuy'a bağlı Çörnıy-Anuy ve İlinka; Mıyuta'ya bağlı Mıyuta, Çerga, Malaya-Mıyuta, Şebalin ve Sarasa; Çemal misyonerlik merkezi, Makariyev'e bağlı Makariyev ve Kıltaş²¹⁸.

Landışev devrinde daha önce kurulan Ulala, Anuy, Mıyuta, Çemal ve Makariyev misyonerlik merkezlerinin dışında Kuznetsk, Kebezen ve Ursul'da olmak üzere üç yeni şube daha açıldı. Bunlardan Kuznetsk misyonerlik şubesi 1857 yılında açıldı ve burada ilk misyonerlik görevine Vasiliy Verbitskiy getirildi. Aralık 1858'den itibaren bu misyonerlik şubesinin merkezi Kuzedeyev oldu²¹⁹. Daha önce 1852'de yeni vaftiz edilmiş Altaylılardan teşekkül edilen Kebezen, 1861 yılında misyoner şubesi olarak yeniden yapılandırıldı. Kebezen'de görevli ilk misyoner, Dimitriy Filimonoviç Konovalov (Dometian) oldu²²⁰. Yine 1856 yılında kurulan Ursul (Onguday) 1861 yılında misyoner şubesi oldu ve ilk misyoner olarak Stefan Nikolaeviç Deryabin (Smaragd) tayin edildi²²¹.

²¹⁷ Stefan Vasilyeviç Landışev, "Svedeniya ob Altayskoy Duhovnoy Missii za Şest Let (c Avgusta 1856 po Avgust 1862 g)", *Pribavleniya k İzdaniyu Tvoreniy Ottsov v Russkom Perevode*, Çast 22-kn. 2, v Tipografiy V. Gote, Moskva, 1863, s. 5.

²¹⁸ Stefan Vasilyeviç Landışev, "Svedeniya ob Altayskoy Duhovnoy Missii za Şest Let (c Avgusta 1856 po Avgust 1862 g)", s. 15-20.

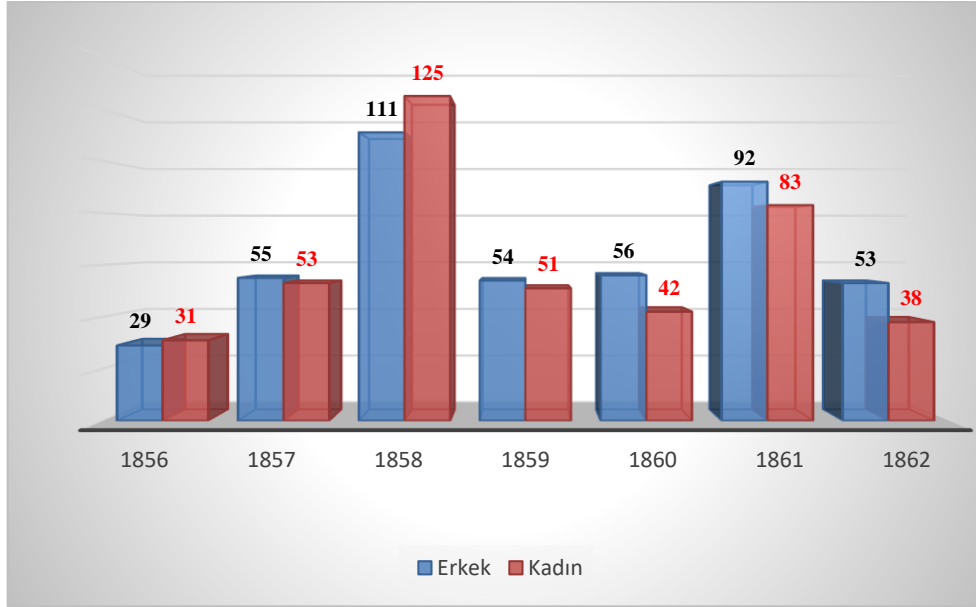
²¹⁹ Stefan Vasilyeviç Landışev, "Svedeniya ob Altayskoy Duhovnoy Missii za Şest Let (c Avgusta 1856 po Avgust 1862 g)", s. 9.

²²⁰ Stefan Vasilyeviç Landışev, "Svedeniya ob Altayskoy Duhovnoy Missii za Şest Let (c Avgusta 1856 po Avgust 1862 g)", s. 12.

²²¹ Stefan Vasilyeviç Landışev, "Svedeniya ob Altayskoy Duhovnoy Missii za Şest Let (c Avgusta 1856 po Avgust 1862 g)", s. 13.

Altay Dinî Misyonu bu haliyle toplamda sekiz misyonerlik şubesine ulaşarak etki sahasını genişletmiş oldu.

Grafik 3. Stefan Landışev Dönemi (1856-1862) Vaftiz Sayıları²²²

Landışev'in daha önce 1844-1856 yıllarında 1412 kişiyi Hıristiyanlaştırdığına değinmiştik. Bu yeni vaftizlere ilaveten 1856-1862 yıllarında gerçekleşen din değıştirme verilerini incelendiğinde; 450'si erkek, 423'ü kadın olmak üzere toplamda 873 kişi Landışev döneminde Hıristiyan inancına tabi hale getirilmiştir. Böylelikle 1862'de ağustos ayı itibariyle Landışev dönemi vaftiz sayıları 2285'e kadar yükseltti. Landışev'in Altay Misyonu başkanlığı süresince 2496 erkek, 2504 kadın olmak üzere toplam 5000 kişi vaftiz edildi²²³.

Landışev döneminin en dikkat çekici özelliği, hiç şüphesiz yeni vaftiz edilmiş Altaylılardan oluşturduğu yerleşim birimleriydi. Yeni yerler yaratma pratiği, göçebe kültüre sahip Altaylıların yerleşik hayata entegre edilmesi manasına da geliyordu. Bölgede oluşturulan misyonerlik şubeleriyle birlikte misyonerler halka tarım, ziraat ve arıcılık hususunda eğitimler veriyordu. Landışev'in bu politikaları sonucu 1864 yılına geldiğinde bölgede Hıristiyan Altaylı sayısı 5000 kişiye yaklaşmışken bunların 3200'ü yerleşik hayata geçirilmişti²²⁴. Altay Dinî Misyonu'na 1865 yılına kadar başkanlık eden

²²² Stefan Vasilyeviç Landışev, "Svedeniya ob Altayskoy Duhovnoy Missii za Şest Let (c Avgusta 1856 po Avgust 1862 g)", s. 4.

²²³ "Kratkiya Svedeniya ob Altayskoy Duhovnoy Missii", *Tomskie Eparhialne Vedomosti (Otdel Neofitsialny)*, No. 21, 1886, s. 3.

²²⁴ Stefan Vasilyeviç Landışev, "Altayskaya Duhovnaya Missiya", *Moskovskie Vedomosti*, No. 117, 1864,

Stefan Landışev, başkanlık sonrası 1874 yılına kadar çeşitli kademelerde misyondaki hizmetine devam etti. 1875 yılında felç olması hasebiyle 39 yıl görev yaptığı Altay Dinî Misyonu'ndan ayrılan Landışev, 1883 yılında ise hayatını kaybetti²²⁵.

2. 3. 3. Vladimir Petrov Dönemi (1865-1883)

İvan Petroviç Petrov, Mayıs 1828 yılında Don Oblastı'na bağlı Fedoseevska köyünde Kozak bir ailenin ferdi olarak dünyaya geldi²²⁶. İlk olarak 1843 yılında Zotov İlahiyat Okulu'nu bitiren İvan Petrov, 1849 yılında Voronej İlahiyat Okulu'ndan dereceyle mezun oldu. Burada Teoloji, Felsefe, Tarih, Fizik, Matematik, Tarım ve Tıp derslerinin yanında Grekçe ve Latince dil eğitimi aldı²²⁷. Petrov 1849 yılında eğitime başladığı Kiev İlahiyat Akademisi'nden 1853'te Teoloji alanında yüksek lisans derecesiyle mezun oldu. Mezuniyetinin hemen ardından manastıra başvuru yaparak papaz olma isteğini bildirdi. 22 Ekim 1853 tarihinde papaz olarak taltif edilip Vladimir adını aldı. Akabinde Orlov İlahiyat Okulu'nda felsefe ve psikoloji dersleri vermeye başlayan Petrov, bu okulda aynı zamanda müfettiş yardımcısı ve kütüphaneci olarak da görev yaptı. Bu süre zarfında Orlov Piskoposluğu'nun tarihî ve istatistikî tasvirini içeren bazı çalışmaların yürütücülüğünü üstlendi. Bu bağlamda Petrov, Karaçev, Bryan, Dimitrov ve Kırım'da yer alan kilise ve manastırların arşivlerinde araştırma yapması için görevlendirildi. Petrov, 30 Nisan 1857'de İrkutsk İlahiyat Okulu'na, 13 Temmuz 1858 tarihinde ise Tomsk İlahiyat Okulu'na müfettiş olarak tayin edildi. 1861 yılına gelindiğinde Petrov, Petersburg İlahiyat Akademisi'nde müfettişlik görevine getirilerek burada aynı zamanda Dogmatik Teoloji alanında profesör unvanı verildi²²⁸.

Vladimir Petrov'un Petersburg'da görev yaptığı dönemde 1865 yılında Ortodoks Misyoner Cemiyeti²²⁹ kuruldu. Bu cemiyetin kuruluşunda başat rol oynarken cemiyetin

s. 3.

²²⁵ Vasiliy İvanoviç Verbitskiy, "Pamyati Missionera, Protoiereya Stefana Landışeva", s. 2.

²²⁶ Sergiy Şirokov, *Biografiçeskiy Slovar Missionerov Russkoy Pravoslavnoy Tserkvi*, İzd. Bely Gorod, Moskva, 2004, s. 122.

²²⁷ GATO., F. 184, Op. 1, D. 9, L. 1.

²²⁸ Mitropolit Manuil Lemeşevskiy, *Russkie Pravoslavniye İerarhi Perioda s 1893 po 1965 godı*, Çast 2, Kuybışev, 1966, s. 221.

²²⁹ Daha önce bahsettiğimiz üzere Altay Dinî Misyonu'nun kurucu misyoneri olan Makariy Gluharev'in 1839 yılında bizzat kaleme aldığı projesinin muhteviyatında yer alan Ortodoks Misyoner Cemiyeti'nin kurulması o dönem gerçekleşmese de 1865 yılında hayata geçirildi. Barnaul'lu tüccar A. G. Malkov'un girişimleriyle Petersburg İlahiyat akademisi müfettişi olan Vladimir Petrov'un hazırladığı tüzük ve Petersburg belediye başkanı N. İ. Pogrebov, Petersburg tüccarlarından S. F. Solovev, mali müşavir V. F. Gromov, D. E. Bernadaki, Krosnoyarsk'lı tüccar M. K. Sidorov ve üniversite denetçisi G. M. Permikin'in destekleriyle 1865 yılında Ortodoks Misyoner Cemiyeti'nin kuruluşu için Kutsal Sinod aracılığıyla çarlığa başvuruda bulunuldu. Kutsal Sinod'un *Hristiyanlığın Paganlar Arasında Yayılmasını Teşvik Eden Misyoner Cemiyeti*'nin kurulması yönündeki talebi kabul edilerek Çariçe

tüzüğünü hazırlayan isim olmanın yanında asli üye olarak da seçildi. Vladimir Petrov, 24 Kasım 1865 tarihli Kutsal Sinod kararnamesiyle Altay Dinî Misyonu'nun üçüncü başkanı olarak atandı. Petrov atama sonrası Petersburg İlahiyat Akademisi'nden iki öğrencisi; Petr Makuşin ve İvan Solodçin'i²³⁰ kendisiyle birlikte Altay bölgesine getirdi. Petrov'un bu iki öğrencisinin dışında o dönem Altay Dinî Misyonu bünyesinde başrahip Stefan Landışev, başrahip Akakiy Levitskiy, papazlar; Makariy Nevskiy, Dometian Konovalov, Platon, Vasiliy Verbitskiy, Aleksandr Gusev, İoann Smolyanikov, Vasiliy Postnikov, Arseniy İvanovskiy'den oluşan on kişilik misyoner grubu bulunuyordu²³¹.

Vladimir Petrov, misyon başkanlığı döneminde eğitim kurumlarının yaygınlaştırılması ve Ortodoks öğretilerin geniş bir tabana yayılması noktasında bir hayli mesai harcadı. Bu bağlamda 1867 yılında öğretmen, mütercim ve din adamı yetiştirmek amacıyla Ulala Misyoner Okulu'nu kurdu. Bu okuldaki ilk öğretmenlerden biri de Teleüt Türklerinden olan Mihail Vasilyeviç Çevalkov'du²³². Başlangıçta Çevalkov'un evi misyoner okulu

Mariya Aleksandrovna'nın himayelerine verildi. Ortodoks Misyoner Cemiyeti'nin ilk başkanlığına Ladoga piskoposu Gerasim Dobroserdov atanırken, yönetiminde Vladimir Petrov, prenses Tatyana Borisovna Potemkina ve Prens Nikolay Sergeevič Golitsın bulunuyordu. 1866 yılına geldiğinde ise Malkov ve Golitsın'ın girişimleriyle cemiyetin yönetimi değişti. Buna göre Golitsın başkanlığa getirilirken ona en yakın yardımcısı tüccar Malkov oldu. Bu durum misyonerler ve yeni yönetim arasında birtakım anlaşmazlıkları beraberinde getirdi. 1868 yılında duruma müdahil olan çarçe konuyu Kutsal Sinod başvekili Dimitriy Andreeviç Tolstoy'a bildirdi. Bunun üzerine cemiyetin merkezi Moskova'ya nakledildi. Moskova metropoliti İnnokentiy Veniaminov Ortodoks Misyoner Cemiyeti'nin yeni tüzüğünü hazırlaması için Altay Dinî Misyonu başkanı Vladimir Petrov ve misyoner Makariy Nevskiy'i görevlendirdi. Yeni tüzük yetkin din adamları tarafından kritik edildikten sonra 21 Kasım 1869'da çar II. Aleksandr tarafından onaylandı. Böylece 25 Ocak 1870 yılında Moskova merkezli kurulan Ortodoks Misyoner Cemiyeti 1917 yılına kadar sadece yurtiçinde değil aynı zamanda Çin, Japonya, Kore ve dahi Amerika'ya kadar uzanacak geniş bir sahada misyonerlik çalışmaları yürüttü. Ayrıntılı bilgi için bkz. Andrey Borisoviç Efimov, *Oçerki po İstorii Missionerstva Russkoy Pravoslavnoy Tserkvi*, s. 474-488.

²³⁰ Vladimir Petrov Kutsal Sinod'a başvurarak Petr Makuşin ve İvan Solodçin'in misyoner faaliyetleri adına maaş talebinde bulunmuş, Kutsal Sinod daha sonra aldığı kararla bu iki misyoner için 19 Mart 1868 tarihinde yıllık 390-ruble tutarında ödeme yapmayı kabul etmiştir. Bkz. GATO., F. 170, Op. 3, D. 560, L. 1.

²³¹ Vladimir Petrov, *İz Otçeta ob Altayskoy Duhovnoy Missii za 1870 god*, Tip. Mihaylova i Makuşina, Tomsk, 1871, s. 5.

²³² Çevalkov, 1817 yılında günümüz Altay Cumhuriyeti sınırları içinde yer alan Karasu köyünde dünyaya geldi. Teleütlerin Mundus boyuna mensup olan Çevalkov vaftiz olana değin Kiprian adını taşıdı. Yedi yaşlarındaiken ailesiyle birlikte Ulala'ya göç eden Çevalkov burada komşusu Rus bir ailenin ferdi olan arkadaşı Yakov'dan Rusça öğrenmeye başladı. Yakov, Çevalkov'u misyonun kurucusu Makariy'le tanıştırdı. Daha sonra Makariy Guluharev, Çevalkov'u Mihail, babasını ise Vasiliy adıyla vaftiz etti. Böylece Mihail Vasileviç Çevalkov ismiyle anılmaya başladı. Makariy döneminde tercümanlık faaliyetleri yürüten Çevalkov, özellikle Vladimir Petrov döneminde önemli görevlerde bulundu. 3 Aralık 1867 tarihinde misyon başkan yardımcısı Makariy Nevskiy misyonun içerisinde 25 yılı aşkın süredir görev yapan Çevalkov'un ödüllendirilmesi hususunda Kutsal Sinod'a başvuruda bulundu. Bunun üzerine Kutsal Sinod 16 Ocak 1868 tarihli kararıyla Çevalkov'u altın madalya yanı sıra yıllık 150-ruble maaşla ödüllendirdi. Tarihler 25 Temmuz 1870'i gösterdiğinde Çevalkov resmen diakon olmuş ve tercüman olarak başladığı Altay Dinî Misyonunda artık bir din görevlisi ve misyoner hüviyeti kazanmıştır. Altay Dinî Misyonu'nun ilk Altaylı din görevlisi olma özelliğini taşıyan Çevalkov, Ortodoksluğun Altaylardaki en hararetli savunucusu olacak, öncesinde mensubu olduğu Şamanizm

hüviyetindeydi. Çevalkov ilk derslerini bu evde verirken daha sonra dersler yeni inşa edilen okul binasında devam etti. Bu tarihlerde Vladimir Petrov, Altay Türklerine yönelik ilmî çalışmalara da ağırlık verdi. Onun öncülük ettiği misyoner ekibi o dönem Petersburg ve Kazan'da bulunan Kutsal Sinod matbaalarında vaftiz edilen Altay Türkleri namına eserler yayınladı. Vladimir Petrov dönemi, Altay Türkçesi-Rusça okuma kitabı (*Altaysko-Russkiy Bukvar s Knigoy dlya Çteniya*)²³³, Altay Kalmuk lehçesinde yazılan, toplu ayinlerde yapılan dua kitabı mahiyetinde *Evangeliya Voskresnie Çitaemie na Liturgii*²³⁴, Altaylıların vaftiz edildikten sonra dinî olarak gözlem ve denetimlerinin nasıl yapılacağını ihtiva eden *Posledovanie Svyatogo Kreşeniya na Nareçii Altayskih Kalmikov*²³⁵, son olarak Altay Türkçesi gramer kitabı ve bunun ilavesinde yer alan Rusça-Altay Türkçesi, Altay Türkçesi-Rusça sözlüğün yer aldığı *Grammatika Altayskago Yazıka*²³⁶ adlı eserler basılı hale geldi. Altay Türkçesiyle hazırlanan ilmi çalışmaların akademik komisyonunda misyon içerisinden Stefan Landışev, Vasiliy Verbitskiy, Makariy Nevskiy ve Mihail Çevalkov yer alırken, bu isimlere Kazan Üniversitesi'nden misyoner Nikolay İvanoviç İlminskiy'le²³⁷ beraber Kazan'da onun hocası olan, Petersburg Üniversitesi'nden Azerbaycan Türkü Aleksandr Kasimoviç Kazem-bek²³⁸

inanç, düşünce ve yaşamına adeta savaş açacaktı. Çevalkov'un biyografisi hakkında bkz. Mihail Vasileviç Çevalkov, *Pamyatnoe Zaveşanie*, Tip. A. İ. Sinegirevoy, Moskva, 1894; GATO., F. 170, Op. 3, D. 153, L. 1; GATO., F. 170, Op. 3, D. 1216, L. 2.

²³³ *Altaysko-Russkiy Bukvar s Knigoy dlya Çteniya*, v Sinodalnoy Tipografii, Sankt-Peterburg 1868.

²³⁴ *Evangeliya Voskresnie Çitaemie na Liturgii*, v Sinodalnoy Tipografii, Sankt-Peterburg 1868.

²³⁵ *Posledovanie Svyatogo Kreşeniya na Nareçii Altayskih Kalmikov*, v Sinodalnoy Tipografii, Sankt-Peterburg 1868.

²³⁶ *Grammatika Altayskago Yazıka*, v Universitetskoy Tipografii, Kazan 1869.

²³⁷ Kazan merkezli İdil-Ural bölgesinde daha önce yapmış olduğu misyoner faaliyetlerle bilinen İlminskiy, buradaki tecrübelerini Vladimir Petrov döneminde Altay Dinî Misyonu'na da aktardı. Özellikle 1866 yılından itibaren misyonun başkanı Vladimir Petrov'un talebiyle dönemin Altay misyonerleri; Verbitskiy, Makariy Nevskiy, Mihail Çevalkov ile müşterek çalışmalarda bulundu. Vladimir Petrov, İlminskiy'in Kazan'da gayri Ruslar için uyguladığı eğitim sistemini bizatihi inceleyerek bu ziyaretten sonra sistemi aynıyle Altay bölgesine taşıma kararı aldı. İlminskiy'in altay Dinî Misyonu'yla bağları o kadar güçlenmişti ki, Altay misyonerlerinin kaleme aldığı ilmi eserlerin Kazan merkezli basımına ön ayak olduğu gibi aynı zamanda bu eserlerin editörlüğünü de üstlendi. İlminskiy, misyon içerisinden bilhassa Verbitskiy'in Altay Dili üzerine yaptığı çalışmaları, Çevalkov'un ise makalelerinden oluşan eserin basılı hale gelmesini sağladı. İlminskiy'in 1866'da başlayan Altay Dinî Misyonu ile bağları, hayatını kaybettiği 1891'e değin devam etti. Onun Altay Dinî Misyonu'yla ilişkilerinin ayrıntılı bilgileri için bkz. Petr Vasilyeviç Znamenskiy, *Neskolko Materialov dlya İstorii Altayskoy Missii i Uçastiya v yeyö Delah N. İ. İlminskogo*, Tipo-Litografiya İmperatorskago Universiteta, Kazan, 1901.

²³⁸ Asıl adı Muhammed Ali olan Mirza Kazım-bek, 1802 yılında İran'ın Reşt şehrinde dünyaya geldi. Kazım-bek'in soyu Anne tarafından Reşt Valisi Mir Bakır Han'a dayanırken, babası ise Derbent'in köklü ailelerinden olan Hacı Kasım'dır. 1810 yılında ailesiyle birlikte Derbent'e gelen Kazım-bek, 1822 yılında Astrahan'da sürgünde olan babasının yanına gitti. Hacı Kasım Bek, o dönemde İngiliz ve Alman misyonerlerinin merkezî konumunda olan Astrahan'da, İskoç misyoner cemiyetinin üyeleriyle tanışmış, zaman zaman ziyaret ettiği misyoner merkezinde bir takım dinî tartışmalarda bulunmuştur. Kazım Bek'in din konusunda babasına göre daha feveran davranması, babasının tartışmalarda bulunduğu misyonerlerden William Glen ve David Dickson'un dikkatini celp etti. Öyle ki bu süreç Kazım Bek'in 1823'te Hristiyan olmasına ve Mirza Aleksandr Kazım Bek adını almasıyla sonuçlandı. Bu süreçten

katkı sağladılar. Komisyon üyelerinin sadece Ruslardan müteşekkil olmadığı ayrıca iki Türk'ün komisyonda yer alması, Altaylarda gerçekleşen misyonerlik faaliyetlerinin ne denli önemsendiğini ve bu faaliyetlerin ilmî açıdan desteklenerek kalıcı hale getirilmek istendiğini gözler önüne sermektedir.

Vladimir Petrov döneminde sadece ilmî çalışmalara ağırlık verilmedi bunun yanı sıra 1870-1875'li yıllarda bölgede bayındırlık faaliyetleri üzerine de yoğunlaşıldı. İlk iş olarak misyonun merkezi konumundaki Ulala'da kilisenin eski olması ve 1873'te çıkan yangında iyice tahribata uğraması buranın yeniden inşasını zorunlu kıldı. Vladimir Petrov, o dönemde daha büyük ve yeni bir kilisenin yapımı için Ortodoks Misyoner Cemiyeti ve Moskova Metropoliti İnnokentiy'in maddi yardımlarıyla Ulala'da 1873 yılında başlayan kilise inşasını 1875'te tamamladı. Bununla birlikte Petrov döneminde Biyskli tüccar A. V. Sokolov ve Zaysan Aleksandr Borobaş'ın maddî bağışlarıyla Çemal ve Aleksanrovka'da birer kilise inşa edildi²³⁹.

Vladimir Petrov 1871-1875 yılları arasında misyonerlerin ve kâtiplerin hem barınması hem de eğitim vermesi maksadıyla birçok noktada yeni meskenler oluşturdu. Çemal misyonerlik şubesine bağlı misyonerlerin barınması amacıyla Çopoş'ta 1872'de içerisinde mutfağı, ambarı, kileri ve banyosu olan bir ev yapıldı. Kâtiplerin barınması için ise Makarev ve Taşta'da 1871, Ursul ve Çuluşman'da 1872, Mıyuta'da 1873, Kuznetsk'te 1873-1874 yıllarında birer konut yapıldı. Petrov 1875 yılında misyon bütçesinden ve Nikolay Dimitrieviç Lavrov'un yaptığı 1500-ruble bağış sonucu oluşturduğu kaynakla bir hastane, bir adet kız sığınma evi ve sağlık çalışanları için konut yapımı planlamasını gerçekleştirdi²⁴⁰.

Altay Dinî Misyonu'nun üçüncü başkanı olan Vladimir Petrov'un göreve başladığı 1865 yılından 1870 yılının sonuna kadar toplamda 2224 Altay Türk'ü vaftiz edilerek Hıristiyanlaştırıldı. Petrov'un beş yıllık vaftiz verilerine bakıldığında yılda ortalama 444

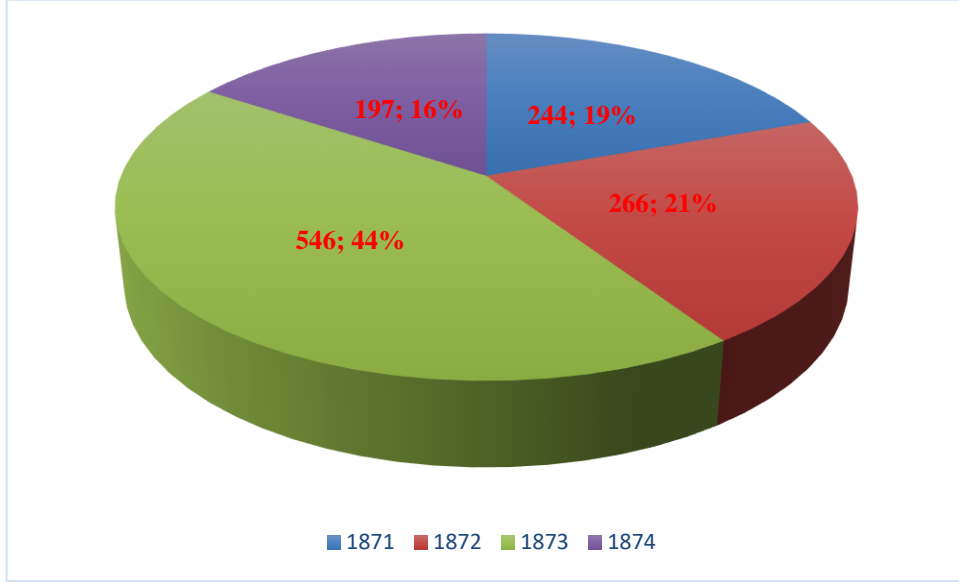
sonra misyonerlere Türkçe ve Arapça öğretmesi karşılığında onlardan İngilizce dersi aldı. Kazım Bek'in İngiliz misyonerleriyle teması General Yermolov'un dikkatinden kaçmadı. Kazım Bek doğu dillerini çok iyi bilmesinden kaynaklı olarak Yermolov tarafından Omsk'a Sibirya genel valisinin tercümanı olarak gönderildi. Kazım Bek 1826 yılında Kazan Üniversitesi'nde Doğu Dilleri ve Edebiyatları okutmanı oldu, 1849 yılında ise Petersburg Üniversitesi Doğu Dilleri bölümüne profesör olarak atandı. Kazım Bek, Avrupa seyahatinden döndüğü 1870 yılında vefat etti. Kazım Bek'in teferruatlı biyografisi için bkz. Ahmet Kanlıdere, "Mirza Kâzım Bey", *DİA.*, C. 30, İstanbul, 2005, s. 162-164.

²³⁹ Vladimir Petrov, *Otçet ob Altayskoy Duhovnoy Missii za 1871-1875*, Tip. Mihaylova i Makuşina Tomsk 1876, s. 5.

²⁴⁰ Vladimir Petrov, *Otçet ob Altayskoy Duhovnoy Missii za 1871-1875*, s. 6.

kişinin Hıristiyanlaştırıldığını söylemek mümkündür²⁴¹. Petrov'un vaftizleri takip eden yıllarda da devam etmiştir.

Grafik 4. Vladimir Petrov Dönemi (1871-1874) Vaftiz Sayıları²⁴².

Vladimir Petrov dönemi (1871-1874) vaftiz sayılarına baktığımızda 1873 yılındaki 546 vaftizin 331'ini kendisi, 215'ini ise Kuznetsk bölgesinden sorumlu misyoner Vsiliy İvanoviç Verbitskiy gerçekleştirmiştir. Petrov'un başkanlık yaptığı dönemde 3300 erkek 3379 kadın olmak üzere toplamda 6679 kişi vaftiz edilmiştir²⁴³.

Petrov'un Altay bölgesinde kendisinden önceki misyon başkanlarından farklı Hıristiyanlaştırma politikaları izlediğini söyleyebiliriz. Buna göre Petrov, Altay bölgesinde bulunan Zaysanların beylerini vaftiz ederek onları birtakım hediyelerle taltif etmiş, bu sayede yönetici zümrenin vaftiz edilmesi ona bağlı tebaanın topyekûn Hıristiyanlaştırılmasının önünü açmıştır. Altay Dinî Misyonu'nun kurulduğu 1830 yılından itibaren ilk defa bir Zaysan beyi bizzat Vladimir Petrov tarafından vaftiz edilmiştir. 1872 yılında Hıristiyanlığı ilk kabul eden Altay Zaysan beyi Aleksandr Alekseev Kazagaşev (vaftiz edilmeden önceki ismi Borobaş) olmuştur. Kazagaşev yalnızca Hıristiyanlığı kabul etmekle kalmamış kendi yönetimi sınırları içinde ve çevre bölgelerde yaşayan Altaylıları da vaftiz edilmeye ikna etmiştir. Aynı zamanda kendi

²⁴¹ Vladimir Petrov, *İz Otçeta ob Altayskoy Duhovnoy Missii za 1870 god*, s. 7-8.

²⁴² Vladimir Petrov, *ob Altayskoy Duhovnoy Missii za 1871-1875*, s. 9.

²⁴³ "Kratkiya Svedeniya ob Altayskoy Duhovnoy Missii", *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No. 21, 1886, s. 3.

köyüne kilise inşa ettiren Kazagaşev, bu kiliseye 3000 ruble tutarında gümüş ikonalar yaptırmıştır. Kazagaşev tarafından yaptırılan bu kilise kendi mahallinde Hıristiyanlığın yayılmasına katkı sağladığı düşüncesiyle, Kutsal Sinod'a yaptığı başvuruyla Vladimir Petrov o dönem Kazagaşev'in altın madalyayla ödüllendirilmesi gerektiğini beyan etmiştir²⁴⁴.

Petrov döneminde Zaysan beylerinin Hıristiyanlaştırması bölgede yaşayan bazı Altaylı boylar arasında ihtilafların yaşanmasına da sebebiyet vermiştir. Yeni vaftizlerden olan Altaylı Vasiliy Koliparkov Sapıy, Timay Kurtin ve Siyba adlı iki Altaylı boy beyi tarafından kendisinin Hıristiyan olmasından dolayı tahkir edildiğini ve onların ikonayı ateşe atıp yaktığını Mıyuta Misyonerlik Şubesi papazlarından Postnikov'a bildirmiştir. Bunun üzerine Timay Kurtin ve Siyba'nın yapmış olduğu eylemler, dönemin Altay Dinî Misyonu başkanı Vladimir Petrov aracılığıyla 1879 yılında Tomsk Piskoposluğu'na rapor edilmiştir²⁴⁵.

Vladimir Petrov, 1879 yılında Kutsal Sinod'un tavsiyeleriyle II. Aleksandr tarafından Biysk piskoposu olarak atandı. Bu atamadan sonra Altay Dinî Misyonunun Ulala'da bulunan merkezî Biysk'e taşındı²⁴⁶. Petrov'un Biysk piskoposu olarak görev yaptığı dönemde en dikkat çekici gelişme 1882 yılında Kırgız (Kazak) Misyonu'nun kurulması oldu. Rusların 1867'de Kazak Türklerini tamamen kontrol altına almasıyla başlayan bu süreç misyonun daha geniş coğrafyalarda tesis edilmesi niyetiyle olacak ki Kutsal Sinod kararıyla 1881 yılında Altay Dinî Misyonu başkanına bağlı olmak koşuluyla Kırgız (Kazak) Misyonunun kurulması için girişimlere başlandı. Kırgız Misyonu'nun kurulmasındaki temel amaç, özellikle Semipalatinsk (Semey) vilayetinde bulunan yaklaşık 500 000 Kazak Türkünün Hıristiyanlaştırılmasıydı²⁴⁷.

Altay Dinî Misyonunun üçüncü başkanı olan Petrov, 1883 yılında Tomsk piskoposu, 1886'da Stavropol piskoposu, 1889'da ise Nijegorod piskoposu olarak atandı. Son olarak 1892'den öldüğü yıl olan 1897'ye kadar ise Kazan başpiskoposu olarak görev yaptı. ²⁴⁸.

²⁴⁴ GATO., F. 170, Op. 2, D. 1469, L. 1.

²⁴⁵ Raporda ikili arasında yaşanan diyalogda Siyba: *Senin Tanrın Nerede?*, bunun üzerine Sapıy: *Tanrı cennette fakat O'nun suret ve işareti bakmış olduğun ikonada* diye cevap verdi. Siyba: *Bu Tanrı değil, bu bir örtü* diyerek ikonayı ateşe attı. Bkz. GATO., F. 170, Op. 2, D. 2461, L. 1.

²⁴⁶ "Otçet ob Altayskoy Duhovnoy Missii za 1880 god", *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No. 15, 1881, s. 220-221.

²⁴⁷ "O Missiyah Tomskoy Eparhii Altayskoy i Kirgizskoy v 1882 godu", *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No. 8, 1883, s. 218-219.

²⁴⁸ Sergiy Şirokov, *Biografiçeskiy Slovar Missionerov Russkoy Pravoslavnoy Tserkvi*, s. 123.

2. 3. 4. Makariy Nevskiy Dönemi (1883-1891)

Makariy Nevskiy (Mihail Andreeviç Parvitskiy) 1835 yılında Vladimir şehrinin Kovrov bölgesine bağlı Şapkin köyünde dünyaya geldi. Babası Andrey İvanoviç Parvitskiy bölgede bulunan Rojdestvo Bogoroditsı Kilisesi'nde kâtip olarak görev yapıyordu. Ailenin altıncı çocuğu olan Makariy Nevskiy, annesi tarafından evde ve kilisede ibadet etmeyi öğreniyor ve bu sayede çocukluğundan itibaren dinî bir çevrede yetişiyordu. Makariy Nevskiy, babasının 1843 yılında Tomsk Piskoposluğu'nda görevlendirilmesinin ardından ailesiyle Altay bölgesinde bulunan Yukarı-Anuy'a gelir. Eğitimine Tobolsk İlahiyat Fakültesi'nde başlar ve bu fakülteyi 1854 yılında ikincilikle bitirir. Fakülteden hocaları başarılı bir öğrenci olan Nevskiy'in akademide kalmasını isteseler de Makariy, Altay Misyonunda öğretmen olmayı tercih eder²⁴⁹.

Altay Dinî Misyonunda 1855 yılında öğretmen olarak göreve başlayan Makariy Nevskiy daha sonra Altay bölgesinin en ücra yerleşim birimlerine misyonerlerle birlikte seyahatlerde bulundu. 1855-1857 yılları arasında Landışev döneminde Ulala'da bulunan misyonerlik okulunda öğretmen olarak çalıştı. Makariy Nevskiy, Altay Dinî Misyonu'nda göreve geldiği ilk yıllardan itibaren Altay dilini öğrenmek için yoğun çaba sarf etti. Bu dili öğrenmesinde ona en büyük desteği Mihail Çevalkov verdi. Makariy Nevskiy, Çevalkov'un evinde onun çocuklarına ve kız kardeşlerine Rusça ilahiler öğretiyordu. Bir gün yine bir araya geldiklerinde Çevalkov, yeni vaftiz olanların Rusçayı öğrenmekte güçlük çektiğini bu yüzden de kiliseye gittiklerinde bir şey anlamadıkları için sıkıldıklarını, bu durumun düzeltilmesi için dinî kitapların Altay diline tercüme edilmesi gerektiğini Makariy Nevskiy'e ilettiler. Daha sonra bu ikili Çevalkov'un evinde Altay dili üzerine çalışmaya başladı. Çevalkov'un ifadesiyle;

Makariy Nevskiy ile Altay Dili üzerine çalışmaya başladık ancak o iki yıl boyunca pek bir mesafe kat edemedi. İlerleyen zamanlarda ise şaşkıncu bir şekilde Altay dilini anlamaya başladı. Kendisine, Altay Dilini uzun zamandır öğrenemiyordunuz ama birdenbire ne olduysa şimdi her şeyi biliyorsunuz dedim. Makariy Nevskiy bana şu cevabı verdi: Meryem Ana bana yardım etti. O günden sonra ikimiz bölgedeki çocuklara Altay dilinde ilahiler öğrettik²⁵⁰.

²⁴⁹ GATO., F. 184, Op. 1, D. 9, L. 8; Episkop Arseniy Jadanovskiy, *Materialı po Novoyşey İstorii Russkoy Pravoslavnoy Tserkvi*, İzd. Pravoslavnogo Svyato-Tihonovskogo Bogoslovskogo İnstituta, Moskva, 1995, s. 186.

²⁵⁰ Çevalkov, *Pamyatnoe Zaveşanie*, s. 54.

Vladimir Petrov dönemi Çevalkov ve Makariy Nevskiy ikilisi daha önce de bahsettiğimiz üzere birçok dinî ve edebî eseri Altay dilinde neşrettiler.

Makariy Nevskiy, 1883 yılına değin Altay Dinî Misyonu ve Ortodoks Misyoner Cemiyeti'nde çeşitli kademelerde görev yaptıktan sonra 17 Ağustos 1883'te Kutsal Sinod'un 2543 nolu kararıyla selefi Vladimir Petrov'dan görevi devraldı²⁵¹. Makariy Nevskiy dönemine kadar belirli bir seviye yakalamış olan misyon bu süreçte hem fiziki olarak hem de maddi olarak epey güçlenmişti. Bu dönemde misyon Biysk ve Kuznetsk hattında faaliyetlerini yoğunlaştırdı. Bu bölgede yaşayan Altay Türkleri Teleüt, Kara Tatar, Kumandı ve Altaylılar olarak dört ana gruba ayrıştırıldı. Misyonerlerin yapmış olduğu faaliyetlere bağlı olarak Teleütlerin zaten tamamına yakını vaftiz edilmiş ve yerleşik hayata geçirilmişti. Ancak Kara Tatar, Kumandı ve Altaylılar halen daha Şaman inancına mensup ve göçebe halde yaşıyordu²⁵². Nevskiy'in göreve başladığı ilk yıllarda misyonerlerin faaliyetleri bu kapsamda değerlendirildi.

Makariy Nevskiy'in başkanlığının ilk yıllarında misyona bağlı 11 şube bulunuyordu. Bunlardan dokuzu Biysk merkezli, Ulala, Çemal, Mıyuta, Ursul, Çörmıy-Anuy, Katanda, Kebezen, Çulışman ve Makariyev; ikisi ise Kuznetsk merkezli Kondom ve Mras'tı²⁵³. Bu şubelere bağlı her bir misyoner kendi bölgelerinin sınırları içerisinde bulunan uluslara, köylere ve dahi aillere kadar giderek faaliyetlerini yürütüyordu. Her bir şube, şubeye başkanlık eden papaza ek olarak birer vaiz, öğretmen ve tercümandan oluşuyordu. Bu dönemde şubelerde başkan olan papazın haricindeki çalışanlar özellikle misyoner okulunda eğitim gören vaftiz edilmiş Altaylılardan seçiliyordu²⁵⁴. Böylece bölgedeki Şaman geleneklerine bağlı ve göçebe olarak yaşayan Altaylıların, Hıristiyanlığı kabul sürecindeki ikna faaliyetleri hızlanmış oldu.

Makariy Nevskiy döneminin daha ilk yıllarında uygulanan misyonerlik faaliyetleri misyonun hedefine hızlı bir şekilde ulaşmasını sağladı. Misyonerler vaaz vermek ve ayin yapmak için yılda en az iki-üç kez kendi bölgelerinin tamamında faaliyet gösterdi. Bunun neticesi vaftiz sayılarına da yansdı. 1884 yılındaki misyoner raporları incelendiğinde 3188 erkek, 3310 kadın ve toplamda 6498 Altay Türkü vaftiz edildi. Bu tarihe kadar Altay

²⁵¹ “Eparhialnie Rasporyajeniya”, *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Offitsialny)*, No:18, 1883, s. 519.

²⁵² “Otçet ob Altayskoy i Kirgizskoy Missiyah za 1887 god”, *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No:6, 1888, s. 11.

²⁵³ “Otçet ob Altayskoy i Kirgizskoy Missiyah Tomskoy Eparhii za 1884 god”, *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No:11, 1885, s. 1.

²⁵⁴ “Otçet o Missiyah Tomskoy Eparhii-Altayskoy i Kirgizskoy za 1891 god”, *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No:6, 1892, s. 1.

Misyonu bünyesinde Hıristiyanlaştırılanların sayısının 9670 olduğu düşünülürse kısa sürede ne kadar önemli sonuçlar alındığı görülebilir²⁵⁵. 1886 yılına geldiğimizde özellikle Mras ve Çulışman şubelerinde vaftiz sayıları bir hayli artış gösterdi. Her iki bölgede vaftiz edilmeyen sadece 500 civarında Altay Türkünün kalmış olması bu artışı daha net ortaya koymaktadır²⁵⁶.

Makariy Nevskiy'in başkanlığı süresince misyon sınırlarının tamamında her yıl Mayıs-Eylül ayları arasında vaaz ve misyonerlik faaliyetleri kapsamında seyahatler düzenlendi. Nevskiy başkanlığında yapılan bu seyahatler, Mayıs-Haziran aylarında Ulala, Kebezen, Çulışman; Temmuz-Ağustos aylarında Çemal, Mıyuta, Ursul, Katanda ve Çörnıy-Anuy; Eylül ayında ise Kuznetsk bölgesinde Tarabin ve Baçat yerleşim birimlerine yapıldı²⁵⁷. Bu yerleşim birimlerinde İncil'den ayetler okunup, dualar edilirken henüz vaftiz edilmemişler ile yeni kreşinlere yönelik sohbetler gerçekleştirildi. 1884 yılında yeni vaftizler için 21, vaftiz olmayan gayri Ruslar için 13, her iki gruba müştereken 15 ve son olarak bölgede meskûn Ruslar için 38 ayrı vaaz verildi²⁵⁸.

Makariy Nevskiy bu seyahatler esnasında bölgede sürgünde bulunan sosyalist halk hareketi²⁵⁹ üyelerinin Altaylılar üzerinde yozlaştırıcı etkisini kınar nitelikte vaazlar verdi. Bu vaazlara tepki olarak 22 Mayıs 1886 tarihinde piskoposluk evi, misyoner okulu, kütüphane ve misyon arşivi ateşe verildi. Makariy Nevskiy bu yangından sadece mihrap

²⁵⁵ “Otçet ob Altayskoy i Kirgizskoy Missiyah za 1883 god”, *Tomskie Eparhialne Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No:12, 1884, s. 3.

²⁵⁶ “Otçet ob Altayskoy i Kirgizskoy Missiyah Tomskoy Eparhi za 1886 god”, *Tomskie Eparhialne Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No:17, 1887, s. 11.

²⁵⁷ “Otçet ob Altayskoy i Kirgizskoy Missiyah Tomskoy Eparhii za 1884 god”, *Tomskie Eparhialne Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No:11, 1885, s. 3-4.

²⁵⁸ “Otçet ob Altayskoy i Kirgizskoy Missiyah Tomskoy Eparhii za 1884 god”, *Tomskie Eparhialne Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No:11, 1885, s. 4.

²⁵⁹ Rusya'da II. Aleksandr dönemi köylü serfliğinin kaldırılması gibi köklü reform hareketleri de yönetici zümreye karşı muhalif tutumların değişmesini engelleyemedi. Toplumsal hareketlerin ve sosyal fraksiyonların hızla yükseldiği bir dönemde kendilerini devrimci görüş olarak adlandıran Raznoçintsy, orta veya yüksek tahsil görmüş köylü ve tüccar ailelere mensup, kiliseye karşı olan bir gruptan müteşekkildi. Rusya'da halkın arasına karışarak çara karşı propaganda yapan bu grubun üyelerine karşı katı önlemler alınarak çoğu tutuklandı. Bu süreç Petersburg'da kundaklamalar ve tren garlarında bombaların patlatılması gibi toplumsal infiallere yol açtı. En nihayetinde ise çar II. Aleksandr 13 Mart 1881 tarihinde gerçekleştirilen suikastla hayatını kaybetti. Hal böyle iken II. Aleksandr'ın yerine geçen oğlu III. Aleksandr zamanında Rusya'da gerçekleşen bütün toplumsal hareketlere karşı istibdadî yöntemler uygulandı. Kutsal Sinod'un aşırı muhafazakâr başvekili Konstantin Pobedonostsev'in tesiri altında kalan III. Aleksandr otokrasi anlayışına olan sonsuz inancını ifade etti. Bu balamda III. Aleksandr tahtını muhafaza etmek için tek devlet çarlık, tek millet Rus ve tek bir görüş Ortodoksluk siyasetini kendisine esas gaye edindi. Bu gayeye ulaşmak maksadıyla Rusya sınırları içerisinde yaşayan bütün gayri Ruslar ya imha edilecek ya da Ruslaştırılıp Hıristiyanlaştırılacaktı. Bu katı tutum Altay bölgesinde yaşayan Türklerinde tepkisine neden olmuş olacak ki o dönem piskoposluk evinin yakılmasıyla neticelenen toplumsal refleksler kendini gösterdi. Bkz. Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi*, s. 380-381; George Vernadsky, *Rusya Tarihi*, s. 284-287.

haçı, antimensiyon ²⁶⁰ ve İncil'i kurtarabildi. Yangının hemen ardından Kutsal Sinod başış bildirisi adı altında bölgedeki tüm din adamları ve hayırsever Hıristiyanların yardım kampanyasına katılmaları hususuna dikkat çekti ve toplanan başışların Biysk piskoposu Makariy Nevskiy'e gönderilmesini istedi. 1886 yılında yanan Biysk piskoposluk evi, 1888'de yerel sakinlerden toplanan başışlarla yeniden yapıldı.²⁶¹.

Makariy Nevskiy döneminde eğitim kurumları aracılığıyla misyonerlik faaliyetlerine ağırlık verildi. Bu eğitim kurumlarında başta kapsamlı ilmihal, din tarihi, kutsal metinleri okuma ve anlama, kilise tüzüğü, kilise tarihi gibi dinî dersler verilirdi. Bu dinî derslere ilaveten Rusça, Aritmetik, Rus Tarihi, Temel Psikoloji- Pedagoji ve Teorik Altay Dili dersleri de müfredata dâhil edildi. Bu kapsamda Altay Dinî Misyonu'na başlı otuz dört, Kazak Misyonu'na başlı sadece bir okul yer alıyordu. 1890 yılı verilerine göre Altay'da mevcut otuz dört okulda 752 erkek, 252 kız olmak üzere toplam 1004 öğrenci; Kazak Misyonu'na başlı bir okulda ise 27 erkek, 15 kız olmak üzere toplam 42 öğrenci eğitim-öğretim görüyordu²⁶².

Altay Dinî Misyonu'nun dördüncü başkanı olan Makariy Nevskiy 1891 yılında Tomsk piskoposu olarak atandı. 1912 yılına kadar bu göreve devam eden Nevskiy'in bu süre zarfında da Altay Dinî Misyonu ile olan ilişkileri ve desteğı devam etti. Tomsk Piskoposluğu görevini yürütürken aynı zamanda Ortodoks Misyoner Cemiyeti'nin Tomsk bölge sorumlusu olması onun Altay misyonuna maddi ve manevi destek sağlamasının önünü açtı. Nevskiy 1912 yılından 1917 yılına kadar Moskova Metropoliti olarak görev yaptı. Bolşeviklerin 1917'de yönetimi ele geçirilmesiyle birlikte Rusya'da kilise faaliyetlerinin askıya alınması üzerine Makariy Nevskiy'in Nikolo-Ugreşkiy Manastırı'nda inzivaya çekildi. Manastırın kapatılmasıyla Makariy Nevskiy ve yanındaki din adamları Lyubertsı'ya nakledildi ve 1926 yılında yine orada öldü²⁶³.

2. 3. 5. Vladimir Sinkovskiy Dönemi (1891-1893)

Filaret Alekseeviç Sinkovskiy 1845 yılında Tavriysk şehrine başlı Kahovka ²⁶⁴ bölgesinde dinî bir çevrede dünyaya geldi. Sinkovskiy, 1867 yılında Herson İlahiyat

²⁶⁰ Kiliselerde bulunan sunak masasını örtmek için kullanılan keten veya ipek örtü.

²⁶¹ "Priglaşenie k Pojertvovaniyam", *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Offitsialny)*, No. 16, 1886, s. 14.

²⁶² "O Missiyah Tomskoy Eparhii-Altayskoy i Kirgizskoy za 1890 god", *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No:7, 1891, s. 13-15.

²⁶³ Viktor Şipilov, *Mitropolit Makariy Nevskiy*, Altayskiy Dom Peçati, Barnaul, 2015, s. 171.

²⁶⁴ Kahovka, Kırım Hanlığı'nın Ruslar tarafından işgali sonucunda Aslan-Kerman şehrine verilen Rusça yer adıdır.

Okulu'ndan mezun olur olmaz, Tavris ve Simferopol²⁶⁵ piskoposu Aleksiy Rjanitsın tarafından Pokrov Kilisesi'ne papaz olarak tayin edildi. Aynı sene Kahovka'da bulunan devlet okulunda hukuk dersleri de verdi²⁶⁶.

Sinkovskiy, Ortodoks Misyoner Cemiyeti tarafından Ağustos 1875'te Altay Dinî Misyonu'nda misyoner olarak görevlendirildi. Başlangıçta Ulala misyonerlik şubesinde hizmet veren Sinkovskiy misyon sınırlarının genişlemesiyle beraber 1877'de Çörnıy-Anuy misyonerlik şubesinde çalışmaya başladı. 1878-1879 yıllarında Çörnıy Anuy'da bir okulun, İlin'de bir kilisenin; 1879-1881 yılları arasında ise İlin ve Tyudrala'da misyonerlik okullarının açılmasına katkı sağladı²⁶⁷.

1882 yılına gelindiğinde Altay Misyonu başkanı Vladimir Petrov, Kazak Misyonu'nun kurulması üzerine misyonun birinci derecede faaliyetleri yürütmesi adına Vladimir Sinkovskiy'i buraya atadı. Sinkovskiy 1884 yılında yanında bir tercüman ve bir de mezmur okuyucu ile bölgeye gelerek Kazakların yaşadığı Bukon köyüne yerleşti. Sinkovskiy, hazırladığı raporda Bukon Kazaklarının kiliseye ilgisiz olmadığını, Kazakça çok akıcı konuştuklarını ve bu yüzden Kazaklar arasında Ortodoks misyoner faaliyetlerin yayılmasında çok faydalı olacaklarını aktardı. Bukon Kazaklarının Mesihî önemseydiği bu yüzden de pazar günleri yapılan dinî sohbetlere yoğun ilgi gösterdiğini ifade eden Sinkovskiy, bu sebeple muhakkak kutsal kitapların Kazakçaya aktarılması gerektiğine vurgu yaptı. 1884 yılında Sinkovskiy Bukon Kazaklarından 13 kişiyi vaftiz ederek onlara Hıristiyanlığı kabul ettirdi²⁶⁸.

Altay Dinî Misyonu'na bağlı Kazak Misyonu'nda göstermiş olduğu faaliyetler neticesinde Sinkovskiy 1890 yılında Makariy Nevskiy'in yardımcısı olarak atandı. Ertesi sene ise Makariy Nevskiy'in Tomsk Piskoposluğu'na atanmasıyla Altay Dinî Misyonu'nun başına getirildi. Sinkovskiy'in misyon başkanlığı iki yıl (1891-1893) sürdü ve bu kısa süre zarfından 285 Altay Türkü vaftiz edildi²⁶⁹. Altay Misyonu başkanlığı 1893 yılında sona eren Vladimir Sinkovskiy, aynı yıl Vladikafkas ve Mozdok piskoposu olarak

²⁶⁵ Simferopol, Kırım Hanlığı şehri olan Akmescit'in Rusça adlandırmasıdır.

²⁶⁶ T. A. Bogdanova, "Vladimir (Sinkovskiy [Senkovskiy] Filaret Alekseeviç; 1845-1917) Arhiep. Donskoy i Novoçerkasskiy", *Pravoslavnyaya Entsiklopediya*, T. 8, Moskva, 2004, s. 662.

²⁶⁷ Filaret Sinkovskiy, *Zapiski Altayskago Missionera Çerno-Anuyskago Otdeleniya*, Moskva 1883, s. 72, 121, 154.

²⁶⁸ Konstantin Petroviç Pobedonostsev, *Vsepoddaneyşiy Otçet Ober-Prokurora Svyateyşago Sinoda po Vedomstvu Pravoslavnago İspovedaniya za 1884*, Sinodalnoy Tipografii, Sanktpeterburg, 1886, s. 138-139.

²⁶⁹ T. A. Bogdanova, "Vladimir (Sinkovskiy [Senkovskiy] Filaret Alekseeviç; 1845-1917) Arhiep. Donskoy i Novoçerkasskiy", s. 662.

tain edildi. Buradaki görevi süresince bölgede bulunan Osetlerin dinî eğitimine yoğunlaştı. Sinkovskiy, Osetlerin İslamiyet ve diğer inançlara geçişini engellemek maksadıyla bölgenin en ücra yerleşim yerlerine seyahatlerde bulundu. Onun döneminde 14 olan misyoner okul sayısı 70'e, 700 olan öğrenci sayısı ise 4000'e kadar yükseldi. Vladimir Sinkovskiy sırasıyla 1904'te Kişinev ve Hotin, 1908'de Don ve Novoçerkas piskoposluğu görevlerinde bulundu. 1914 yılında hastalığından ötürü inzivaya çekildiği Zaikonaspasskiy Manastırı'nda 1917 yılında öldü²⁷⁰.

2. 3. 6. Mefodiy Gerasimov Dönemi (1894-1898)

Altay Dinî Misyonu'nun altıncı başkanı olan Mefodiy Gerasimov (Mavrikiy Lvoviç), 1856 yılında Barnaul'a bağlı Elban köyünde dünyaya geldi. İlköğrenimine Tomsk İlahiyat Okulu'nda başlayan Gerasimov, bu okuldan başarıyla mezun olduktan sonra 1878 yılında Kazan İlahiyat Akademisi'ne kaydoldu. 1882 yılında bu akademiden mezun olan Gerasimov, aynı yıl Altay Dinî Misyonu'nda mezmur okuyucu olarak görev yapmaya başladı. 1885 yılına gelindiğinde vaftiz edilerek papazlığa terfi ettirilen Gerasimov Altay Misyoner İlmihal Okulu'nun baş sorumlusu olarak atandı²⁷¹.

Mefodiy Gerasimov, 2 Haziran 1894 tarihinde Tomsk piskoposu Makariy Nevskiy ve Tambov piskoposu Aleksandr tarafından kutsanarak Altay Dinî Misyonu'nun başına getirildi²⁷². Gerasimov dönemi Altay misyonu Biysk merkezli 14 misyoner yerleşkesi, Çolışman ve Blagoveşenskiy manastırı misyonerlik faaliyetlerinin merkezini oluşturuyordu. Altay Misyonu, Gerasimov dönemi kendisi dışında bir başrahip, dört keşiş, yirmi bir papaz, yedi diakon, elli dört mezmur okuyucu ve öğretmen kadrosundan müteşekkildi. Bununla birlikte misyon bünyesinde yer alan Çolışman ve Blagoveşenskiy manastırında toplamda 146 görevli bulunuyordu²⁷³.

Altay Dinî Misyonu'nun kuruluş aşamasında (1830-1844) yalnızca 675 kişiyle sınırlı kalan vaftiz sayısı, Gerasimov dönemine geldiğimizde bölgede 8312'si Rus, 20770'i Altaylılardan oluşan Hıristiyan Ortodoks nüfusu 29082 sayısına ulaşmış bulubuyordu. Bu dönemde bölgede misyona bağlı yerleşim yeri sayıları ise 192'ye kadar yükselmişti.

²⁷⁰ Sergiy Şirokov, *Biografiçeskiy Slovar Missionerov Russkoy Pravoslavnoy Tserkvi*, s. 124-125.

²⁷¹ Mitropolit Manuil Lemeşevskiy, *Russkie Pravoslavniye İerarhi Perioda s 1893 po 1965 godı*, s. 388.

²⁷² "Rasporyajeniya Eparhialnago Naçalstva", *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Offitsialny)*, No: 12, 1894, s. 6.

²⁷³ "Otçet Altayskoy Duhovnoy Missii, Tomskoy Eparhii za 1896 god", *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No: 8, 1897, s. 24.

Yerleşim yerlerine ilaveten misyona bağlı 47 okul ve bu okullarda eğitim gören 790'ı erkek, 235'i kız olmak üzere toplam 1025 öğrenci bulunuyordu²⁷⁴.

Altay Misyonu'nda dört yıl kadar başkanlık görevinde bulunan Gerasimov 1898 yılı itibariyle Trans-Baykal-Nerçinsk piskoposluğu görevine getirildi. Bu görevi on dört yıl kadar sürdüren Gerasimov, sırasıyla 1912'de Makariy Nevskiy yerine Tomsk piskoposu ve 1914'te Orenburg-Turgay piskoposu olarak görev yaptı. 1918'de başpiskopos olarak kutsanan Gerasimov, 1920'de Harbin başpiskoposu oldu. 1931'de ise burada öldü²⁷⁵.

2. 3. 7. Sergiy Petrov Dönemi (1899-1901)

Sergiy Petrov 1864'te Don Oblastı'na bağlı Aksay'da dünyaya geldi. 1886 yılında Don İlahiyat Okulu'nu bitiren Petrov, aynı yıl ailesinin bulunduğu Tomsk'a geldi. Bir süre sonra eğitim için Moskova'ya giden Petrov, burada 1890'da Tarih ve Filoloji Fakültesi'nden mezun oldu. Mezuniyetinin hemen ardından Kazan İlahiyat Akademisi'nde verilen misyonerlik kurslarına katıldı. Ardından Altay Dinî Misyonu'nda hizmet etmeye başladı²⁷⁶.

Petrov 1892 yılında papazlık rütbesine terfi ettirilerek Kazak Misyonu başkan yardımcılığı görevine getirildi²⁷⁷. Kutsal Sinod'un 31 Ocak 1895 tarihli ve 378 numaralı kararına göre, Kazak Misyonu bağımsız hüviyete büründürülerek Altay Misyonu bünyesinden çıkarıldı. Bu kararla birlikte bağımsız Kazak Misyonu'nun ilk başkanlığına getirildi²⁷⁸. Bu görevi dört yıl kadar sürdüren Sergiy Petrov, Gerasimov'un ardından 12 Şubat 1899 yılında Altay Dinî Misyonu başkanı olarak atandı²⁷⁹. Sergiy Petrov dönemi Altay'da 19316 gayri Rus Ortodoks, 1665 Eski Müminlerden²⁸⁰ oluşan grup dâhil olmak

²⁷⁴ “Otčet Altayskoy Duhovnoy Missii, Tomskoy Eparhii za 1896 god”, *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No: 8, 1897, s. 24-25.

²⁷⁵ Sergiy Şirokov, *Biografiçeskiy Slovar Missionerov Russkoy Pravoslavnoy Tserkvi*, s. 90.

²⁷⁶ Sergiy Şirokov, *Biografiçeskiy Slovar Missionerov Russkoy Pravoslavnoy Tserkvi*, s. 188.

²⁷⁷ “Rasporyajeniya Eparhialnago Naçalstva”, *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Offitsialny)*, No: 23, 1892, s. 2.

²⁷⁸ “Rasporyajeniya Eparhialnago Naçalstva”, *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Offitsialny)*, No: 5, 1895, s. 2.

²⁷⁹ “Rasporyajeniya Eparhialnago Naçalstva”, *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Offitsialny)*, No: 5, 1899, s. 7.

²⁸⁰ Eski Müminler Rusça Staroverı, Raskolnik veya Şizmatik olarak tanımlanan, 1650'de Rus Patriği Nikon'un bazı reformlarına karşı çıkıp ibadetlerin bilindiği şekliyle devam etmesini savunan kilise mensuplarıydı. Slav Dili'nde yazılmış bazı dinî metinlerde tespit edilen yanlışlar Grekçe asıllarıyla tashih edilerek bazı ayinlerin icrasında birtakım yeni düzenlemeler getirildi. Bu duruma tepki gösteren Eski Müminler resmî Rus Kilisesi'nden ayrılma kararı aldı. İşte Eski Müminler XX. asrın başlarına değin Rusça Raskolnikov (Şizmatik) olarak tabir edildi. Bkz. Şir Muhammed Dualı, “Rus Ortodoks Kilisesi'nin Siyasi Tarihi”, s. 69.

üzere toplam 37739 Hıristiyan nüfus bulunuyordu²⁸¹. Ancak Sergiy Petrov dönemi misyon faaliyetleri dönemin siyasi atmosferi gereği adeta en sönük devrini yaşıyordu. Rusya'nın uzak doğu politikası sonucunda Çin ile gergin ilişkilerin yaşanması, içeride ziraata bağlı endüstrinin zengin çiftlik sahiplerinin tekelinde bulunuyor olması, ülkede kıtlığı beraberinde getirmiş ve yaşanan olumsuzlukların tesiri Altay bölgesinde kendini göstermişti. Aynı zamanda Altay Dinî Misyonu Lamaizm akımının hedefi haline gelmişti. Misyonu bağlı merkezlerden olan Çuy'da Moğol Lamaları Altay Türkleri arasında bir takım dinî propagandaları hızlandırmıştı²⁸².

Sergiy Petrov üç yıldan daha az bir süre Altay Misyonu'na başkanlık etmiş olsa da bölgede rutin Hıristiyanlaştırma faaliyetleri devam etti. Petrov kendi döneminde dört Müslüman, yirmi iki Eski Mümin mensubu olmak üzere toplam 183 kişiyi Ortodoks inancına tabi kıldı²⁸³. 1901'de Altay Misyonu başkanlığından ayrılan Petrov, aynı yıl Omsk piskoposu, 1903'te Koven piskoposu, 1907'de Novomirgorod piskoposu ve son olarak 1913'den 1917'ye kadar Sohum piskoposu olarak görev yaptı ve 1935 yılında öldü²⁸⁴.

2. 3. 8. Makariy Pavlov Dönemi (1901-1905)

Makariy Pavlov (Mihail Mihayloviç) 1867 yılında Biysk'e bağlı Yukarı-Buhtarmin köyünde dinî bir çevrede dünyaya geldi. 1884 yılında Barnaul İlahiyat Okulu'ndan mezun olan Pavlov, bir süre Tomsk İlahiyat Okulu'nda eğitimine devam etti. Bu okuldan 1890 yılında mezun olmasının ardından, aynı yılın Ekim ayında Semipalatinsk'te bulunan Znamenskiy Kilisesi'nde rahip olarak göreve başladı. 1894 yılında Kazan İlahiyat Akademisi'ne kaydolan Pavlov, Makariy adıyla kutsanıp 1899 yılında Sergiy Petrov'dan sonra Kırgız Misyonu başkanlığına getirildi²⁸⁵. Burada kısa süre görevde kalan Pavlov çok geçmeden 18 Mart 1901 tarihinde Altay Misyonu başkanlığına tayin edildi²⁸⁶.

O'nun Altay Misyonu başkanlığı döneminde Biysk merkezli 22 misyon yerleşkesi, 3 manastır ve Sahorov Okulu'nun bağlı olduğu bir de İlmihal Okulu'ndan oluşan kurumlar

²⁸¹ “Otçet Altayskoy Duhovnoy Missii za 1900 god”, *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No: 6, 1901, s. 1.

²⁸² “Otçet Altayskoy Duhovnoy Missii”, *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No: 8, 1901, s. 17.

²⁸³ “Otçet Altayskoy Duhovnoy Missii”, *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No: 8, 1901, s. 21.

²⁸⁴ Sergiy Şirokov, *Biografiçeskiy Slovar Missionerov Russkoy Pravoslavnoy Tserkvi*, s. 188.

²⁸⁵ <https://www.pravenc.ru/text/2561396.html> (05.02.2022)

²⁸⁶ “İzvestiya”, *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Offitsialny)*, No: 7, 1901, s. 3-4.

mevcuttu. Bununla birlikte misyonda 44 din adamı ve misyoner, 55'i erkek, 6'sı kadın 61 öğretmen ve 21 mezmur okuyucu olmak üzere toplam 126 kişi görevliydi. Misyoner okullarında eğitim gören öğrenci sayıları da bu süre zarfında geçmiş yıllara nazaran artış göstermişti. İlmihal ve Sahorov okullarının haricinde okul sayısı 57'ye ulaştı. Bu okullarda 688'i Rus, 883'ü gayri Rus olmak üzere toplam 1571 öğrenci bulunuyordu²⁸⁷.

Makariy Pavlov'un misyon başkanlığı döneminde cereyan eden Rus-Japon Savaşı (1904-1905) sonucunda Rusların ağır yenilgi alması iç siyasette büyük yankılar uyandırmış, Rusların savaştan ağır kayıplarla ayrılması ekonomide deprem etkisi yaratmıştı. Rus-Japon savaşının masrafları tamamen dış borçlanmayla karşılanmış, bu borçların ödenmesi için de ilave vergiler getirilmişti. Çarlık rejiminden hoşnut olmayan başta gayri Ruslar olmak üzere tüm zümreler savaşın kaybedilmesini çarın zafiyeti olarak telakki ediyordu²⁸⁸. Tüm bu gelişmelerin sonucu olarak Çarlığın çeşitli bölgelerinde kaotik olaylar tezahür etmiş, Altay bölgesinde de dinî orijinli birtakım ayaklanmalar ortaya çıkmıştır. Altay kamlarından olan Çet-Çelpen önderliğinde başlayan Burhanizm dinî hareketi Altay'daki Ortodoks misyonerlik faaliyetlerini ciddi manada sekteye uğrattı. Bu dinî hareket sonrası sadece Burhanizm'e inananlar değil aynı zamanda Hıristiyanlaştırılmış kişiler ve Şaman inancını koruyan çok sayıda Altaylı'nın Çet-Çelpen etrafında toplanması Altay misyonerleri arasında büyük yankı uyandırdı²⁸⁹.

Altay Dinî Misyonu'nun sekizinci başkanı olan Makariy Pavlov, buradaki görevinin sona ermesiyle beraber 1905'te Yakut-Vilyuysk piskoposu oldu. 1909 yılında Yakut-Vilyuysk Piskoposluğu'ndan kendi isteği üzerine görevinden ayrılan Pavlov, Kazan'da bulunan Sviyajskiy Uspenskiy Manastırı başrahibi olarak atandı. Son olarak 1917'de Vladikavkaz-Mozdok piskoposu olan Makariy Pavlov'un, Rusya'da yaşanan Ekim Devrimi'nde Bolşeviklere destek verdiği bilinmektedir. Pavlov'un öldüğü yer ve tarihle ilgili kaydedilen herhangi bir bilgi mevcut değildir²⁹⁰.

2. 3. 9. İnnokentiy Sokolov Dönemi (1905-1917)

İnnokentiy Sokolov (Konstantin Pavloviç) 1846 yılında Moskova'da doğdu. Öğrenimine Moskova İlahiyat Okulu'nda başlayan Sokolov buradan 1867 yılında mezun oldu. Hemen

²⁸⁷ “Kratkiy Otçet ob Altayskoy Duhovnoy Missii za 1905 god”, *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No: 7, 1906, s. 6-7.

²⁸⁸ Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi*, s. 398.

²⁸⁹ “Otçet Altayskoy Duhovnoy Missii za 1905-y g.”, *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No: 9-10, 1906, s. 9-10.

²⁹⁰ Mitropolit Manuil Lemeşevskiy, *Russkie Pravoslavniye İerarhi Perioda s 1893 po 1965 godı*, s. 249.

akabinde Perervin İlahiyat okulunda öğretmen olarak çalışma hayatına başladı. Bir süre sonra buradaki görevinden ayrılan Sokolov 1871 yılında Ulala'da bulunan misyoner okulunda vaftiz edilen Altaylı çocuklara eğitim vermek amacıyla Kazan'da bulunan Kreşin-Tatar Okulu'nda eğitim aldı. Akabinde 1873 yılında diyakon olarak kutsanan Sokolov misyona bağlı Ursul şubesinde görev yapmaya başladı. Burada uzun yıllar misyoner olarak görev yapan Sokolov, 15 Haziran 1894-15 Ağustos 1894 ile 27 Ocak 1901-23 Şubat 1901 tarihlerinde vekâleten misyona başkanlık yapan Sokolov, 1902 yılında İnnokentiy adıyla kutsanarak başrahip rütbesine terfi ettirildi ve misyon başkanı Makariy Pavlov'un yardımcılığına getirildi²⁹¹. İnnokentiy Sokolov, Makariy Pavlov'un Yakut-Vilyuysk piskoposluğuna atanmasının ardından 3 Mart 1905 tarihinde Altay Dinî Misyonu'nun dokuzuncu ve son başkanı olarak atandı²⁹².

İnnokentiy Sokolov'un göreve gelişinin ilk yıllarında, Rusya'da iç siyasette olağanüstü günler yaşanıyordu. Uzakdoğu'da Japonlar karşısında yaşanan hezimet sonucunda ülkenin dört bir yanında halk hareketleri başlamıştı. Ekonomik durumun kötüye gidişi ve akabinde fabrikalardan işçilerin çıkarılması ülkede geniş katılımlı grevleri de beraberinde getirdi. Nihayetinde Rusya'da 1905 İhtilali meydana geldi. İhtilalciler Rusya'da inanç hürriyetine müsaade eden bir manifesto yayımladı²⁹³. Bu durumdan en çok farklı inançlara mensup halkları Hıristiyan olarak devşiren Ortodoks kiliseleri etkilendi. Öyle ki Altaylı misyonerlerin notlarında 1905-1906 yılları baskı, zulüm yılları *Грозные Времена* olarak tesmiye ediliyordu. İhtilal hareketinin etkisinin Ulala'ya kadar ulaşmış ve misyonerlerin şimdiye değin Altay toplumu üzerinde yapmış olduğu dinî dönüşümü ciddi manada sekteye uğrattığı bir gerçektir. Altay bölgesinde ihtilalle birlikte vaftiz sayılarında gözle görülür bir azalma yaşanmasının yanı sıra Ortodoksluğa girmiş olanların da bu inancı eskisi gibi benimsememiş olduğu su yüzüne çıktı²⁹⁴. İnnokentiy Sokolov döneminde yeni mezhep oluşumlarının da belirmesi misyonerlerin işini bir hayli zorlaştırdı. Sokolov'un bizzat kendisinin raporladığı bilgilere göre; ayrılıkçı mezhepten olanlar Ortodoksluğa karşı aşırı ön yargılıydı ve ataları nasıl inanıyorsa kendilerinin de

²⁹¹ O. A. Pavlova, "İnnokentiy (Sokolov Konstantin Pavloviç; 1846-1937), Arhiep. Biyskiy", *Pravoslavnaya Entsiklopediya*, T. 23, Moskva, 2010, s. 24.

²⁹² "Otçet Altayskoy Duhovnoy Missii za 1905-y g.", *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No: 9-10, 1906, s. 4-5.

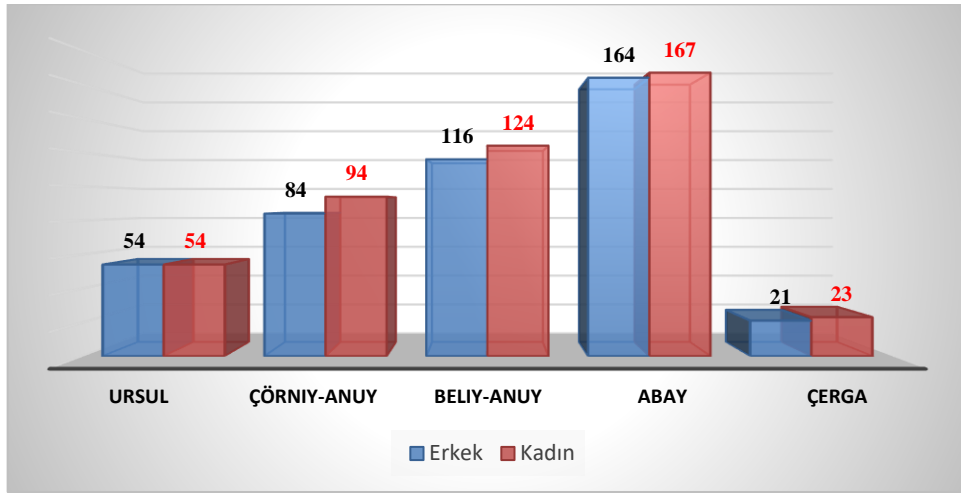
²⁹³ George Vernadsky, *Rusya Tarihi*, s. 322.

²⁹⁴ Yuriy Aleksandroviç (Georgiy) Kreydun, *Missionerskie Zapiski i Dnevnik Sotrudnikov Altayskoy Duhovnoy Missii: Sbornik Arhivnih Dokumentov*, Altayskiy Dom Peçati, Barnaul 2016, s. 145.

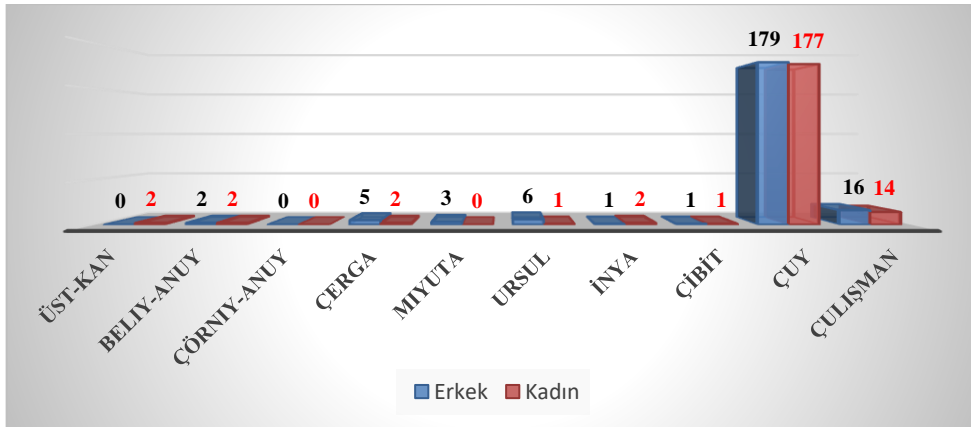
öylece inanmaya devam edeceklerini bildiriyorlardı²⁹⁵. Tüm bu olumsuz koşullar karşısında yine de vaftiz olmayı kabul edenler vardı.

1916 yılında Sokolov dönemi Ursul, Çörniy-Anuy, Bely-Anuy, Abay ve Çergin'de 439'u erkek, 462'si kadın olmak üzere toplam 901 kişi vaftiz edilmişti. Grafiğe göre; en yüksek vaftiz sayısı 164 erkek, 164 kadınla Abay yerleşim birimi olurken, vaftiz sayısının 21 erkek, 23 kadınla en az yapıldığı yerleşim birimi ise Çerga olmuştur. Grafikte dikkat çeken husus, Ursul'un dışında diğer yerleşim birimlerinde erkeklere oranla kadınların daha fazla vaftiz olduğudur. Sokolov döneminde vaftizlerin Ekim İhtilali'nin arifesinde de devam ettiği gözlemlenmiştir.

Grafik 5. İnnokentiy Sokolov Dönemi 1916 Yılı Vaftiz Sayıları²⁹⁶

Grafik 6. İnnokentiy Sokolov Dönemi 1917 Yılı Vaftiz Sayıları²⁹⁷

²⁹⁵ GATO., F. 184, Op. 1, D. 32, L. 142.

²⁹⁶ GATO., F. 184, Op. 1, D. 32, L. 142.

²⁹⁷ GATO., F. 184, Op. 1, D. 32, L. 144.

28 Şubat 1917 tarihli belgeye göre 10 farklı yerleşim birimde 213'ü erkek, 201'i kadın yekûnu 414 kişi Ortodoks Hıristiyan inancına devşirildi. Ancak 1917 yılına gelindiğinde misyonerlik faaliyetleri neredeyse durma noktasına gelmişti. Yukarıdaki grafikte verdiğimiz vaftiz sayılarından da anlaşılacağı üzere Çuy dışında diğer yerleşim yerlerinde gerçekleşen vaftiz sayıları yok denecek kadar azdı. Çuy'da vaftiz sayılarının diğer yerleşim bölgelerine göre bir hayli fazla olmasında buranın sınır ticaretinde önemli bir merkez olması nedeniyle etkili olmuş olabilir. Zira Hıristiyanlığı benimseyen Altaylılara birtakım ticarî imtiyazların tanınması bunun en önemli göstergelerinden biridir. Toplamda 10 yerleşim yerinde sadece Çuy'da 179 erkek, 177 kadın olmak üzere toplamda 356 kişi vaftiz edilirken, geriye kalan 9 bölgede sadece 18 erkek, 10 kadın toplamda yalnızca 28 kişi vaftiz edilmişti.

İnnokentiy Sokolov dönemine (1905-1917) kadar sırasıyla; Makariy Gluharev (1830-1844), Stefan Vasilyeviç Landışev (1844-1865), Vladimir Petrov (1865-1883), Makariy Nevskiy (1883-1891), Vladimir Sinkovskiy (1891-1893), Mefodiy Gerasimov (1894-1898), Sergiy Petrov (1899-1901) ve Makariy Pavlov (1901-1905) olmak üzere Altay Dinî Misyonu'na toplam dokuz din adamı başkanlık yaptı. Misyonun kurulduğu 1830'dan başlayarak sona erdiği 1917'ye kadar geçen 87 yıllık süre zarfında 31 merkez oluşturulmuş, bu merkezlere bağlı 434 yerleşim yeri kurulmuş, vaftiz edilen Altaylılardan oluşan toplam 3297 öğrencinin eğitim gördüğü 84 okul inşa edilmiş ve toplamda 46.729 Altaylıyı vaftiz edilerek Hıristiyanlaştırılmıştır²⁹⁸.

²⁹⁸ Boris Pivovarov, "Altayskaya Duhovnaya Missiya", *Pravoslavnaya Entsiklopediya*, T. 2, Moskva, 2001, s. 49.

3. ALTAY DİNİ MİSYONU'NUN İDARİ-İKTİSADİ YAPISI-MANASTIRLARI-MİSYONERLİK ŞUBELERİ

3.1. Altay Dinî Misyonu'nun İdari Yapısı

Altay Dinî Misyonu'nun 1830'da başlayan misyonerlik faaliyetlerinin merkezi Biysk idi. Makariy Gluharev'in başında olduğu misyon Biysk'in yerel ahaliye uzak konumu nedeniyle daha sonra merkezini Ulala'ya taşıdı. Başkan Gluharev ile birlikte Tobolsk Piskoposluğu'nun görevlendirdiği Vasiliy Popov ve Aleksey Volkov misyonda çalışmaya başladı. Ancak 1832'de Popov'un hayatını kaybetmesi, Volkov'un misyondan ayrılması idari oluşumun gecikmesine neden oldu. Misyonda 1836'ya kadar Makariy Gluharev'in yanında papaz Andrey İnonin'den başka deneyimli kimse kalmadı. İnonin'den başka tercüman kadrosunda çalışan Teleüt Türkü Mihail Çevalkov vardı. Bunun üzerine Tomsk piskoposu Agapit Voznosenskiy tarafından Mihail Nigritskiy, Stefan Landışev, Anastasiy, Vasiliy Vesskiy, Aleksey Gluharev ve Petr Torbaev Altay Misyonu'nda görev yapmak üzere Ulala'ya gönderildi²⁹⁹. Makariy Gluharev döneminde misyon kadrosu sürekli değişkenlik gösterdi. Misyonda görevli misyonerlerin hem tecrübesiz oluşu hem de iktisadi olarak gerekli destekleri alamaması nedeniyle teşkilatlı bir yapının teşekkülünü zorlaştırdı.

Makariy Gluharev'den sonra 1844'te misyon başkanı olan Stefan Landışev dönemi iktisadi olarak aynı seviyede gitse de idari olarak birtakım değişimler yaşandı. Misyona 1836'da dahil olan Landışev, Gluharev dönemi yaşadığı tecrübelerin etkisiyle olacak ki misyonu tek merkezden değil de merkeze bağlı yeni şubeler aracılığıyla idare etmek istedi. Landışev'in amacı geniş alana yayılan yerleşim yerlerini kendi merkezinden yönetmekti. Bu kapsamda Merkez Ulala Misyonerlik Şubesine bağlı; 1845'te Mıyuta, 1849'da Çemal, 1853'te Makariyev, 1856'da Çörnıy-Anuy, 1859'da Kondom (Kuznetsk), 1861'de Kebezen ve Onguday olmak üzere toplam yedi yeni misyonerlik şubesi kurdu. Her bir misyonerlik şubesini genelde misyoner papaz yönetiyor ve bunun yanında bir tercüman ve bir de mezmur okuyucu bulunuyordu. Misyoner şubelerin başında bulunan misyoner papaz başkan yardımcısına, yardımcı da misyon başkanına bağlı olacak şekilde hiyerarşik bir yapı mevcuttu³⁰⁰. Landışev zamanında kurulan bu

²⁹⁹ Sergey Viktoroviç Nesterov, *Slovom i Jitiem Nastavlyaya. Jizn i Trudi Prepodobnogo Makariya Altayskogo*, s. 58.

³⁰⁰ Stefan Vasilyeviç Landışev, "Svedeniya ob Altayskoy Duhovnoy Missii za Şest Let (c Avgusta 1856 po Avgust 1862 g)", *Pribavleniya k İzdaniyu Tvoreniy Ottsov v Russkom Perevode*, Çast 22-kn. 2, v Tipografii V. Gote, Moskva, 1863.

misyonerlik ağı böylece Altay bölgesinde misyonun etki alanını bir önceki döneme nazaran daha geniş bir sahaya taşıdı.

Landışev'in halefi olarak yeni misyon başkanı seçilen Vladimir Petrov dönemi Altay Dinî Misyonu yönetimi daha sistematik bir yapıya büründü. Petrov 1865'te kurulan Ortodoks Misyoner Cemiyeti'nin kurulmasında başat rol oynamış ve cemiyetin asli üyesi olarak seçilmişti. Çok geçmeden yine aynı yıl Altay Misyonunun başkanı olması başkanlığı süresince cemiyetle iyi ilişkiler geliştirmesini sağladı. Bu ilişkilerin bir sonucu olarak misyona maddi anlamda önemli gelirler sağladı. Misyon başkanlığından önce Petersburg İlahiyat Akademisi'nde görev yapması nedeniyle akademiden seçkin öğrencileri de beraberinde Altay'a getirdi. Onun döneminde alaylı ve mekteplilerden oluşan karma bir misyonerlik kadrosu kuruldu. Petrov misyon başkanlığı döneminde daha önce alışılmamış misyonerlik şubeleri kurmak yerine eğitim kurumlarına ağırlık verdi. O, eğitim kurumları aracılığıyla misyonerliği ve Ortodoks öğretileri tabana yayarak daha kalıcı bir etki yaratma uğraşındaydı. Bu bağlamda 1867'de öğretmen, mütercim ve misyoner yetiştirmek maksadıyla Ulala Misyonerlik Okulu'nu açtı³⁰¹.

Vladimir Petrov, 1879'da Biysk Piskoposu olarak tayin edilmesiyle misyonun merkezi Ulala'dan tekrar Biysk'e taşınmış oldu³⁰². Misyon başkanı yardımcısı ise Ulala'da kalmaya devam etti. Petrov'un Biysk Piskoposu olmasının ardından 1882'de Kazak Türklerinin Hıristiyanlaştırılması amacıyla Kırgız Misyonu kuruldu³⁰³. Kurulan bu yeni misyon her ne kadar bağımsız gibi görünse de bütün faaliyetlerini idari olarak Altay Dinî Misyonu çatısı altında gerçekleştirdi. Yine Petrov döneminde manastırların yapımına büyük önem verildiğini biliyoruz. Altay Misyonuna bağlı ilk hastane 1875'te kurularak misyonun sağlık ihtiyaçlarını karşılayan yeni bir birim de Petrov döneminde hayata geçirildi³⁰⁴. Vladimir Petrov döneminden öncesine baktığımızda idari olarak misyonerlik şubelerine ilaveten misyonerlik okulu, misyoner hastanesi, Kırgız Misyonu ve manastırların eklendiğini görmekteyiz. Artık misyon başkanının yönetimi altında eğitim

³⁰¹ Arhimandrit Vladimir, "Altayskaya Duhovnaya Missiya v 1870 godu", *Sbornik Svedeniy o Pravoslavnih Missiyah i Deyatelnosti Pravoslavnogo Missionerskogo Obşetva*, Kn. 2, Tip. V. Gote, Moskva 1872, s. 279.

³⁰² "Otçet ob Altayskoy Duhovnoy Missii za 1880 god", *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No. 15, 1881, s. 220-221.

³⁰³ "O Missiyah Tomskoy Eparhii Altayskoy i Kirgizskoy v 1882 godu", *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No. 8, 1883, s. 218.

³⁰⁴ "O Missiyah Tomskoy Eparhi-Altayskoy i Kirgizskoy za 1890 god", *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No. 7, 1891, s. 20.

kurumu, hastane, manastır ve farklı coğrafyada faaliyet gösteren yeni bir misyonerlik teşkilatı belirmişti.

Vladimir Petrov'un misyon başkanlığının sona erdiği 1883'te başkanlık görevine Makariy Nevskiy getirildi. Makariy Nevskiy misyona dahil olduğu 1855'den itibaren misyonun hemen hemen her kademesinde yaklaşık 28 yıl çalıştıktan sonra bu defa başkan olarak taltif edilmişti³⁰⁵. Selefi Vladimir Petrov'un hem idari hem de iktisadi olarak belirli bir mesafe kat etmesi Makariy Nevskiy'in önceki dönemler elde ettiği tecrübeler O'nu idari olarak güçlü kılan en önemli etkenlerdi. Makariy Nevskiy devraldığı mirasın üzerine kendi döneminde ilave yatırımlar yaptı. Yeni kiliseler, manastırlar, misyoner okulları ve misyoner şubeleri kuruldu³⁰⁶. Makariy Nevskiy 1891'de Tomsk Piskoposu olarak atanınca Altay Dinî Misyonu başkanlığı sona erdi. Bu tarihten itibaren misyona sırasıyla Vladimir Sinkovskiy (1891-1893), Mefodiy Gerasimov (1894-1898), Sergiy Petrov (1899-1901), Makariy Pavlov (1901-1905) ve İnnokentiy Sokolov (1905-1917) başkanlık etti³⁰⁷. Makariy Nevskiy sonrasındaki misyon başkanları kâğıt üzerinde başkan olarak görev yapmışsa da tamamı O'nun gölgesinde kalmıştır. Makariy Nevskiy'in 1891'den 1912'ye kadar Tomsk Piskoposu olması, akabinde ise 1917'ye kadar Moskova Metropoliti oluşu Altay Dinî Misyonu üzerinde idari ve iktisadi etkisini hiçbir zaman azaltmadı. Misyounun idari, iktisadi ve misyonerlik faaliyetleri 1917'ye kadar genellikle onun bilgisi dahilinde gerçekleşti.

3.2. Altay Dinî Misyonu'nun İktisadi Yapısı

Altay Dinî Misyonu 1830'dan Bolşeviklerin yönetimi ele geçirdiği 1917'ye kadar yaklaşık 87 yıl varlığını sürdürdü. Altay bölgesinde kurulan bu misyonun Ortodoks merkezli bir anlayışla gayri Rus olarak tabir edilen Altay Türklerinin Hıristiyanlaştırılması hususunda gerçekleştirdiği misyonerlik faaliyetleri iktisadi bakımdan Rus hazinesine ilave bir yük getirdi. Bölgede cereyan eden misyonerlik faaliyetleri, bu faaliyetleri yürüten misyoner din adamlarının geçim kaynakları, yine bölgede onlarca kilise, manastır, okul, yetimhane, hastane ve misyoner konutlarının inşası ancak belirli bir ekonomik yapının varlığıyla açıklanabilir.

³⁰⁵ “Eparhialnie Rasporyajeniya”, *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Offitsialny)*, No:18, 1883, s. 1.

³⁰⁶ “O Missiyah Tomskoy Eparhi-Altayskoy i Kirgizskoy za 1891 god”, *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No. 6, 1892, s. 1-13.

³⁰⁷ Boris Pivovarov, “Altayskaya Duhovnaya Missiya”, *Pravoslavnaya Entsiklopediya*, T. 2, Moskva, 2001, s. 43-49.

Altay Dinî Misyonu'nun harcama kalemleri genel itibariyle gerçekleştirilen misyonerlik faaliyetleri, yeni yapılan kiliseler, manastırlar, misyoner okulları, hastaneler, yetimhane inşasının yanı sıra misyonda görevli misyonerlerin barınma ve maaşları olarak sınıflandırılabilir. Bu harcama kalemlerinin ise genel itibariyle hayırsever bağışçılardan, kısmen devlet bütçesinden ve Ortodoks Misyoner Cemiyeti fonlarından karşılandığını görmekteyiz. Misyonun kurulduğu ilk evrede misyon başkanı Makariy Gluharev ve beraberinde görevli misyonerler 1858'e kadar maaş almadan çalıştılar. Bu zamana kadar olan ihtiyaçları tamamen hayırseverlerin yapmış olduğu bağışlarla karşılandı. Hazineden yıllık sadece 571 ruble 41 kopek tutarında yardım sağlandı³⁰⁸.

Altay Dinî Misyonu ekonomik olarak Kutsal Sinod'un devreye girmesiyle 1858'de geçmişe nazaran daha iyi bir seviyeye geldi. 1857'de Kutsal Sinod denetçilerinin raporu doğrultusunda 1858'den 1863'e kadar daha önce verilen 571 ruble 41 kopeke ilaveten yıllık 4000 ruble daha ek bütçe ayrıldı. Misyonun bütçesinin artması sahada gösterilen misyonerlik faaliyetlerinde de gözle görülür etki yarattı. Bu dönemde 900'e yakın Altaylı vaftiz edildi. Yeni vaftiz edilen göçebe Altaylılardan müteşekkil üç yeni yerleşim birimi kuruldu. Yine sekiz ahşap kilise ve altı okul inşa edildi. Tüm bu gelişmeler neticesinde misyon sınırları daha da genişleterek tam teşekküllü iki yeni misyonerlik şubesi açtı. Kutsal Sinod'un misyonerlik kalkınma teşviği bu beş yıllık sürenin sonunda 1863'te kesintiye uğradı. Bunun üzerine misyon başkanı Stefan Landışev Moskova'ya giderek Kutsal Sinod'a misyonun ekonomik olarak ne denli zor durumda olduğunu anlattı. Bunun üzerine Kutsal Sinod yetkilileri bir yıl daha 4000 ruble ödemeyi taahhüt etti³⁰⁹.

Vladimir Petrov'un göreve geldiği 1865'den sonra misyonun daha işlevsel hale getirilmesinin ana koşulu olarak misyonerlerin faaliyetleri kapsamında makul bir ödeneğin sağlanması ve misyonerlerin yaşlandığında emekli maaşı bağlanması gündeme geldi. Bununla birlikte Petrov, Rusya sınırları içinde ve yurtdışında misyonerlik faaliyetlerinin tek merkezden yönetilmesi amacını benimseyen bir kurum oluşturulması için çalışmalar yürüttü. Nihayetinde 21 Kasım 1865'de Kutsal Sinod'un onayıyla Ortodoks Misyonerlik Cemiyeti, Tatyana Borisovna Potemkina Kilisesi'nde gerçekleşen görkemli bir törenle kuruldu. Ortodoks Misyonerlik Cemiyeti, misyoner din adamlarının ekonomik şartlarını iyileştirmek ve onlara rahat bir ortam hazırlamak maksadıyla 1873'den itibaren XX. asrın ilk yıllarına kadar misyonerlere yıllık 500 ruble maaş

³⁰⁸ Stefan Vasilyeviç Landışev, *Altayskaya Duhovnaya Missiya*, s. 14.

³⁰⁹ Stefan Vasilyeviç Landışev, *Altayskaya Duhovnaya Missiya*, s. 14.

bağladı. Misyoner Cemiyeti'nin 10 Temmuz 1875'deki toplantısında Başrahip Nikolay Lavrov, misyonerlerin her beş yılda bir yıllık maaş tutarında ikramiye verilmesini teklif etti³¹⁰. Bu sayede hem misyonerlerin uzun süre görev yapması sağlanacak hem de onların daha istekli çalışmaları teşvik edilecekti.

Altay Dinî Misyonu'nun gelir kaynağı kalemleri arasında hayırseverin bağışları hatırı sayılır miktardaydı. Bu minvalde öne çıkan bağışçılardan biri olarak 1892'de Moskova'da bulunan 300 000 ruble değerindeki evini misyona bağışlayan hayırsever Aleksandra Grigorevna Tovarova gösterilebilir. Yapılan bu bağış Altay Dinî Misyonu'nun bağış olarak aldığı kayıtlara geçen en büyük meblağdı. Tovarova evinin yanında misyona 1000 ruble de nakit para bağışladı ve Moskova Metropoliti Leontiy Lebedinskiy parayı bizzat misyon başkanına teslim etti³¹¹. Misyonun bu denli yüksek bir bağış alması idari anlamda faaliyet sahasının genişlemesine neden oldu. İşte bu tarihten sonra Altay Misyonu'na bağlı olmak kaydıyla günümüz Kazakistanı'nda misyonerlik faaliyetler yürütmek amacıyla Kazak Misyonu kuruldu. Bu durum bize gösteriyor ki misyonun idari manada etki alanını genişletmesi iktisadi büyümesinin bir sonucu olarak ortaya çıkıyor.

Altay Misyonu başkanı Makariy Pavlov, önceki misyon başkanı Tomsk ve Barnaul Piskoposu Makariy Nevskiy'den misyon çalışanlarının ekonomik durumlarının iyileştirilmesi yönünde bir talepte bulundu. Bunun üzerine Makariy Nevskiy, Kutsal Sinod'un 20 Eylül 1902'de aldığı karar sonucunda misyonda görevli misyonerlere 450, mezmur okuyucularına 150 ruble maaş bağlattı³¹². Misyon çalışanlarının ekonomik yönden yaşam standartlarının iyileştirilmesi teşebbüsleri çok uzun sürmedi. Rusya'da 1905'te meydana gelen ihtilal ülkede hem siyasi hem de iktisadi olarak yıkıcı sonuçlar doğurdu. Altay Misyonu da haliyle bu durumdan etkilenen dinî kurumlar arasında yerini aldı. Rus Ortodoks Misyoner Cemiyeti'nin bütçesinde her geçen yıl daralmaya gidilmesi, Altay Misyonu'nun en önemli ekonomik kaynakları arasında yer alan cemiyet yardımlarının bir anda kesilmesine yol açtı. Bütçede meydana gelen azalma misyonerlerin maaşlarında kesintiye, okullara yapılan harcamaların kısıtlanmasına, bazı

³¹⁰ İnnokentiy Yastrebov, *Missioner Visokopreosvyaşenneyşiy Vladimir Arhiepiskop Kazanskiy i Sviyajskiy: İssledovanie po İstorii Razvitiya Missionerstva v Rossii*, Tipo-Litografiya İmperatorskogo Universiteta, Kazan 1898, s. 147-148.

³¹¹ "Otčet o Missiyah Tomskoy Eparhii Altayskoy i Kırgiziskoy za 1892 god", *Dlya İstorii Pravoslavno-Rossiyskogo Missionerstva*, Tip. A. İ. Sinegirevoy, Moskva 1894, s. 58-59.

³¹² "Otčet ob Altayskoy Duhovnoy Missii za 1902-y god", *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No: 9, 1903, s. 7.

yurtların kapatılmasına ve manastırlardaki rahibelere maaş ödenememesine neden oldu³¹³.

Altay Dinî Misyonu'nun 1905'te başlayan ekonomik durgunluğu 1909'a dek sürdü. Bu tarihten itibaren misyonun neredeyse tüm çalışan din adamları devlet tarafından maaşa bağlandı. Okulların malî durumu tekrar iyileştirilerek bakım ve onarımlarının yapılması için bütçe ayrıldı. Bütün bu gelişmeler eski Altay misyoneri dönemin Tomsk Başpiskoposu Makariy Nevskiy'in girişimleriyle sağlandı. Makariy Nevskiy'in din adamı ve misyoner olarak yetiştiği Altay Misyonu onun için ayrı bir öneme sahipti. Bu yüzden misyonun her şartta ateşli bir savunucusu oldu. Üyesi olduğu Kutsal Sinod aracılığıyla her defasında hem yazılı hem de sözlü olarak Altay Misyonu'na maddi manevi ihtimamın gösterilmesi gerektiğini vurguladı³¹⁴.

Makariy Nevskiy'in girişimlerinin ardından misyonun ekonomik olarak feraha ermesinin ardından 1912'de yapılan yeni bir bağışla malî durum daha dengeli hale geldi. Bu tarihte hayırsever Mariya Aleksandrovna Çerkasova misyona 33 405 ruble 14 kopek bağışta bulundu³¹⁵. Aynı yıl misyoner okullarının bakım ve onarım bütçesi 5874 rubleden 9166 rubleye, öğretmen maaşları ise 200-300 ruble bandından 300-360 rubleye kadar arttırıldı³¹⁶. Böylece Altay Misyonu geçmiş yıllara nazaran ekonomik olarak bir hayli toparlandı. Tabi bu toparlanmanın en önemli sebebi 1858'de misyoner olarak göreve başladığı Altay Misyonu'nun hemen hemen her kademesinde çalışan, manastır kurup rahip olan, misyonun dördüncü başkanlığı yapan, sırasıyla Biysk-Tomsk Piskoposu ve en nihayetinde 1912'de Moskova Metropoliti olan Makariy Nevskiy idi. O'nun Moskova Metropoliti olmasıyla birlikte Altay Misyonu'na bağlı okul, manastır ve yetimhanelerin fiziki ve ekonomik şartlarında yeni bir ivme kazanıldı. Metropolitan Nevskiy daha görev süresi iki yılı tamamlamadan bu süre zarfında 1914'te Altay Dinî Misyonu'na 80,000-ruble yardımda bulundu³¹⁷. Neticede Altay Misyonu kendi öz kaynağından yetişen

³¹³ “Kratkiy Otçet ob Altayskoy Duhovnoy Missii za 1907god”, *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No: 8-9, 1908, s. 17-19.

³¹⁴ “Otçet ob Altayskoy Duhovnoy Missii za 1909 god”, *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No: 11, 1910, s. 441.

³¹⁵ “Otçet ob Altayskoy Duhovnoy Missii za 1912 god”, *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No: 6, 1913, s. 295.

³¹⁶ “Otçet ob Altayskoy Duhovnoy Missii za 1912 god”, *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No: 6, 1913, s. 299.

³¹⁷ “Otçet ob Altayskoy Duhovnoy Missii za 1914-y god”, *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No: 12, 1915, s. 502.

Moskova Metropoliti Makariy Nevskiy'in pozitif ayırımıyla idari ve iktisadi yönden misyonun son bulacağı 1917'ye kadar istikrarlı bir şekilde varlığını sürdürdü.

3.3. Manastırlar

3.3.1. Nikolayev Misyoner Kadın Manastırı

Misyonerlik faaliyetlerinde kalıcı sonuçlar elde etmenin en önemli araçlarından birini oluşturulan misyon bölgelerinde kurulan manastırlar ve burada geliştirilen manastır yaşantısıdır. Bu manastırlardaki din adamları manastırların kurulduğu bölgedeki yerel unsurların dil, kültür ve gelenekleri hakkında bilgi sahibi olurken hem de bu dinî mekânları misyonerlik faaliyetlerini yürütmede bir üs olarak kullandılar. Bununla birlikte manastırda bulunan din adamları eğitim, sağlık, tarım ve hayvancılık başta olmak üzere çeşitli alanlarda yapmış oldukları faaliyetlerle yöre halkı üzerinde müspet bir tesir bırakmaya çalıştı. Bu din adamları özellikle kırsal bölgelerde yapmış oldukları faaliyetlerini modern sistemlerle bezeyerek uygar ve gelişmiş bir toplum olmanın yolunun ancak Hıristiyan dinini kabul etmekten geçtiği mesajını verdi³¹⁸.

Altay Dinî Misyonu yukarıda bahsettiğimiz üzere bölgede misyonerlik faaliyetlerini kalıcı hale getirmek maksadıyla manastırların inşa edilmesine önem vermiştir. Bu hususta Altay bölgesinde kadın manastır cemaati yaratma fikri ilk olarak misyonun kurucusu Makariy Gluharev döneminde dile getirilmiştir. Bu durumu Altaylı misyoner Çevalkov anılarını kaleme aldığı eserinde şu şekilde aktarır:

Bir gün gece vakti İncil çevirisi yaptığımız esnada Peder Makari gözlerini kapadı ve ellerini masanın üzerine koyarak oturdu. Uyuyakaldığını düşündüm. Yaklaşık bir saat bu şekilde hareketsiz oturdu; sonra gözlerini açtı ve Ulala Nehri'nin Mayma Nehrine karıştığı yeri işaret ederek, orada kaynak olup olmadığını sordu. Ben de Mayma Nehri'nin öbür yakasında hiç donmayan bir derenin olduğunu söyledim. Bunun üzerine orada bir izbuşka³¹⁹ yapılması gerektiğini söyledi³²⁰.

Makariy'in bölgede manastır kurma fikrinin temelinde vaftiz olan Altaylıların sadece dinî manada değil aynı zamanda Rus kültür döngüsü içinde Ruslaşması vardı.

Makariy Gluharev'in kadınlara yönelik misyoner manastırı kurma fikrinin arka planında, misyonun niteliğini arttıracığı ve Altay bölgesindeki gayri Rus kadınların vaftiz

³¹⁸ Şinasi Gündüz, "Misyonerlik", *TDV İslam Ansiklopedisi.*, C. XXX., TDV Yayınları, Ankara 2020, s. 195.

³¹⁹ Ahşaptan inşa edilen küçük köy evi.

³²⁰ Çevalkov, *Pamyatnoe Zaveşanie*, s. 12-13.

edildikten sonra bayan din görevlileriyle daha samimi dinî ilişkiler geliştireceği düşüncesi vardı. Bölgede erkek misyonerlerin yeni vaftiz olan kadınlara ulaşmada, onların ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kalması nedeniyle kadın manastırların inşası uygun görüldü. Bunun üzerine Makari'nin Petersburg'daki temasları esnasında tanıştığı ve vaftiz olarak Ortodoksluğu benimseyen Fransız Sofia Gustavovna de Valmon, 1840 yılında Altay Misyonu'na dâhil edildi. Sofia Valmon'dan başka Makari'nin yardımcı Landışev'in üvey annesi Praskovya Matveevna Landışeva da misyonda görev aldı. Valmon'a kadınların vaftiz edilmesine yardımcı olma, ebelik, onlara birtakım zanaatlar öğretme ve gayri Rus Altaylı kızların eğitim-öğretiminden sorumlu olma görevi verildi. Landışeva ise misyonerler için ekmek pişirmek ve manastır binasının dışında bulunan imarethaneye ilgilenmekle görevlendirildi³²¹.

Altay Dinî Misyonu'nun ilk başkanı Makariy Gluharev döneminde kurulması planlanmış olan kadın cemaati için Ulala'dan sekiz verst uzaklıkta bulunan Mayma Köyü'nde misyonun ikinci başkanı olan Stefan Landışev döneminde bir bina inşa edildi. Burada kadın manastır cemaati oluşturmak isteyenlerin yalnızca üç tanesi Rus, geri kalanları ise vaftiz edilmiş Altaylı kadınlardan oluşmaktaydı. 19 Ocak 1858'de sayıları 10'un üzerinde bulunan bir grup kadın dönemin misyon başkanı Landışev'e müracaat ederek “manastır kurallarına uygun bir şekilde Rab'lerine hizmet etmek için kadın manastır cemaati kurmak istediklerini” söyledi³²². Kadınların manastırın kurulmasını özellikle 19 Ocak'ta istemesi, misyon kurucusu Makariy Gluharev'i anma günü olmasından kaynaklıydı. Landışev bu konu hakkında karar vermekte aceleci davranmadı. Zira bunun iki sebebi vardı; birincisi misyonun kurulacak bu kadın cemaatinin ihtiyaçlarını karşılamada yeterince maddi imkânların olmaması, ikincisi ise manastır hayatına dâhil olmak isteyen Altaylı kızların ebeveynlerinin kendi inanç dünyaları bağlamında manastır hayatına şiddetle karşı çıkmasıydı³²³.

Altay Misyonu'na bağlı misyonerler İoann ve Mihail, Landışev'in direktifleriyle 1859'da Petersburg'a giderek kadın manastırının resmî olarak açılması için oradaki yüksek dinî zümrelerle birtakım temaslar kurmaya çalıştı. Bu iki misyonerin amacı hem o dönemki Rus kamuoyunda faaliyetleri pek bilinmeyen Altay Dinî Misyonunu tanıtmak hem de

³²¹ *Ulalinskaya Jenskaya Obşina Novokreşennih na Altae*, Tip. Departmenta Udelov, Sankt-Peterburg 1863, s. 7.

³²² “Ulalinskaya Jenskaya Obşina na Altae”, *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No:14, 1904, s. 6.

³²³ *Ulalinskaya Jenskaya Obşina Novokreşennih na Altae*, s. 10.

devlet ricalinden manastırın açılması için gerekli maddî desteği sağlamaktı³²⁴. İoann ve Mihail'in bu girişimleri Petersburg'da karşılık bulsa da resmî kararı beklemeden kadın cemaatine katılmak isteyen Altaylı genç kızların babalarından birkaçı, Çevalkov'un öncülüğünde bu cemaate maddi-manevi destek olma sözü verdi. Çevalkov, manastır kurulması için girişimde bulunan kadın cemaatine kendi evinde ders vermeye başladı. Ancak bir süre sonra evinin küçük olması ve ailesinin bu durumdan rahatsız olması onu yeni bir bina arayışına itti. Bunun üzerine Barnaul'lu bir tüccar olan Malkov, manastır açılması için kadınlardan imza topladı ve bunu yetkililere ulaştırarak manastırın kurulacağı arazinin tahsisini hızlandıracağını söyledi. Bu durumu haber alan Ulala sakinleri Çevalkov'un yanına gelerek ona: "*hangi kanunlardan bahsediyorsun sen? Buraya bir manastır inşa ederek sen bizi yurdumuzdan mı etmek istiyorsun? Bizi manastır hizmetkârı mı yapmak istiyorsun? Burada bir manastırın kurulmasına asla izin vermeyiz*" şeklinde şiddetle itiraz ettiler³²⁵.

Malkov'un manastır inşası için vermiş olduğu dilekçe neticesinde 1860 yılında Ulala'ya arazi tahsis etmek üzere bir devlet yetkilisi geldi. Ulala sakinlerine burada manastır için yer tahsis edileceğini ve aralarında Ulala-Mayma arazi sınırlarını bilen dürüst bilirkişi aradığını söyledi. Ulala sakinleri ise kendi aralarında böyle birinin olmaması üzerine konu hakkında kendilerine yardımcı olmaları hususunda Çevalkov'un yanına gittiler ve Çevalkov'a: "devlet görevlisine sınırlarımızı göstermen konusunda sana güvenebilir miyiz?" diye sordular. Çevalkov onlara sitemde bulunarak: "ben bu topluma uzun zaman hizmet ettim. Bu hususta da isteksiz değilim. Ancak hiçbiriniz benim kadar bu topluma hizmet etmediniz" dedi. Onlar da: "bu topluma ne kadar hizmet ettiğini biliyoruz. Eğer bir işin varsa sana bu konuda yardımcı olmaya hazırız. Bize inanmıyorsan bunu sana yazılı olarak da taahhüt ederiz" dediler. Çevalkov, kadınlara ders vermek için yapmak istediği kulübeye yardım etmelerini istedi³²⁶. En nihayetinde arazi toplulaştırması yapılarak kadın mastırı için 6400 desyatın³²⁷, erkek manastırı için ise 3000 desyatın arazi Altay Misyonuna tahsis edildi³²⁸. Altay bölgesinde kurulması planlanan manastırlar için

³²⁴ Mihail Petroviç Putintsev, *Altay: Ego Svyatini. Missionerstvo. Divnie Puti Promisla Bojiya v Obraşenii Yazıçnikov v Hristianstvo. Vospominaniya o Poçivşih Missionerah*, Tipo-Litografiya İ. Efimova, Moskva 1905, s. 58.

³²⁵ Çevalkov, *Pamyatnoe Zaveşanie*, s. 56-57.

³²⁶ Çevalkov, *Pamyatnoe Zaveşanie*, s. 57-58.

³²⁷ Eski Rus ölçü birimi olan desyatın 1.09 hektara denk gelmektedir. Bir hektar da 10 dönüm olduğuna göre; Ulala'da kadın manastırı için 69 dönüm, erkek manastırı için ise 32 dönümden fazla arazi Altay Dinî Misyonu'na tahsis edilmiştir.

³²⁸ *Altayskaya Tserkovnaya Missiya: Posvyşaetsya Osnovotelyam Pervogo v Oteçestve Missionerskogo Obşestva*, Tip. Doma Prizreniya Maloletnih Bednih, Sankt-Peterburg, 1865, s. 167.

yukarıda bahsi geçen gelişmelerden anladığımız üzere, vaftiz edilen ve misyonda görevli olan Altay Türkü Çevalkov yine kendi halkının vaftizine destek olmak amacıyla manastırın inşa sürecinde Rus misyonerlerden daha fazla çaba göstermiştir.

1863 yılında çıkarılan resmî karar neticesinde misyona tahsis edilen arazi üzerine tüccar Malkov'un girişimleriyle manastır inşası için çalışmalara başlandı. Kadınlar cemaati için yapılacak olan binanın planında başrahibe ve papaz odası, mutfak ve yemek odası, kızlar için çalışma odaları, banyo, çamaşırhane bulunacaktı. Bunlara ek olarak kovanlar için bir depo, çiftlik için at arabası, koşum takımları, atlar, koyunlar ve arılar ziraî faaliyet amacıyla manastır yerleşkesinde hazır bulunacaktı³²⁹. 1866 yılına gelindiğinde Biysk tüccarlarından Aleksey Fedoroviç Morozov'un desteğiyle Çahta Nehri'nin Mayma Nehri'ne karıştığı yerde iki ahşap kilise inşa edildi³³⁰. Bundan sonra kadın cemaatinin ilk baş rahibesi Tomsk Kilise Meclisi'nin 13 Şubat 1868 tarihli ve 872 nolu kararnamesiyle Nijegorod'a bağlı Ardatovskiy Pakrovskiy Manastırı'ndan Anastasiya Semenova Loginova göreve getirildi³³¹. 1870 yılında yine Ulala kadın cemaatinde özellikle manastıra girecek kızların seçimi için rahibe Olga bizzat dönemin misyon başkanı Vladimir Petrov tarafından misyona dahil edildi³³². Ertesi sene Petrov'un girişimleri ve Moskova'dan bazı din adamlarının maddi yardımlarıyla birlikte üç odalı bir mum fabrikasının yapımına başlandı³³³. Bu fabrikada yıllık yaklaşık 1000 pud³³⁴ mum üretildi³³⁵.

Ulala'da 1863 yılında oluşturulan kadın cemaati 31 Ocak 1881 tarihli Kutsal Sinod kararnamesi ile Nikolayev Misyoner Kadınlar Manastırı'na *Николаевский Миссионерский Женский Монастырь* dönüştürüldü³³⁶. Kadın cemaatinin manastıra dönüştürülmesiyle beraber Rusya'nın muhtelif bölgelerden kilise din adamları ve çok sayıda öğrenci Ulala'daki bu manastırı ziyaret etti. Özellikle 9 Mayıs³³⁷ Aziz Nikolayev

³²⁹ GATO., F. 170, Op. 4, D. 41, L. 1.

³³⁰ Arhimandrit Vladimir, "Altayskaya Duhovnaya Missiya v 1870 godu", s. 366.

³³¹ GATO., F. 170, Op. 3, D. 1185, L. 1.

³³² GATO., F. 170, Op. 3, D. 1309, L. 2.

³³³ Mihail Petroviç Putintsev, *Altay: Ego Svyatini. Missionerstvo. Divnie Puti Promisla Bojiya v Obraşenii Yazıçnikov v Hristianstvo. Vospominaniya o Poçivşih Missionerah*, s. 24.

³³⁴ Eski Rus ağırlık ölçü birimi pud yaklaşık olarak 16.38 kilograma denk gelmektedir.

³³⁵ Petr Sisuev, *Ot Ulalı Do Çemala i Çopoş*, Tip. Eparhialnago Bratstva, Tomsk 1905, s. 5.

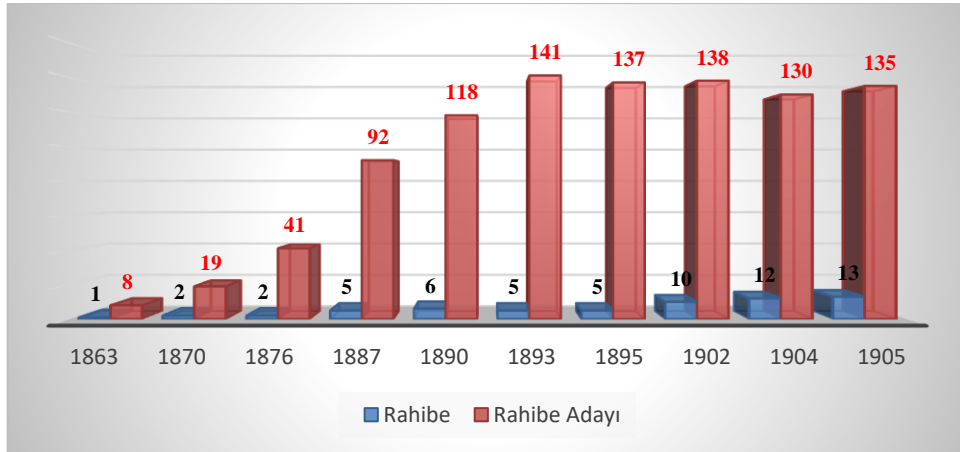
³³⁶ "Otçet ob Altayskoy Duhovnoy Missii za 1881 god", *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No:8, 1882, s. 210.

³³⁷ Aziz Nikolas'ın eski Rus takvmine göre 9 Mayıs'ta anılması, Selçukluların Anadolu'yu fethetmesinin ardından İtalyan tüccarların günümüzde Antalya Demre'de bulunan Nikolas'ın sandukasının 1087 yılında Bari'ye getirdiği güne takabül etmesidir. Ayrıca Hıristiyan dünyasında Noel Baba olarak bilinen Santa Claus dinî kahramanın Aziz Nikolas'tan esinlendiği bilinmektedir. Günümüzde Ortodoks dünyası her yıl 22 Mayıs'ta Aziz Nikolas'ı anmaktadır. Aziz Nikolas hakkında geniş bilgi için bkz. Adam C.

dinî bayramında yapılan merasimlere 1879 yılında 5000'den fazla, 1882 yılında ise 10000'den fazla kişi iştirak etti ve Ulala'da bulunan Nikolayev Misyoner Kadınlar Manastırı'nda gerçekleşen ayinlere katıldı³³⁸. Manastırda yapılan törenler Ortodokslar ve yeni vaftiz edilmiş Altaylılar için her ne kadar dinî mahiyet taşısa da misyonerlik faaliyetleri kapsamında bölgede henüz vaftiz edilmemiş yerel halkın bilinç alt yapısını değiştirmede ehemmiyetli bir etkinlik olarak kayıtlara geçti.

Nikolayev Misyoner Manastırı'nın bölgede dinî, kültürel ve hayırsever faaliyetler altında misyon çalışmalarının merkezi haline geldiği dönemde başrahibe Anastasiya hayatını kaybetti. 1891 yılında Manastırın yeni başrahibesesi Serafima (Sofiya Vasilevna Popova) oldu. Başrahibe Serafima döneminde manastır yerleşkesi içerisinde bulunan tüm binalar Mayma Nehri'nin taşması sonucu oluşan su baskınlarından dolayı nehir kıyısından dağ eteklerine doğru nakledildi. Daha önce Altay'da misyon başkanlığı yapan Kazan başpiskoposu Vladimir Petrov'un sağlamış olduğu maddi destekle 1895 yılında manastırın yeni yerleşkesinde Kutsal Nikolay adında büyük bir taş kilise inşasına başlandı. 1897 yılında Vladimir Petrov'un ölmesi maddi yardımların aksamasına neden olunca kilisenin yapımı durdu³³⁹. Kilisenin inşaatına 1905 yılında tekrar başlandı ve 1909 yılına gelindiğinde kaba inşaatı tamamlanmıştı.

Grafik 7. 1863-1905 Nikolayev Misyoner Manastırı Rahibe Sayısı³⁴⁰

English, *The Saint Who Would Be Santa Claus The True Life and Trials of Nicholas of Myra*, Baylor University Press, Texas 2012.

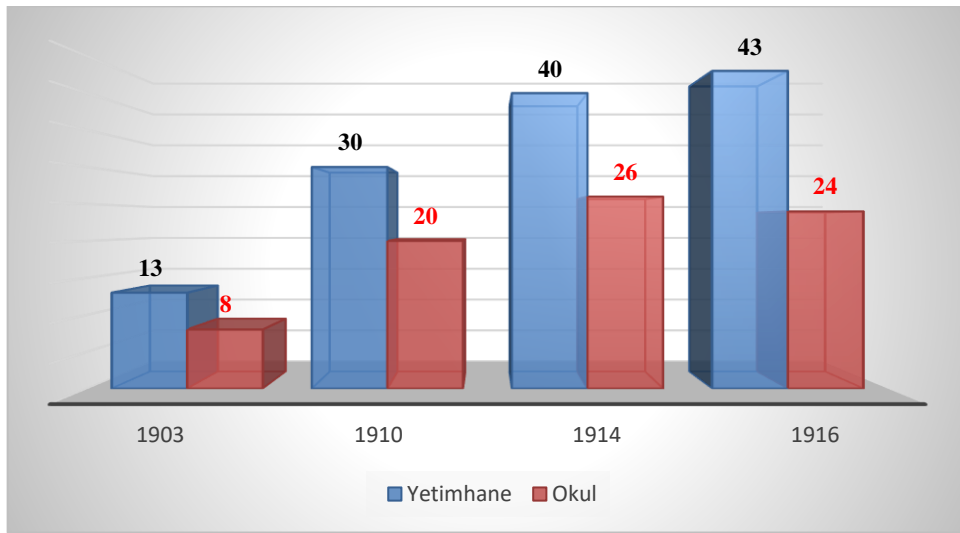
³³⁸ “Otçet ob Altayskoy Duhovnoy Missii za 1879 god”, *Tomskie Eparhialnye Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No:5, 1880, s. 102; “O Missiyah Tomskoy Eparhii Altayskoy i Kirgizskoy v 1882 godu”, *Tomskie Eparhialnye Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No:13, 1883, s. 390.

³³⁹ Petr Sisuev, *Ot Ulalı Do Çemala i Çopoş*, s. 3-4.

³⁴⁰ Yuriy Aleksandroviç Kreydun, “Manastiri Altayskoy Duhovnoy Missii vo Vtoroy Polovine XIX-Pervoy Treti XX v.”, *İstoriya Altayskogo Kraya XVIII-XX vv.*, Red., T. K. Şeglova, A. V. Kontev, İzd. Kafedra Oteçestvennoy İstorii BGPU., Barnaul 2005, s. 116.

Nikolayev Misyoner Manastırı yerleşkesinde 1902-1903 eğitim-öğretim yılında kız çocukları için iki sınıflı yatılı bir okul açıldı. 1904 yılına gelindiğinde ise Ulala'da bulunan yetimhane manastır yerleşkesine taşındı. Manastırın ilk kurulduğu 1863'ten sonra her geçen gün faaliyet alanını genişletti. Bu durumu yukarıda yer alan rahibe ve rahibe adayları grafiğinden de anlaşılmaktadır. Resmî olarak 1863 yılında sadece 9 rahibe kadrosu bulunan manastırın öğrenciler ve yerel halk üzerindeki etki sahası bir hayli fazla genişlemiş olacak ki 1905 yılına gelindiğinde rahibe ve rahibe adayı sayısının 148'e kadar yükseldiği görülüyor. Bu durum manastırın hem eğitim hem de kültürel alanlarda gösterdiği misyonerlik faaliyetlerinin izdüşümü olarak kabul edilebilir.

Grafik 8. Nikolayev Manastırı Yetimhane ve Okulda Mevcut Kız Çocuğu³⁴¹

Altay Dinî Misyonu içerisinde yer alan manastırlar eğitim, kültür, tarım ve sağlık başta olmak üzere pek çok alanda kendisine misyon üstlendi. Altay bölgesinde bir taraftan misyonerler dinî merkezli Ruslaştırma ve Hıristiyanlaştırma faaliyetleri yürütürken diğer taraftan manastırlar sosyal faaliyet alanı içerisinde toplum mühendisliği görevini üstlenmişti. İşte yukarıda ele aldığımız Nikolayev Misyoner Kadınlar Manastırı bölgede bu alanda oluşturulan manastırlardan ilkiydi. 1863 yılında resmî olarak açılan bu manastır 1917'ye kadar faaliyetlerine devam etti. Rusya'da patlak veren Bolşevik İhtilali sonucunda Nikolayev Misyoner Kadınlar Manastırı'nın akıbeti diğer dinî kompleksler

³⁴¹ Vladislav Alekseeviç Ovçinnikov, *Pravoslavnie Monastiri i Jenskie Obşini Tomskoy Eparhii vo Vtoroy Polovine XIX- Naçale XX Veka*, İzd. Kuzbassvuzizdat, Kemerovo 2004, s. 212.

gibi yıkımla sonuçlandı. Bu manastır bölgede toplama merkezi haline getirilerek çalışanları ya öldürüldü ya da tutsak edildi³⁴².

3.3.2. Çulışman Misyoner Erkek Manastırı

Çulışman Erkek Manastırı, Barnaul’lu tüccar A. G. Malkov’un girişimleri, gelecekte Altay Dinî Misyonu başkanı olarak görev alacak olan Petersburg İlahiyat Akademisi müfettişi Vladimir Petrov’un destekleri ve Kutsal Sinod’un 15 Şubat 1864 tarihindeki ilamı neticesinde *Благовеценский Монастырь* “Müjde Manastırı” adıyla kuruldu. Manastır Teletsk Gölü ötesinde Çulışman Nehri üzerinde ulaşılması zor bir vadiye inşa edildi. Çulışman Manastırı’na kurucu başrahip olarak düşünülen Nijegorod Peçer Manastırı’ndan emekli piskopos İeremiya bu görevi gerek ilerleyen yaşı gerekse Altay coğrafyasının uzaklığı nedeniyle kabul etmedi. Bu nedenle 1865 yılında Altay Dinî Misyonu başkanı olan Vladimir Petrov, Çulışman Manastırı’nın ilk fiili başrahibi oldu³⁴³. Çulışman Manastırının ilk sakinleri Malkov ile Altay’a gelen Optina Manastırı papazlarından Varsanofiy ve Mihail oldu. 1870-1880 yılları arasında ulaşımı zor ve Altay coğrafyasından izole bir mevkiide yer alan Çulışman Vadisi’nde arıcılıkla uğraşan Varsanofiy, burada elde ettiği deneyimlerinden derlediği notlarını bilimsel bir dergide yayımladı³⁴⁴.

XX. asrın başlarına kadar Çulışman Manastırı’nın gelir kaynağı esas itibariyle manastıra ait arazilerin kiralanması yoluyla sağlanıyordu. Manastırın kurulmasıyla birlikte bölgede yaşayan yerel ahali için iki seçenek söz konusuydu; Hıristiyan olmadıkları için ya bu bölgeden uzaklaşacaklardı ya da manastıra ait arazileri kiralayarak kendi bölgelerinde yaşamaya devam edeceklerdi. Çulışman Vadisi’nin yerel sakinleri olan Altay Türkleri mecburen yaşadıkları bölgeyi terk etmeyerek manastır arazilerini kiralamak durumunda kaldılar. Ancak ilerleyen yıllarda kiralama ücretlerini fazla bulduklarını manastır başrahibi İnnokentiy Solodçin’e bildirmeleri üzerine 1890 yılında Solodçin daha önce Çulışman Manastırı’nın ilk papazlarından olan dönemin misyon başkanı Makariy Nevskiy’e (Mihail) bir dilekçe yazdı. Bunun üzerine misyon başkanı Nevskiy, Çulışman başrahibine cevaben:

³⁴² Yuriy Aleksandroviç Kreydun, “Manastiri Altayskoy Duhovnoy Missii vo Vtoroy Polovine XIX-Pervoy Treti XX v.”, 116.

³⁴³ GATO., F. 170, Op. 4, D. 247, L. 8-11.

³⁴⁴ Yuriy Aleksandroviç Kreydun, “Manastiri Altayskoy Duhovnoy Missii vo Vtoroy Polovine XIX-Pervoy Treti XX v.”, 117-118.

*Manastırın hayvancılık dışında herhangi bir geliri olmadığını bu yüzden arazilerin mecburen kiralandığını, kiraya verilen arazilerin dışardan gelen Rus köylülerinin yerine bölge sakinlerine öncelik tanındığını, iktisadi durumu iyi olmayanlardan herhangi bir bedel istenmediğini, buna karşın iktisadi durumu iyi olanlardan ise cüzi bir miktar kira alındığını, esas düşüncelerinin onlara inançlı olmayı öğreterek hem geçimlerini sağlamaları hem de aydınlanmalarını sağlamak olduğunu belirtti*³⁴⁵.

Dönemin Altay Misyonu Başkanı Nevskiy'in bu ifadeleri, arazilerine manastır kurulması neticesinde kendi topraklarında kiracı konumuna düşen Altay Türklerine bu toprakları bir lütuf gibi sunması, misyonun bölgedeki siyasi, dinî ve iktisadi gayelerini açıkça ortaya koymuştur.

Altay Dinî Misyonu tarafından açılan Çulışman Manastırı'na hibe edilen ve bölge sakinlerine kiralanan manastır; 966 desyatin ekilebilir arazi, 214 desyatin mera, 1819 desyatin ormanlık alan ve tarıma elverişli olmayan alanlarıyla beraber toplamda 3858 desyatin alana sahipti. Manastırın bulunduğu vadide manastır yakınlarında bir nalbant dükkânı ve manastıra 4 verst uzaklıkta bulunan bir değirmenin haricinde herhangi bir yapı bulunmuyordu. Yine manastıra gelir getirecek bir hayır kurumu ve vergi kalemi mevcut değildi. Manastırın Altay Türklerine kiraladığı arazilerden elde ettikleri gelirler, Nijniy Novgorod Nikolayev Devlet Bankası'nda bulunan 2741 nolu hesapta 100 ruble ve 2743 nolu hesapta 895 ruble olmak üzere toplamda 995 rubleydi³⁴⁶. Çulışman Manastırı'ndan elde edilen gelirler her ne kadar düşük görünse de arazinin özellikle Altay Türklerine kiralınması misyonun dinî bir politikası olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira burada esas amaç Altaylıların manastır yaşamı içerisinde Hıristiyan dinî ideolojisini benimseyerek dönüşümlerini kolaylaştırmaktı. Çulışman Manastırı başpiskoposluğuna Altay Misyonu'nun üçüncü başkanı Vladimir Petrov'un kardeşi Antoniy Petrov'un (1899-1902) atanmasıyla birlikte manastırın ekonomik faaliyetlerinde birtakım iyileşmelerin olduğu görülmektedir. Antoniy Petrov döneminde özellikle 1901 yılına baktığımızda manastır arazisinde tahıl yetiştiriciliği aktif hale getirilerek bu hususta olumlu sonuçlar alındı. Bununla birlikte manastırda tahıl ambarı, kiler, zift fırını, yayık, tabakhane, su değirmeni ve demir işleme atölyesi gibi yeni faaliyet alanları inşa edildi³⁴⁷. Antoniy Petrov'un 1902 yılında hayatını kaybetmesi üzerine manastırın başına getirilen

³⁴⁵ Yu. A. Kreydun-S. G. Zaytsev, *Perpiska Svyatitelya Makariya (Nevskogo) s Altayskimi Missionerami: Sbornik Arhivnih Dokumentov*, Altayskiy Dom Peçati, Barnaul 2016, s. 102.

³⁴⁶ GATO., 184, Op. 1, D. 18, L. 187.

³⁴⁷ "Letnyaya Poezka v Altayskuyu Duhovnyuyu Missiyu c 21 Maya po 15-e Avgusta", *Tomskie Eparhialne Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No: 1, 1902, s. 11.

İnnokentiy Nevskiy'in hem idari anlamda eksiklikleri hem de ilerleyen yaşının vermiş olduğu dezavantajlar manastır yönetiminde birtakım sorunları beraberinde getirdi. Burada görev yapan papazların manastır kurallarına aykırı davranışlarda bulunması üzerine önceki dönem Altay Misyonu başkanı, dönemin Tomsk bölgesi başpiskoposu Makariy Nevskiy duruma müdahil oldu. Nevskiy o dönem misyon başkanı olan İnnokentiy Sokolov'a gönderdiği 28 Temmuz 1907 tarihli resmî yazıda şunları ifade etti:

Çulışman Manastırı sakinleri arasında meydana gelen kargaşanın bir an evvel sona erdirilmesi için manastırda bulunan papazlardan Moisey, Grigoriy ve Miron'un uygun olan diğer manastırlara sevk edilmesi gerektiği kanaatindeyim. Manastıra yeni katılacak olanların hamurunun bozulmaması için eski mayaları elden çıkarmak gerek. Lütfen misyon merkezlerine özellikle de Çulışman'a yaptığınız ziyaretler hakkında beni bilgilendiriniz³⁴⁸.

Makariy Nevskiy'in 1907 yılında Çulışman Manastırı'nda gerçekleşen hadiselerle ilgili göndermiş olduğu resmî yazı üzerine harekete geçen dönemin misyon başkanı İnnokentiy Sokolov konuyla ilgili 1909 yılında bir rapor hazırladı. Buna göre Çulışman Manastırı'ndaki yukarıda bahsi geçen papazların manastır yaşamına uygun olmayan hal ve harekette buldukları, bu papazlardan sadece Rusların değil aynı zamanda manastırda bulunan Altay Türklerinin de muzdarip olduğu Sokolov tarafından tespit edilerek manastır yaşamlarına son verildi. Bununla birlikte manastırda bulunan papaz Lavrov ve Hıristiyan Altay Türkü İvan Elbaçev manastır çıkarlarına aykırı hareketleri tespit edilen diğer kişiler arasındaydı. Elbaçev'in yapmış olduğu uygunsuz davranışlar; Lavrov'un zimmetine para geçirmesi, oruç günlerinde et yiyip arak içmesi ve manastırda bulunan Hıristiyanlığı yeni kabul etmiş Altaylılara kötü örnek olması bu iki ismin manastır yaşamından tecrit edilmesine neden oldu³⁴⁹.

Çulışman Manastırı başrahibi olarak 1911 yılında Viktor Şemraev'in atanmasıyla birlikte manastırda daha önce cereyan eden hadiseler durulmaya başladı. Şemraev manastır başrahibi olur olmaz manastırdaki cemaat üyelerini belirlerken kendisini Hıristiyan Ortodoks öğretilerine adanmış ve bu uğurda çileye talip olan kişileri seçti. Şemraev'in bu tutumu manastır yaşamına yeni bir soluk getirmesini sağladı. Şemraev dönemi iç ve dış yaşamın güçlü bir organizasyona dönüşmesi manastırın yaşamının canlanmasına ve

³⁴⁸ Yu. A. Kreydun-S. G. Zaytsev, *Perepiska Svyatitelya Makariya (Nevskogo) s Altayskimi Missionerami: Sbornik Arhivnih Dokumentov*, s. 131.

³⁴⁹ Vladislav Alekseeviç Ovçinnikov, *Pravoslavnie Monastiri i Jenskie Obşini Tomskoy Eparhii vo Vtoroy Polovine XIX- Naçale XX Veka*, s. 63.

ekonomik faaliyetlerin artmasına sebep oldu³⁵⁰. Şamaev ve annesi Natalya Vasilevna Gollandskaya manastıra ek gelir getirecek bir tekne almaya karar verdi. Bunun üzerine Petersburg'ta buldukları buharlı tekneyi 6000 Rubleye satın aldılar ve ona “Şef” adını verdiler. Lakin teknenin Teletsk Gölü'ne nakliyesi için Şamaev ve annesinin yeterli parası olmadığından teknenin gelişi sekteye uğradı. Tekne, Teletsk Gölü'ne Şamaev ve annesinin manastırdan ayrılmasını takiben ancak 1913 yılında demonte bir şekilde ulaşabildi³⁵¹. Viktor Şemraev'den sonra manastırın yönetimine muhasip üye papaz Nakleskin getirildi. Nakleskin'in tecrübesiz oluşu ve manastırı yeterince idare edemediği anlaşılınca bu sefer yerine bir diğer muhasip papaz Sizov atandı. Ancak Sizov dönemi de Nakleskin döneminden pek farklı olmadı. Böylece Çulışman Manastırı idari ve iktisadi olarak yeniden düşüşe geçti³⁵².

XX. asrın başlarında Rusya'da cerayan eden devrim hareketleri, 1910 yılına gelindiğinde Altayların izole bir coğrafyası konumundaki Çulışman vadisine kadar tesir etti. Devrim hareketlerinin getirdiği toplumsal çözümlerin sonucunda Çulışman Manastırı yapılanmasında da birtakım karışıklıklar meydana geldi. Bu süreçte 1915'ten itibaren manastır idaresi kısa sürede papaz Rafail, Filaret ve Papa gibi isimler arasında el değiştirdi. Böylesi bir ortamda manastır hayatı yerle bir olurken 1917'de birkaç papaz bir araya gelerek Teletsk Gölü'nün batı kıyısında yer alan İjon Burnu'nda Skit³⁵³ kurmaya karar verdiler³⁵⁴.

1917 yılında Bolşeviklerin yönetimi ele geçirmesiyle birlikte Rusya, Avrupası'ndan Asyası'na kadar bambaşka bir siyasi atmosfere büründü. Bu durumdan en çok etkilenenlerin başında da Rus Ortodoks Kilisesi geldi. Hal böyle olunca Çulışman

³⁵⁰ “Otčet ob Altayskoy Duhovnoy Missii za 1911 g.”, *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No:12, 1912, s. 647.

³⁵¹ S. A. Kovalenko, “«Şef» Stolipina i Teletskoe Ozero”, *Sibirskaya Jizn*, No: 210, 1912, s. 2.

³⁵² “Otčet ob Altayskoy Duhovnoy Missii za 1912 g.”, *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No:12, 1913, s. 589.

³⁵³ Grekçe Σκητις (Skete/Skiti) orijinli kelime Rusça'nın gramer yapısına göre Skit olarak kullanılmaktadır. Skit günümüzde Mısır'da bulunan Natrun Vadisi'ni (Vadi El Natrun) refere etmektedir. Bu Vadide Mısırlı veya Büyük Makariy (Macarius) olarak bilinen aziz inzivaya çekilmiş ve Hıristiyanlar tarafından manastır yaşamının babalarından biri olarak kabul edilmiştir. Adlandırmasını Mısır'daki bu vadinin Grekçe kökeninden alan Skit, genellikle manastırdan uzak ve تنها bir yerde bulunan, Ortodoks Manastırlarının küçük ölçekli şeklidir. Manastırlardan farklı olarak Skitlerin manevi sakinleri daha katı kurallara göre yaşarlar ve yapmış oldukları dinî ritüelleri yoğun bir şekilde icra ederler. Skit, Rus Ortodoks dünyasında ilk defa XV. asrın sonlarına doğru Nil Sorskiy öncülüğünde kuruldu. Daha sonra Rusya'nın önemli manastırları olan Valaam, SlovetSKIY, Optina ve Kutsal Sergiy Lavra Manastırlarında papazların inziva çekilmesi için manastırlar içerisinde kurulmaya başlandı. XVII. asırdan itibaren ise “Eski Müminler” yerleşim yerlerinde uzakta münzevilik için Skitler inşa etti. Bkz. https://bigenc.ru/religious_studies/text/3623271. (25.10.2022)

³⁵⁴ Yuriy Aleksandroviç Kreydun, “Manastiri Altayskoy Duhovnoy Missii vo Vtoroy Polovine XIX-Pervoy Treti XX v.”, 122.

Manastırı'nda bulunan papazlardan Dimitriy Startsev'in başını çektiği bir grup din adamı İjon Burnu'nda yaptıkları skitte manevi yaşamlarını sürdürme kararı aldı. Dimitriy'in yanı sıra rahip Serahim ve bir grup papaz 7-8 arşın büyüklüğünde inşa ettikleri Skit'te münzevi Hıristiyan olma yolunu seçti. Bu duruma Çulışman Manastırı şiddetle karşı çıktı. Çünkü manastırın bolşevik yanlısı yönetimi böylesi mahrum dinî anlayış içerisinde olan bir grubu asla kabullenemezdi. Bu durumu Dimitriy şu şekilde ifade etmiştir:

...manastırın içinde bulunduğumuz duruma destek vermemesine pişman olmamak ne mümkün. Manastırdaki kardeşlerimle beraber var gücümüzle Skit'i imar etmeye çalışıyoruz. Azizlerimiz ve Altay Havarileri'nin zor zamanlarda bize güç vereceğine inanıyoruz³⁵⁵.

İjon Skiti'nde yaşayan Dimitriy ve beraberindeki din adamlarının Çulışman Manastırı'ndan ayrılıp inzivaya çekilmeleri aslında kendi isteklerinin dışında gelişen zorunluluktadır. Çünkü manastırdan ayrılmamaları durumunda ya Bolşevik sistemin bir parçası olacaktı ya da bunu kabul etmeyerek bedelini hayatlarıyla ödeyeceklerdi. Dimitri ve münzevi hayat süren manastır kardeşleri, Altay Misyonu'nun ikinci başkanı Stefan Landışev döneminde Hıristiyanlığı kabul etmeyen Altaylıların kendi yurtlarından tecrit edilmesiyle aynı kaderi yaşıyordu. Neticede Çulışman Manastırı ve İjon Skiti 1919 yılında fiziki olarak son buldu. Kızıl Ordu askerleri İjon Skiti'ndeki papazları öldürürken Çulışman Manastırı'nın bütün mal varlıklarına el konularak satıldı. 1920-1921 yıllarında manastır Bolşevik iktidarı tarafından halkevine çevrildi³⁵⁶.

3.3.3. Biysk Tihvin Kadın Misyoner Manastırı

Tihvin³⁵⁷ Kadın Manastırı'nın tesisine öncü olan cemaat, Kutsal Sinod'un 31 Ağustos 1894 tarihli kararıyla Tomsk'a bağlı Biysk şehri yakınlarında ortaya çıktı. Kadın

³⁵⁵ Yuriy Aleksandroviç (Georgiy) Kreydun, *Missionerskie Zapiski i Dnevnik Sotrudnikov Altayskoy Duhovnoy Missii: Sbornik Arhivnih Dokumentov*, s. 163.

³⁵⁶ Yuriy Aleksandroviç Kreydun, "Manastiri Altayskoy Duhovnoy Missii vo Vtoroy Polovine XIX-Pervoy Treti XX v.", 122.

³⁵⁷ Biysk'te kurulan kadın manastırına verilen Tihvin adı, Rus Ortodoks Kilisesi tarafından mucizevi olarak görülen ve saygı duyulan Meryem Ana Tihvin İkonasından gelmektedir. Hıristiyan inancına göre; V. asırda Kudüs'ten İstanbul'a getirilen Meryem Ana İkonasının burada muhafaza edilmesi için Vlaherna Meryem Ana Kilisesi inşa edildi. Daha sonra ise XV-XVI. asır Rus destan anlatılarına yansıdığı kadarıyla Tihvin İkonası mucizesi 1383 senesinde Novgorod sınırlarında bulunan Tihvin Nehri kıyısında görüldü. Bu nedenle ki bu ikona Hıristiyan Ortodoks dinî çevrelerce Meryem Ana Tihvin İkonası "Тихвинская икона Божией Матери" olarak tasvir edilmektedir. Tafsilatlı bilgi için bkz. İrina Aleksandrovna Şalina, "Çudotvornaya İkona Bogomateri Tihvinskoy v İstorii Moskovskogo Gosudarstva Kontsa XV Pervoy Polovini XVI Veka", *Meterialı Kruglogo Stola «İstoriya i Razvitie Tserkovno-Gosudarstvennih Otnoşeniy na Primere Tihvinskogo Uspenskogo Monastriya» (k 450-letiyu co Osnovaniya Obitelem)*, Red. M. A. Antipov, Arhimandrit Evfimiy Şaşorin, Sankt-Peterburg, 2010, s. 19-27.

cemaatinin kurulmasının ardından hali hazırda inşası tamamlanmış bulunan Tihvin Kilisesi, 5 Aralık 1892 tarihinde Biysk Teslis Katedrali başpiskoposu Semen Pavloviç Mitropolskiy tarafından kutsandı³⁵⁸. Biysk kadın cemaatinin ilk başrahıbesi Yelena Federovna, 1837 yılında Samara’da doğmuş, 19 yaşına geldiğinde Buzuluk Tihvin Kadın Manastırı’nda çeşitli görevlerde bulunmuştu. Samara başpiskoposu Gerasim tarafından 1871 yılında Nikolayev Kadın Manastırı cemaatine dikiş nakış işleri öğretmek üzere Ulala’ya gönderilen Yelena Federovna, 8 Kasım 1894 tarihinde Tomsk bölgesi başpiskoposu Makariy Nevskiy tarafından Evpraksiya adıyla kutsanarak görevine başladı³⁵⁹.

Biysk’te 1894 yılında kurulan kadın cemaati, Tomsk bölgesi başpiskoposu Makariy Nevskiy’in başvurusu sonucunda, Kutsal Sinod’un 26 Haziran 1900 tarih ve 4288 nolu kararnamesiyle Biysk Tihvin adıyla kadın manastırına dönüştürüldü³⁶⁰. Daha önce kadın cemaatinin başrahıbesi olan Evpraksiya manastırda da aynı görevini sürdürdü. Ancak 1902 yılına geldiğinde hastalığı nedeniyle Kutsal Sinod’a görevi yürütemeyeceğini bildiren dilekçesini verdi. Dört yıl boyunca manastırda bulunan kız kardeşlerinin yardımıyla hayatını idame ettiren rahibe Evpraksiya, 1906’da 2 Haziran Cuma günü akşam saat 8 sularında yapılan ibadetin ardından hayata gözlerini yumdu. 69 yaşında ölen rahibe Evpraksiya Tihvin Manastır Kilisesi sunağının sol tarafına defnedildi³⁶¹.

Tihvin Kadın Manastırı’nın ilk başrahıbesi Evpraksiya’nın hayatını kaybetmesinin ardından ilköğrenimini Tomsk Marinsk’te tamamlayan, 1896 senesinde Barnaul-Kazan Meryem Ana Kadın Manastırı’nda ilk olarak manastırda bulunan yetim çocuklara manevi annelik görevinde bulunan daha sonra 1902 yılında yine aynı manastırda rahibe derecesine terfi ettirilen İraida (Raisa Aleksandrovna Kalugina), en nihayetinde Kutsal Sinod’un 13 Mart 1903 tarihli ve 1394 nolu kararnamesi sonucunda manastırın yeni başrahıbesi oldu³⁶². İraida Kalugina’nın daha önce manstır tecrübesinin olması Biysk Tihvin Manastırı’ndaki yönetim anlayışında da kendisini gösterdi. Öyleki 1909 yılında

³⁵⁸ Pavel Sergeeviç Kovalenko, “Biyskiy Tihvinskiy Monastır-Unikalniy Obekt Pravoslavnogo Kulturno-İstoriçeskogo Naslediya Altaya”, *İzvestiya Altayskogo Otdeleniya Russkogo Geografiçeskogo Obşestva*, Vıpusk 34, İzd-vo AltGU., Barnaul, 2013, s. 153.

³⁵⁹ Yuriy Aleksandroviç Kreydun, “Manastiri Altayskoy Duhovnoy Missii vo Vtoroy Polovine XIX-Pervoy Treti XX v.”, 123.

³⁶⁰ “Rasporyajeniya Vıssağo Naçalstva”, *Tomskie Eparhialnie Vedomosti*, No. 17, 1900, s. 3.

³⁶¹ Pavel Sergeeviç Kovalenko, “Biyskiy Tihvinskiy Monastır-Unikalniy Obekt Pravoslavnogo Kulturno-İstoriçeskogo Naslediya Altaya”, s. 153.

³⁶² Yu. A. Kreydun- Protoierey T. V. Skvortsova, “120 Let so Dnya Çurejdeniya Biyskogo Tihvinskogo Jenskogo Missinerskogo Monastırıya”, *Altaykiy Kray 2014: Kalendar Znamenatelnih i Pamyatnih Dat*, PrintEkspress, Barnaul, 2013, s. 78.

kendisine altın pektoral bir haç, 1913 yılında ise manastırdaki üstün hizmetleri için imparatorluk kararnamesiyle Çar tarafından şükran madalyasıyla ödüllendirildi³⁶³.

İraida Kalugina zamanında Tihvin Kadın Manstırı'ndaki rahibeler sadece dinî hizmette bulunmuyor aynı zamanda maharetli oldukları işlerde manastır yararına çalışıyordu. Manastırda pek çok farklı iş grubunda ehil olan rahibelerin manastır korosunda ilahi söylemek ve dikiş nakış işleri en fazla meyilli oldukları alanlardı. Bir diğer dikkat çeken meslek dalı ise rahibelerin hem manastırın ekmek ihtiyacını karşılamak hem de ekmek satışından gelir elde etmek amacıyla fırıncılık faaliyetleriydi. Bununla birlikte rahibeler bostancılık, hayvancılık, kümes hayvancılığı, bahçivanlık, terzilik, işlemeli yorgan ve manastırdaki kış kardeşler için ayakkabı yapımı gibi farklı meslek gruplarında uzmanlaştı³⁶⁴.

İraida Kalugina dönemi Tihvin Manastırı'nda 1904 senesinde İrkutsk sakinlerinden Mariya Evgenevna Panayevna tarafından yapılan bağışlarla okuma-yazma öğretmek amacıyla bir okul açıldı. Açılan bu okulun ilk öğretmeni Yukarı-Anuy öğretmen okulundan mezun olan Evfrosiniya Bagayeva oldu. Yılda yedi ay eğitim-öğretim süresi olan bu okulun yöneticisi manastırda görevli rahibelerden Aleksandra İvanovna'ydı. 1909 yılına gelindiğinde okuma-yazma amacıyla kurulan bu okul tek sınıflı kilise okuluna dönüştürüldü. Okulda dersler için kullanılan kitaplar ve materyaller dönemin Altay Misyonu başkanı Makariy Pavlov'un yapmış olduğu bağışlardan karşılanıyordu³⁶⁵. Biysk Tihvin Manastırı'nda 1909 yılında meydana gelen yangında başta Meryem Ana Kilisesi olmak üzere manastırın birçok yapısı zarar gördü. Manastır'da kiliseye ek olarak altısı ahşap, üç tanesi altı taş üstü ahşap yapılı iki katlı ve üçü tek katlı olmak üzere toplam on iki yapı mevcuttu. Bu yapılar manastırın gerekli tüm hizmetlerine cevap verecek kapasiteye sahipti³⁶⁶.

Biysk Tihvin Kadın Manastırı'nda yer alan yetimhane ve okulda İraida Kalugina zamanına kadar yetimhanede 13, okulda 8 olmak üzere toplamda 21 kız çocuğu mevcutken 1909 yılında 20'si yetimhanede, 20'si ise kilise okulunda eğitim gören toplam

³⁶³ Pavel Sergeevič Kovalenko, "Biyskiy Tihvinskiy Monastır-Unikalniy Obekt Pravoslavnogo Kulturno-İstoriçeskogo Naslediya Altaya, 153.

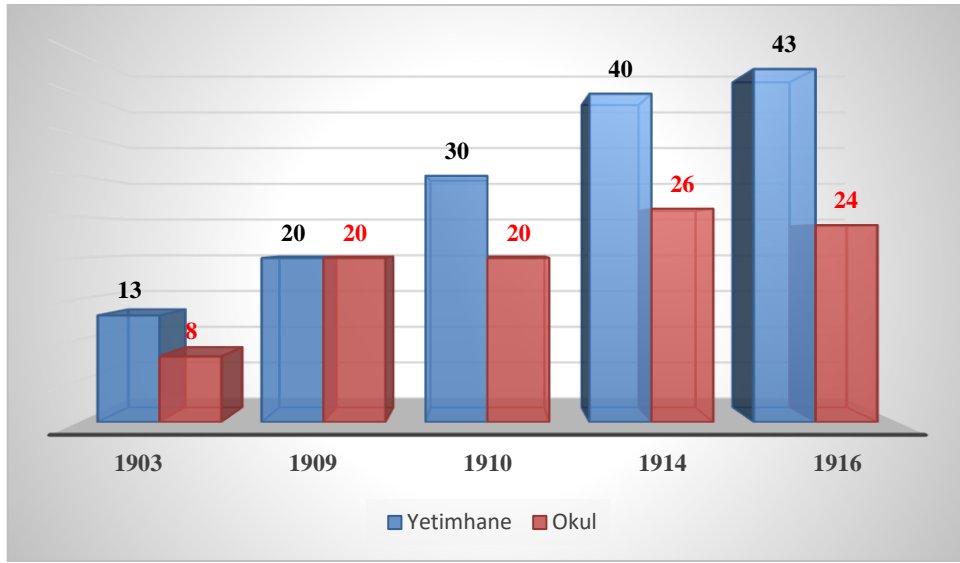
³⁶⁴ Yu. A. Kreydun- Protoierey T. V. Skvortsova, "120 Let so Dnya Çurejdeniya Biyskogo Tihvinskogo Jenskogo Missinerskogo Monastırıya, s. 79.

³⁶⁵ Yu. A. Kreydun- Protoierey T. V. Skvortsova, "120 Let so Dnya Çurejdeniya Biyskogo Tihvinskogo Jenskogo Missinerskogo Monastırıya, s. 79.

³⁶⁶ "Otçet Altayskoy Duhovnoy Missii za 1911 god", *Tomskie Eparhialnie Vedomosti Otdel Neoffitsialny*, No. 12, 1912, s. 649.

40 kız çocuğu bulunuyordu. Bu okulun öğretmenliğini ise piskoposluk kadın okulundan mezun olan Mariya Feodorovna Bezobrazova yapıyor ve yıllık 120 Ruble maaş alıyordu³⁶⁷. 1910 yılına gelindiğinde bu sayı yetimhanede 30, okulda 20 olmak üzere toplamda 50'ye yükselmiştir. 1914-1916 yıllarında ise bu sayının önceki yıllara nazaran artış gösterdiği gözlemlenmektedir. Özellikle 1914-1916 yıllarında manastırda yetim kız çocukları sayısında gözle görülür bir artışın olması o yılların I. Dünya Savaşı'na denk gelmesiyle açıklanabilir.

Grafik 9. Tihvin Manastırı, Yetimhane ve Okulda Yer Alan Kız Çocuğu Sayısı³⁶⁸

Moskova Metropoliti Makariy Nevskiy'in girişimleri sonucunda 23 Mart 1914 tarihli hükümet izniyle Biysk Tihvin Kadın Manastırı'nın 29 desyatın ölçüsünde olan topraklarına ilaveten 302,48 desyatın ekilebilen ve mera olarak kullanılabilen arazi tahsisi yapıldı³⁶⁹. Manastırın böylesine bir araziye sahip olması iktisadi faaliyetlerin artışına da sebep oldu. Manastır sakinleri yetiştirdikleri ürünlerin kış aylarında da tüketilmesi için büyük depolama tesisleri inşa ettiler. Bu depolama alanları sayesinde kışın dahi karpuz, elma, lahana ve patates gibi ürünleri taze bir şekilde kullanabildiler³⁷⁰.

³⁶⁷ *Spravočnaya Kniga po Tomskoy Eparhii za 1909/10 god*, Tip. Priyuta i Doma Trudolyubiya, Tomsk, 1911, s. 102.

³⁶⁸ Vladislav Alekseeviç Ovçinnikov, *Pravoslavnne Monastiri i Jenskie Obşini Tomskoy Eparhii vo Vtoroy Polovine XIX- Naçale XX Veka*, s. 212.

³⁶⁹ *Spravočnaya Kniga po Tomskoy Eparhii 1914 g.*, Peçatnya S. P. Yakovleva, Tomsk, 1914, s. 63; Yu. A. Kreydun- Protoierey T. V. Skvortsova, "120 Let so Dnya Çurejdeniya Biyskogo Tihvinskogo Jenskogo Missinerskogo Monastırıya", s. 80.

³⁷⁰ Pavel Sergeevič Kovalenko, "Biyskiy Tihvinskiy Monastır-Unikalnyy Obekt Pravoslavnogo Kulturno-İstoriçeskogo Naslediya Altaya", s. 155.

Biysk Tihvin Kadın Manastırı Rusya’da yönetimin değiştiği 1917 yılında herhangi bir yaptırıma maruz kalmamış olsa da 1920 yılına gelindiğinde tamamen tasfiye edildi. Bu tarihten itibaren manastır yerleşkesi sırasıyla 1920’de Kalinin Yetimhanesi, 1930’da Traktör Ustabaşı Okulu, 1933’te Biysk şoför Okulu, 1942’de Novoçerkas’tan tahliye edilen otomobil fabrikası, 1944-1946 yıllarında V. M. şuşkin Teknik Okulu, 1954’te 3 nolu Teknik Okul, 1960’ta Bölge Meslek Teknik Okulu, 2002 Genç Turistler Bölge şubesi ve son olarak 2000 yılında Altay Bölge Çocuk Sağlığı Merkezi olarak kullanılmıřtır³⁷¹.

3.3.4. Çemal Kadın Cemaati

Çemal Kadın Cemati’nin oluşum süreci, aslında Altaylı kimsesiz çocuklar için 1896 yılında açılan Çemal Yetimhanesi ile başlar. Çemal’de yeni vaftiz edilen yetimlerin bakımının üstlenilmesi fikri 1896’dan önceki tarihlere dayanmaktaydı. Çemal’de bulunan 20 kız ve bir de engelli erkek çocuktan müteşekkil yetimlerin bakımının sağlanması adına yetimhane açılması isteniyor fakat gerekli maddi kaynağın olmaması yetimhane açılma fikrini bir süre erteliyordu³⁷². O dönem 1891 yılında Altay Dinî Misyonu başkanlığından ayrılarak Tomsk Başpiskopusu olan Makariy Nevskiy ilk misyonerlik yıllarının geçtiği Çemal ve Altay bölgesiyle bağlarını hiç koparmamamıştı; buraya her daim özel alaka gösterdi. Makariy Nevskiy’in Altay Misyonu ile olan bağını Çemal misyoneri olan Petr Benediktov’a 7 Ağustos 1891 tarihinde yazdığı şu satırlardan anlayabiliriz:

*Çemal, benim ilk evladım gibi orayı asla unutmam. şu an benim için daha da değerli çünkü Çemal’deki insanlar, kiliseler ve okullar içindeki her şey benimmiş gibi yerli. Bu nedenle dikkate değer her şeyi tarafıma bildirerek beni teselli edecek mevzulardan mahrum bırakmamanız arzu edilir*³⁷³.

Bu nedenledir ki Çemal’de bir süredir yapımı planlanan yetimhanenin açılmasına bizzat maddi kaynak yarattı ve böylece Çemal Yetimhanesi 1896 yılında kurulmuş oldu.

Çemal’de yetimhanenin kurulmasının ardından ilk öğretici ve yöneticisi bir Altay Türkü olan İrina Makarovna Kozlova oldu. Yerel varlıklı bir ailenin üyesi olan Kozlova, bölgede misyonerlik faaliyetlerinde aktif olması, çocuklara olan ilgisi ve geçmişte yerel bir okulda

³⁷¹ Yuriy Aleksandroviç Kreydun, “Manastiri Altayskoy Duhovnoy Missii vo Vtoroy Polovine XIX-Pervoy Treti XX v.”, 49.

³⁷² Protoierey P. Mstislavskiy, *Otçet ob Altayskoy Missii za 1910*, Tip. Priyuta i Doma Trudolyubiya, Tomsk 1911, s. 21.

³⁷³ Yu. A. Kreydun-S. G. Zaytsev, *Perepiska Svyatitelya Makariya (Nevskogo) s Altayskimi Missionerami: Sbornik Arhivnih Dokumentov*, s. 106-107.

öğretmenlik tecrübesi oluşu O'nun bu göreve getirilmesini sağladı³⁷⁴. 1908 yılına gelindiğinde Tomsk Başpiskoposu Makariy Nevskiy, manevi kızı olan Lidiya Tihonovna Mihaylova'yı "eğer gücüne güveniyorsan git ve Altay'ın en sevdiğim yerinde çalış" sözleriyle Çemal'deki misyoner okulunda öğretmenlik yapması için gönderdi³⁷⁵.

Kutsal Sinod'un 17 Ocak 1911 tarihli ve 804 nolu kararnamesiyle Çemal Yetimhanesi, Çemal Kadın Cemaati olarak yeniden yapılandırıldı. 11 Mayıs 1911 tarihinde Çemal Kadın Cemaati'nin başkanlığına daha önce buradaki misyoner okulunda öğretmen olarak görev yapan Lidiya Mihavlova getirildi. Mihavlova'nın yardımcısı Anisiya Stepanova Drozdetskaya olurken, saymanlık görevi ise Yekaterina Mihavlova Nagaytseva'ya verildi³⁷⁶. Kadın Cemaatinin başkanı Lidiya Mihaylova oluşturulan bu topluluğa her zaman maddi-manevi yardımda bulunan Makariy'in adını vermek istedi. Ancak Makariy, Çemal misyoneri Benediktov'a gönderdiği yazıda bunu reddederek: "eğer isim vermek gerekiyorsa yaşadığım sürece benim ismimle değil, Çemal ismiyle adlandırılırsa daha iyi olur" cevabını verdi³⁷⁷.

Çemal Kadın Cemaatinin kurulmasının ardından Tomsk Başpiskoposu Makariy Nevskiy 8 Eylül 1911 tarihinde kız kardeşler için uyulması gereken kuralları içeren bir vaaz yayımladı. Belirlediği kuralları sıralamadan evvel İncil'e atıfta yapıyor ve vaazında şunları ifade ediyordu: "Evvvela Çemal Kadın Cemaati'nin kız kardeşleri İsa Mesih'in akdini muhafaza etsinler, emredildiği gibi birbirini sevsinler. Bu nedenle eğer birbirinize karşı sevginiz olursa herkes Ben'im öğrencilerim olduğunuzu bilecek (İoann 14, 35; 15, 17)"³⁷⁸. Çemal Kadın Cemaati'nin hangi dinî normlara göre yönetileceğini sıralayan Makariy Nevskiy, özellikle cemaat içindeki kız kardeşlerin Altayca öğrenip çocuklara kendi dillerinde dinî eğitim verilmesine çünkü anadilde öğretilen bilgilerin daha kalıcı olduğuna dikkat çekti. Bununla birlikte Nevskiy, vaftiz edilmemiş Altaylılara karşı

³⁷⁴ "Nikolay İvanoviç İlminskiy v ego Otnoşeniyah k Altayskoy Duhovnoy Missii", *Tomskie Eparhialne Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No. 24, 1901, s. 27.

³⁷⁵ Yuriy Aleksandroviç Kreydun, "Manastiri Altayskoy Duhovnoy Missii vo Vtoroy Polovine XIX-Pervoy Treti XX v.", 135.

³⁷⁶ *Spravoçnaya Kniga po Tomskoy Eparhii za 1909/10 god*, 1912, 753; *Spravoçnaya Kniga po Tomskoy Eparhii 1914 g.*, 1914, 64.

³⁷⁷ Yu. A. Kreydun-S. G. Zaytsev, *Perepiska Svyatitelya Makariya (Nevskogo) s Altayskimi Missionerami: Sbornik Arhivnih Dokumentov*, s. 107-108.

³⁷⁸ Makariy Nevskiy'in Çemal Kadın Cemaati'ne öğütlediği İncil'deki bölümler şu şekildedir: "Ben Rab ve Öğretmen olduğum halde ayaklarınızı yıkadım; öyleyse, sizler de birbirinizin ayaklarını yıkamalısınız (13:14); Size yaptığımın aynısını yapmak için bir örnek gösterdim (13:15); Bildiğiniz bu şeyleri yaparsanız, ne mutlu size! (13:17); Size yeni bir buyruk veriyorum: birbirinizi sevin. Birbirinize sevginiz olursa, herkes bununla Ben'im öğrencilerim olduğunuzu anlayacaktır (13:35)". İoann (Yuhanna) İncil'inde yer alan ifadeler için bkz. https://ebible.org/pdf/turev/turev_JHN.pdf s. 45-46 (30.10.2022)

Hıristiyanlığı benimsemelerinin faydalarını görmeleri açısından nazik ve sevecen davranılmasını istedi. Başpiskopos yine Altay Türklerini kastederek “*sıradan yabancılara karşı nefret dilini kullanmaktan kaçın, onlara Hıristiyanlığı sabırla, kırmadan ve merhametli şekilde öğretin*” diye cemaat üyelerini tembihledi³⁷⁹.

Çemal Kadın Cemaati genellikle ihtiyaçlarını ve giderlerini kendi imkân ve çabalarıyla karşılıyordu. Birkaç hayırseverin dışında yeterli maddi desteği olmayan cemaate Altay Dinî Misyonu tarafından yıllık 400 ruble tutarında bütçe ayrılmıştı. Cemaatin kullandığı ekilebilir arazi 15 desyatin, mera ise 40 desyatin kadardı. Ancak Tomsk Başpiskoposu Nevskiy, bunlara ilaveten kilise din adamları için ayrılan 99 desyatin araziye de Çemal Kadın Cemaati’ne tahsis etti. Cematin kız kardeşleri kendilerine tahsis edilen ekilebilir arazide lahana, patates, domates, karpuz ve kavun yetiştirdiler. Yetimhanede eğitim gören kızlar ise ayrı bir tarlada ayçiçeği yetiştirerek bu üründen elde edilecek gelire manastıra kazanç sağlama niyetindeydiler³⁸⁰.

Çemal’in Altay bölgesinde mikro klima bir iklime sahip olması yaz aylarında buraya belli sayıda turistini gelmesini sağlıyordu. Bu durumu fırsata çevirmeyi düşünen Makariy Nevskiy, Çemal’e gelen turistlere yönelik iki yazlık ev inşa ettirmek için girişimlere başladı. Yapılacak olan iki yazlık konut bölgeye gelen turistlere kiraya verilecek ve buradan elde edilen gelirler Çemal’deki kadınlar cemaati ve yetimhanenin ihtiyaçlarına ek gelir sağlayacaktı. Makariy derhal birkaç hayırseverden yaklaşık 1000 Rubleden fazla bağış toplayarak yazlıkları yaptırdı. Yazlıkların kişi başına aylık 72 Rubleye kiraya verilmesine karar verildi³⁸¹. 1912 senesinde Tomsk’lu gazeteci Lidiya Kotsevolskaya’nın aktardıklarına göre; Çemal’e o yıl Sibir’in çeşitli bölgelerinden toplam 300 yazlıkçı geldi. Bu durum Çemal’deki kız kardeşlere yetiştirdikleri sebze ve meyveleri satarak kendilerine kira dışında iktisadi kazanım elde etme imkânı sağladı. Çemal’de kurulan kadın cemaati başrahibesi Lidiya Mihavlova ile mülakat yapan Kotsevolskaya, Çemal’in doğal güzelliklerine ve iklimine değinirken burayı Sibiry’a’nın İsviçre’si olarak nitelendirir³⁸².

³⁷⁹ Makariy Nevskiy’in Çemal Kadın Cemaati’nde uyulması gereken kurallar silsilesinin tamamı için bkz. Arhiepiskop Tomskiy Makariy, “Vremenniya Pravila dlya Sester Çemalskoy Jenskoy Obşini”, *Tomskie Eparhialne Vedomosti (Otdel Offitsialny)*, No. 20, 1911, s. 427-429.

³⁸⁰ Yuriy Aleksandroviç Kreydun, “Manastiri Altayskoy Duhovnoy Missii vo Vtoroy Polovine XIX-Pervoy Treti XX v.”, 137.

³⁸¹ Petr Sisuev, *Ot Ulalı Do Çemala i Çopoş*, s. 17.

³⁸² Lidiya Kotsevolskaya, “V Sibirskoy Şveytsarii”, *Tomskie Eparhialne Vedomosti (Otdel Offitsialny)*, No. 5, 1912, s. 308.

Çemal Kadın Cemaati bünyesinde daha önce açılan kilise okulu, Tomsk ve Altay Başpiskoposluğu'nun başvurusu sonucunda Kutsal Sinod'un 8 Aralık 1916 tarihli ve 15.782 nolu kararıyla iki sınıflık okul haline getirildi. Bu okul için Tomsk Piskoposluğu Eğitim Konseyi tarafından Kutsal Sinod'un eski başvekillerinden Konstantin Petroviç Pobedonostsev namına 1500 Ruble bağış toplandı³⁸³. Okulda 20 Altaylı ve 3 Rus öğrenci mevcut idi. Öğretmenler ise 2'si Altaylı, 15'i Rus'tan oluşuyordu. Çemal Kız Okulu'nda görev yapan öğretmenlerin çoğu 5 yılı aşkın süre hizmet verdi. Okulda dinî bilgiler, Rus Dili ve Aritmetik üzerine dersler verildi³⁸⁴.

Birinci Dünya Harbi ve akabinde Rusya'da patlak veren iç siyasi gelişmeler Çemal Kadın Cemaati'nin faaliyet ve yönetiminde de birtakım değişikliklere sebebiyet verdi. Rusya'da hükümetin Bolşeviklere geçmesiyle beraber misyon ve kilise faaliyetleri durma noktasına geldi. Bu nedendir ki Çemal Kadın Cemaati'nin akıbetinin ne olduğu hususunda herhangi bir bilgi kayıtlara yansımada. Ancak 24 Aralık 1919'da kurulan Altay Halk Eğitimi Departmanı, 1920 yılında Çemal'de bulunan misyon yerleşkesinde “Kızıl Öğretmenler” yetiştirmek için pedagojik kurslar verildi³⁸⁵.

3.3.5. Matur-İver Kadın Cemaati

Matur Kadın Cemaati, Altay Dinî Misyonu'nun başvurusu üzerine Kutsal Sinod'un 28 Ağustos 1912 tarihli ve 29040 nolu kararıyla³⁸⁶, Petersburglu tüccar Mihail Dimitrieviç Usov'un destekleri ve Meryem Ana'nın İver ikonu³⁸⁷ onuruna bölgede misyoner faaliyet

³⁸³ “Ukaz Ego İmperatorskago Veliçestva, Samoderjtsa Vserossiyskago, iz Svyatejšago Pravitelctvuyuşago Sinoda”, *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Offitsialnıy)*, No. 2, 1917, s. 21.

³⁸⁴ “Vremennie Pedagogičeskie Kursı pri Çemalskoy Vtoroklasnoy Jenskoy Şekole, Bıvşie c 15 İyulya po 15 İyulya 1916 g.”, *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Offitsialnıy)*, No. 1, 1917, s. 6-7.

³⁸⁵ Vladislav Alekseeviç Ovçinnikov, *Pravoslavnie Monastiri i Jenskie Obşını Tomskoy Eparhii vo Vtoroy Polovine XIX- Naçale XX Veka*, s. 172.

³⁸⁶ “Otçet Tomskago Komiteta Pravoslavnago Missionerskago Obşestva za 1912 god”, *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialnıy)*, No: 08-09, 1913, s. 425.

³⁸⁷ Meryem Ana'nın kutsal ikonalarından biri olan İver/İber ikonasının mucizesi şu şekilde aktarılır: IX. asırda İber İkonası İznik yakınlarında bir dul kadının himayesindeydi. Bizans İmparatoru Theopfilos (829-842) zamanında kutsal ikonları yok eden ikonakırıcılar bu dul kadının evine girip ikonanın yüz kısmına mızrak darbesi vurdu. Bunun üzerine ikonadan kan akmaya başladı. Dul kadın ikonanın zarar görmemesi için ikona kırıcı askerlere para teklifinde bulunarak onları ikna etti ve ikonayı denize bıraktı. İkona denizde yüzer halde şimdiki Yunanistan'a bağlı Aynaroz adasının kıyılarına kadar geldi. Daha sonra kıyıda büyük bir ateş sütunu gören Gürcü keşiş Gabriel'in rüyasında Meryem Ana'yı görmesi ve kendisinden bu ikonayı çıkarmasını istemesi üzerine ikona kıyıya çıkarıldı. İkonayı manastırın ana binasına getiren Gabriel ve diğer keşişler sabah uyandıklarında ikonayı manastırın kapısında asılı bir şekilde gördü. Bunun üzerine keşişler manastıra İber adını verdi. İber ikonasının Rus Ortodoks dünyasında saygı görmesi ise Moskova patriği Nikon'un bu ikonanın bir kopyasını talep etmesiyle başladı. İber Manastırından bir grup keşişin İber İkonasının kopyasını 13 Ekim 1648'de Moskova'ya getirmesi bölge sakinleri tarafından sevinç ve saygıyla karşılandı. İşte bu tarihten itibaren Rus Ortodoks Kiliseleri ve dinî çevrelerce Meryem Ana İber İkonası büyük bir önem kazandı. Bkz. <https://azbyka.ru/days/ikona-iverskaja> (05.11.2022)

yürütme amacıyla kuruldu. O dönem cemaat çoğunlukla vaftiz edilen Altaylı kadınlardan oluşmaktaydı. Cemaatin kurulmasına öncülük eden tüccar Usov, Matur Kadın Cemaati kurulmadan iki yıl evvel Matur köyünde bir kilise inşa ettirdi ve bu kilisenin tüm eksikleri için gerekli maddi imkanları sağladı. Usov öncelikli olarak kiliseye Yaroslav'da sırasıyla en büyüğü 100, diğerleri 40, 20, 10 ve 5 pud ağırlıklarında çanlar yaptırdı ve bu çanlar için 3000 Ruble ödedi. Usov bir yandan inşa edilen kilisenin ikona ve eksik eşyalarını tedarik ederken bir yandan da yeni kurulan kadın cemaatine bina yapımıyla ilgilendi³⁸⁸.

Matur Kadın Cemaati hukuki statüsünün gereği olarak kendi resmî mührüne sahipti. Altay bölgesinde kurulan diğer cemaat ve manastırlardan farklı olarak bu cemaat iktisadi olarak tamamen hayır sever Mihail Dimitrieviç Usov'un yapmış olduğu bağışlarla kendini idame ediyordu. Usov sürekli bu cemaate para yardımında bulunuyordu. Öyle ki cemaatin kendi imkanlarıyla aldığı tek bir eşyası dahi yoktu. Usov'un haricinde Matur Kadın Cemaati'nin bir diğer bağışçısı yine St. Petersburg eşraflarından olan İoann Kornilosadov idi. Bu cemaatin tamamen hayırseverlerin maddi yardımlarıyla faaliyetlerini sürdürmesinin en önemli nedenleri arasında kurulduğu coğrafyanın dezavantajlarını göz önüne alarak anlayabiliriz. Çünkü o dönem Matur köyünde oluşturulan cemaatin yerleşim yeri bakımından hem Altay Dinî Misyonu'nun merkezi bölgelerine uzak oluşu hem de dağlık bir arazide kurulmuş olması idari ve iktisadi yönden bir dezavantaj meydana getiriyordu. Bununla birlikte bölgeye Mayıs-Ekim ayları dışında ulaşım sağlanamaması, cemaatin herhangi bir mucizevi ikona, türbe veya ayazmaya sahip olmaması diğer bölgelerden buraya hacıların gelmesine de engeldi³⁸⁹. İşte böylesi bir durumda Matur Kadın Cemaati'nin hayırseverlerin maddi yardımlarından başka iktisadi bir seçeneği söz konusu değildi.

Matur Kadın Cemaati'nin kısıtlı ekonomik imkanlara ve hayırseverlerin maddi yardımlarına dayalı bir dinî teşekkül olduğunu daha önce de ifade etmiştik. Zira bu durumu cemaatin 1914'te sadece iki at ve beş ineğe sahip olmasından anlayabiliriz. Bölgedeki Rus köylerinden uzak ve sayıca az olan Matur Kadın Cemaati kuruluşundan dört yıl sonra ekonomik faaliyetlerini bir nebze de olsa topladı. Cemaat, 1916'da 32 desyatın araziye 25 rubleye kiralarken bu arazide tarım ve bahçecilik işleriyle uğraştı. Bunun yanında cemaatin aynı yıl sekiz arı kovanı, tarım işlerinde çalışan dört atı, altı adet

³⁸⁸ "Otçet Tomskago Komiteta Pravoslavnago Missionerskago Obşestva za 1912 god", *Tomskie Eparhialne Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No: 08-09, 1913, s. 420.

³⁸⁹ Yuriy Aleksandroviç Kreydun, "Maturskaya İverskaya Jenskaya Obşina Altayskoy Duhovnoy Missii", *Makarevskie Çiteniya*, GAGU., Gorno-Altaysk, 2009, s. 5.

süt ineği ve çeşitli kümes hayvanları vardı³⁹⁰. Matur Kadın Cemaati'nin 1916'daki iktisadi varlığı her ne kadar küçük ölçekli olarak gözüксе de 1914'teki duruma nazaran iyileşme gösterdiğini söyleyebiliriz.

Matur Kadın Cemaati'nin kurulmasının ardından bu cemaatin ilk başrahıbesi, Tomsk Vaftizci Yahya Manastırı rahibelerinden Anna Yamova oldu. Daha önce manastırların okullarında ve yetimhanelerinde kız kardeş olarak çalışanların arasından seçilenler başrahıbe olarak başka bir manastır ya da cemaatin başına getiriliyordu. Anna Yamova da böyle bir dinî geleneğin neticesinde Matur Kadın Cemaati'nin başına getirildi. Yamova döneminde cemaatte toplam 17 genç rahibe bulunuyordu. Anna Yamova'nın başrahıbe olmasıyla beraber daha önce bölgede inşa edilen kilisenin kutsanması için hazırlıklar başladı. Cemaattekilerin isteği üzerine kilise kutsama törenine hayırsever Mihail Dimitrieviç Usov ve Tomsk-Biysk Başpiskoposu Mefodiy Gerasimov katıldı³⁹¹.

Anna Yamova'dan sonra cemaatin başına tıpkı ilk başrahıbe Yamova gibi Vaftizci Yahya Manastırı rahibelerinden Agrippina Yaşına atandı. Başrahıbe Yaşına döneminde yapılan iktisadi faaliyetler sayesinde cemaat belki de en refah dönemini geçiriyordu. O'nun döneminde bağışlar ve satın alınanlarla beraber 24 büyükbaş hayvan, 90'a yakın kümes hayvanı ve bunların yanında 3 desyatın arazide mısır, keten ve kenevir ekildi. Başrahıbe, Altay Misyonu Başkanı İnnokentiy Sokolov'a Nisan 1916'da yazdığı dilekçesinde sağlık sorunlarına atıfta bulunarak şunları dile getirdi:

Affınıza sığınarak, beni görevimden almanızı ve tekrar Tomsk'taki Vaftizci Yahya Manastırı'nda bulunan kız kardeşlerimin yanına göndermenizi talep ediyorum. Efendim, Matur'da benden sonra başrahıbelik yapacak birini göremiyorum. Burada cemaatimiz üç yıldır var olmasına rağmen insanlar bundan bihaberler. Cemaatimize yeni katılan bölgedeki Altaylılar da henüz çok küçükler ve manastırı hiç duymamışlar. O yüzden buradaki cemaatin başında deneyimli bir başrahıbeyeye ihtiyaç var³⁹².

Yaşına'nın bu talebi üzerine Matur Kadın Cemaati başrahıbeliği görevine, Kutsal Sinod'un 2 Ağustos 1916 tarihli ve 4743 nolu kararıyla Biysk Tihvin Kadınlar Manastırı rahibelerinden Evdokiya Lopatkina getirildi. Başrahıbe Lopatkina Haziran 1917'ye kadar cemaatin son başrahıbesi olarak kadı³⁹³.

³⁹⁰ "Otčet Tomskago Komiteta Pravoslavnago Missionerskago Obşestva za 1916 god", *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Çast Offitsialnaya)*, No: 10, 1917, s. 213.

³⁹¹ İğumen Serafim "Torjestvo Osveyaşeniya Hrama v Maturskoy-İverskoy Jenskoy Obşine na Altae 24 İyunya", *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No: 18, 1913, s. 986.

³⁹² Yuriy Aleksandroviç Kreydun, "Maturskaya İverskaya Jenskaya Obşina Altayskoy Duhovnoy Missii", s. 6.

³⁹³ "İzvestiya po Eparhii", *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Çast Offitsialnaya)*, No: 16, 1916, s. 466.

Matur Kadın Cemaatine bağlı ilk kilise okulu tek sınıflı olarak 1913 yılının sonlarına doğru açıldı. Bu okulda dini kurallar, genel eğitim konuları, ilahi okuma, iğne işi ve çeşitli el sanatlarıyla ilgili eğitimler verildi. Dersler dua ile başlayıp dua ile bitiriliyordu. Okulun 50 adet kitaptan oluşan bir kütüphanesi vardı. 1914'te okuldaki öğrenci sayıları; 2 Rus kız, 7 Altaylı kız ve 1 Altaylı erkek olmak üzere toplam 10 çocuktan oluşuyordu. Matur'da bulunan bu kilise okulunda olması gereken tahta, kalem, kitap gibi eğitim-öğretim için en temel araç gereç dahi yoktu. Bunun yanında okutulan ders kitapları da ödünç alınmıştı³⁹⁴. İşte böylesi bir eğitim ortamında Matur'daki kilise okulu 1916 yılına geldiğinde 3 erkek ve 5 kız çocuğundan oluşan toplam 8 mevcuda sahipti³⁹⁵.

Matur Kadın Cemaati 1916'nın sonlarına doğru tam bir çöküş yaşadı. Çünkü cemaati maddi yönden ayakta tutan Petrogradlı tüccar Usov bütün yardımlarını kesti. Cemaatin başrahibesi Evdokiya Lopatkina cemaatin içinde bulunduğu bu durumu şu şekilde açıklıyor:

Kız kardeşler ekmeksiz kaldı, çünkü cemaatimize gelen yardımlar tamamen durdu. En temel gıdalar olan yağ, şeker dahil hiçbir şey kalmadı. Ayrıca yüksek maliyetlerden dolayı kız kardeşler için ne ayakkabı ne de elbise alacak gücümüz yok. Bir hayli borcumuz var ancak borçları ödeyecek tek kuruluşumuz yok ve böyle giderse alacaklılardan kurtuluşumuz da olmayacak.

Matur'daki kadın cemaatin dağılma noktasına geldiği bu dönemde tüm bu gelişmeler üzerine bir de 1917'de Bolşevik İhtilalinin çıkması cemaatin bütün organizasyonunun çöküşünü hazırladı. Yenisey ve Altay bölgelerinde ihtilal sonrası patlak veren iç savaş Aralık 1919'a kadar devam etti. Cemaatin akıbeti tam olarak bilinmese de sahip oldukları binaların 1924'te Matur Emek Komünü faaliyetlerinde kullanıldığı naklediliyor³⁹⁶.

3.4. Misyonerlik Şubeleri

Altay Dinî Misyonu'nun 1830'da kurulmasıyla birlikte misyonun ilk başkanı olan Makariy Gluharev, yeni vaftiz edilen Altaylıların yerleşim yerlerinin düzenlenmesine ayrı bir önem veriyordu. Bu amaçla O, tarım ve bahçecilik üzerine kitaplar, çeşitli kılavuzlar ve bu konuda deneyimli olan Rus çiftçi Petr Torbaev'in yardımlarıyla toprağı işlemenin en uygun yolunu inceledi. Makariy, yeni vaftiz edilenlere sebze yetiştirme ve bağcılık

³⁹⁴ Yuriy Aleksandroviç Kreydun, "Maturskaya İverskaya Jenskaya Obşına Altayskoy Duhovnoy Missii", s. 7-8.

³⁹⁵ Vladislav Alekseeviç Ovçinnikov, *Pravoslavnie Monastiri i Jenskie Obşini Tomskoy Eparhii vo Vtoroy Polovine XIX- Naçale XX Veka*, s. 212.

³⁹⁶ Yuriy Aleksandroviç Kreydun, "Maturskaya İverskaya Jenskaya Obşına Altayskoy Duhovnoy Missii", s. 8-9.

bakımı hususunda bizzat uygulamalı eğitim verdi. Bunun neticesinde Mayma, Ulala, Yukarı ve Aşağı Karaguj köylerine yerleştirilen yeni vaftizler daha önce kendi geleneksel uğraşlarına tamamen yabancı oldukları Rus tarım sistemiyle tanıştı³⁹⁷.

Makariy Gluharev, misyon içerisinde yeni vaftiz edilenlerin Hıristiyanlığa ve Rus kültürüne adapte olmalarını hızlandırmak amacıyla misyonerlik merkezlerinin kurulması için Tomsk Bölge Başpiskopluğu'na talepte bulundu. Bunun üzerine 1834 yılında misyonun ilk merkezi Ulala'da açıldı. Bu merkezde misyon üssü olarak kullandıkları ahşap kulübenin bir odasında Makariy, diğer odasında ise misyon çalışanları yaşıyordu. Bu kulübe aynı zamanda kilise görevi de görüyordu. İşte Ulala'da oluşturulan bu sistem diğer yerleşim yerlerinde de uygulanması için misyona bir örnek teşkil ediyordu. Böylece Ulaladaki sistem sırasıyla Mıyuta, Çemal ve Makarev misyonerlik şubelerinde kuruldu³⁹⁸. Peki bu sistemin misyona getirisi neydi? Misyonu geniş bir coğrafyada tek merkezden yönetmenin zorluğuna karşın bütün yerleşim yerlerinde birer misyonerlik şubesi kurarak yeni vaftizlerin Hıristiyan ritüelleri yanında Rus kültür döngüsü içerisinde yaşamalarını sağlamaktı.

Altay Misyonu'nun kuruluşundan sonra hemen hemen her misyon başkanı döneminde oluşturulan misyonerlik şubeleri adeta bölgeyi kuşatan misyonerlik üssüne dönüştü. Makariy Gluharev'in halefi Stefan Landışev kendi döneminde bu şubeleri "*Altay Türklerini çevreleyen bir tabya*" veyahut "*ileri bir karakol*" olarak tanımladı. Landışev'in zihin dünyasında yer eden misyonerlik şubeleriyle ilgili şu sözleri dikkat çekmektedir:

Şayet Tanrı beni kutsar ve müsaade ederse, o taktirde aralarında mühim mesafeler bulunan misyon şubelerinin sayılarını birkaç katı artıracak ve bunların her birine iki veya üçerli gruplar halinde daimî personel yerleştireceğim. Bu suretle gayri Rus göçebelerin yaşadıkları bölgede bir misyonerlik hududu tesis etmiş olacağım. Mevzubahis hudut hattının bazı noktalarında ileri karakol, bazı noktalarında ise tabyalar yer alacak. İşte Ulala ve Mıyuta ileri karakolumuz, Çemal ise tabyamız konumunda olacak. Bunların hepsi Aziz Makariy'in düşünceleriydi³⁹⁹.

³⁹⁷ Sergey Vladimiroviç Golubtsov, "Otdeleniya i Missionerskie Stanı Altayskoy Duhovnoy Missii v XIX v." *Vestnik Omskogo Universiteta*, No: 3, 2014, s. 102.

³⁹⁸ Yuriy Aleksandroviç Kreydun, "O Printsipah Territorialnogo Obustroystva Altayskoy Duhovnoy Missii" *Makarevskie Çteniya*, Red. V. G. Babin, GAGU., Gorno-Altaysk, 2006, s. 15.

³⁹⁹ "İz Pisem Missionera Protoiereya Stefana Landışeva k Svyaşenniku N. D. Lavrovu İz Ulalı Ot 6 İyulya 1850 g.", *Pamyatnik TrudovBlagovestnikov Russkih c 1793 do 1853 goda*, Tip. V. Gote, Moskva 1857, s. 185.

1830-1917 yılları arasında Altay bölgesinde misyonerlik faaliyetlerini sürdüren Altay Dinî Misyonu yukarıda belirttiğimiz amaçlara hizmet etmek için kırka yakın misyonerlik şubesi kurdu. Tabir-i caizse nerede bir Altay Türkü varsa, Rus misyonerleri orada oldu.

3.4.1. Ulala Misyonerlik Şubesi

Altay Dinî Misyonu'nun kurulmasıyla beraber misyonun ilk başkanı olarak göreve başlayan Makariy Gluharev, 29 Ağustos 1830'da ilk olarak Biysk'e oradan 4 Eylül'de ilk vaftizini gerçekleştirmek üzere Ulala'ya geldi. Burada Eleska adındaki Altay Türkünün vaftizi Ulala Nehri'nin Mayma Nehrine karıştığı ağızda gerçekleşerek O'na İoann adı verildi. Daha sonra 21 Mayıs 1831'de ilk ilahi ayin Makariy öncülüğünde gerçekleşti. Makariy, Altay Dinî Misyonu'nun merkezi olan Ulala'da 1834'te misyonerliğin ilk binasını inşa ettirerek misyonerlik şubesini kurmuş oldu⁴⁰⁰. Bu bina 5 Şubat 1838'de sobadan kaynaklı bir yangın sonucunda kullanılmaz hale geldi. Aynı yıl 4 Ağustos'ta Tomsk Piskoposu Agapit Voznesenskiy Ulala'da yeni vaftiz olanlar ve halihazırdaki Rus Ortodoksları için bir kilise inşa ettirdi. Bu kilisenin yapımı için tüccar Andrey Mihayloviç Şustin 334-ruble 92 kopek, Ulala yerel sakinlerinden Karp Eremeeviç Parasev 323-ruble 55 kopek bağışta bulundu. Burada inşa edilen kilise Vsemilostiviy Spas Kilisesi adıyla kutsandı⁴⁰¹.

Ulala Misyonerlik Şubesi'nde Makariy ve yardımcısı Petr Lisitskiy'in ikamet etmeleri için 1839'da iki odalı bir ev inşa edildi. Makariy Gluharev Altay'dan ayrılıncaya kadar bu evde yaşadı. Makariy'in misyondaki görevi bittikten sonra yerine geçen Stefan Landışev, yardımcıları, öğrencileri ve yeni vaftiz edilen çocuklar yine bu evde kaldı. Evin ikinci odası genelde evsizleri barındırmak amacıyla kullanılıyordu. Zamanla misyonda öğrenci sayılarının artmasıyla dersler kilisede yapılmaya başlandı. Öğrenci sayılarındaki bu artışla birlikte daha önce sadece pazar ayinlerinin yapıldığı kilisede günlük sohbet programları tertip edildi⁴⁰².

Ulala Misyonerlik Şubesi'nde Makariy'in 1844'te ayrılmasının ardından yaklaşık on yıl herhangi bir fizikî değişim olmadı. Landışev döneminde 1850-1860'lı yıllarda misyon şubesinden bağımsız ancak misyonun emellerine hizmet eden farklı bir ev ortaya çıktı.

⁴⁰⁰ "Otčet ob Altayskoy Duhovnoy Missii za 1880 god.", *Tomskie Eparhialnie Vedomosti*, No. 14, 1881, s. 205.

⁴⁰¹ Yuriy Aleksandroviç Kreydun, "K Voprosu o Periodizatsii Deyatelnosti Altayskoy Duhovnoy Missii", *İzbrannie Stranitsi: Klubu Lyubiteley Altayskoy Starini 15 Let*, Red. A. M. Rodionov, RİO.-AKUNB., Barnaul, 2004, s. 134.

⁴⁰² "Otčet Altayskoy i Kirgizskoy Missiyah za 1887 god", *Tomskie Eparhialnie Vedomosti*, No. 7, 1888, s. 28.

Bu ev, o zaman misyonun tercümanı, gelecekte ise misyoner olarak görev yapacak olan M. V. Çevalkov tarafından satın alınarak misyonun hizmetine sunuldu. Çevalkov burada dinî eğitim almak isteyen kendi çocukları ve Altaylı yeni vaftiz edilmiş çocuklara temel dersler veriyordu⁴⁰³.

Ulala Misyonerlik Şubesi 1865 yılında misyona başkan olarak atanan Vladimir Petrov döneminde adeta yeniden imar edildi. O'nun döneminde 1866-1867'de yeni vaftiz edilmiş Altaylı çocuklar için merkezi bir okul açılarak onlara burada misyonerlik eğitimi verildi. Petrov kısa sürede Ulala Misyonerlik Şubesi bünyesinde birçok bina inşa ettirdi. Bunlar; 1870'de din adamları için bir ev ve müstemilatı, 1872'de misyon başkanının evi, 1874'te yine din adamları için bir ev ve Vsemilostiviy Spas Kilisesi'nin de restorasyonu yapıldı. 1875'te sağlık görevlileri için ev, 1875'te başlayan ve 1877'de tamamlanan misyoner hastanesi bu dönemde inşa edildi. 1880 yılında Makariy Gluharev zamanında Ulala'da yapılan ilk ayin yeri misyonerler ve aileleri için mezarlığa dönüştürülerek buraya ölenlerin anısına dikme taş konuldu⁴⁰⁴.

Ulala Misyonerlik Şubesi misyonun merkezi olması hasebiyle bu misyoner yerleşkesindeki imar çalışmaları Petrov'dan sonra da hız kesmeden devam etti. O'nun halefi Makariy Nevski'yle başlayan 1885'deki çalışmalar misyonun sona erdiği 1917'ye değin devam etti. Bu tarihlerde yine Ulala merkezinde; 1885'de misyoner evi, 1891'de Uspenskiy Kladbışenskiy Kilisesi, 1896'da Çasoviy Spasskiy Kilisesi, 1901'de kadın okulu, 1902'de erkek okulu, 1903'te misyon başkanı için yenir bir ev, 1910'da 3. misyon başkanı Vladimir Petrov namına kilise, 1915'te Kalşin namına bir yetimhane, yine 1915'te Metropolit Makariy namına bir okul, yetim çocuklar için bir ev, misyoner mezarlığı, Metropolit Makariy namına anaokulu ve su kuyusu inşa edildi⁴⁰⁵.

Rusya'da 1905'te ülke genelinde cereyan eden ve doğrudan yönetimi hedef alan kitlesel hareketler misyonerlik faaliyetlerini de sekteye uğrattı. Misyonerliğin en önemli gelir kaynaklarından olan hayırseverlerin bağışları bu siyasi atmosferde yok denecek seviyelere geldi. Uzun bir aranın ardından 1912'lere gelindiğinde olayların durulması, misyonun eski gelir seviyesine ulaşmasını sağladı. Ancak bu durum uzun sürmedi. Bu sefer 1914'te meydana gelen Birinci Dünya Savaşı misyonu maddi yönden sarsmasına

⁴⁰³ Çevalkov, *Pamyatnoe Zaveşanie*, s. 56.

⁴⁰⁴ Yuriy Aleksandroviç Kreydun, *Hramı, Stanı i Monastırı Altayskoy Duhovnoy Missii: Çerteji, Panorami, 3D-Modeli*, s. 85.

⁴⁰⁵ Yuriy Aleksandroviç Kreydun, *Hramı, Stanı i Monastırı Altayskoy Duhovnoy Missii: Çerteji, Panorami, 3D-Modeli*, s. 86.

rağmen misyon faaliyetlerini sürdürdü. Hatta öyle ki bu dönemde yeni okullar ve misyonerlik şubeleri açıldı. Bütün bu gelişmeler misyonun merkezi onumundaki Ulala Misyonerlik Şubesine de yansıdı. Bu misyonerlik şubesine nihaî ve en büyük darbe Rusya’da meydana gelen 1917’deki Bolşevik İhtilali ile vuruldu. Ulala Misyonerlik Şubesi’nin tüm mal varlıkları ve yerleşkede bulunan binaların tamamı 1923’te Komünist Parti idaresi altına alındı⁴⁰⁶.

3.4.2. Mıyuta Misyonerlik Şubesi

Mıyuta, Ulala’nın 130 verst güneyinde Mıyuta Nehri’nin Sema Nehri’ne döküldüğü ağızda bulunan bir yerleşim yeridir. Mıyuta Misyonerlik Şubesi, Altay Dinî Misyonu’nun ikinci başkanı olan Stefan Landışev döneminde 1845’te kuruldu. Mıyuta Misyonerlik Şubesi’nin ilk misyoneri Akakiy Levitskiy ve Mihail Pitişev idi. Burada misyonerler şubenin açılmasıyla birlikte yeni vaftiz edilmiş dört erkek çocukla birlikte ikamet etti⁴⁰⁷. Daha sonra burada 1847-1849 yılları arasında misyonerlik faaliyetlerinin yürütülmesi kapsamında üç farklı bina inşa edildi. Bu binalar kilise, misyon çalışanlarının meskeni ve yeni vaftiz edilenler arasından hasta veya evsiz olanların barınması maksadıyla yaptırıldı⁴⁰⁸.

Mıyuta Misyonerlik Şubesi’nin kurucu misyoneri olan Akakiy Levitski’nin 1854’te Çörnıy-Anuy’a gitmesinin ardından yerine Arseniy İvanovskiy geldi. Altay misyonerlerinden olan İvanovskiy, 1860’lı yıllarda Biysk’te bulunan Altaylı bir aileyi cebren vaftiz etme suçundan davalık oldu. Altaylı Komdoş misyoner İvanovski’nin, kendisini 13 gün boyunca bağlı tuttuğunu ve iki gün boyunca da elleri ve ayaklarından tahta bir bloğa sabitlenerek cezalandırıldığını söyledi. Bununla birlikte eşi ve kızının bağlanarak insanlık dışı işkencelere maruz kaldığını beyan etti. Komdoş’un bu iddiaları karşısında misyoner İvanovskiy ise onların 1858’de kendi rızalarıyla vaftiz edildiğini bildirdi⁴⁰⁹. Tüm bu çalkantılı sürecin ardından İvanovskiy, 1867’de 11. Doğu-Sibirya taburunun rahibi olarak tayin edildi. Bunun üzerine Mıyuta’da yeni misyonerlik görevine Vasiliy Postnikov getirildi. Vasiliy Postnikov’un oğlu Vladimir, 1884’te misyona dahil

⁴⁰⁶ Yuriy Aleksandroviç Kreydun, “Ulalinskiy Missionerskiy Stan Kak Tsentru Duhovnogo Prosveşeniya Gornogo Altaya v XIX- načala XX vv. ”, *Makarevskie Çteniya*, Red. V. G. Babin, RİO-GAGU, Gorno-Altaysk 2005, s. 21.

⁴⁰⁷ “Vıpiska İz Pisma Missionera Protoiereya Stefana Landışeva k N. Svyaşenniku N. D. L. İz Ulalı ot 11 Aprelya 1846 goda”, *Pribavleniya k İzdaniyu Tvoreniy Svyatih Ottsev v Russkom Perevode*, V Tipografii Avgusta Semena, Moskva, 1846, s. 268.

⁴⁰⁸ Stefan Vasileviç Landışev, *Nekotore Svedeniya o Tserkovnoy Altayskoy Missii*, s. 16-17.

⁴⁰⁹ Boris Pivovarov, “İvanovskiy Arseniy Alekseeviç”, *Pravoslavnaya Entsiklopediya*, T. 20, Moskva, 2014, s. 669.

olarak ölene kadar baba-oğul Mıyuta'da misyoner olarak görev yaptılar. Potnikovların dışında Timofey Petrov ve İnnokentiy Çevalkov Mıyuta'da görevli misyonerler arasındaydı⁴¹⁰.

Altay Dinî Misyonu'na bağlı şubelerde bulunan ibadethaneler genellikle ahşap yapıdan müteşekkildi. Bunun en önemli nedenlerinden biri de taş kilise ve ibadethanenin yapımının masraflı olmasıydı. İlk olarak 1839 yapımı seyyar bir kilisede ibadet edilen Mıyuta'da daha sonra Ortodoks Misyoner Cemiyeti'nin katkılarıyla yapılan ve 1873'te Arhangel Mihail adıyla kutsanan ahşap bir kilise inşa edildi. Kilise binası 1904 yılında Hıristiyan cemaat sayısındaki artış nedeniyle genişletildi. Kilisenin uzunluğu yaklaşık 33 arşın⁴¹¹, genişliği 15 arşın ve ana kornişin yüksekliği 8,5 arşın ölçülerinde idi⁴¹².

Mıyuta Misyonerlik Şubesi'nde, Tomsk bölgesinde yapılan 1859 yılı genel nüfus sayımı verilerine göre; 32 hanede 149 erkek ve 137 kadın olmak üzere 286 kişi yaşamaktaydı⁴¹³. 1859'da yapılan nüfus sayımında bölgede kaç Rus kaç Altay Türkünün yaşadığına dair bilgiler yer almasa da 1914'te Biysk merkezli yapılan sayımda bu ayrıma gidildiği görülmektedir. Buna göre 1914'te Mıyuta'da 964 erkek, 967 kadın olmak üzere toplam 1931 Rus yaşarken buna karşın 558 erkek, 583 kadından müteşekkil toplam 1141 Altaylı bulunmaktaydı⁴¹⁴.

Mıyuta Misyonerlik Şubesi, Mıyuta merkez olmak üzere Şebalin, Topuçaya, Malaya Çerga ve Aktel yerleşim yerlerinin yanı sıra Şukşular, İngurla, Kunalır, Aşiyahta, Kaspı, Tıt-Kisken ve Marçala aillerinden müteşekkildi. 1916 verilerine göre Mıyuta Misyonerlik Şubesi'ne ait 12 yerleşim biriminde 2,140 Rus, 1,364 Altay Türkü olmak üzere toplamda 3,504 kişi yaşamaktaydı⁴¹⁵.

3.4.3. Çemal Misyonerlik Şubesi

Altay Dinî Misyonu'nun üçüncü misyonerlik şubesi Çemal, Ulala'nın 80 verst güneyinde, Mıyuta'nın 35 verst doğusunda Katun Nehri'nin kollarından biri olan Çemal Nehri

⁴¹⁰ “Otčet ob Altayskoy Duhovnoy Missii v 1889 g.”, *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No. 7, 1890, s. 10.

⁴¹¹ Arşın, 0,68 metreye takabül eden eski bir ölçü birimidir.

⁴¹² Kreydun, *Missinerskoe Hramozdatelstvo na Altae: Vossozdanie Oblika Utraçennih Hramov XIX- naçale XX. V. Alt. Dom Peçati*, Barnaul 2013, s. 186.

⁴¹³ *Tomskaya Guberniya Spisok Naseleñnih Mest po Svedeniyam 1859 goda*, Peç. MVD, Sankt-Peterburg 1868, s. 65.

⁴¹⁴ GATO, F. 184, Op. 1, D. 26, L. 2.

⁴¹⁵ Kreydun, *Hramı, Stanı i Monasturi Altayskoy Duhovnoy Missii: Çerteji, Panorami, 3D-Modeli*, Altayskiy Dom Peçati, Barnaul 2013, s. 144.

ağzında bulunan mevkide 1850'de kuruldu⁴¹⁶. Çemal'in ilk misyoneri rahip İoann oldu ve göreve başladığı 1850'de 14 kişiyi vaftiz etti. Çemal'de misyonerlik faaliyetleri için yeterli fizikî ortamın olmadığı kanaatine varan İoann tam teşekküllü bir şube oluşturma düşüncesindeydi. Bu kapsamda 1851'de hayırsever bir tüccarın desteğiyle bir haç, bir İncil ve iki ayın kitabının içinde bulunduğu tam kapsamlı seyyar bir kilise misyona bağışlandı⁴¹⁷.

Çemal Misyonerlik Şubesi'nde 1856'da üç farklı bina bulunuyordu. Bu binalar sırasıyla misyonerlik şubesinde görevli din adamlarının, misyoner şubesinin çalışanlarının yanı sıra yetim, hasta ve yeni vaftiz edilenlerin yaşaması için yapıldı. Çemal'de ilk kilise rahip Arseniy İvanovski'nin Aziz Nikolay adına kutsamasıyla 1860'da inşa edildi. Ancak bir yıl sonra 1861'de Çariçe Mariya Aleksandrovna'nın bu kiliseye bir ikona bağışlaması nedeniyle kilise binası eskiye nazaran genişletildi. Yine 1861'de öğrenci ve tercümanlar ile yeni vaftiz edilmiş evsizler için iki bina daha inşa edildi⁴¹⁸.

Çemal Şubesi'nin ilk misyoneri İoann'ın yerine 1861'de bu göreve Makariy (Nevskiy) atandı. Makariy Nevskiy Çemal'e 1857'de öğretmen olarak gelmiş ve burada bulunan misyonerler için yapılmış tek odalı bir evde ikamet ediyordu. Makari Çemal Misyonerlik Şubesi'nin başına getirilir getirilmez sabah erken saatlerde kalkıp Altaylıların evlerini ziyarete başladı. Yerel sakinleri etrafına toplayan Makari, onlara azizlerin yaşam hikayesinden kesitler okuyor, Ortodoks inancının temel ritüellerini anlatıyor ve yeni vaftiz onlara ilahiler öğretiyordu. Çemal halkıyla yakından ilgilenen Makariy, onlarla birlikte yemek yiyip sohbet ettikten sonra bir sonraki buluşmanın mekanını tayin etmeyi de ihmal etmiyordu⁴¹⁹. Makariy Nevskiy'in 1864'te Çulışman Manastırı'na baş rahip olarak atanmasının ardından Çemal Misyonerlik şubesine Mıyuta Misyonerlik Şubesi'nde görevli misyonerlerden önce Arseniy İvanovskiy akabinde ise Vasiliy Potsnikov başkanlık görevinde bulundu.

Çemal'de bulunan Aziz Nikolay Kilisesi misyon başkanı Vladimir Petrov'un teşvikiyle Biysk tüccarlarından Aleksey Vikulov Sokolov'a 1875'de yeniden inşa ettirildi. Yeni inşa ediken Aziz Nikolay Kilisesi Tomsk ve Semipalantinsk piskoposu Platon tarafından

⁴¹⁶ Stefan Vasileviç Landışev, *Nekotorie Svedeniya o Tserkovnoy Altayskoy Missii*, 17.

⁴¹⁷ "İz Pisem Altayskogo Missionera Protoieriya Stefana Landışeva k N. Svyaşenniku N. D. L. İz Tomska ot 9-go Fevralya 1851 goda", *Pribavleniya k İzdaniyu Tvoreniy Svyatih Ottsev v Russkom Perevode*, Ç. 13, V Tipografiy Avgusta Semena, Moskva, 1854, s. 324.

⁴¹⁸ Stefan Vasilyeviç Landışev, "Svedeniya ob Altayskoy Duhovnoy Missii za Şest Let (c Avgusta 1856 po Avgust 1862 g)", s. 7.

⁴¹⁹ Petr Sisuev, *Ot Ulalı Do Çemala i Çopoş*, s. 9.

kutsanarak hizmete açıldı. Yaklaşık 1000 rubleye mal olan Aziz Nikolay Kilisesi'ne bir de kütüphane binası yapıldı. Bu kütüphanede bir İncil, çok sayıda piskoposluk mecmuası, azizlerin yaşam öykülerini içeren 12 kitap ve Aziz Pamteleimon Manastırı tarafından yayımlanmış 50 farklı kitap bulunuyordu. Bu eserlerden bölgede yaşayan Rus ve vaftiz edilmiş Altaylılar istifade ediyordu⁴²⁰.

Çemal Misyonerlik Şubesi'nin yer aldığı Çemal köyünün çoğunluğunu Altay Türkleri oluşturuyordu. 1914'te Biysk merkezli yapılan nüfus sayımına göre Çemal'de 938 erkek, 931 kadın olmak üzere toplam 1869 Altay Türkü yaşıyordu. Çemal'deki Türklerinden konar göçer olarak yaşayan kimse kalmamış ve tamamı yerleşik hayata geçmişti. Bununla birlikte Rus nüfusu da azımsanamayacak oranlardaydı. Çemal'de ikamet edenlerin yaklaşık %30'unu bölgeye göç ettirilen Ruslar oluşturuyordu. 1914 verilerine göre; 396 erkek, 387 kadın tamamı 783 Rus bölgede yaşıyordu⁴²¹.

3.4.4. Makariyev Misyonerlik Şubesi

Makariyev Misyonerlik Şubesi 1853'te misyonun ikinci başkanı Landışev döneminde Makariyev yerleşim yerinde kuruldu. Makariyev yerleşim alanı Kaja, Pilno ve Saydıp gibi köylerden oluşan misyoner birimiydi. Bu yerleşim birimleri Ulala merkezine yaklaşık 80 ila 106 verst uzaklıkta, Biy Nehri kıyılarında yer alan yeni vaftiz edilmiş Kuznetsk Tatarlarından müteşekkildi. Burada yaşayan misyoner ve vaftiz edilenler için 1854'ten beri seyyar bir kilise Saydıp köyünde daimî olarak bulunuyordu. Landışev dönemi bu misyonerlik şubesinin kuruluş amacı; Biy Nehri'nin güneydoğusundan Kebezen Nehri'ne kadar uzanan 130 verstlik alanda yaşayan vaftiz edilmemiş Kuzey Altay halkları olarak tabir edilen Kumandı ve Kuznetsk Tatarlarını Hıristiyanlaştırarak Makariyev yerleşim birime yerleştirmekti⁴²².

Misyonerlik şubesinin Saydıp köyünde bulunan seyyar kilisenin yerine 1855'te Makariyev'e kalıcı bir ibadethane inşasına başlandı. Mısırlı Aziz Makariy adına kutsanan, 27x7 arşın boyutlarında olan bu binanın inşası 1857'de tamamlandı. Bıstryan volostu yeni vaftizlerinden olan Andrey Semenoviç Sofronov (Çendekov) tarafından bölgeye bir kilise yaptırılmaya başlanmasının ardından 1879'da Makariyev'de bulunan dua evi okula dönüştürüldü. 1878'de inşası tamamlanan kilise 1880'de dönemin misyon başkanı Vladimir Petrov tarafından kutsandı. Bununla birlikte din adamlarının ikameti için

⁴²⁰ GATO, F. 184, Op. 1, D. 18, L. 48.

⁴²¹ GATO, F. 184, Op. 1, D. 26, L. 2.

⁴²² Stefan Vasileviç Landışev, *Nekotorie Svedeniya o Tserkovnoy Altayskoy Missii*, 24-26.

1885'te yerel hayırseverler tarafından ahşap bir ev yaptırıldı. Bu ahşap evin yanında misyoner Vasiliy Landışev tarafından Makariyev'de bir ev bağışlandı. Ancak Landışev'in bağışladığı ev yaşanılmayacak kadar harap haldeydi⁴²³.

Altay Misyonu, Makariyev Misyonerlik Şubesi'nde 1853'ten 1885'e kadar dini anlamda fiziki bazı atılımlar yaptıktan sonra bölgenin Hıristiyanlaşması adına Rus köylülerin bölgeye iskân edilmesini ihmal etmedi. 1886'da Makariyev bölgesinde yapılan nüfus sayımında Ruslar; 663 erkek, 688 kadın olmak üzere toplam 1351 kişiydi. Gayri Rus Altaylılar ise 143 erkek, 163 kadın olmak üzere 306'sı yerleşik hayata geçmiş, 809 erkek, 804 kadın olmak üzere 1613'ü göçebe olarak bölgede yaşıyordu. Ruslar ve Altaylıların toplam nüfusuna oranla 1539 erkek, 1679 kadından oluşan toplam 3215 Hıristiyan nüfus mevcutken, 1776 erkek ve 1879 kadından müteşekkil 3655 kişi henüz Hıristiyanlığı benimsememişti. Tüm bu verilere baktığımızda bu tarihlerde Makariyev Misyonerlik Şubesi sınırları içerisinde yer alan toplam nüfus 6870'e kadar ulaştı⁴²⁴.

1914'e geldiğimizde bölgede tekrar bir nüfus sayımı yapıldı. Makariyev bölgesi için yine hem kimlik hem de inanç bakımından bir tasnife gidildi. Buna göre bölgede bir kilise, iki dua evi bulunurken 21 de yerleşim yeri mevcuttu. Makariyev'de 542 Rus hane ve 237 Gayri Rus Altaylı hane olmak üzere toplam 779 hane vardı⁴²⁵. Ruslar 542 hanede 1703 erkek, 1607 kadından oluşan 3310 nüfusa sahipken Gayri Rus Altaylılar 237 hanede 613 erkek, 547 kadın olmak üzere toplamda 1166 kişiydi⁴²⁶. Bu yerleşik nüfusun 2221'i erkek, 2046'sı kadın toplam 4274'si Hıristiyan Ortodoks inancına mensupken 121'i erkek, 108'i kadın toplam 229'u Şizmatik görüşe bağlıydı. Bunların dışında göçebe olarak yaşayan 553'ü erkek, 348'i kadın toplam 701 kişi ise henüz Hıristiyan olmayanların sayısıydı⁴²⁷.

3.4.5. Çörnıy-Anuy Misyonerlik Şubesi

Çörnıy-Anuy Misyonerlik Şubesi misyonun kurmuş olduğu dördüncü şubedir. Misyon başkanı Stefan Landışev döneminde 1856'da kuruldu. Bu misyonerlik şubesi Mıyuta'dan ayrılarak Çörnıy-Anuy köyü merkezli bağımsız hale geldi. Bu merkezin kurulmasında daha önce vaftiz edilmiş dul bir kadın olan Teleüt Türkü asıllı P. F. Tyudynekova etkili

⁴²³ Kreydun, *Hrami, Stanı i Monastri Altayskoy Duhovnoy Missii*, Alt. Dom Peçati, Barnaul 2013, s. 220-221.

⁴²⁴ GATO., F. 170, Op. 3, D. 3558, L. 3-8.

⁴²⁵ GATO., F. 184, Op. 1, D. 26, L. 4-5.

⁴²⁶ GATO., F. 184, Op. 1, D. 26, L. 3.

⁴²⁷ GATO., F. 184, Op. 1, D. 26, L. 2-3.

oldu. Tyudyunekova daha sonra burada Hıristiyanlığı henüz kabul etmemiş Kalmıklar tarafından bu çabaları dolayısıyla öldürüldü. 1856'ya kadar Mıyuta'ya bağlı olan Çörny-Anuy merkezinin buraya yaklaşık 150 verst uzaklıkta olması, bölgede çok sayıda vaftiz edilmemiş insanın yaşaması misyonerlik faaliyetleri için burada yeni bir merkezin inşasını zorunlu kıldı. Bu misyonerlik şubesinin ilk din görevlisi ve misyoneri Artemiy Grigoreviç Levitskiy (İeromonah Akakiy) oldu⁴²⁸.

Çörny-Anuy Misyonerlik Şubesi'nde biri seyyar kilise olarak kullanılan diğeri ise misyon çalışanlarının barındığı iki ev bulunuyordu. Çörny-Anuy'a bağlı ve yeni vaftiz edilenlerin iskân edildiği yerleşim birimleri; İlinka, Kuyaça, Koksa köyleri bulunuyordu. İlinka köyü Çörny-Anuy'un doğusunda yaklaşık 35-40 verst uzaklıkta idi. İlinka'da yaklaşık sekiz vaftiz edilmiş göçebe aile 1854'te burada yerleşik hayata geçti. Yerleşik hayata geçen bu ailelerin Hıristiyan ritüellerini gerçekleştirmesi için yukarıda bahsi geçen Tyudyunekova seyyar kilise için bir ev tahsis etti. Çörny-Anuy Şubesine bağlı Kuyuç köyünde vaftiz edilen on aile dokuz hanede yaşıyordu ve bu köy merkezin yaklaşık 60 verst kuzey doğusunda konumlanıyordu. Yeni vaftiz edilenler bu köye iskân edilmeden evvel burada sadece arıcılıkla uğraşan Rus bir aile yaşıyordu. Koksa köyünde ise vaftiz edilmiş ve yerleşik hayata geçirilmiş beş aile yaşıyordu. Burası Çörny-Anuy'un güneydoğusunda 250 verst uzaklıkta konumlanıyordu. Bunlara ilaveten beş köy bulunurken buralarda sadece yeni vaftiz edilmiş on aile yaşıyor, diğer bölge sakinleri ise göçebe olarak yurtlarda ikamet ediyordu⁴²⁹.

Çörny-Anuy Misyonerlik Şubesi'nde ibadetler 1856'dan 1885'e kadar seyyar eski bir kilise gerçekleşti. Yeni kilise devlet memuru Fedor Golubev'in sağladığı kaynakla 1885'te inşa edildi. Yeni inşa edilen kilise Svyatoy Troitsı (Kutsal Teslis) adıyla dönemin misyon başkanı Makariy Nevskiy tarafından 1886'da kutsandı. Bu kilise daha sonra tadilat ihtiyacı görünce 1907'de Biysk başpiskoposu ve dönemin misyon başkanı İnnokentiy Sokolov'un girişimleri, bölge sakinlerinin maddi yardımlarıyla yeniden inşa edildi. Yaklaşık 5000 rubleye mal olan kilise çan kuleli, ahşap, doğal taş temelli ve demir kaplı olacak şekilde yapıldı. Ayrıca Aziz Semion Stolpnik ve Kutsal Taisiya namına birer şapel bu yeni kilise yapısına eklendi⁴³⁰.

⁴²⁸ Stefan Vasileviç Landışev, *Nekotorie Svedeniya o Tserkovnoy Altayskoy Missii*, 22.

⁴²⁹ Stefan Vasileviç Landışev, *Nekotorie Svedeniya o Tserkovnoy Altayskoy Missii*, 23-24.

⁴³⁰ Yuriy Aleksandroviç Kreydun, *Hrami, Stani i Monastiri Altayskoy Duhovnoy Missii: Çerteji, Panorami, 3D-Modeli*, 154.

Daha önce bahsettiğimiz Makariyev merkezli 1886'da yapılan nüfus sayımına Çörmıy-Anuy Misyonerlik Şubesi de tabi tutuldu. Buna göre Çörmıy-Anuy sınırlarında 322'si erkek, 393'ü kadın toplam 615 Rus; 102'si erkek, 117'si kadın 219 yerleşik Altaylı ve 720'si erkek 653'ü kadın 1373 göçebe Altaylı bulunuyordu. Bununla birlikte bu nüfusun 1144 erkek, 1163 kadın toplam 2307'si Hıristiyan Ortodoks inancına mensupken 965 erkek, 953 kadından oluşan 1918'i henüz vaftiz edilmemiş nüfusu içeriyordu⁴³¹. Yine 1914'te yapılan nüfus sayımında bir kilise, bir dua evi ve üç yerleşim yeri mevcut olan Çörmıy-Anuy'da 316 Rus, 147 Altaylı ve 138 yurtluk göçebe Altaylı hane bulunuyordu⁴³². Ruslar 316 hanede 851'i erkek, 830'u kadın toplam 1681; Altaylılar 147 hanede 299'u erkek, 287'si kadın toplam 586 kişi yaşıyordu⁴³³. Çörmıy-Anuy halkı inanç bakımından 1065'i erkek, 1024'ü kadın toplam 2089'u Hıristiyan Ortodoks inancına bağlıydı. Bunun yanında 85'i erkek, 93'ü kadın toplam 178'i Şizmatik görüşe mensupken 440'ı erkek, 423'ü kadın olmak üzere toplam 863'ü ise henüz vaftiz edilmemişti⁴³⁴.

3.4.6. Kondom (Kuznetsk) Misyonerlik Şubesi

Altay Dinî Misyonu kurulduğu 1828'den bu yana esas itibariyle Biysk ve çevresinde misyonerlik faaliyetlerinde bulundu. Misyonun kurucusu Makariy Gluharev döneminde misyon başkan yardımcısı ve diğer din adamlarının dahil olduğu heyetle Kuznetsk bölgesine bir seyahat gerçekleştirildi. Gözlem ve incelemeler neticesinde varılan genel kanı, bölgede bir hayli Hıristiyan olmayan nüfusun varlığı ve misyonerlik faaliyetlerin gerçekleşmesi için yeterli fiziki yapının olmamasıydı. Bunun üzerine Stefan Landışev'in misyon başkanı olmasıyla birlikte 1858'de burada bir misyonerlik şubesi kurulması yönünde karar verildi. Kuznetsk bölgesinde ilk defa 1857'de Kaltan'da kurulan misyonerlik şubesi daha sonra Kuzedeyev yerleşim birimine taşınarak 1858'de bölgede misyonerlik faaliyetlerinin yoğunlaşması amacıyla hizmete girdi. Bu misyonerlik şubesinin başına 1853'te misyona dahil olan din adamı Vasiliy İvanoviç Verbitskiy getirildi⁴³⁵.

Verbitskiy göreve başladığında bölgede vaftiz edilmiş bir kişi dahi yoktu. Burada kurulan misyonerlik şubesinin amacı, bölgede yaşayanları öncelikle geleneksel inançları olan

⁴³¹ GATO., F. 170, Op. 3, D. 3558, L. 3-8.

⁴³² GATO., F. 184, Op. 1, D. 26, L. 4-5.

⁴³³ GATO., F. 184, Op. 1, D. 26, L. 3.

⁴³⁴ GATO., F. 184, Op. 1, D. 26, L. 2-3.

⁴³⁵ Vasiliy Verbitskiy, "Obozreniye Stanov Altayskoy Duhovnoy Missii v 1889 g.", *Tomskie Eparhialne Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No: 21, 1889, s. 16.

Şamanlıktan uzak tutarak Hıristiyanlık öğretilerini benimsetmek, vaftiz edilenleri kiliseye yakın çevrelerde tutarak burada yapılacak ibadetlere daimî katılımları sağlamak ve uzak bölgelerde yaşayanları ise Ruslarla evlendirmek suretiyle Hıristiyanlığa geçiş sürecini pekiştirmektir. Bu maksatla Verbitskiy, 1861’de Kondom ve Mras Nehirleri boyunca misyonerlik seyahatlerine başladı. Verbitskiy başlarda bu seyahatlerde bölgede yaşayan gayri Rusları Hıristiyan olmaları noktalarında ikna etmekte zorlandı. Ancak yine de misyonerlik seyahatlerine devam etti. Öyle ki 1861’den 1875’e kadar her yıl yaklaşık 800 verst mesafelere varan kimi zaman at sırtında kimi zaman ise teknelerle seyahatlerini sürdürdü. Neticede bu tarihler arasında yaklaşık 1000 kişiyi vaftiz etti⁴³⁶.

Kuznetsk Misyonerlik Şubesi’nin ilk ibadethanesi 1859-1861 yılları arasında inşa edilen dua eviydi. Daha sonra buraya Çemal’den antimensiyon ve ikonalarıyla birlikte seyyar Vaftizci Yahya Kilisesi getirildi. 1877’de kiliseye ilave bir çan yapımının yanı sıra 1881’de emekli bir asker olan Malahiy Petrov tarafından kiliseye kaplama ve boya yaptırıldı. 1890’da Kondom köyünde Makariy Nevskiy tarafından Bogoyavleniya Gaspodnya Kilisesi inşa edildi. Bu kilise 1893’te misyonerlik şubesini ziyaret eden dönemin Altay Dinî Misyonu başkanı Mefodiy Gerasimov tarafından kutsandı. Bu kutsamadan bir yıl evvel 1892’de misyonerlik şubesinin merkezi Kondom’a taşınmıştı⁴³⁷.

Kondom merkezinde 1915 nüfus verilerine göre 59 hanede toplam 297 kişi yaşamaktaydı. Bununla birlikte misyonerlik şubesi 53 yerleşim biriminden teşekkül ediyordu. Misyonerlik şubesinin geneli 773 haneden müteşekkilen bu hanelerin 553’ünde Ruslar, 220’sinde ise yeni vaftiz edilmiş Altaylılar ikamet ediyordu. Bölgede ikamet edenlerin 2817’si Rus, 870’i ise Altaylı olmak üzere toplam nüfus 3687 idi. Bunların haricinde 42 hanede 222 kişi henüz Hıristiyan olmayan nüfusu kapsarken, 55 hane 340 kişi ise Şizmatik görüşü benimseyenlerdendi⁴³⁸.

3.4.7. Kebezen Misyonerlik Şubesi

Kebezen Misyonerlik Şubesi, Kebezen merkezli olup Ulala’nın 130 vest doğusunda ve Biy Nehri’nin sağ yakasında 1861’de kuruldu. Kebezen Misyonerlik Şubesi’nin kurulmasının esas amacı Teletsk Gölü’nün kuzey ve batısında yaşayan gayri Rusların

⁴³⁶ Arhimandrit Vladimir, *Svedeniya ob Altayskoy Duhovnoy Missii za 1878 g.*, Tipo-Lit. Mihaylova i Makuşina, Tomsk 1879, s. 60.

⁴³⁷ Yuriy Aleksandroviç Kreydun, *Hrami, Stanı i Monastiri Altayskoy Duhovnoy Missii: Çerteji, Panorami, 3D-Modeli*, s. 224.

⁴³⁸ Yuriy Aleksandroviç Kreydun, *Hrami, Stanı i Monastiri Altayskoy Duhovnoy Missii: Çerteji, Panorami, 3D-Modeli*, s. 225.

Hıristiyanlaştırılması idi. Radloff, 22 Mayıs 1861'de seyahat ettiği Kebezen hakkında o tarihlerde takriben 30-40 kadar göçebe yurtların yanı sıra iki de Rus tüccarın ahşap evinin bulunduğunu kaydeder. Radloff, ayrıca burada vaftiz edilenler ile henüz vaftiz edilmemişler arasında herhangi bir kültürel farklılığın bulunmadığını belirtir. Bunun nedeni olarak misyonun bölgede çok başarılı olmadığını aktarır⁴³⁹.

Kebezen Misyonerlik Şubesi'nin ilk misyoner din görevlisi İeromonah Dometian (Dimitriy Filimonoviç Konovalov) oldu. Radloff'un verdiği bilgilerden önce misyoner Dometian Kebezen'de kaleme aldığı notlarında, bölgede toplam 14 hanenin bulunduğunu, bunların 10'unda yeni vaftiz edilmiş Altaylıların, 4'ünde ise Rusların yaşadığını kaydeder. Kebezen nüfusunun toplamda 66 olduğu, bunların 53'ünün Altaylı, geri kalanın ise Rus olduğu bilgisi yine Dometian'ın aktardığı misyoner notlarında mevcuttur. Kebezen'de vaftiz edilen 53 gayri Rus'un 28'i Stefan Landışev, 16'sı papaz Smaragd, 8'i Vasiliy Verbitskiy ve 1'i İoann Smolyaninov tarafından vaftiz edildi⁴⁴⁰.

Kebezen Misyonerlik Şubesi'ne misyoner Dometian'ın atanmasıyla birlikte burada yerel ahalinin maddi destekleriyle seyyar bir kilise kuruldu. Dometian'ın 1861'de bölgede göreve başlamasıyla birlikte misyonerlik faaliyetlerinde etkin adımlar atılmaya başlandı. Kebezen'de bulunan Şefaath Kilisesi'nin tadilatı Barnaul'lu tüccar Mihail Savalyev Morozov'un katibinin maddi yardımlarıyla yapıldı. Ancak bölge halkı Dometian'ın Kebezen'e gelişiyle vaftiz edilmemek için dağlık alanlara göç eden yerel ahali, yine O'nun misyonerlik faaliyetleri sonucunda vaftiz edilerek Kebezen'de iskân edildi. Dometian misyonerlik faaliyetleri yürüttüğü bölgede toplam 418 kişiyi vaftiz etti⁴⁴¹.

Kebezen merkez olmak üzere buraya bağlı 30 yerleşim yeri, 2 kilise ve 3 dua evi bulunuyordu. Bölgede 243 Rus ve 306 Altaylı hanenin yanında 157 yurtluk göçebe Altaylı mevcuttu⁴⁴². Yerleşik olarak yaşayan 549 hanenin 962 erkek, 908 kadın 1870'i Ruslar; 1018 erkek, 1032 kadın 2050'si Altaylılardan müteşekkildi. Bununla beraber 213 erkek ve 217 kadın olmak üzere toplam 430 kişi ise 157 yurttan meydana gelen göçebe Altaylılardan oluşuyordu⁴⁴³. İnanç eksenli verilere baktığımızda bölgede 1699 erkek, 1677 kadın 3376'sı Ortodoks Hıristiyan; 281 erkek, 263 kadın 544'ü Şizmatik, göçebe

⁴³⁹ Wilhelm Radloff, *Sibirya'dan II*, s. 86.

⁴⁴⁰ Dometian Konovalov, "Zapiski Služaşevo pri Altajskoy Duhovnoy Missii İeromonaha Dometiana za 1861-y i 1862 godı", *Duşepoleznoe Çitenie*, Çast 3, Tip. V. Gote, Moskva 1863, s. 12.

⁴⁴¹ Konovalov, 1863, 11-12.

⁴⁴² GATO., F. 184, Op. 1, D. 26, L. 4-5.

⁴⁴³ GATO., F. 184, Op. 1, D. 26, L. 2.

olarak yurtlarda yaşayan 213 erkek, 217 kadın 430 kişi ise henüz vaftiz edilmemiş olarak kayıt altına alındı⁴⁴⁴.

3.4.8. Onguday Misyonerlik Şubesi

Onguday Misyonerlik Şubesi, 1861'de Onguday Nehri'nin Ursul Nehri'ne karıştığı yerin sağ yakasında misyonun merkezi Ulala'ya 200 verst uzaklıkta bir mevkiide kuruldu⁴⁴⁵. Misyonerlik şubesinin açılışından bir yıl evvel Onguday'da bulunan Radloff, burada küçük bir kilisenin olduğunu, Onguday'ın takriben 15 haneden oluştuğunu, yöre halkının balıkçılık ve ziraatla iştigal olmasının yanında, kaz-tavuk gibi kümes hayvanları yetiştirdiğini aktarır. Bununla birlikte bölgenin sosyolojisine de değinen Radloff, vaftiz edilenlerin tıpkı Rus köylüleri gibi giyindiğini ve gömlek yapımında kullanılan keten bezinin bizzat köyün kadınları tarafından dokunduğunu belirtir⁴⁴⁶.

1861'de kurulan Onguday Misyonerlik Şubesi'nin ilk misyoneri Papaz Smaragd (Stefan Nikolayeviç Deryabin) oldu. Bu misyonerlik şubesi daha önce Çörnıy-Anuy'a bağlıydı. Dolayısıyla buradaki ilk dua evi 1856'da Çörnıy-Anuy misyoneri Akakiy Levitskiy'in girişimleri, Biyskli tüccar A. İ. Kokorin'in maddi destekleriyle inşa edildi. Bu dua evi 21x7 arşın ölçülerindeydi. Bununla birlikte Meryem Ana Varsayım Kilisesi antimensiyonu 1861'de Papaz Smaragd'a verildi. Kilisenin inşası Biysk'li tüccar Aleksey Vikuloviç Sokolov'un maddi destekleriyle 1879'da inşa edildi. Yine aynı kilise 25 Nisan 1881'de dönemin misyon başkanı Biysk Piskoposu Vladimir Petrov tarafından kutsandı⁴⁴⁷.

Onguday Misyonerlik Şubesi, Altay Dinî Misyonu açısından sadece misyonerlik merkezi olmayıp aynı zamanda bölge ticareti için önemli bir mevki haline gelmişti. Moğolistan'ın kuzeybatısından Altay Köyü'ne kadar uzanan 450 verstlik mesafe Çuy Ticaret Yolu olarak adlandırılıyordu. Altay Köyü'nden Onguday'a ise tekerlekli araçların rahat şekilde seyahat etmesini sağlayan 180 verstlik bir ulaşım ağı bulunuyordu. Bu ulaşım ağının varlığı Rus tüccarların Moğolistan ve Çin sınırında ticaret yapmasını kolaylaştırdı. Bu stratejik konumu 1891'de Onguday gümrük merkezi haline dönüştü. Bununla birlikte her yıl düzenli olarak burada iki haftayı kapsayan ticaret panayırı yapılmaya başlandı. Onguday'ın adeta bir ticaret merkezine dönüşmesi, dönemin bölge misyoneri Konstantin

⁴⁴⁴ GATO., F. 184, Op. 1, D. 26, L. 2-3.

⁴⁴⁵ Arhimandrit Vladimir, *Svedeniya ob Altayskoy Duhovnoy Missii za 1878 g.*, s. 43.

⁴⁴⁶ Wilhelm Rafloff, *Sibirya'dan II.*, 82-85.

⁴⁴⁷ Yuriy Aleksandroviç Kreydun, *Hrami, Stanı i Monastiri Altayskoy Duhovnoy Missii: Çerteji, Panorami, 3D-Modeli*, 160.

Sokolov'un dikkatini cezbetmiş olacak ki burada bir posta merkezi açılmasını misyondan talep etti⁴⁴⁸. Böylesi gelişmeler kırsalda görev yapan misyonerlerin hem mali hem de idari açıdan meşruiyetini güçlendirmesine sebep oldu.

Onguday merkezli yapılan 1914'teki nüfus istatistiklerine göre; 3 kilise, 3 dua evi ve 5 yerleşim yeri bulunuyordu. Bölgede 281'i Rus, 159'u yerleşik Altaylı hane ve 160 göçebe yurtluk vardı⁴⁴⁹. Onguday'da yerleşik olarak yaşayan 760'ı erkek, 711'i kadın 1471 Rus; 345 erkek 291 kadın toplam 636 Altaylı bulunuyordu⁴⁵⁰. Bununla birlikte 1048'i erkek, 944'ü kadın 1992 kişi Hıristiyan Ortodoks; 57 erkek, 58 kadın 115 Şizmatik görüşe aidiyet duyarken 2361'i erkek, 2350'si kadın toplam 4711 Altaylı ise henüz vaftiz edilmemiş olup eski geleneksel inançlarını muhafaza ediyordu⁴⁵¹.

3.4.9. Üst-Başkaus (Çulışman) Misyonerlik Şubesi

Üst-Başkaus (Çulışman) Misyonerlik Şubesi 1864'ten 1877'ye kadar olan sürede Çulışman Manastırı'ndan yönetildi. Misyonerlik şubesinin merkezi daha sonra Başkaus Nehri'nin kenarında bulunan "Kumurtuk" olarak tabir edilen mevkiye taşınarak 1877'den itibaren manastırdan bağımsız olarak hareket etti. Dönemin misyon başkanı Vladimir Petrov, Altay Misyonu'nun Teleüt Türkü ilk yerli papazı ve aynı zamanda uzun yıllar misyonda tercümanlık yapmış Mihail Çevalkov'u kilise hizmetine almak istedi. Daha önce 1870'de Tomsk ve Semipalatinsk Başpiskoposluğu tarafından papaz olmadan bir önceki derece olan "diyakon" papaz yardımcısı olarak görevlendirilen Çevalkov, 1877'de ise bu sefer papaz rütbesiyle taltif edildi. Papaz rütbesini aldıktan sonra yine misyon başkanı Petrov tarafından Üst-Başkaus (Çulışman) Misyonerlik Şubesi'nin başına getirildi. Çevalkov göreve başlar başlamaz bölgede 7 erkek, 11 kadın olmak üzere toplam 18 Altaylı kişiyi vaftiz etti⁴⁵².

Üst-Başkaus (Çulışman) Misyonerlik Şubesi'nin ilk dua evi 1870'e gelinmeden bölgede bulunan bir Rus arıcının katkılarıyla yapıldı. Yapılan bu ilk ibadethaneden sonra 1877'de Aziz Aleksiy Moskovskiy Kilisesi, tüccar Aleksey Mihayloviç Polejayeve tarafından inşa ettirildi. Bu kilise, tarihler 20 Mayıs 1878'i gösterdiğinde misyon başkanı Petrov tarafından kutsandı. Ahşap malzemedan yapılan kilise tek bağlantılı çana sahip olup çatısı

⁴⁴⁸ GATO., F. 218, Op. 3, D. 44, L. 1-2.

⁴⁴⁹ GATO., F. 184, Op. 1, D. 26, L. 4-5.

⁴⁵⁰ GATO., F. 184, Op. 1, D. 26, L. 2.

⁴⁵¹ GATO., F. 184, Op. 1, D. 26, L. 2-3.

⁴⁵² GATO., F. 184, Op. 1, D. 9, L. 14-15.

ise demirdendi. Aziz Aleksiy Moskovskiy Kilisesi 1911’de yeniden kutsandı ve onarımı yapılarak geç dönem uygulaması olarak 4000-ruble maliyetle sigortalandı⁴⁵³.

Teletsk Gölü’nün güneyinde bulunan Üst-Başkaus Misyonerlik Şubesi 1914’te bir kilise, bir dua evi ve beş yerleşim yerini bünyesinde bulunduruyordu. Burada 5 Rus, 14 yerleşik Altaylı hane bulunurken göçebe Altaylıların barındığı toplam 129 da yurtluk vardı⁴⁵⁴. Bahsi geçen bu hanelerde 11 erkek, 12 kadın toplam 23 Rus; 552 erkek, 515 kadın toplam 1067 Altaylı yaşıyordu⁴⁵⁵. Yine bu nüfusun 563’ü erkek, 527’si kadın yekûnu 1090 kişi Ortodoks Hıristiyan inancına mensuptu⁴⁵⁶. Daha önce bahsedildiği üzere misyonerlik şubelerinde Şizmatik anlayışa bağlı veya hiç vaftiz edilmemiş hatırı sayılır bir nüfusun varlığını bilmemize rağmen Üst-Başkaus Misyonerlik Şubesi’nde bu duruma rastlanılmaması dikkat çekmektedir.

3.4.10. Mras (Üst-Anzas) Misyonerlik Şubesi

Kuznetsk bölgesinin doğusunda Mras Nehri boyunca 300 verstlik bir alana sahip olan Mras (Üst-Anzas) Misyonerlik Şubesi Üst-Anzas merkezli olmak üzere 1879’da açıldı. Mras Nehri’nin Kuznetsk’e yakın alt kısımlarında Yedeyev, Boçorak, Kazanov, Mras-Bejboyarkov ve Payanların oluşturduğu 2000 nüfusa sahip vaftiz edilmemiş beş ulus bulunuyordu. Yine 2000 nüfusa sahip Kargin, Mras-Yeley, Kızıl ve Kiviy ulusları da Mras Nehrinin orta kısımlarında yaşıyordu. Yani Mras (Üst-Anzas) Misyonerlik Şubesinin idari sınırları içerisinde toplamda 4000 vaftiz edilmemiş Altaylı topluluk Altay Dinî Misyonu’nun misyoner faaliyetler yürüteceği hedef kitleyi teşkil ediyordu⁴⁵⁷.

Mras (Üst-Anzas) Misyonerlik Şubesi’nin ilk misyoneri rahip Tihon (Trofim Petroviç Sokolovskiy) oldu. Bu misyonerlik şubesi sınırlarında toplulukların dağınık halde yaşaması burada görev yapan din adamlarının misyonerlik faaliyetlerinin sekteye uğramasına neden oldu. Bölgenin kış aylarında derin kar örtüsüyle kaplı olması, ilkbahar ve sonbaharda ise yoğun yağışlar nedeniyle bataklık bir coğrafyanın varlığı bölgede misyonerler arasındaki teması tamamen imkânsız hale getirdi. Misyonerler coğrafyanın durumuna göre ya at sırtında ya tekneyle ya da kızakla seyahat etmek mecburiyetinde kaldı. Tüm bu olumsuzluklara rağmen bölgede ekilebilir arazinin işlenme zamanı olan

⁴⁵³ Yuriy Aleksandroviç Kreydun, *Hramı, Stanı i Monastırı Altayskoy Duhovnoy Missii: Çerteji, Panorami, 3D-Modeli*, 176.

⁴⁵⁴ GATO., F. 184, Op. 1, D. 26, L. 4-5.

⁴⁵⁵ GATO., F. 184, Op. 1, D. 26, L. 2.

⁴⁵⁶ GATO., F. 184, Op. 1, D. 26, L. 2-3.

⁴⁵⁷ Arhimandrit Vladimir, *Svedeniya ob Altayskoy Duhovnoy Missii za 1878 g.*, s. 62.

Mayıs ayı ve hasadın toplanma zamanı olan Eylül ayı misyonerlik faaliyetlerin yoğunluk kazandığı zamanlardı. Çünkü göçebe halde yaşayan Mras Misyonerlik Şubesi toplulukları ancak bu dönemde bir araya geliyordu⁴⁵⁸.

Mras Misyonerlik Şubesinin ilk kilisesi, üzerinde haç bulunan, yapraklı ağaçlarla kaplı barınak formunda inşa edildi. İçeriden iki direk ile desteklenen kilisenin gündüz ışık alması için yukarıdan iki penceresi bulunuyordu. Kilisenin giriş kısmı ise hasırdan bir örtüyle kapatıldı. Bölgede tam teşekküllü kilise ise 1881’de Altay Misyonu tarafından yapıldı. Burada inşa edilen Kutsal Teslis Kilisesi dönemin misyon başkanı Vladimir Petrov tarafından 1882’de kutsandı. Ahşaptan inşa edilen bu kiliselinin bir de çan kulesi bulunuyordu. Altay Dinî Misyonu kiliseyi inşa ettiği tarihte yine aynı arazide misyonerlik şubesinde görevli din adamları için ahşap bir de ev yaptırdı. Burada bulunan kilise ve misyonerler için yapılan bu ev 14 Mart 1905’te Kutsal Sinod onayıyla bakım ve onarım gördü. Mras Misyonerlik Şubesi 1915’te yapılan nüfus istatistiklerine göre; Üst-Anzas merkezinde 50 hanede 259 kişi yaşıyordu. Bununla birlikte misyonerlik şubesinin genelinde 670 hane yerel sakinlerden 8 hane ise Ruslardan oluşuyordu. Bu hanelerde 2989’u yeni vaftiz edilen, 36’sı ise Rus nüfustan oluşan toplam 3025 kişi yaşıyordu. Bölgenin tamamı 50 yerleşim biriminden ibaretti⁴⁵⁹.

3.4.11. Çuy Misyonerlik Şubesi

Çuy Misyonerlik Şubesi 1886’da Rusya-Çin sınırına 45 verstlik mesafede bulunan Koş-Ağaç yerleşim birimi merkezli kuruldu. Misyonerlik şubesinin merkezi olan Koş-Ağaç Tomsk Piskoposluğu’na 1022 verst, Altay Dinî Misyonunun merkezi konumunda olan Biysk’e 500 verst ve misyonerlik şubelerinin merkezi Ulala’ya 420 verst uzaklıkta bulunuyordu. Bu misyonerlik şubesi kurulmadan evvel burada dönemin Tomsk Valisi German Gustavoviç Lerhe’nin tavsiyeleri, Rus tüccarların mali yardımlarıyla inşa edilen Aziz Petr-Paul Kilisesi 1870’de ibadete açıldı. Kilise dönemin Tomsk-Semipalatinsk Başpiskoposu Platon (Pavel Alekseyeviç Tropolskiy) tarafından 1871’de kutsanacakken O’nun hastalığı dolayısıyla kutsama Başrahip Akakiy tarafından ancak 1873’te gerçekleşti. Aziz Petr-Paul Kilisesi 25 Eylül 1909’da devlet görevlisi Pavl Andreyeviç

⁴⁵⁸ Dimitriy Vladimiroviç Arzyutov, “Hristianstvo v Gornoy Tayge: O Poryadke Prostranstva i Diskursa v Religioznoy Obraşenii Şortsev i Severnih Altaytsev”, *Sibir v Kontekste Russkoy Modeli Kolonizatsii (XVII-naçalo XX v.)*, Rossiyskaya Akademiya Nauk Muzei Antropologii i Etnografii İm. Petra Valikogo (Kunstkamera), Sankt-Peterburg 2014, s. 169.

⁴⁵⁹ Yuriy Aleksandroviç Kreydun, *Hrami, Stani i Monastiri Altayskoy Duhovnoy Missii: Çerteji, Panorami, 3D-Modeli*, s. 226.

Kopılov ve Rus tüccarların desteğiyle tadilat gördü. Ahşap yapıdan oluşan ve çan kulesine sahip bulunan kilise dönemin Altay Misyonu başkanı ve Biysk Başpiskoposu İnnokentiy Sokolov tarafından yeniden kutsandı⁴⁶⁰.

Çuy Misyonerlik Şubesi'nin merkezi konumunda olan Koş-Ağaç yerleşim biriminde 1898'de misyoner Vladimir Tokpeşev'in verdiği bilgilere göre 275 kişi yaşıyordu. Koş-Ağaç'ta 1899'da açılan misyoner okulunda ise 5 erkek ve 5 kız çocuğundan oluşan toplam 10 öğrenci bulunuyordu. Misyonerlik şubesinin bir diğer yerleşim yeri olan Kızıl-Şin, Koş Ağaç'a 30 verst uzaklıkta ve 327 nüfusa sahipti. Burada 1894'te bir dua evi inşa edildi fakat kilise ve papaz mevcut değildi. Yine merkez şubeye 40 verst uzaklıkta bulunan Kokorya'da 166; 30 verst mesafe batıda konumlanan Üst-Kagan'da 49 kişi ikamet etmekteydi. Bunların yanı sıra Kuray ve Karagem Çuy Misyonerlik Şubesinin diğer yerleşim birimleriydi. Kuray misyonerlik şubesi merkezin 64 verst kuzeyinde yer alıyordu ve 290 nüfusa sahipti. Kuray'da bölge sakinleri tarafından 1903'te inşa edilen bir dua evi vardı. Karagem ise Koş-Ağaç'ın 120 verst kuzeyindeydi. Toplamda 185 kişinin yaşadığı Kuragem'de dua evi 1901'de Altay Misyonu tarafından yapıldı. Bölgede 1889'da açılan misyoner okuluna 4 erkek, 2 kız öğrenci kayıt yaptırdı. Misyonerlik Şubesinin genelinde okur-yazar sayısı 120 erkek, 48 kadın olarak kaydedildi⁴⁶¹.

Çuy Misyonerlik Şubesi'nin genelinde 1914'te gerçekleşen nüfus verilerine göre; bölgede bir kilise, üç dua evi ve beş yerleşim yeri bulunmaktaydı. Bu yerleşim birimlerinde 19 Rus hane varken Altaylılar 297 hane ikamet ediyordu⁴⁶². Bu misyonerlik şubesinde 58'i erkek, 53'ü kadın 111 Rus yaşarken; 552 erkek, 568 kadın toplam 1120 Altaylı nüfus mevcuttu⁴⁶³. Yerleşik olarak yaşayan 111 Rus, 1120 Altaylının toplamını oluşturan 1231 kişi Hıristiyan Ortodoks inancına mensupken 425 erkek, 435 kadın toplam 860 göçebe Altaylı ise henüz vaftiz edilememiş ve eski geleneksel inançlarına bağlıydı⁴⁶⁴.

3.4.12. Baçat Misyonerlik Şubesi

Baçat Misyonerlik Şubesi 1890'da kurulan XIX. asrın sonlarından XX. asrın başlarına kadar Altay Dinî Misyonunun misyonerlik faaliyetlerinin yürütüldüğü misyonerlik şubelerinden biridir. Baçat bölgesi Ulala Teleütlerinin ilk olarak ortaya çıktığı coğrafya

⁴⁶⁰ Yuriy Aleksandroviç Kreydun, *Hramı, Stanı i Monastri Altayskoy Duhovnoy Missii: Çerteji, Panorami, 3D-Modeli*, s. 172.

⁴⁶¹ "Otçet ob Altayskoy Duhovnoy Missii za 1910 g.", *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No:8-9, 1911, s. 432-433.

⁴⁶² GATO., F. 184, Op. 1, D. 26, L. 4-5.

⁴⁶³ GATO., F. 184, Op. 1, D. 26, L. 2.

⁴⁶⁴ GATO., F. 184, Op. 1, D. 26, L. 2-3.

olarak bilinir. Dört bir yanı sonradan bölgeye göç ettirilen Ruslarla çevrili olan Baçat Teleütleri yerleşik hayata geçmiş olup tamamı ziraî faaliyetlerle uğraşmaktaydı. Baçat Misyonerlik Şubesi açılmadan 30 yıl evvel burada İslâmiyet'in etkisini görmekteyiz. Daha önce diğer misyonerlik şubelerinde rastlamadığımız şekilde Baçat'ta Alagançikov isimli zengin bir Teleüt Türkünün kendi malikanesinin arazisinde bir camii inşa etme girişimi olmuş ancak bu girişim dönemin misyon başkanı Stefan Landışev tarafından engellenmişti. Sadece camii inşasından vazgeçmekle kalmayan Alagançikov bu defa Landışev'in girişimleriyle vaftiz edilerek Hıristiyanlığı kabul etmiştir⁴⁶⁵.

Moskovalı tüccarlardan olan Aleksandr Semenoviç Mironov dönemin misyon başkanı Makariy Nevskiy'e Altay'da bir kilise inşa etme istediğini bildirdi. Bunun üzerine Piskopos Nevskiy Moskovalı tüccara Baçat Misyonerlik Şubesi'ne bağlı Çoluk yerleşim yerini işaret etti. Böylece Çoluk'ta 1887'de inşasına başlanan taş bir yapıdan ve çan kulesinden oluşan kilisenin yapımı 1890'da tamamlandı. 26 Mayıs 1891'de Aziz Panteleimon Kilisesi adıyla bizzat Makariy Nevskiy tarafından kutsandı. Kilisenin inşasının ardından daha önce Ulala Misyonerlik Şubesi'nde Altaylıların dinî eğitimlerinden sorumlu papaz yardımcısı Sergey Postnikov papaz rütbesine terfi ettirilerek Baçat'a misyoner din adamı olarak tayin edildi⁴⁶⁶.

Misyoner Sergey Postnikov'un göreve başlamasıyla birlikte yapmış olduğu vaazlardan sonra Baçat Misyonerlik Şubesi'nde vaftiz edilenler arasında Hıristiyan gelenekler iyiden iyiye kendini göstermeye başladı. Burada bulunan yeni vaftiz edilmiş Hıristiyan halk misyonerler eşliğinde Ulala, Semipalatinsk gibi diğer misyonerlik şubelerine kutsal ziyaretlere başladı. Bunun yanında Baçat'ta bulunan Aziz Panteleimon Kilisesi'nde bazı Hıristiyan azizlere ait kutsal olduklarına inanılan eşyalar bulunuyordu. Bu nedenle bu kilise bölgede yer alan diğer misyonerlik şubelerinden yeni vaftiz edilmiş Hıristiyanların adeta kiblesine dönüştü⁴⁶⁷. Aziz Panteleimon Kilisesi'nde yaşanan bu kutsal ziyaret yoğunluğu nedeniyle Altay Misyonu merkezinde görevli papaz yardımcısı Andrey Poryakin buraya tayin edildi⁴⁶⁸.

⁴⁶⁵ "Otçet o Missiyah Tomskoy Eparhii-Altayskoy i Kirgizskoy za 1890 god", *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No. 6, 1891, s. 11-12.

⁴⁶⁶ Yuriy Aleksandroviç Kreydun, *Hramı, Stanı i Monastiri Altayskoy Duhovnoy Missii: Çerteji, Panorami, 3D-Modeli*, s. 228; "Otçet o Missiyah Tomskoy Eparhii-Altayskoy i Kirgizskoy za 1890 god", *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No. 5, 1891, s. 3.

⁴⁶⁷ "Otçet Altayskoy Duhovnoy Missii, Tomskoy Eparhii za 1896 god", *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No. 8, 1897, s. 15.

⁴⁶⁸ "Otçet Altayskoy Duhovnoy Missii, Tomskoy Eparhii za 1896 god", *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No. 8, 1897, s. 23.

Baçat Şubesi'nde 1897'de misyonerler Sergey İvanovskiy'in Kazan İlahiyat Akdemisi'ne, Andrey Poryakin'in ise Ulala'da bulunan misyoner okulunda Altay Dili öğretmenliğine tayin edilmesi üzerine bölgedeki misyonerlik faaliyetlerinde yavaşlama meydana geldi. Aradan geçen bir yıllık sürenin ardından bu misyonerlik şubesine Gavriil Ottığaşev tayin edildi⁴⁶⁹. Baçat Misyonerlik Şubesi'nin geniş bir coğrafyaya hâkim olması ve bölge sakinleri arasında misyonerlik faaliyetlerinin zorlaşması üzerine bu şubeden ayrı olarak faaliyet gösterecek yeni bir şubenin açılmasına karar verildi. Bunun üzerine Baçat'taki misyonerlik faaliyetlerinin sekteye uğramaması için Togul misyonerlerinden Stefan Bolotkin 1901'de bölgeye gönderildi⁴⁷⁰. Netice itibariyle bölgede gerçekleşen misyonerlik faaliyetleri kapsamında Baçat Misyonerlik Şubesi vasıtasıyla yaklaşık 2084 kişi Hıristiyanlığı benimserken, buna karşın bölgede henüz vaftiz edilememiş 414 kişi bulunuyordu⁴⁷¹.

3.4.13. Sozop Misyonerlik Şubesi

Sozop Misyonerlik Şubesi, 1853'te açılan Makarev Şubesi'ne bağlıyken 1893'te Altay Misyonu'na bağlı misyonerlik faaliyetleri yürüten bağımsız bir yapı haline geldi. Misyonerlik şubesinin açıldığı yıl Sozop merkezine Altay Misyonu tarafından Meryem Ana'nın Şefaath Kilisesi inşa edildi. Kiliseyle birlikte misyoner şubesinde görevli papaz, papaz yardımcısı ve mezmur okuyucu için bir de ev inşa edildi. Bölgenin ilk misyoneri Şubat 1893'ten Nisan 1894'e kadar yaklaşık 14 ay görev yapan Makariy Toporov oldu. Toporov'dan sonra Mayıs 1894-Kasım 1897'ye değin Gavriil Ottığaşev görev yaptı. Ottığaşev'i diğer misyonerlerden ayıran en önemli özelliği Altay Misyonu'nun vaftiz ettiği ve daha sonra misyoner olarak yetiştirdiği yerel unsurlardan biri olmasıydı. Ottığaşev önce Makarev Misyonerlik Şubesi'nde öğretmen olarak daha sonra 1882'de ise Mras Misyonerlik Şubesi'nde papazlığa terfi ettirilerek misyona dahil edildi. Ottığaşev Sozop Misyonerlik Şubesi'nde görev yaptığı dönemde faaliyetlerindeki başarısından dolayı 1897'de Ortodoks Misyoner Cemiyeti'nin Tomsk Şubesi tarafından 100 ruble ile ödüllendirildi. Buradaki görevi tamamlandıktan sonra ise Baçat Misyonerlik Şubesi'ne görevlendirilerek misyonerlik faaliyetlerini buradan yürütmeye devam etti⁴⁷².

⁴⁶⁹ “Kratkiy Otçet o Sostoyanii Altayskoy Duhovnoy Missii v 1898 godu”, *Tomskie Eparhialne Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No. 6, 1899, s. 22.

⁴⁷⁰ “Otçet ob Altayskoy Duhovnoy Missii za 1901 god”, *Tomskie Eparhialne Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No. 7, 1902, s. 13.

⁴⁷¹ “Otçet ob Altayskoy Duhovnoy Missii za 1911 god”, *Tomskie Eparhialne Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No. 11, 1912, s. 591.

⁴⁷² Sergey Aleksandroviç Asnis, “Missioneri”, *Biyskie Eparhialne Vedomosti*, No. 5, 2019, s. 11.

Sozop Misyonerlik Şubesi'nde Ottıgaşev'den sonra 1898-1904 yıllarında misyoner Stefan Borisov Todogoşev göreve getirildi⁴⁷³. Vladimir Petrov dönemi Altay Misyonu Makariy Nevskiy'in önerisiyle buradan Kazan'a yeni vaftiz edilenleri öğrenci olarak gönderdi. Kazan Öğretmen Okulu'na giden ilk öğrencilerden biri de Todogoşev idi. Nikolay İlminskiy 9 Eylül 1879'da Todogoşev'in Kazan Öğretmen Okulu'na giriş sınavını başarıyla geçtiğini ve buraya kabul edildiğini dönemin Altay Misyonu başkanı Petrov'a bildirdi⁴⁷⁴. Buradaki eğitimini 1882'de tamamlayan Todogoşev, Altay'a geri dönerek Ulala'da öğretmen olarak göreve başladı⁴⁷⁵.

Todogoşev kutsal vaftizini, yetiştirilmesini ve eğitimini Altay Dinî Misyonu'na borçlu olduğunu bu nedenle misyonda kendisini misyonerlik işlerine adanmak istediğini dolayısıyla dini bir rütbeyle taltif edilmek istediğini 1883'de misyon başkanı Makariy Nevskiy'e bildirdi⁴⁷⁶. 1883'ten 1889'a kadar Kırgız Misyonu'na bağlı Bukon'da bulunan misyoner okulunda öğretmenlik yapan Todogoşev, 1889'da papaz rütbesiyle taltif edilerek bundan böyle misyoner olarak görev yapmaya başladı. Sozop Misyonerlik Şubesi'ne misyoner olarak atandığı 1898'e kadar bölgede misyonerlik faaliyetleri yürüttü⁴⁷⁷. Tıpkı Ottıgaşev gibi Altaylı ve sonradan Hıristiyanlığı kabul eden Stefan Todogoşev'in babası Kam Bilbes idi. Kam dedenin torunu, papaz baba Todogoşev'in oğlu Sergey Todogoşev ise Sovyet Rusya döneminde ateşli bir devrim taraftarı ve Altaylı bir diplomattı⁴⁷⁸. Buradan hareketle üç kuşak Altay Türkünün kültürel kodlarında nasıl bir değişim-dönüşüm yaşandığı gözler önüne serilmektedir.

Sozop Misyonerlik Şubesi'nde misyoner Kozma Alekseyeviç Ukanakov 1906'da göreve başlamış ve bu misyonerlik şubesinin son misyoneri olmuştur. O da diğer Sozop misyonerleri gibi Altaylı ve sonradan misyona dahil edilen din adamlarından biriydi. O'nun döneminde Sozop merkezinde 232, buraya bağlı 12 yerleşim biriminde 2866 ve bunların dışında 18 avulda yaşayan 1303 kişiden oluşan misyonerlik şubesinin toplam

⁴⁷³ "Otçet Altayskoy Duhovnoy Missii za 1899 god", *Tomskie Eparhialne Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No. 9, 1900, s. 13.

⁴⁷⁴ Konstantin Vasileviç Harlampoviç, *N. İ. İlminskiy i Altayskaya Missiya*, Tsentralnaya Tipografiya, Kazan 1905, s. 39.

⁴⁷⁵ "O Missiyah Tomskoy Eparhii Altayskoy i Kirgizskoy v 1882 godu", *Tomskie Eparhialne Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No. 8, 1883, s. 235.

⁴⁷⁶ GATO., F. 170, Op. 3, D. 3342, L. 4.

⁴⁷⁷ "Otçet o Missiyah Tomskoy Eparhii Altayskoy i Kirgizskoy za 1890 god", *Tomskie Eparhialne Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No. 5, 1891, s. 3.

⁴⁷⁸ "130 Let So Dnya Rojdeniya Borisova (Todogoşeva) Stepanoviça, Ulena Altayskoy Gornoy Dumı, Pervogo Altayskogo Diplomata (1889-1937 gg.)", *Hronograf Respubliki Altay 2019*, Sostaviteli Hronografa: N. P. Antaradonova, A. A. Alçına, L.N. Mukayeva, İzd. Poligrafika, Gorno-Altaysk 2018, s. 137.

nüfusu 4401'dir. Bir misyonerlik şubesi için dağınık bir coğrafyada böylesine bir nüfusu barındıran Sozop'ta Ukanakov döneminde bölgede yaşayanların ¼'ünden daha azı olan yaklaşık 900 kişi her türlü çabaya Hıristiyanlığı benimsememişti⁴⁷⁹.

3.4.14. Paspaul Misyonerlik Şubesi

Paspaul Misyonerlik Şubesi, daha önce kurulan Ulala Misyonerlik Şubesi'ne bağlıyken 1897'de bağımsız bir idari yapılanma haline getirildi. Paspaul'a bağlı Karasuk ve Salganda yerleşim birimlerinde yaşayan 1000 kadar Rus nüfus bulunuyordu. Bu şubenin açılmasının esas nedeni burada yaşayan Ortodoks Ruslar ve daha önce vaftiz edilmiş bölge sakinlerinin istekleri doğrultusunda oldu. Ruslar ve daha önce vaftiz edilen Altaylılar burada bir şubenin açılması durumunda yılda 400-ruble ödeneği kendilerinin vereceğini taahhüt etti. Bununla birlikte bölge sakinleri misyon merkezine misyoner din adamları için inşa edilecek evlerin tüm giderlerini kendilerinin karşılayacağını bildirdi⁴⁸⁰.

Paspaul Misyonerlik Şubesi'nin ilk ibadethanesi 1865'te inşa edildi. İki katlı olan bu bina 10x8 arşın boyutundaydı. Üst katı kilise olarak kullanılan binanın giriş katı ise misyoner din adamlarının ikametinde kullanıldı. Bölgede inşa edilen bu iki katlı ibadethanenin yapılmasına 1856'da Hıristiyanlığı benimseyen Altaylı Zaysanlardan olan Vasiliy Karpov (Uyguçakov) ön ayak oldu. Paspaul'un bu ilk ibadethanesi 1889'da çıkan yangın sonucu kullanılmaz hale geldi⁴⁸¹. Paspaul'da misyonerlik şubesinin açılmasının akabinde 1900'de buraya ilk misyoner olarak Luka Yakovleyeviç Kumandin atandı. Altay misyonunun bölgenin öz kaynaklarından devşirdiği misyoner din adamı olan Kumandin 1876'da dünyaya geldi. 1900'de Biysk'te bulunan misyoner okulundan mezun olur olmaz papaz rütbesine terfi ettirilerek ilk misyonerlik görevine Paspaul'da başladı. Buradaki görevine 1903'e kadar devam eden Kumandin bu defa Üst-Kan Misyonerlik Şubesine tayin edildi⁴⁸². Paspaul bölgesinde misyon tarafından uzun süre önce vaftiz edilenlerin varlığı ve bölgenin misyon merkezi konumundaki Ulala'ya yakınlığı Hıristiyanlığı merkeze uzak olan bölgelere göre daha kalıcı hale getirdi.

Paspaul Misyonerlik Şubesi'nin 1889'da meydana gelen yangında kullanılamaz hale gelen kilisenin yerine 1891'de yenisi inşa edildi. Kilisenin yeniden inşasının bütün

⁴⁷⁹ *Tomskie Eparhialnye Vedomosti (Çast Offitsialnaya)*, No. 12, 1917, s. 51.

⁴⁸⁰ "Otçet o Sostayanii Altayskoy Duhovnoy Missii za 1897 god", *Tomskie Eparhialnye Vedomosti (Otdel Offitsialny)*, No. 10, 1898, s. 22-23.

⁴⁸¹ Yuriy Aleksandroviç Kreydun, *Hrami, Stani i Monastiri Altayskoy Duhovnoy Missii: Çerteji, Panorami, 3D-Modeli*, s. 124.

⁴⁸² Yuriy Aleksandroviç (Georgiy) Kreydun, *Missionerskie Zapiski i Dnevnik Sotrudnikov Altayskoy Duhovnoy Missii: Sbornik Arhivnih Dokumentov*, Altayskiy Dom Peçati, Barnaul 2016, s. 179.

masrafları daha önce vaftiz edilen Altaylı tüccar Mihail Vasilyeviç Tobokov tarafından karşılandı. Tobokov, Paspaul'da inşa ettirdiği kilisenin yanında Karasuk yerleşim biriminde de dört melekten biri olan Mihail (Mikail) adına bir dua evi yaptırdı⁴⁸³. Altaylı tüccar Tobokov'un bu denli hayırsever olmasının arka planında Rusların O'nu bölgede Zaysan olarak ilan etmesi gerçeği yatıyordu. Öyle ki Tobokov'un Zaysan ilan edilmeden evvel sadece bir atının olduğu, daha sonra ise sadece samimi bir dindar samimi bir hayırsever değil hem Rusya iç pazarında hem de Çin ve Moğolistan sınırında ticaret yapacak seviyeye geldiği bilinmektedir⁴⁸⁴. Bu durum bölgede Hıristiyan inancını tercih etmede idari ve iktisadi imtiyazların tesirini göstermektedir.

Paspaul Misyonerlik Şubesi genelinde yapılan 1914 nüfus istatistiklerine göre bölgede üç kilise, iki dua evi ve kırk iki yerleşim birimi mevcuttu. Bununla birlikte bölgede 644 Rus, 220 Altaylı hane bulunmaktaydı⁴⁸⁵. Bu hanelerde yaşayan 2061'i erkek, 1965'i kadın 4026 Rus; 610'u erkek, 613'ü kadın olmak üzere 1229 Altaylı toplam 5255 kişi yaşamaktaydı⁴⁸⁶. Bölgede yaşayanların 2478'i erkek, 2379'u kadın 4857'si Ortodoks Hıristiyan; 193'ü erkek, 205'i kadın 398'i Şizmatik; 33'ü erkek, 30'u kadın olmak üzere 63'ü henüz vaftiz edilmemiş ve Şaman inancına mensup kişilerden oluşuyordu⁴⁸⁷.

3.4.15. Üst-Kan Misyonerlik Şubesi

Üst-Kan Misyonerlik Şubesi, daha önce Çörnıy-Anuy Misyonerlik Şubesine bağlıyken 1901'de bağımsız bir idari yapı haline geldi. Çörnıy-Anuy'un oldukça geniş bir sahada kalabalık Ortodoks nüfusa sahip bir şubeyken bu sahanın içinde yer alan Çarış, Kan ve Yabagan Nehirleri membaında ise Şamanlık inancına mensup Altaylı nüfus bulunuyordu. Bu nedenle bu bölgeye etki edecek bağımsız bir misyonerlik şubesine duyulan ihtiyaç sonucunda Üst-Kan Misyonerlik Şubesinin açılması zorunlu hale geldi. Bu misyonerlik şubesine Çörnıy-Anuy'da görevli misyoner din adamı olan papaz Mihail Vyatkin atandı. Vyatkin, Ağustos 1901'den Kasım 1901'e kadar geçen üç ay gibi kısa bir süre görev yaptı. Vyatkin'den sonra göreve Sergey Vasilyeviç Postnikov getirildi. Postnikov'un göreve getirilmesinde, O'nun hem deneyimli bir misyoner olması hem de Altay dillerini çok iyi bilmesi başlıca nedenlerdendi. Çünkü Çarış, Kan ve Yabagan Nehirleri

⁴⁸³ “Otčet ob Altayskoy Duhovnoy Missii za 1910 g.”, *Tomskie Eparhialne Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No. 10, 1911, s. 477.

⁴⁸⁴ Aleksey Vladimiroviç Edokov, *Ulala, Oyrot-Tura, Gorno-Altaysk: Stranitsı İstorii*, Gorno-Altaysk 1997, s. 29.

⁴⁸⁵ GATO., F. 184, Op. 1, D. 26, L. 4-5.

⁴⁸⁶ GATO., F. 184, Op. 1, D. 26, L. 2.

⁴⁸⁷ GATO., F. 184, Op. 1, D. 26, L. 2-3.

vadilerinde Altay Misyonu sınırları içerisinde vaftiz edilmemiş en kalabalık nüfus burada yaşıyordu⁴⁸⁸.

Postnikov'dan sonra 1903'te Üst-Kan'a yine Altaylı olan ve sonradan Hıristiyan olan misyoner din adamlarından Luka Yakovleviç Kumandin atandı⁴⁸⁹. Kumandin'in göreve gelmesinin akabinde 1904'te Üst-Kan'da Altay misyonerlerine karşı Burhanizm adıyla meşhur dinî-siyasi temelli isyanlar baş gösterdi. Altaylıların eski hanı ve efsanevi kahramanı olan Oyrot-Han'ın Altay'da görülmesi ve onları misyonerlerin dinî-ideolojik baskısından kurtaracak kişi olarak halk arasında yayılan bir inanış ortaya çıktı: Burhanizm/Ak-Din. Oyrot-Han efsanesi Altay'da nesilden nesle aktarıldı. Bu inanışa göre Oyrot-Han ölmeden evvel Altaylılara bir söz verdi: geri geleceğim. Han geri gelecek, Altay'da bulunan tüm yabancıları (Ruslar) kovacak ve burada yeniden hâkimiyet tesis edecekti. Oyrot-Han'ın geldiğini ve Altaylılar arasında olduğunu vaaz etmeye başlayan Çet-Çelpen, hanın kendi kızı Çuğul kisvesinde zuhur ettiğini duyuruyordu. Çet-Çelpen'in 12 yaşındaki kızı, Burhan'ı kötü elbiseler içinde beyaz bir atın üzerinde gördüğünü bütün Altaylılara anlattı. Çuğul kısa sürede Altaylılar arasında büyük bir taraftar topladı. Altaylılar Ruslardan ve vaftiz edilenlerden uzaklaşıp yeni bölgelere taşınmaya başladı. Rusları andıran elbise, para ve buna benzer nesnelere yanı sıra Kamalara ait ritüel teflerini yakmaya başladılar⁴⁹⁰.

Luka Kumandin'in sorumluluk sahası olan Üst-Kan'da başlayan Burhanizm akımının her geçen gün geniş kitlelere ulaşması bölgedeki misyonerlik faaliyetlerini sekteye uğrattı. Kumandin Ruslara karşı başlatılan bu dinî-siyasi başkaldırının tesirini kırmak ve bölgede bu ayaklanmaya katılanlara vaaz vermek için uzun yolculuklar yapmak zorunda kaldı. Bu uzun yolculukların birinde Kumandinle yaşlı bir Altaylı arasında ilginç bir diyalog geçer. Şöyle ki Kumandin, Çet'in direktifleriyle Altaylılardan Japon imparatoru ve Oyrot-Han için dua edip etmediklerini sorar. Bunun üzerine Altaylı, Japon imparatoru için dua etmediklerini fakat Oyrot-Han'ı her seferinde andıklarını çünkü O'nun ulu biri olduğunu ve Burhan'a yoldaş olduğunu söyledi. Ayrıca Altaylı yaşlı adam, Çet'in Burhan için hayvanları kurban etmemeleri gerektiğini bu ritüelin bilgisizlikten ve körmes (şeytan) tarafından gönderilen Kamaların kendilerini kandırmalarından kaynaklandığını ifade etti.

⁴⁸⁸ "Otçet ob Altayskoy Duhovnoy Missii za 1901 god", *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No.7, 1902, s. 12-13.

⁴⁸⁹ Yuriy Aleksandroviç (Georgiy) Kreydun, *Missionerskie Zapiski i Dnevnik Sotrudnikov Altayskoy Duhovnoy Missii: Sbornik Arhivnih Dokumentov*, s. 179.

⁴⁹⁰ "Otçet ob Altayskoy Duhovnoy Missii za 1904 god", *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No.10, 1905, s. 1-2.

Bundan böyle Altaylılar dini ritüellerinde kurban kesmiyor; bunun yerine temiz sütle saçını saçıyorlardı⁴⁹¹. Misyoner Kumandinle yaşlı Altaylı arasında geçen bu diyalog bize gösteriyor ki bölgede misyonerlere ve Rus yönetimine karşı başlatılan bu direniş sadece Hıristiyanlığa karşı değil aynı zamanda kendi dinî önderleri olan Kamalara karşı da başlatılmıştı. Kumandin bu yorucu ve yıpratıcı vaaz yolculuklarından dolayı soğuk algınlığına yakalanarak 1906'da 29 yaşında öldü⁴⁹².

Çet-Çelpen'in Altay'da başlatmış olduğu yeni dinî akım olan Burhanizm, misyonerler tarafından Şamanlık ile Moğol Lamaizminin karışımı olan yeni bir dinî anlayış olarak tanımlandı. Biysk mahkemesinde yargılanan Çet-Çelpen'in ölüm cezası mahkeme tarafından kaldırıldı. Bu durum Altay misyonerlerinin tepkisine neden oldu. Misyonerler, Çet-Çelpen'in mahkeme tarafından din reformisti olarak görülmesinin aksine onun Rusya aleyhine bölgede siyasi amaçla propaganda yapan provokatör olduğu görüşündeydi⁴⁹³. Altaylarda cereyan eden Burhanist hareket misyonerleri ve faaliyetlerini durma noktasına getirdi. Altay'da meydana gelen bu dini-siyasi direniş, o dönem Rusya'da meydana gelen reformist iç gelişmelerin yanında Japon Harbi'nde aldığı yenilgiden bağımsız düşünülemez. Netice itibariyle Çet-Çelpen'in 1906'da Biysk hapisanesinde ölümü Altaylarda Burhanizmin tepkisel etkisini azalttı⁴⁹⁴.

Üst-Kan Misyonerlik Şubesi, diğer misyonerlik şubelerinden farklı olarak genelde Ruslara özelde ise misyonerlere karşı direnişin gerçekleştiği merkez olması bakımından önemlidir. Bu bölgede yapılan 1914 senesindeki nüfus istatistiklerine göre iki kilise bulunurken dua evi yoktu. Üst-Kan'a bağlı toplam dört yerleşim birimi vardı⁴⁹⁵. Bu yerleşim birimlerinde yerleşik olarak yaşayan 306'sı erkek, 206'sı kadın 569 Rus; 311'i erkek, 306'sı kadın 617 Altaylı olmak üzere toplam 1186 nüfus bulunuyordu⁴⁹⁶. Bununla birlikte yerleşik olarak yaşayan 1186 kişinin tamamı Hıristiyan Ortodoks, göçebe olarak yaşayan 2890'ı erkek, 2597'si kadın toplam 5487⁴⁹⁷ kişi ise Şamanlık veya bahse konu olan Burhanizm (Ak-Din) mensubu olarak kayıt altına alındı. Bu nüfus verilerinden

⁴⁹¹ Luka Kumandin, "Zapiski Missionera Ust-Kanskogo Otdeleniya Altayskoy Missii Luki Kumandina za 1905 g.", *Burhanizm-Beleya Vera (Ak Yang): Dokumenti i Materiali*, Otv. Red. N. V. Ekeyev, Gorno-Altayskaya Tipografiya, Gorno-Altaysk 2014, s. 57.

⁴⁹² Nadejda Vasilevna Rasova, "İnorodtsı v Sostave Svyaşennoslujiteley Altayskoy Duhovnoy Missii", *Makarevskie Çteniya*, RİO., Gorno-Altaysk 2016, s. 112.

⁴⁹³ "Otçet ob Altayskoy Duhovnoy Missii za 1906 god", *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No.15, 1907, s. 9-10.

⁴⁹⁴ Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*, s. 203.

⁴⁹⁵ GATO., F. 184, Op. 1, D. 26, L. 4-5.

⁴⁹⁶ GATO., F. 184, Op. 1, D. 26, L. 2.

⁴⁹⁷ GATO., F. 184, Op. 1, D. 26, L. 2-3.

anlaşılacağı üzere 1904'te meydana gelen Burhanizm hareketinin aradan geçen yıllara rağmen bölgede etkisini sürdürdüğü anlaşılmaktadır.

3.4.16. Aleksandrovka Misyonerlik Şubesi

Aleksandrovka Misyonerlik Şubesi, daha önce Ulala Misyonerlik Şubesi'ne bağlıyken 1902'de bağımsız bir dinî-idari yapı haline geldi⁴⁹⁸. Biysk Misyoner Okulu'nda Altay Dili öğretmeni olan Andrey Poryakin papaz rütbesine terfi ettirilerek bu şubenin ilk misyoneri oldu⁴⁹⁹. Bu şubenin en önemli özelliklerinden biri vaftiz edilmiş Borobaş Kazagaşev'in yurdu olmasıydı. Kazagaşev 1871'de kendi idaresi altında olan bu yerleşim biriminde tüm masrafların kendisine ait olmak kaydıyla Aleksandr Nevskiy namına bir kilise inşa ettirdi. Hemen akabinde 1872'de dönemin misyon başkanı Vladimir Petrov tarafından bizzat vaftiz edilen Kazagaşev böylece Aleksandr adını aldı. Zira misyonerlik şubesinin Aleksandrovka adlandırması, Kazagaşev'in vaftiz ismi olan Aleksandr'dan gelmektedir. Kazagaşev o döneme kadar Altay'da vaftiz edilerek Hıristiyanlığı kabul eden ilk Zaysan olarak kayıtlara geçti⁵⁰⁰. Misyonerin Zaysanları Hıristiyanlaştırmak istemelerindeki en önemli faktör, onların egemenliği altında olan Altaylıların bu haliyle vaftiz edilmelerinin hem daha kolay hem de vaftiz sayısının daha fazla olacağı düşüncesiydi.

Kazagaşev 1872'de vaftiz edilerek sadece kendisi Hıristiyan olmakla kalmayıp kendi yönetimi altında ve çevre yerleşim birimlerinde yaşayan tüm Altaylıların da Hıristiyanlığı kabul etmeleri yönünde çaba sarf etmeyi ihmal etmedi. Kazagaşev'in bu çabası sonuç vermiş olacak ki o yıllarda Vladimir Petrov bu yerleşim biriminin tamamına yakınının vaftiz edildiğini aktardı. Hıristiyan Altaylı Zaysan, bölgede inşa edilen kiliselere maddi yardımları eksik etmedi. Daha önce inşa ettirdiği Aleksandr Nevskiy Kilisesi'nin ikonaları dahil olmak üzere tüm eşyaları için 3000-ruble masraf etti. Kazagaşev'in yaptırdığı bu kilise bölgede yeni vaftiz edilenlerin Hıristiyan ritüellerini yerine getirmesi ve bu ibadetlerin neticesinde Hıristiyanlığın bölgede kalıcı hale gelmesi sağladı. Bölgede sonradan Hıristiyanlığı kabul etmiş Altaylı bir Zaysanın maddi-manevi destekleri bu haliyle yönetim tarafından karşılıksız bırakılmadı. Bu durumundan vazife çıkaran misyon

⁴⁹⁸ "Otčet ob Altayskoy Duhovnoy Missii za 1902-y god", *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No.7, 1903, s. 18.

⁴⁹⁹ "Otčet ob Altayskoy Duhovnoy Missii za 1902-y god", *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No.9, 1903, s. 14.

⁵⁰⁰ Arhimandrit Vladimir, *Svedeniya ob Altayskoy Duhovnoy Missii za 1878 g.*, s. 10.

başkanı Petrov, Hıristiyanlık ve misyon yararına göstermiş olduğu çabasına binaen Tomsk Valiliği'nden Kazagaşev'in altın madalyayla ödüllendirilmesini talep etti⁵⁰¹.

Alesandrovka Misyonerlik Şubesi'nin misyonun merkez şubelerinden olan Ulala'ya yakın olması, bu şubenin vaftiz sayılarının nüfusa oranla bir hayli fazla olması ve yerleşim birimlerinin birbirine yakınlığı misyonerlerin faaliyetlerini kolaylaştırdı. Bu amaçla misyonerler yeni vaftiz edilenler arasında sürekli vaaz verip temel dinî öğretileri halka aşılama pek fazla zorlanmadı. Ancak tüm bunlara rağmen misyoner notlarında görüldüğü üzere bölgede yapılan vaftizlerin istenildiği gibi kalıcı olmadığı anlaşıldı. Misyonerler vaftizlerin Hıristiyan inancındaki gerekli olgunluğa ulaşmadığını, bu haliyle kutsal davalarının yeterli seviyeye gelmediğini bu durumu ise yakın yerleşim yerlerinde halen daha vaftiz edilmeyenlerin varlığıyla açıklamaktadır. Özellikle Şamanların yaptığı kurban ritüellerinin yeni vaftiz edilen Altaylıların kültürel belleğinde halen daha canlı tutulması onlar üzerinde misyonerlerin istediği Hıristiyan algısını daima engelledi. Bu yüzden misyonerler vaftiz olanları sürekli olarak Tanrı'nın gazabıyla tehdit edip eski ritüellerine dönmenin ne denli zararlı olduğu yönünde vaazlarda bulundu⁵⁰².

Aleksandrovka Misyonerlik Şubesi'nin 1914'te yapılan nüfus istatistiklerine baktığımızda, dokuz yerleşim birimden oluşan bölgede iki kilise, dört dua evi vardı. Burada 123 Rus, 310 Altaylı yerleşik hane bulunurken 98 adet yurt mevcuttu⁵⁰³. Bu yerleşik hanelerde 332'si erkek, 322'si kadın 654 Rus; 797'si erkek, 820'si kadın 1617 Altaylı yaşıyordu⁵⁰⁴. Yerleşik olarak yaşayan nüfusun 1229'u erkek, 1142'si kadın olmak toplam 2271 kişinin tamamı Hıristiyan Ortodoks inancına mensuptu. Ancak yukarıda da bahsettiğimiz üzere bölgede halen daha eski inançları olan Şamanlığa bağlı olanların sayısı da az değildi. Buna göre 241'i erkek, 245'i kadın toplam 486 kişi bölgede Şamanlık mensubu olarak yaşamlarını sürdürüyordu⁵⁰⁵.

3.4.17. Tayna Misyonerlik Şubesi

Tayna Misyonerlik Şubesi kurulduğu 1902 yılına kadar Ulala Misyonerlik Şubesi'ne bağlıydı⁵⁰⁶. Bu şubenin ilk misyoneri daha önce Ulala'da görev yapan papaz Aleksiy

⁵⁰¹ GATO., F. 170, Op. 2, D. 1469, L. 1.

⁵⁰² “Otčet ob Altayskoy Duhovnoy Missii za 1910 g.”, *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No. 10, 1911, s. 479.

⁵⁰³ GATO., F. 184, Op. 1, D. 26, L. 4-5.

⁵⁰⁴ GATO., F. 184, Op. 1, D. 26, L. 2.

⁵⁰⁵ GATO., F. 184, Op. 1, D. 26, L. 2-3.

⁵⁰⁶ “Otčet ob Altayskoy Duhovnoy Missii za 1902-y god”, *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No.7, 1903, s. 18.

İvanoviç Petropavlovskiy oldu⁵⁰⁷. 1864'te dünyaya gelen Petropavlovskiy, eğitimini Nijniygorod Sergiyevskiy Okulu'nda aldı. Ulala Misyonerlik Şubesi'nde 1901'de papaz rütbesine terfi ettirildi. 1902'de Tayna'nın ilk misyoneri olan Petropavlovskiy burada 1911 yılına kadar görev yaptı⁵⁰⁸.

Tayna'da Petropavlovskiy'in görev yaptığı ilk yıllarda 399'u yeni vaftiz edilmiş Altaylı, 1356'sı Rus olmak üzere bölgedeki toplam cemaat sayısı 1755 kişiden müteşekkildi. Petropavlovskiy sorumluluk sahası olan Tayna'da bulunan cemaatin manevi ihtiyaçlarını karşılamak için çok sayıda vaaz verdi. Bununla birlikte o dönemde cereyan eden Rus-Japon Savaşı (1904-1905) hakkında cemaatini bilgilendirmeyi de ihmal etmedi. Petropavlovskiy 1904'te yıl boyunca vaaz vermek ve bölge sakinlerinin orucunu tutmalarını teşvik etmek maksadıyla tüm yerleşim birimlerine seyahatler gerçekleştirdi. Ancak buralarda özellikle yeni vaftiz edilenlerin görünürde Hıristiyan olmalarına rağmen ibadetlerini tam olarak yerine getirmediklerini gözlemledi⁵⁰⁹.

Tayna Misyonerlik Şubesi açılmadan evvel bölgede ilk kilise olan Aziz Dimitriy Rostov Kilisesi 1898'de Biysk tüccarlarından Mihail Matveyeviç Bodunov tarafından inşa ettirildi. Çan kulesinden ve demir çatıdan oluşan ahşap kilise 1899'da dönemin misyon başkanı Biysk Başpiskoposu Sergiy Petrov tarafından kutsandı. Bölgede sadece misyonerler için 1902'de bir ev yaptırıldı ve bunun dışında o yıllarda diğer görevlilerin barınabileceği herhangi bir bina mevcut değildi. Bölgede ikinci bir kilise Tomsk Kilise Meclisi'nin kararıyla 1905'te açıldı. Bu kiliseye bir papaz ve iki mezmur okuyucu atandı. Ancak bu ibadethane 1911'de kapatılarak buradaki görevliler o sene açılan Taşta Misyonerlik Şubesi'ne nakledildi⁵¹⁰.

Tayna Misyonerlik Şubesi'nde 1914'te yapılan nüfus verilerine göre; bir kilise, bir dua evi ve iki meskûn mahal vardı. Bu şubede 646 Rus hane mevcutken, yerleşik Altaylılar veya göçebe olarak avullarda yaşayan Altaylılar hakkında herhangi bir veri mevcut değildir⁵¹¹. Yine yerleşik olarak yaşayan 3608 kişinin 1842'si erkek, 1766'sı kadın olmak üzere tamamı Ruslardan oluşuyordu⁵¹². Bölgede bulunan Rus nüfusun 1141'i erkek,

⁵⁰⁷ “Otçet ob Altayskoy Duhovnoy Missii za 1902-y god”, *Tomskie Eparhialnye Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No.9, 1903, s. 14.

⁵⁰⁸ Yuriy Aleksandroviç (Georgiy) Kreydun, *Missionerskie Zapiski i Dnevnik Sotrudnikov Altayskoy Duhovnoy Missii: Sbornik Arhivnih Dokumentov*, s. 45-46.

⁵⁰⁹ Yuriy Aleksandroviç (Georgiy) Kreydun, *Missionerskie Zapiski i Dnevnik Sotrudnikov Altayskoy Duhovnoy Missii: Sbornik Arhivnih Dokumentov*, s. 179.

⁵¹⁰ Kreydun, *Hrami, Stani i Monastiri Altayskoy Duhovnoy Missii: Çerteji, Panorami, 3D-Modeli*, s. 128.

⁵¹¹ GATO., F. 184, Op. 1, D. 26, L. 4-5.

⁵¹² GATO., F. 184, Op. 1, D. 26, L. 2.

1155'i kadın 2296'sı Hıristiyan Ortodoks inancına bağlıyken geri kalanı ise Şizmatik görüşe mensuptu⁵¹³.

3.4.18. İnya Misyonerlik Şubesi

İnya Misyonerlik Şubesi, Onguday'a 77 verst uzaklıkta adını aldığı İnya Nehri'nin Katun Nehri'ne döküldüğü mevkide, Tomsk Başpiskoposu Makariy Nevskiy'in ricası üzerine Ortodoks Misyonerlik Cemiyeti Konseyi kararıyla 1903'te kuruldu. Bu misyonerlik şubesinin açılmasındaki en önemli amaç, bölgenin uygun iklim koşulları nedeniyle yeni vaftiz edilmiş Altaylıların ekilebilir tarıma teşvik edilmesi ve buranın Çuy ticaret yolu üzerinde olup stratejik öneme sahip olmasıydı. İnya'nın misyonerler için en büyük dezavantajı bölgenin geçişler için güvenli olmayan Katun Nehri ve büyük dağ silsileleriyle çevrili coğrafyasıydı. Öyle ki İnya'ya en yakın misyonerlik şubesi olan Onguday'ın 77 verst uzaklıkta yer alması misyonerler arasındaki temas için büyük bir engeldi. Bölgenin izole bir coğrafya üzerine kurulmuş olması ve misyonerlerin buraya sık sık gelememesi nedeniyle yeni vaftiz edilenler Hıristiyan inancını tam olarak benimseyemedi⁵¹⁴.

İnya Misyonerlik Şubesi açılmadan 1891'de inşa edilen ve 1892'de misyon tarafından kutsanan bir şapel mevcuttu. Bu şapel içeriden ahşap malzemeyle farklı büyüklükte iki odaya bölünmüş olup, iki penceresi bulunan geniş bir kulübe biçimindeydi. Burada daimî olarak herhangi bir din görevlisinin bulunmaması ve vaftiz edilenlerin ara ara yapılan ziyaretlerle Hıristiyan dini ritüellerini gerçekleştirmek zorunda kalması bölgede misyonerlik şubesinin açılmasını mecburi kıldı. Bu sebeple 1903'te İnya'da misyonerlik şubesinin açılması misyon tarafından kararlaştırıldı. Misyonerlik şubesinin açılmasından sonra 1904'te Biysk tüccarlarından N. İ. Mezentsev'in maddi desteğiyle burada Aziz Havariler Petr ve Pavl (Petrus ve Pavlus) namına bir dua evi inşa edildi⁵¹⁵. İnya'ya ilk misyoner olarak Kozma Alekseyeviç Ukanakov atandı. Kendisi Altay Türkü olan Ukanakov, Kazan Öğretmen Okulu'ndan mezun olduktan sonra sırasıyla 1885'te misyona bağlı Makarev'de öğretmenlik, 1888'de yine aynı şubede mezmur okuyuculuğu, 1893-1897 yıllarında Sozop'ta öğretmenlik, 1902-1903 yıllarında ise Biysk Misyoner

⁵¹³ GATO., F. 184, Op. 1, D. 26, L. 2-3.

⁵¹⁴ "Otçet ob Altayskoy Duhovnoy Missii za 1910 g.", *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No. 10, 1911, s. 486.

⁵¹⁵ Yuriy Aleksandroviç Kreydun, *Hrami, Stanı i Monastiri Altayskoy Duhovnoy Missii: Çerteji, Panorami, 3D-Modeli*, s. 184.

Okulu'nda okutmanlık yapmıştı. 1902'de papaz rütbesine terfi ettirilerek çeşitli şubelerde misyoner din adamı olarak hizmet etti⁵¹⁶.

Ortodoks Misyonerlik Cemiyeti'nin özellikle Rus-Japon Savaşı'ndan sonra bütçesinin tedricen azaltılması, bu cemiyetten Altay Misyonu'na aktarılan maddi desteğin de kesintiye uğramasına neden oldu. İnya'da 1903'te misyonerlik faaliyetleri kapsamında açılan şube böylece 1906'da kapatıldı. Burada görev yapan misyoner Ukanakov ise faal durumda olan Sozop Misyonerlik Şubesi'ne görevlendirildi. Bu durum İnya'da yaşayan ve vaftiz edilmemek için direnen Altay Türkleri açısından misyonerlere karşı kazanılmış bir zafer olarak görüldü. İnya'daki şubesinin kapatılmasının ardından misyonun malî olarak zor durumda olduğunu gören Ursul sakinlerinden olan Burhanizm'in Altay'daki hamisi Manji Kulcin misyonerlere bir teklifle geldi. Kulcin İnya'da misyonun yaptırmış olduğu ibadethane ve evleri bedeli karşılığında satın almak istedi. Bu durum karşısında misyonerler, Yüce Tanrı'nın ilahi yardımıyla mutlaka İnya'ya bir gün geri döneceklerini ve kendilerinin kutsal inancının Altaylıların şeytanını yeneceği düşüncesiyle Kulcin'e tepki gösterip O'nun bu teklifini geri çevirdiler. İlya Şubesi aradan geçen üç yılın ardından 1909'da tekrar açıldı. Daha önceden olduğu gibi bu şubeye yine Altay Türklerinden olan misyoner Andrey Poryakin atandı⁵¹⁷. İnya'da bulunan Petr ve Pavl dua evinin şubenin kapalı olduğu dönemde tahribata uğraması nedeniyle bu şubede yeni ibadethane ancak 1914'te inşa edilebildi. Yeni kilisenin yapımını ise Beyrut'ta bulunan Rus Misyoner Okulu Müdüresi olan Mariya Aleksandrovna Çerkasova üstlendi⁵¹⁸.

3.4.19. Ulagan Misyonerlik Şubesi

Ulagan Misyonerlik Şubesi 1903'e kadar Çulışman'a bağlı olup buradan yaklaşık 120 verst mesafede bulunuyordu. Çulışman misyonerlerinden Vladimir Lazereviç Tozıyakov'un Ulagan'a tayin edilmesiyle beraber bu misyonerlik şubesi 1904'te resmî olarak açılmış oldu. Daha önce burada misyon tarafından 1882'de yeni vaftiz edilenlere ve piskoposa geçici olarak hizmet vermesi açısından direkler üzerine keçe örtüyle kapatılmış seyyar bir kilise inşa edildi. Bunun üzerine hayırsever İ. A. Şetin'in Ulagan'a bağlı Balıktuyul'da kalıcı bir kilisenin yapımı için 1000-ruble maddi destek sağladı.

⁵¹⁶ Yuriy Aleksandroviç (Georgiy) Kreydun, *Missionerskie Zapiski i Dnevnik Sotrudnikov Altayskoy Duhovnoy Missii: Sbornik Arhivnih Dokumentov*, s. 186.

⁵¹⁷ "Otçet ob Altayskoy Duhovnoy Missii za 1910 g.", *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No. 10, 1911, s. 487.

⁵¹⁸ Yuriy Aleksandroviç Kreydun, *Hrami, Stani i Monastiri Altayskoy Duhovnoy Missii: Çerteji, Panorami, 3D-Modeli*, s. 184.

Şetin'in yanı sıra Mitrofan Makaroviç Beley ve diğer bağışçılar da dua evinin yapımı için bağışta bulundu. Böylece 1887'de Balıktuyul'da inşasına başlanan ilk kalıcı ibadethane olan Aziz Panteleimon dua evi 1890'da tamamlandı. Daha sonra yine Balıktuyul'da 1898'de inşa edilen Aziz Panteleimon Kilisesi 1899'da dönemin misyon başkanı Sergiy Petrov tarafından kutsandı⁵¹⁹.

Ulagan'ın Moğolistan ve Çin sınırına yakın olması nedeniyle vaftiz edilen Altaylıların Lamaizm ve Budizm inançlarının tesirinde kalması ve en yakın misyonerlik şubesi olan Çulışman'ın buraya uzak mesafede oluşu burada bir misyonerlik şubesinin açılmasını zorunlu kılan nedenlerdi. Öte yandan Ulagan Misyonerlik Şubesi'nin açılmasıyla birlikte Altay Misyonunun faaliyet alanı genişledi. Ruslar ve Teletsk Gölü'nün doğusunda yaşayan vaftiz edilmiş Altaylılar ile Çin sınırları içerisinde Sayan dağlarının ötesinde meskûn Soyotların ticarî ilişkileri gelişti. Bu durumu kendi lehine çeviren Rus misyonerleri bu sayede vaftiz edilen Altaylıların soydaşları olan Soyotlar arasında da misyonerlik faaliyetleri yürüttü. Bölgede misyonerlik faaliyetlerini daha etkin kılmak adına Ulagan'daki din adamlarının ekonomik şartlarında iyileştirme yapıldı. Bu çerçevede daha önce 500-ruble olan rahip maaşı 800 rubleye, 180-ruble olan mezmur okuyucu maaşı ise 300 rubleye yükseltildi⁵²⁰.

Ulagan Misyonerlik Şubesi 1914 yılı nüfus sayımına göre beş yerleşim yerine sahipti ve şubenin tamamında bir kilise, iki tane de dua evi mevcuttu. Bölgede 19 yerleşik hane, 127 tane ise yurtluk çadır vardı⁵²¹. Bu hane ve yurtluklarda 1091'i erkek, 1096'sı kadın olmak üzere toplam 2187 Altaylı yaşıyordu. 1914 istatistiklerine göre Ulagan'da Rus nüfus bulunmuyordu⁵²². Ulagan'da tamamı 2187 olan Altaylıların 1032'si erkek, 1043'ü kadın olmak üzere 2075'i Hıristiyan Ortodoks inancına mensupken 59'u erkek, 53'ü kadın toplam 112 kişi ise henüz vaftiz olmamış ve kendi ata inançlarını yaşamaya devam ediyordu⁵²³.

⁵¹⁹ “O Missiyah Tomskoy Eparhii Altayskoy i Kırgizskoy v 1882 godu”, *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No. 13, 1883, s. 384; Yuriy Aleksandroviç Kreydun, *Hramı, Stanı i Monastiri Altayskoy Duhovnoy Missii: Çerteji, Panorami, 3D-Modeli*, s. 188.

⁵²⁰ “Otçet ob Altayskoy Duhovnoy Missii za 1910 g.”, *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No. 10, 1911, s. 488.

⁵²¹ GATO., F. 184, Op. 1, D. 26, L. 4-5.

⁵²² GATO., F. 184, Op. 1, D. 26, L. 2.

⁵²³ GATO., F. 184, Op. 1, D. 26, L. 2-3.

3.4.20. Çerga Misyonerlik Şubesi

Mıyuta Misyonerlik Şubesinin sınırlarının bir hayli genişlemesi üzerine dönemin misyon başkanı buraya yeni misyonerlerin tayin edilmesini ya da Mıyuta şubesinin yükünün azaltılması adına ikinci bir şubenin açılması için Ortodoks Misyoner Cemiyeti'ne bağlı Tomsk Komitesi'ne başvuruda bulundu. Birtakım mülahazaların ardından Mıyuta misyonerinin işlerini kolaylaştırmak amacıyla ikinci bir şubenin Çerga'da açılmasına karar verildi. 1904'te kurulan Çerga Misyonerlik Şubesi daha önce bağlı olduğu Mıyuta'nın neredeyse yarısını kapsayan bir idari yapıya dönüştü. Bu misyonerlik şubesi alınan karar gereği bütün maddi imkanlarını yerel kaynaklardan karşılayacaktı⁵²⁴.

Çerga'da misyonerlik şubesi açılmadan evvel 1873'te Meryem Ana adına bir dua evi inşa edildi. İlk kilise ise yine Meryem Ana adına 1895 yılında yapıldı. Bu kilise dönemin Altay Misyonu Başkanı Mefodiy Gerasimov tarafından kutsandı. Aynı kilisenin 1909'da bakım ve onarımı yapılarak ahşap bir yapı haline getirildi ve çan kulesi ilave edildi. Meryem Ana Kilisesi iki defa çıkan yangında tahribat gördü. Bunun üzerine 1912'de hayırseverlerin maddi yardımlarıyla yeniden onarıldı. Çerga Misyonerlik Şubesi'nde bir misyoner bir de mezmur okuyucu görev yapmaktaydı. Misyonerlerin ve mezmur okuyucusunun barınması maksadıyla biri 1904'te diğeri 1905'te olmak üzere iki ayrı ev inşa edildi⁵²⁵.

1904'te resmi hüviyet kazanan Çerga şubesinin Mıyuta gibi büyük şubeden ayrılması misyonerlik faaliyetlerinin daha etkin yapılacağı düşüncesine neden oldu. Ancak misyonerlik şubesinin açılmasıyla birlikte daha etkin misyonerlik faaliyetlerinin gerçekleşme düşüncesi bölgede cereyan eden Burhanizm hareketi nedeniyle sahada karşılık bulamadı. Çerga'nın ilk misyoneri Stefan Borisoviç Borisov döneminde Burhanizm akımının da etkisiyle Altaylılar arasında Hıristiyanlığın yayılması başlangıçta planlandığı gibi olmadı. Çerga'ya 1907'de atanan Altaylı misyoner Mihail Semenoviç Toşakov döneminde de durum değişmedi. Toşakov sadece yakın yerleşim yerlerini kapsayan kısa seyahatler yaptı ve kendi bölgesinde yer alan Altaylıların yaşadığı uzak coğrafyalara ise hiç uğramadı. Toşakov'un vaazlar için çok az zaman ayırdığı ve misyonerlik faaliyetlerinin formalite icabı yapıldığı tespit edildi. Ayrıca misyonerlik

⁵²⁴ "Otčet ob Altayskoy Duhovnoy Missii za 1904 god", *Tomskie Eparhialne Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No. 9, 1905, s. 7.

⁵²⁵ Yuriy Aleksandroviç Kreydun, *Hrami, Stan i Monastiri Altayskoy Duhovnoy Missii: Çerteji, Panorami, 3D-Modeli*, s. 194.

şubelerinde görevli din adamlarının ayrıntılı şekilde rapor hazırlaması gerekirken Toşakov bu raporları birkaç sayfaya sınırlı tuttu⁵²⁶.

Çerga'da Toşakov'un görev yaptığı (1907-1910) dönemde misyonerlik faaliyetlerinin istenilen sonuca ulaşmaması üzerine misyon tarafından bölgeye Rus asıllı bir misyonerin tayin edilmesi gerekli görüldü. Özellikle vaftiz edilmemiş Altaylıların münhasır bölgesi olan Büyük-Çerga'da misyonerlik faaliyetlerinin yoğunlaştırılmak istendi. Bunun için buraya atanacak Rus misyonere maaş bağlanması ve kalıcı ikameti için ev yapılması düşünüldü. Neticede 1910'dan itibaren Çerga Misyonerlik Şubesinin başına İoann Tyumakov getirildi⁵²⁷. 1904'te başlayan Burhanizm hareketiyle birlikte Çerga'da bu akımın taraftarının bir hayli fazla olması ve bu hareket sonucunda Altaylıların artık misyonerlere bakış açısının menfi yönde değişmesi bölgede misyonerlik faaliyetlerinin zayıflamasına neden oldu. Öyle ki Altaylı olup sonradan Hıristiyan ve misyoner olan din adamları dahi Burhanizm yoluyla aslında koparıldıkları öze doğru dönüş yapmaya başladı. Bu durumu 1914'te yapılan nüfus istatistiklerinde görmemiz mümkündür. Bölgede yaşayan ve o tarihlerde halen daha vaftiz olmamış 583'ü erkek, 574'ü kadın olmak üzere toplam 1157⁵²⁸ Altaylının varlığı misyonerlik faaliyetlerinin yeterli seviye olmadığını veya Burhanizm etkisiyle insanların eskisi gibi Hıristiyanlığa meyletmediğini ortaya koymaktadır.

3.4.21. Matur Misyonerlik Şubesi

Altay bölgesinde 1904'te başlayan dinî-siyasi temelli Burhanizm akımı misyonun misyonerlik faaliyetlerini zayıflattığı bilinmektedir. Bu nedenle sekteye uğrayan misyonerlik faaliyetlerinin daha etkin hale gelmesi için tabir-i caizse saflar sıklaştırıldı. Misyon bu amaç doğrultusunda 1905'te 21'inci misyonerlik şubesi olan Matur'u açma kararı aldı. Yenisey İlinin tam sınırında misyonun uzak bir köşesinde konumlanan Matur, Mras Misyonerlik Şubesi'nin bir parçasıydı. Buradan sorumlu Mras misyonerlerinin ikametgâhı olan Üst-Anzas ise asırlara uzanan tayga ormanlarıyla kaplı Matur'a yaklaşık 200 verst mesafedeydi. Coğrafyanın sık ormanlar, yüksek dağlar, coşkun nehirler, bataklıklar, kayalıklar ve kışın yoğun kar örtüsüyle kaplı olması Mras misyonerlerinin kendilerine uzak olan Matur'a seyahat etmeleri önündeki en büyük engellerdi. Böylece

⁵²⁶ "Otçet ob Altayskoy Duhovnoy Missii za 1910 g.", *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No. 11, 1911, s. 534.

⁵²⁷ "Otçet ob Altayskoy Duhovnoy Missii za 1910 g.", *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No. 11, 1911, s. 535.

⁵²⁸ GATO., F. 184, Op. 1, D. 26, L. 2-3.

1905'te bağımsız misyonerlik şubesi olan Matur'un ilk misyoneri kendi öz evladı İoann Matveevič Ştıgaşev oldu⁵²⁹. Kendisi bir Altay Türkü olan Ştıgaşev 1858'de doğdu. Kazan Öğretmen Okulu'nu bitirdikten sonra 1886-1890 yıllarında Matur ve Kondom'da bulunan misyoner okullarında öğretmenlik yapmıştı. 1890'da papaz rütbesiyle kutsanan Ştıgaşev önce Komdom Misyonerlik Şubesi'nde, daha sonra 1905'ten öldüğü tarih olan 1915'e kadar Matur'da misyoner olarak görev yaptı⁵³⁰.

İoann Ştıgaşev göreve başladıktan sonra Matur'un genel inanç durumuyla alakalı birtakım notlar tuttu. Bu notlarında, Matur'da bulunan Kuznetsk Tatarlarının Minusinsk Tatarlarına göre nispeten az olduğunu ancak onların Hıristiyan yaşam ve inancına daha bağlı olduklarını tespit etti. Minusinsk Tatarları, Yenisey Piskoposluğu'na bağlı Üst-Yenisey Cemaatine mensup idi. Bunlar vaftiz edilmelerine rağmen Hıristiyan-Ortodoks öğretileri açısından bir hayli zayıftı. Bu duruma dikkat kesilen Ştıgaşev, onları tekrar kazanabilmesi için çok çalışması gerektiği düşüncesindeydi. Matur'a bağlı yoğun nüfuslu Ulug-Bar, Kagay-Bar, Kızıl-Sug gibi yerleşim birimlerinde çok sayıda genç, yaşlı, kadın Hıristiyanlık namına tek bir kelime duymamış ve halen kadim inançları olan Şamanlığa sıkı sıkıya bağlıydı. Matur'da yaşayan yerel ahali vaftize hiç önem vermedi. Bu nedenle misyoner Ştıgaşev, 5 ila 14 yaş arasındaki çocukların vaftizini gerçekleştirmede bir hayli zorlandı. Matur'da ölümler Hıristiyan usullerine göre defnedilmedi, doğumdan sonra kadınlara arınma duası yapılmadı, oruç tutulmadı, bayramlara katılım olmadı; kısacası Ortodoksluk namına hiçbir şey yoktu⁵³¹.

Matur misyoneri İoann Ştıgaşev, bölgedeki Minusinsk Tatarlarının Hıristiyanlığının sadece isimlerinde ve raporlara yansıdığı kadarıyla kâğıt üzerinde kaldığını fakat yaşamlarını tamamen Şamanlık inancına göre idame ettirdiklerini tespit etti. Ancak tüm bu olumsuzluklar Ştıgaşev'i misyonerlik faaliyetlerinden alıkoymadı. Çünkü O, özellikle bu bölgenin kültürünü, geçmişini ve sosyolojisini çok iyi bilen bir misyonerdi. Altay Misyonu misyonerlik faaliyetlerini yürütürken zamanla bölgenin öz insan kaynaklarını öyle bir işlemişti ki toplumsal değerleri ve geçmişinden yalıtılan Ştıgaşev, atalarının inancı Şamanlığın Matur'daki mensupları olan soydaşlarına adeta savaş açtı. Ştıgaşev, Altay Misyonu'nun en yetkin misyonerlerinden Vasiliy Verbitskiy'in

⁵²⁹ “Kratkiy otčet ob Altayskoy Duhovnoy Missii za 1905 god”, *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No. 7, 1906, s. 2-3.

⁵³⁰ Yuriy Aleksandroviç (Georgiy) Kreydun, *Missionerskie Zapiski i Dnevnik Sotrudnikov Altayskoy Duhovnoy Missii: Sbornik Arhivnih Dokumentov*, s. 187.

⁵³¹ “Kratkiy otčet ob Altayskoy Duhovnoy Missii za 1905 god”, *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No. 7, 1906, s. 3-4.

yetiştirdiği Makariy Nevskiy'in himayesinde yaklaşık 20 yıl hizmet etmiş, Rusların İdil-Ural Tatarlarını Hıristiyanlaştırmada eğitim alanında yapmış olduğu uygulamalarla çok sayıda misyonere rehber olan Nikolay İlminskiy'in tedrisatından geçmişti. Dolayısıyla ştıgaşev, Matur'da soydaşlarına Hıristiyanlığı aşılamaktan hiç vazgeçmedi. Hatta misyonerlik faaliyetlerini kendi sorumluluk alanının dışına çıkararak, Yenisey bölgesine taşıdı⁵³².

3.4.22. Abay Misyonerlik şubesi

Abay'da misyonerlik şubesi açılmadan evvel 1861'de seyyar bir kilise inşa edildi. Bu kiliseye ilaveten 1866'da 24x9 arşın ölçülerinde bir dua evi yapıldı. Abay'a yapılan ibadethanelerin haçı dönemin Çörnıy-Anuy misyoneri Akakiy tarafından dikildi. Burada yapılan ayinler bağlı olduğu Çörnıy-Anuy'dan gelen din adamları eşliğinde gerçekteşti. Abay'da dönemin misyon başkanı Mefodiy Gerasimov tarafından kutsanıp 1895'te başka bir yere nakledilen dua evi 1896'ya kadar açık kaldı. Abay'da başlangıçta geçici konutlarda ikamet eden misyonerler için 1908'de kamu arazisine cemaatin yardımlarıyla kilisenin mülkü sayılacak kalıcı konut inşa edilmeye başlandı. 1909'da halen daha inşası tam olarak bitirilmeyen ev misyonerlerin tam anlamıyla yaşaması için uygun deđildi⁵³³.

Abay'da 1907'de açılan misyonerlik şubesi Çörnıy-Anuy'a bağlıydı. Abay, burada yaşayan Kalmıkların Çörnıy-Anuy misyonerinden rahip Akakiy tarafından vaftiz edilmesiyle oluşturulan bir yerleşim birimiydi. Hayvancılık açasından verimli otlakları olan Abay, zamanla hem Altaylı yerleşim birimlerinden hem de Rusya'nın farklı bölgelerinden yoğun göç alan bir yer haline geldi. Abay'a akın eden Rusların nüfusunun giderek artması neticesinde bölgenin asıl sahipleri olan Kalmıkların Altay'ın farklı bölgelerine göç etmesine neden oldu. Bu durum Kalmıkların inanç dünyasında da birtakım değişimleri beraberinde getirdi. Abay Nehri membaında dağınık halde yaşamaya başlayan vaftiz edilmiş Kalmıklar eski inançlarına yeniden meyletmeye başladı. Henüz Abay Misyonerlik şubesi açılmadan bu duruma dikkat çeken Çörnıy-Anuy misyonerlerinden Sergiy Tupikin, 1905'te meydana gelen Burhanizm akımı ve Çet-Çelpen'in yeni inanç öğretilerinin bölgede etkisini gösterdiğini, Ruslara karşı başlatılan bu direnişe tek bir Kalmık'ın dahi karşı gelmediğini ve tamamen Ortodoksluğa karşı

⁵³² "Kratkiy otčet ob Altayskoy Duhovnoy Missii za 1905 god", *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No. 7, 1906, s. 4.

⁵³³ Yuriy Aleksandroviç Kreydun, *Hrami, Stanı i Monastiri Altayskoy Duhovnoy Missii: Čerteži, Panorami, 3D-Modeli*, s. 198.

savaş açtığını bildirdi. İşte bu durumun sonucu olarak Burhanizmle daha etkin mücadele edileceği düşüncesiyle Abay'da bağımsız bir misyonerlik şubesi açıldı⁵³⁴.

Abay Misyonerlik Şubesini 1910'da ziyaret eden dönemin misyon başkanı Konstantin Sokolov, burada yer alan kilisenin bakımsız ve basit bir ibadethane görünümünde olduğu dolayısıyla bu ibadethanede Hıristiyanların hiçbir zaman huşu içinde ayinlerini yapamayacağı kanaatindeydi. Bu yüzden yeni bir kilisenin yapımı için cemaatle istişarelerde bulunan Sokolov bu hususta yeterli desteği göremedi. Özellikle burada yaşayan Şizmatik görüşe mensup olanlar yeni bir kilisenin yapımına karşı çıktılar. Sokolov, burada hayvancılığın gelişmiş olması nedeniyle halkın refah düzeyinin üst seviyeye ulaştığını, 1156 kişilik nüfusla yeteri kadar cemaatinin bulunduğunu ancak uygun bir ibadethanenin yapılmamış olduğuna dikkat çekti⁵³⁵. Misyonerlik şubelerinde yaşanan bu gelişmelere baktığımızda, özellikle Altay'da meydana gelen 1904'teki Burhanizm akımının ardından yeni açılan şubeler dinî-idari açıdan pek çok güçlüklerle karşı karşıya kaldı.

1914'te yapılan nüfus sayımı verilerine göre; Abay Misyonerlik Şubesi'ne bağlı bir kilise, bir dua evi ve dokuz yerleşim birimi bulunuyordu. Abay'da Ruslar 183, Altaylılar 15 hanede yerleşik olarak yaşarken 31 adet yurtluk çadır bulunuyordu⁵³⁶. Bölgede yaşayanlar inanç bakımından 596'sı erkek, 623'ü kadın olmak üzere 1219'u Ortodoks inancına mensupken, 1659'u erkek, 1680'i kadın toplam 3339 kişi ise Şizmatik görüşteydi. Bununla birlikte 1611'i erkek, 1565'i kadın toplam 3176 vaftiz edilemeyen veya eski inançlarını benimseyen bir nüfus vardı⁵³⁷.

3.4.23. İlinka Misyonerlik Şubesi

XX. asrın başlarında Rus-Japon Savaşı'nın 1905'te Rusların aleyhine sonuçlanması, çarlığın bu zamana değin gayri Ruslara karşı uyguladığı siyasi-dinî baskılar tabi olarak milli bir tepkiye neden oldu. Rusya'nın muhtelif bölgelerinde münferit ortaya çıkan bu tepkiler Altay bölgesinde Burhanizm akımıyla vücut buldu. Bu akımın bölgede gösterdiği dinî, siyasi ve sosyal etkileri Altay'da faaliyet gösteren Rus misyonerlerinin bütün kimyasını bozdu. Durumu toparlamak isteyen Altay Misyonu'na bağlı din adamları geniş

⁵³⁴ "Otčet ob Altayskoy Duhovnoy Missii za 1907 g.", *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No. 11, 1908, s. 1-4.

⁵³⁵ "Otčet ob Altayskoy Duhovnoy Missii za 1910 g.", *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No. 11, 1911, s. 538-539.

⁵³⁶ GATO., F. 184, Op. 1, D. 26, L. 4-5.

⁵³⁷ GATO., F. 184, Op. 1, D. 26, L. 2-3.

bir coğrafyaya yayılan bu akımın etkisini en aza indirmek maksadıyla her geçen gün misyonerlik şubelerine bir yenisini ekledi. Bu amaç doğrultusunda daha önce Çörnıy-Anuy'a bağlı İlinka yerleşim biriminde 1908'de yeni bir misyonerlik şubesi açtı. Daha önce olduğu gibi bu misyoner şubesinin de kurulmasındaki temel sebep bölgede halk arasında geniş tabana yayılan Burhanizm'in vaftiz edilen Altaylılara tesir etmesini engellemektir⁵³⁸. Misyonerlik şubesinin merkezi olan İlinka'ya bağlı Mariinsk ve Baragaş köyleri bulunuyordu. Mariinsk 477 erkek, 429 kadın toplam 906, Baragaş 200 erkek, 212 kadın toplam 412 nüfusa sahipti. Her iki yerleşim biriminde birer ibadethane vardı. Mariinsk'te bulunan ibadethane çok büyük olmasa da nezih, Baragaş'ta bulunan ibadethane ise son derece küçük ve sefil bir haldeydi. Buraya özellikle zengin Eski Müminlerin yerleştirilmesi ve kendilerine kilise inşa etme isteği, Ortodoks cemaati üzerinde olumsuz etkiye neden oldu. 1910 yılında hazırlanan Altay Misyonu raporunda Eski Müminlere dikkat çeken misyonerler, Altay Misyonunun huzurlu bir köşesi olarak tabir edilen İlinka'ya Eski Müminlerin izinsiz bir şekilde yerleştirildiği, bunların İlinka'nın yerli halkına ait otlaklara, tarım arazilerine zarar verdiği, hayvanlarını çalıp öldürdüğü gerekçesiyle onların bu iskânını "talihsiz istila" şeklinde tanımladı. Bu durum İlinka'nın yerel ahalisini evlerini, ata topraklarını sırf "kötü insanlardan uzaklaşmak için" hayatlarını idame ettirebilmek uğruna insanlara yaşam için hiçbir kolaylık sunmayan vadilere çekilmesine zorladı. Altaylılar kendilerine verilen zararların telafisi için yargıya başvurdu. Ancak herhangi bir sonuç alınamadı. Böylece mağdurların Rusya'da adaletin varlığına olan inancı tamamen sarsıldı⁵³⁹. 1914'te yapılan istatistiki verilere göre İlinka iki kilise, bir dua evi; 344 Rus, 185 Altaylı yerleşik hane ve bu hanelere ilaveten 135 Altaylı göçebe yurtluktan müteşekkildi⁵⁴⁰. Altay Misyonu'nun burada yapmış olduğu inanç istatistiklerine göre: 1222 erkek, 1117 kadın toplam 2239 Ortodoks; 246 erkek, 230 kadın toplam 476 Şizmatik; 530 erkek, 480 kadın toplam 1010 vaftiz edilmeyen ve Şamanlık inancına mensup Altaylı bulunuyordu⁵⁴¹.

⁵³⁸ "Otçet ob Altayskoy Duhovnoy Missii za 1908 g.", *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No. 13, 1909, s. 552-553.

⁵³⁹ "Otçet ob Altayskoy Duhovnoy Missii za 1910 g.", *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No. 11, 1911, s. 540-541.

⁵⁴⁰ GATO., F. 184, Op. 1, D. 26, L. 4-5.

⁵⁴¹ GATO., F. 184, Op. 1, D. 26, L. 2-3.

3.4.24. Lebed (Turaçak) Misyonerlik Şubesi

Kebezen'in 55 verst aşağısında Biya Nehri'ne dökülen Lebed Nehri, kollarıyla birlikte asırlık tayga ormanlarının derinliklerine kadar uzanır. Lebed Nehri ve kolları boyunca burada Altaylı yerel unsurların dışında uzun zamandır 1000'den fazla Rus bulunuyordu. Altaylıların büyük bir kısmı henüz vaftiz edilememişti. Bölgede hem Ruslar hem Altaylılar geniş bir coğrafyada dağınık halde yaşadıklarından diğer yerleşim birimleriyle etkileşimleri sınırlıydı. Bu nedenle Lebed bölgesinde yer alan Altaylılar en yakın misyonere yüzlerce verst uzaklıkta idi. Yeni vaftiz edilenler yalnızca aile büyüklerinden öğrendiği başlangıç seviyesinde Hıristiyan öğretilerle yetinmek durumundaydı. Hal böyle olunca Lebed'de Hıristiyan din adamı eksikliği diğer yerlere nazaran daha fazla hissediliyordu. Dolayısıyla Altay Misyonu bu durumu dikkate alarak Lebed'de misyonerlik şubesi açmaya karar verdi. Burada açılacak misyonerlik şubesi hem bölgede Hıristiyanlığın yayılmasını sistemli hale getirecek hem de bağlı olduğu Kebezen Misyonerlik Şubesi'nin yükünü hafifletecekti. Netice itibariyle 1908'de açılan Lebed Misyonerlik Şubesi'nde görev yapmak üzere Pavel Stepanoviç Lizunov atandı⁵⁴².

Lebed Misyonerlik Şubesinin ilk misyoneri Pavel Lizunov, sadece bu misyonerlik şubesinde var olan cemaati tanımak için 2000 verst mesafelik 62 gün süren seyahat gerçekleştirdi. Altay coğrafyasını bilmeyen birisi için Lizunov'un yaptığı bu yolculuk sıradan gözükebilir. Ancak Altay'ın sert bozkır coğrafyasını deneyimlemiş, çetin dağlarını görmüş, asi nehirlerinden karşıya geçmeye çalışmış, dar patika yollarını aşmış ve ata binmiş herkes bu 2000 verstlik tayga yolculuğunun ne kadar tehlikeli olduğunu bilir. Bu yüzden ilk misyoner Lizunov'un görevi 11 ay sürerken ondan sonra gelen ve Altaylı olan Zahariya Aleksandroviç Habarov 8 ay gibi kısa zaman dilimde görevde kaldı. Her iki misyoner Lebed Şubesinin zorlu doğa koşullarına dayanamayarak Altay Misyonu yetkililerinden yardım talebinde bulunarak daha rahat görev yapabilecekleri bölgede görev yapmak istedi. Lebed Şubesi'nin açılışının üçüncü yılında üçüncü bir misyoner göreve geldi: Kozak kökenli Nikolay Stepanoviç Zıryanov⁵⁴³.

Geniş bir alana yayılan Lebed Şubesi, 1914'te yapılan istatistiklere göre; iki kilise, bir dua evinden oluşan ibadethaneye sahipti. Bununla birlikte 28 yerleşim birimi bulunan

⁵⁴² "Otçet ob Altayskoy Duhovnoy Missii za 1908 g.", *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No. 13, 1909, s. 553.

⁵⁴³ "Otçet ob Altayskoy Duhovnoy Missii za 1910 g.", *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No. 11, 1911, s. 544.

Lebed'de 523 Rus, 171 Altaylı hane bulunuyordu⁵⁴⁴. Rusların ikamet ettiği 523 hanede 1710'u erkek, 1506'sı kadın toplam 3216 kişi yaşıyordu. Buna mukabil 171 Altaylı hanede 459 erkek, 411 kadın toplam 870 kişi vardı⁵⁴⁵. 1914 verilerini inanç bakımından incelediğimizde 2078 erkek, 1835 kadın 3913 kişi Hıristiyan Ortodoks inancına; 91 erkek, 82 kadın toplam 173 Şizmatik görüşe mensuptu. Bunlara ilaveten yerleşik nüfusa dahil edilmeyen 655 erkek, 598 kadın toplam 1253 kişi vaftiz edilmemiş ve Şamanlık inancını muhafaza etmişti⁵⁴⁶.

3.4.25. Bely-Anuy Misyonerlik Şubesi

Altay Dinî Misyonu Bely-Anuy'da ibadethane olarak ilk defa 1879'da bir dua evi inşa etti. Daha sonra bölge sakinleri tarafından 1904'te Melek Mikail Kilisesi yapıldı. Bu kilise 1906'da dönemin misyon başkanı İnnokentiy Sokolov tarafından kutsandı. Ahşap bir yapıdan oluşan çan kulesine sahip kilisenin temeli taşla, çatısı ise demirle kaplıydı⁵⁴⁷. Bely-Anuy'da 1 Ocak 1909'da devlet hazinesi desteğiyle misyonerlik şubesi açıldı. Misyonerlik şubesinde görevli misyoner din adamına 300, mezmur okuyucuya ise 100 ruble ödenek ayrıldı. Bely-Anuy Misyonerlik Şubesi burada bulunan cemaatin din adamlarına karşı verilen papaz evinin inşası, ekmek tedariki ve maddi destek gibi vaatlerini tutmadığından 1910'da kapatıldı⁵⁴⁸.

Bely-Anuy Misyonerlik Şubesi'nin kapatılması misyonerler açısından herhangi bir olumsuzluk oluşturmadı. Çünkü Bely-Anuy'da vaftiz edilmemiş tek bir Altaylı bile yoktu. Bely-Anuy'un daha önce bağlı olduğu misyonerlik şubesi Çörnıy-Anuy'a araba veya kızak yoluyla 15 verst uzaklıkta olması, buradan gelecek misyoner din adamlarıyla Hıristiyan Ortodoks ritüellerin gerçekleşmesi sağlandı. Bu durumu 1914'te yapılan nüfus istatistiklerinden de anlamamız mümkündür. Bely Anuy'da bulunan 250 yerleşik hanenin⁵⁴⁹ ve bu hanelerde yaşayan 760'ı erkek, 758'i kadın olmak üzere toplam 1518 kişinin tamamı Ruslardan müteşekkildi⁵⁵⁰.

⁵⁴⁴ GATO., F. 184, Op. 1, D. 26, L. 4-5.

⁵⁴⁵ GATO., F. 184, Op. 1, D. 26, L. 2.

⁵⁴⁶ GATO., F. 184, Op. 1, D. 26, L. 2-3.

⁵⁴⁷ Yuriy Aleksandroviç Kreydun, *Hramı, Stanı i Monastırı Altayskoy Duhovnoy Missii: Çerteji, Panorami, 3D-Modeli*, s. 206.

⁵⁴⁸ "Otçet ob Altayskoy Duhovnoy Missii za 1910 g.", *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No. 11, 1911, s. 544.

⁵⁴⁹ GATO., F. 184, Op. 1, D. 26, L. 4-5.

⁵⁵⁰ GATO., F. 184, Op. 1, D. 26, L. 2.

3.4.26. Diğer Misyonerlik Şubeleri

Altay Dinî Misyonu 1911'e kadar bölgede misyonerlik faaliyetlerini ve Ortodoks öğretilerin devamlılığını sağlamak adına 25 misyonerlik şubesi açtı. 1911'de bu misyonerlik şubelerine beş yeni şube daha ekleme kararı aldı: Taraba, Spas, Edigan, Çibit ve Taşta. Böylece Altay Dinî Misyonu idari-dinî faaliyetlerinin yelpazesini genişletti. Altay Misyonu 1830'da misyonerlik faaliyetlerine başlamış, 1911'e gelindiğinde Rus misyonerler bölgeyi adeta ablukaya almıştı. Ancak tüm bu baskılara rağmen halen daha Hıristiyanlığı kabul etmeyen Altaylılar vardı. Misyonerlik şubeleri aracılığıyla neredeyse Altay'ın tamamına konuşlanan Rus misyonerler artık kabuğuna sığmıyor ve komşu ülkelerde misyonerlik faaliyetleri yürütmeyi hedefliyordu. Bu amaçla Rus misyonerlerin Altay'a komşu olan Moğolistan'a seyahat etmeleri için Çin'den izin istendi. Böylece Çulışman Manastırı'nda görevli rahip Dimitriy (Semen Terentevič Startsev), vaftiz edilenleri ziyaret maksadıyla Altay sınırlarından çıkarak yurtdışı seyahatine başladı⁵⁵¹.

1911'de açılan misyonerlik şubelerinden Taraba daha önce Baçat'a bağlıydı. Bu bölgede Taraba, Kruta ve Balakça ulusları yaşarken tamamı 978 kişiden müteşekkildi. Bunun yanında Taraba Misyonerlik Şubesi'nde vaftiz edilemeyen 231 kişi vardı. Taraba Misyonerlik Şubesi'yle aynı yıl açılan Spas Misyonerlik Şubesi ise Kondom'dan ayrılarak kuruldu. Spas bölgesinde 376 Ortodoks Rus, 834 vaftiz edilen Altaylı, 53 Şizmatik Rus ve 275 Şaman Altaylı yaşıyordu. Çemal'e bağlı olan Edigan Misyonerlik Şubesi; Kayaça, Elanda ve Semulta yerleşim birimlerinden oluşuyordu. Yine 1911'de kurulan misyonerlik şubesi Çibit, Moğolistan sınırına yakın bir bölgede yer alıyordu. Çuy Misyonerlik Şubesi'nden ayrılarak kurulan Çibit'in sınırları veya nüfus istatistiklerine dair herhangi bir veri tespit edilemedi⁵⁵².

1911'de kurulan diğer bir misyonerlik şubesi ise Taşta idi. Taşta 1834'te yerleşim birimi haline getirilmişti. Taşta'da Hıristiyanlar Ortodokslar için ilk ibadethane olan seyyar bir kilise dönemin misyon başkanı Stefan Landışev'in girişimleriyle hayırseverler tarafından 1859'da yapıldı. Taşta'da bulunan bir diğer ibadethane İlyas Peygamber Kilisesi'nin ise 1894'te temeli atıldı, 1896'da yerel ahalinin desteğiyle inşası tamamlandı ve 1897'de dönemin misyon başkanı Mefodiy Gerasimov tarafından kutsandı⁵⁵³.

⁵⁵¹ "Kratkiy Otčet ob Altayskoy Duhovnoy Missii za 1911 god", *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No. 7-8, 1912, s. 386.

⁵⁵² "Otčet ob Altayskoy Duhovnoy Missii za 1911 god", *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No.11, 1912, s. 590.

⁵⁵³ Yuriy Aleksandroviç Kreydun, *Hrami, Stanı i Monastiri Altayskoy Duhovnoy Missii: Çerteji, Panorami*,

Sonuç itibariyle 1911’de açılan bu yeni beş şubeyle Altaylılar için özgür inanç çemberi daraldı. Çünkü daha önce bağlı oldukları şubelerden misyoner temin eden yerleşim birimleri artık yeni atanan misyonerlerle merkez üssü konumuna geldi. Böylece Altaylıların üzerinde hem Hıristiyanlığa girme konusunda baskı artarken hem de Ortodoks öğretilere maruz kalması söz konusuydu.

4. ALTAY DİNÎ MİSYONU'NUN EĞİTİM VE SAĞLIK FAALİYETLERİ

4.1. Altay Dinî Misyonu'nun Eğitim Faaliyetleri

4.1.1. Altay'da İlk Misyoner Okulları

Altay Dinî Misyonu'nun 1830'da kurulmasıyla göreve gelen ilk misyon başkanı Makariy Gluharev dönemi Altay bölgesinde Rus Ortodoks eğitim faaliyetlerinin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Makariy Gluharev, bölgede yürütülecek misyonerlik faaliyetler sonucunda vaftiz edilen Altaylılar arasında Hıristiyanlığı yaymanın ve kalıcı hale getirmenin temel yolunun çocukların dinî eğitiminden geçtiğini düşünüyordu. Gluharev bu maksatla, Ulala ve Mayma'da erkek çocuklar için iki, yine Mayma'da kız çocuklar için bir okul olmak üzere toplam üç okul açtı. Erkekler için açılan okuldaki öğrenci sayısı 5 ila 20, kız çocukları için açılan okuldaki öğrenci sayısı ise 7 ila 13 arasında değişiyordu. Bu okullarda Slavca okuma-yazma, Tanrı'nın hükümleri, kilise ilahileri ve temel aritmetik dersleri okutuldu⁵⁵⁴.

Altay Dinî Misyonu'nun kuruluş aşamasında açılan misyoner okullarında derslerin Rusça okutulması misyon açısından beklenen sonuçları vermedi. Misyon başkanı Makariy Türk Lehçelerini biliyordu. Ancak okuldaki öğrenciler ve ebeveynleri ne Rusçayı ne de Makariy'in Türkçesini anlamadı. Dolayısıyla öğrenciler misyoner okullarda okutulan kitapları okuyamıyor, Makariy'in verdiği vaazları idrak edemiyordu. Bu durum karşısında Makariy, herkesin anlayacağı Altay Dili'nde sözlük ve gramer kitabının oluşturulması gerektiği kanaatine vardı. Bu sorunun üstesinden gelmek için yoğun mesai harcayan Makariy neticede Altay Dili'nde temel ifadeler ve 3000 kelime içeren sözlük niteliğinde bir eser ortaya koydu⁵⁵⁵.

Altay Türk lehçeleri üzerine Makariy'in yaptığı çalışma neticesinde bölgede kullanılan lehçeler Rus alfabesiyle yazılmaya başlandı. Bu sayede okullardaki öğrenme süreci başlangıçtaki durumun aksine oldukça mesafe kat etti. Başlangıçta Ulala ve Mayma'da açılan misyoner okulları farklı yerleşim birimlerinde ortaya çıkmaya başladı. Misyonun girişimleriyle dönemin misyon başkanı Stefan Landışev zamanında Mıyuta (1850), Çörmy-Anuy (1858), Üst-Çerga (1858), Kebezen (1861), Onguday ve Çemal'de (1863) yeni misyoner okulları açıldı⁵⁵⁶.

⁵⁵⁴ İnnokentiy Yastrebov, *Arhimandrit Makariy, Osnovatel Altayskoy Duhovnoy Missii, Kratkie Svedeniya o Ego Jizni i Deyatelnosti*, Tip. A. Katanskogo i Ko, S. Peterburg 1892, s. 83.

⁵⁵⁵ Konstantin Vasileviç Harlampoviç, *Arhimandrit Makariy Gluharev*, s. 127.

⁵⁵⁶ Nikolay Semenoviç Modorov, *Rossiya i Gorniy Altay: Politicheskie, Sotsialno-Ekonomiçeskie i Kulturnie*

Altay Misyonu sınırları içerisinde kuruluş yıllarına nazaran okulların sayısında artış oldu. Bu okullarda verilen eğitim sistemi ise zamanla düzene girdi. Altay'da misyon başlangıçta birleştirilmiş eğitim sisteminin uygularken daha sonra Ortodoks eğitiminin tüm Rusya'da uyguladığı gibi kilise okullarıyla okuma-yazma okulları birbirinden ayrıldı. Böylece Altay Dinî Misyonu'nun açmış olduğu okullar merkezî eğitim sistemine bütünleşik hale getirildi. XIX. asrın ilk yarısında Rusya'da okullar tek sınıf (iki yıl eğitim veren) ve iki sınıf (dört yıl eğitim veren) olarak ikiye ayrılmıştı. Ancak misyoner okullarında normal eğitim süresine bir yıl daha ilave edildi. Özellikle Altay'da yerleşim birimlerinin birbirine uzaklığı dolayısıyla öğrencilerin devam probleminin olması ve Altaylıların Rusça öğrenmelerine daha fazla zaman ayırmaya gerek duyulması okullarda bir yıl fazladan eğitim verilmesinin başlıca nedenleriydi. Böylece misyoner okullarında misyoner-öğretmenler derslerde hem Rusçayı hem de Kiril alfabesiyle yazılmış Altay Türkçesini iki kez tekrarlamış oluyordu. Makariy Gluharev ve Stefan Landışev dönemlerinde yani 1865'li yıllara kadar Altay Misyonu'na bağlı misyoner okullarında okutulan dersler dinî temelli oldu. Öğrencilere genellikle "Tanrı'nın Emirleri" adlı ders yoğun olarak okutuluyordu. Bu dersten arta kalan zamanlarda ise genel eğitim konuları işlendi⁵⁵⁷.

Okulların sayısının artması, bu okullarda eğitim verecek kadronun oluşturulması gibi birtakım sorunları beraberinde getirmiş oldu. Aslında misyonun eğitim kadrosu yalnızca çocuklara temel bilgileri sunan öğretmenlerden ibaret değildi. Misyonun esas görevinin ihyası için Altay bölgesinde meskûn yerel ahaliye Hıristiyan öğretileri anlatacak kişilere ihtiyaç duyulmaktaydı. Bu ihtiyaca binaen 1867 yılında Vladimir Petrov'un girişimleriyle misyonda öğretmen, tercüman ve kilise hizmetinde bulunacak kişileri yetiştirmek amacıyla Ulala'da bir misyoner okulu açıldı.

4.1.2. Ulala Misyoner Okulu

Vladimir Petrov'un 1865'te Altay Dinî Misyonu'na başkan olmasıyla birlikte misyonun kuruluşundan bu zamana geçen 35 yıllık sürede idari sınırlar bir hayli genişlemişti. Bu sınırlar içerisinde vaftiz edilenlerin sayısının artışı, misyonerlik şubesinin sekize ulaşması ve okulların açılması personel ihtiyacını beraberinde getirdi. Petrov döneminin esas amacı, okullar aracılığıyla Altaylılara eğitim vermek ve yerel dilleri bilen bu

Otmoşeniya (XVII-XIX vv.), İzd. GAGU., Gorno-Altaysk 1996, s. 267.

⁵⁵⁷ Anastasiya Pavlovna Aldikova-Yuriy Aleksandroviç Kreydun, "Prosvetitel'skaya Deyatel'nost' Altayskoy Duhovnoy Missii v Kontse XIX- Naçale XX Veka", *Mir Evrazii*, No. 2 (33), 2016, s. 3.

öğrencilerden misyoner ihtiyacını karşılamaktı. Bölgenin serhat konumunda olması, misyonun fizikî şartlarının yetersizliği Rusya'nın diğer bölgelerinden öğretmen temininin önündeki en büyük engeldi. Misyonun bu şartlarda kendi personel ihtiyacını kendisinin karşılamasından başka çaresi yoktu. Böylece başlangıçta okuma-yazma üzerine kurulan okullardan farklı olarak misyoner-din adamı yetiştirecek bir eğitim sistemine gerek duyuldu. Petrov yerel insan kaynağından misyoner-din adamı yetiştirmek amacıyla 1867'de misyonunun merkezi Ulala'da misyoner okulu açtı. Ulala Misyoner Okulu'na sadece Rusça okuma-yazma bilenler alındı. O dönem Ulala'da yaşayan 470 kişiden sadece 80'i yani nüfusun %17'si okuma-yazma biliyordu. Bu okuldan mezun olanlar ise Altay Misyonuna bağlı şubelerde yer alan okullarda öğretmen, tercüman ve misyoner-din adamı olarak görev yapacaktı. Böylelikle hem Altay Türkçesine hem Rusçaya hâkim olan yerel misyoner-din adamları yeni vaftiz edilenlerin kalıcı olarak Hıristiyanlaşmasını sağlayacaktı⁵⁵⁸.

Ulala Misyoner Okulu'nun temel amacı Altaylı çocukların küçük yaşta aldıkları eğitimle misyona hizmet edecek birer din adamına dönüşmesiydi. Bu amaç doğrultusunda farklı misyon şubelerinden gelen okuma-yazma bilen Altaylı çocuklar misyoner okulunun ilk eğitim-öğretim yılında bazı dualar, eski ve yeni ahit tarihi, kısa ilmihal, temel aritmetik, kilise hizmetleri, okuma, hat ve ilahi öğretildi⁵⁵⁹. Ulala Misyoner Okulu'nun ilk öğretmenleri Vladimir Petrov'un Petersburg İlahiyat Akademisi'nden öğrencileri ve misyon başkanı olduğunda beraberinde Altay'a gelen Petr Makuşin ve İvan Solodçin idi. Vladimir Petrov bu iki öğrencisinin misyonda görev yapmalarına karşılık maaşa bağlanması için Kutsal Sinod'a başvuru yapmış, bunun üzerine Kutsal Sinod 19 Mart 1869 tarihli kararıyla Makuşin ve Solodçin'e yıllık 390-ruble ücret verilmesini kararlaştırmıştı⁵⁶⁰.

Petr Makuşin 1869'da Tomsk Piskoposluğu tarafından Tomsk İlahiyat Okulu'na mütettiş olarak görevlendirilmesi sonucu Ulala Misyoner Okulu'ndaki görevinden ayrıldı. O'nun görevden ayrılmasının ardından misyoner okuluna Mihail Vasilyeviç Çevalkov öğretmen olarak atandı. Misyon başkanı Petrov, Ulala Misyoner Okulu'nda Makuşin'in yokluğunda eğitimin yönetim ve denetimini bizzat kendisi ele aldı. 1870 yılına

⁵⁵⁸ Vladimir Petrov, "Altayskaya Duhovnaya Missiya v 1870 godu", *Sbornik Svedeniy o Pravoslavnih Missiyah i Deyatelnosti Pravoslavnago Missionerskago Obşestva*, Kn. 2, Tip. V. Gote, Moskva 1872, s.278-279.

⁵⁵⁹ GATO, F. 170, Op. 2, D. 169, L. 6-13.

⁵⁶⁰ GATO, F. 170, Op. 3, D. 56, L. 1.

gelindiğinde bu okulda diğer bölgelerden gelip yatılı okuyan 12 öğrenci ve ikameti Ulala’da olan 14 öğrenci olmak üzere toplam 26 öğrenci kayıtlıydı. Petr Makuşin’in ardından İvan Solodçin’in de okuldan ayrılması üzerine 1872’de Kostantin Pavloviç Sokolov öğretmen olarak göreve başladı. Ancak Sokolov’un 1873’te Ursul Misyonerlik Şubesi’ne papaz olarak tayin edilmesiyle öğretmen kadrosu ihtiyacı tekrar misyon başkanı Vlamir Petrov’un önüne geldi⁵⁶¹.

Ayrıca okulun fiziki ihtiyaçlarını da söz konusuydu. Ulala Misyoner Okulu’nun harap binasının onarılması ve genişletilmesi için okulun yeni bir binaya taşınması gerekiyordu. Bu maksatla Ulala Misyoner Okulu, Çemal Misyonerlik Şubesi’nde bulunan Çopos Okulu’na nakledildi. Burada 1870’de Kazan’da misyonerlik eğitimini tamamlayıp dönen Makariy Nevskiy hem Çemal misyoneri hem de Çopos Okulu’nda öğretmen olarak görev yapıyordu. Makariy’in yardımcısı ise Ulala Misyoner Okulu’nun ilk mezunlarından Semen Samoylov İlteev idi. 1874’te Çopas’ta öğretmenlerin kalacağı bir ev, yatılı öğrencilerin barınacağı bir oda ve sınıflardan oluşan okul binası inşa edildi. Böylece Ulala Misyoner Okulu ve yerel Çopos Okulu birleştirilerek eğitim verildi. Makariy Nevskiy’in yönetiminde misyoner okulunda; Rusça ve Altay Türkçesi okuma, Rus Dili, Din Tarihi, Hat Sanatı, İlmihal, Rus Kilise Tarihi, Aritmetik ve İlahi dersleri görüldü⁵⁶².

Makariy Nevskiy’in 1875’te misyona başkan yardımcısı olmasıyla birlikte Çopos’a taşınan misyoner okulunun yönetimi misyoner Matfey Turbin’e bırakıldı. Ancak bir yıl aranın ardından 1876’da Ulala’da bulunan okul binasındaki tadilat tamamlanınca Çopos’ta bulunan misyoner okulu yeniden Ulala’ya taşındı. Okulun Ulala’ya taşınmasıyla birlikte misyoner başkan yardımcısı olan Makariy Nevskiy yine misyoner okulun yöneticisi oldu. Nevskiy’in yardımcılığına ise Altaylı Gavriil Vasilyeviç Ottıgaşev getirildi. Misyoner-Rahip Antoniy tarafından vaftiz edilmiş 5 Altaylı öğrenciye, daha önce müfredatta olmayan ikona boyama dersi verildi. Bununla birlikte iki öğrenci ise kitap ciltleme eğitimi aldı. Okulda ayrıca kız çocuklarının eğitimi için bir bayan öğretmen görev yaptı. Ulala’da kız ve erkek öğrencilerden oluşan toplam 51 kişi eğitim gördü. Diğer yerleşim birimlerinde bulunan 10 okulda ise toplam 169 öğrenci

⁵⁶¹ Aleksandr Sergeyeviç Orehov, “Ulalinskoe Tsentralnoe Filaretovskoe Uçilişe”, *Kulturnoe Naslednie Sibiri*, No. 18, 2015, s. 50.

⁵⁶² Vladimir Petrov, *Otçet ob Altayskoy Duhovnoy Missii za 1871-1875*, Tip. Mihaylova i Makuşina, Tomsk 1875, s. 9.

vardı. Yani 1876'da misyona bağlı okulların hepsinde toplam 220 öğrenci eğitim-öğretime tabiydi⁵⁶³.

Kutsal Sinod, Tomsk Piskoposluğu'nun vekili olarak Biysk'te bir piskoposluk kurumu açmak için çardan izin istedi. Çar II. Aleksandr'ın 1879'da Tomsk Piskoposluğuna vekalet etmesi için Vladimir Petrov'u Biysk Piskoposu olarak atadı. Bu tarihten itibaren Altay Dinî Misyonu başkanı aynı zamanda Biysk piskoposu ve Tomsk piskoposu vekili oldu. Bu durum üzerine misyonun merkezi Biysk'e taşındı⁵⁶⁴. Misyonun merkezinin Biysk'e taşınması tabi olarak merkez misyoner okulu konumunda olan Ulala Misyoner Okulu'nun da Biysk'e taşınmasına neden oldu. Bundan böyle merkez okul artık Ulala Misyoner Okulu değil, Biysk Misyoner İlmihal Okulu oldu.

4.1.3. Biysk Misyoner İlmihal Okulu

Altay Dinî Misyonu'nun merkezinin 1880'da Biysk'e taşınmasıyla birlikte Altay'da merkez misyoner okulu için de yeni bir dönem başladı. 1883-1884 eğitim-öğretim döneminde 3 yıl süreyle eğitim veren ilmihal okulu açıldı. Okul binası olarak Biysk'te bulunan piskopos evinin ilk katı kullanıldı. Ulala Misyoner Okulu'ndan mezun olan yatılı öğrenciler buraya nakledilerek Biysk Misyoner İlmihal Okulu'nun ilk öğrencileri oldular. 1885'te okulun yöneticisi Kazan İlahiyat Akademisi mezunu papaz Mefodiy oldu. Okulda Ulala'dan buraya gelen 33 Altaylı erkek öğrenci mevcuttu. Altaylı öğrenciler mezun olmak için; İlmihal, Kilise Tarihi, Rusça/Slavca/Altay Dilleri Çeviri, Mantık, Psikoloji, Vaaz, Eğitim Bilimleri, Kilise Tüzüğü, İlahi Okuma ve Temel Tıp Bilgisi derslerini başarıyla tamamlaması gerekiyordu⁵⁶⁵.

Ne var ki, Biysk İlmihal Okulu'nun bulunduğu piskoposluk evinde 22 Mayıs 1886'da büyük bir yangın çıktı. Bu binanın alt katı hem okul hem de Altay'ın farklı bölgelerinden getirilen öğrencilerin kaldığı pansiyon durumundaydı. Yaklaşık 50 Altaylı öğrencinin kaldığı okul, piskoposluk binası ve Altay Dinî Misyonu'nun merkez binasında bulunan kütüphane, arşiv, çalışma ve pansiyon odaları bu yangında kullanılamaz hale geldi. Dönemin misyon başkanı Makariy Nevskiy yeni bir piskoposluk evi bulunana kadar Biysk yakınlarındaki Lugovsk köyünde ikamet etti. Ancak İlmihal Okulu'nda derslerin

⁵⁶³ Vladimir Petrov, *Otçet ob Altayskoy Duhovnoy Missii za 1876*, Tip. Mihaylova i Makuşina, Tomsk 1876, s. 3-4.

⁵⁶⁴ "Otçet ob Altayskoy Duhovnoy Missii za 1879 god", *Tomskie Eparhialne Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No:8, 1880, s. 163-164.

⁵⁶⁵ "Missionerstvo na Altae i Kirgizskoy Stepi v 1185 godu", *Tomskie Eparhialne Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No:8, 1886, s. 11-12.

aksamaması için yine aynı yerde bulunan ilkokul binasında eğitim devam etti⁵⁶⁶. Aynı yıl Kutsal Sinod yangında tahribata uğrayan binaların yerine yenilerinin yapılması için 5000-ruble ek bütçe ayırdı. Bununla birlikte piskoposluk bülteni aracılığıyla hayırseverlerden aynı ve nakdî yardım talebinde bulundu. Bu yardım talepleri karşılıksız kalmayarak kısa sürede ülkenin farklı bölgelerinden hem eşya hem de para yardımı toplandı. Buna göre; 258 üyesi bulunan Astrahan Piskoposluğu 2386 ruble 46 kopek, 139 üyeli Vladimir Piskoposluğu 2714 ruble 69 kopek, 178 üyeli Smolensk Piskoposluğu 1970 ruble 42 kopek, 187 üyeli Kostroma Piskoposluğu 4703 ruble 39 kopek, 453 üyeli Odessa Piskoposluğu 3174 ruble 47 kopek, 208 üyeli Orenburg Piskoposluğu 2204 ruble 49 kopek, 340 üyeli Samara Piskoposluğu 1857 ruble 59 kopek, 311 üyeli Ufa Piskoposluğu 2746 ruble 21 kopek, 585 üyeli Harkov Piskoposluğu 4751 ruble 60 kopek ve 430 üyeli Yaroslav Piskoposluğu 3908 ruble 54 kopek yardımda bulundu. Bunların yanında ilmiyal okulunun piskoposluk bölgesi olan 80 üyeli Tomsk Piskoposluğu ise 1045-ruble 58 kopek tutarında yardım amaçlı para toplayabildi⁵⁶⁷. Böylece Kutsal Sinod'un ek 5000-ruble ödemesine ilaveten farklı bölgelerdeki piskoposluklardan toplam 31.067-ruble 44 kopek yardım toplanmış oldu.

Altay Dinî Misyonu yöneticilerinin talebi üzerine Çar III. Aleksandr'ın buyruğuyla 1890'da Biysk İlmihal Okulu'nda görevli öğretmenler ile eğitime devam eden öğrencilere ilahiyat okullarıyla aynı haklar tanındı. Şöyle ki ilmiyal okulundan mezun olanlar bundan böyle ilahiyat okulunda eğitim almadan misyonda hizmet etmek amacıyla tercüman, mezmur okuyucu, öğretmen, vaiz ve bunlar arasında en başarılı olanlar misyoner-papaz olarak görev yapabilecekti. Bu karar sonucunda Altay Dinî Misyonu daha önce bahsi geçen kadrolarda yetişmiş eleman ihtiyacını böylece kendi iç dinamiklerinden sağlamış olacaktı. Biysk İlmihal Okulu'nun temel prensipleri doğrultusunda özellikle buradan eğitim alacak Altaylı öğrenciler misyon bakımından kıymete haizdi. Çünkü bölgede yerel dilleri bilmeyen bir Rus misyonerin Altaylılar üzerinde göstereceği tesirle yerel dilleri bilen ve onlarla aynı kültür döngüsü içinde yetişmiş yerli bir misyonerin etkisi hiç şüphesiz aynı olamazdı. Hıristiyan olmuş bir Altaylı papazın kendi yaşadığı iç dünyasında içselleştirdiği dinî inancı vaaz yoluyla soydaşlarına aktarması yabancı olarak gördükleri bir Rus'la aynı samimiyeti vermiyordu. Altay bölgesinin dinî-sosyolojik yapısını bu

⁵⁶⁶ Biysk Piskopos Evi'nde çıkan yangın hakkında tafsilatlı bilgi için bkz. "İzvestiya i Zametki", *Tomskie Eparhialne Vedomosti (Otdel Offitsialny)*, No:13, 1886, s. 5-8.

⁵⁶⁷ "Otçet Tomskago Eparhialnago Komiteta Pravoslavnago Missionerskago Obşestva za 1887 god", *Tomskie Eparhialne Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No. 09, 1888, s. 3-4.

minvalde tahlil eden misyon başkanı Makariy Nevskiy bu amaç doğrultusunda Biysk İlmihal Misyoner Okulu'nun ilahiyat okullarıyla aynı hakları almasıyla misyonerlik faaliyetlerini bir hayli güçlendirdi⁵⁶⁸.

Biysk İlmihal Okulu'ndan 1891'de 7'si Altaylı, 4'ü ise şizmatiklere karşı mücadele etmek amacıyla eğitimlerini tamamlayan toplam 11 öğrenci mezun oldu. Bu eğitim-öğretim döneminde Altay Misyonu tarafından 45, Yenisey Piskoposluğu tarafından 5 öğrencinin okul masrafları karşılanarak misyoner okulunda yatılı okutuldu. Misyoner Okulu pansiyonunda yatılı olarak kalan 50 öğrenci milliyetlerine göre; 12 Altay-Kiji, 12 Şor, 7 Hakas, 6 Kara-Tatar, 4 Kazak, 3 Teleüt, 2 Ostyak, 1 Telengit ve yabancı dil bilen 3 Rus'tan müteşekkildi. Misyoner okulunda yatılı öğrencilerin barınmaları, çalışanların maaşları, okul binalarının onarımı, ısıtma-aydınlatma ve eğitim-öğretim materyalleri gibi ihtiyaçlar için 1891'de toplam 6000-ruble harcandı. Biysk Misyoner Okulu'na her yıl düzenli olarak bağışta bulunan hayırseverler vardı. 1891'de tüccar Yakov Alekseyeviç Saharov daha önce düzenli olarak yaptığı gibi 500-ruble bağış yaptı. Daha önce misyoner okulunda öğretmenlik yapmış, buradaki görevinden ayrıldıktan sonra Sibiry'a'nın en meşhur kitapçısı olarak bilinen Petr İvanoviç Makuşin 1891 yılı için 50 ruble, yatılı öğrenciler için 25-ruble ve kendisinin okul yararına öğrencilerle organize ettiği konserden elde edilen 114-ruble toplamda ise 189-ruble tutarında misyoner okuluna gelir sağladı⁵⁶⁹. Dolayısıyla misyoner okulunun malî giderleri hem devlet bütçesinden hem de bahsi geçen hayırseverlerin destekleriyle karşılanmaktaydı.

Biysk İlmihal Misyoner Okulu'nda 1894-1895 eğitim öğretim yılı 1893'te inşa edilen yeni okul binasının kutsanmasıyla başladı. Okulun yeni taş binasının Biysk Piskoposu ve Altay Dinî Misyonu Başkanı Mefodiy Gerasimov tarafından kutsanması 14 Eylül 1894'te tüm okul çalışanları ve din adamları, resmi görevliler, kent sakinleri, öğrenci ve ailelerinin huzurunda gerçekleşti. Misyoner okulun kutsanmasının ardından Piskopos Mefodiy himayelerinde katılımcılar yeni okul binasında yer alan büyük salonda toplandı. Yaklaşık 300 öğrencinin dua etmesiyle başlayan program öğretmenlerden İoann Boretskiy'in eğitim-öğretim planını okuması, okul müdürünün yeni ders dönemiyle ilgili konuşması, öğrenci korosunun seslendirdiği ilahiler, "Tanrı Çarı Korusun!" ulusal

⁵⁶⁸ "Missionerskoe Katihizatorskoe Uçilişe v g. Biyske", *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No. 09, 1891, s. 8-9.

⁵⁶⁹ "Otçet o Missiyah Tomskoy Eparhii-Altayskoy i Kirgizskoy za 1891 god", *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No. 06, 1892, s. 9.

marşının söylenmesi ve yemek programıyla son buldu. Misyoner İlmihal Okulu'nda 1894-1895 eğitim öğretim yılında daha önceki dönemlere göre bazı değişiklikler meydana geldi. Bu okuldan mezun olan Altaylıların 1893'te yapılan değişikliklerle İlahiyat Fakültesi'ne doğrudan kayıt yaptıracak olması misyoner okulunda 1894'te eğitim süresinin dört yıla çıkmasına neden oldu. Bununla birlikte Biysk İlmihal Misyoner Okulu'ndan mezun olduktan sonra ilkokul düzeyinde kilise okullarında öğretmen olmak isteyenler için ise eğitim süresi beş yıla çıkarıldı⁵⁷⁰.

Biysk İlmihal Misyoner Okulu müdürü Ambrosiy; üçüncü sınıftan itibaren Kutsal Metinler, İlmihal, Kilise Tüzüğü ve İlahi Yasalar Metodolojisi derslerinin yanında beşinci ve son sınıfta Eğitim Bilimleri ve Psikolojiye Giriş dersleri; müdür yardımcısı olarak görev yapan Tomsk Üniversitesi öğrencisi İoann Boretskiy birinci ve ikinci sınıfta Kutsal Metinler, Azizlerin Hayatı, üçüncü sınıfta İlmihal, dördüncü ve son sınıfta ise Kilise Tarihi dersleri; öğretmen P. V. Beresnev iki, üç ve dördüncü sınıflara Coğrafya, birinci sınıflar hariç tüm sınıflara Kilise Slavcası ve Rusça dersleri; öğretmen V. P. Domahovski beşinci sınıflar hariç tüm sınıflarda Aritmetik ve son sınıfta İlköğretim Metodları dersleri; öğretmen P. M. Lapin birinci sınıfta Rusça, üçüncü ve dördüncü sınıfta ise Vatandaşlık Tarihi dersleri; Papaz Terentiy Kanşin Altay Dili dersini, P. T. Laptev tüm sınıflara İlahi Okuma ve ikinci sınıflara Güzel Yazı Yazma derslerini; P. A. Çehov ve S. E. Çujumov Sağlık Bilgisi derslerini verdi. Ayrıca N. P. Korolev Kazan İlahiyat Akademisi'ne kayıt yaptıracak öğrenciler için okulda gözlemci olarak görev yaptı⁵⁷¹.

Rusya'da 1905 İhtilali ile değişen siyasi ve kültürel atmosfer aslında tüm kurumlarda olduğu gibi kiliseleri de ciddi manada etkiledi. Özellikle devlet bütçesinden ayrılan yardımların azalması ve Rusya'nın kırsal bölgelerinde eğitimin kontrolünün Zemstvolara geçişi Altay Dinî Misyonu'nun eğitim faaliyetlerine olumsuz olarak etki etti. XX. asrın başlarından itibaren Rusya'da birkaç köy tek bir merkezde toplanarak tabir-i caizse taşınmalı eğitim modeli uygulandı. Yerleşim yerlerinin birbirine yakın olduğu bölgelerde bu sistemde herhangi bir aksama olmazken Altay bölgesi için bu durum aynı olmadı. Altay coğrafyasında yerleşim birimlerinin dağınık ve birbirine uzak olması köylerdeki

⁵⁷⁰ "Otçet Biyskago Katehizatorskago Uçilişa za 1894/95 Uçebny god", *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No. 12, 1896, s. 21.

⁵⁷¹ "Otçet Altayskoy Duhovnoy Missii, Tomskoy Eparhii za 1896 god", *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No. 09, 1897, s. 19-20.

çocukların eğitim almasının önündeki en büyük engeldi. Altay Dinî Misyonu okullarında öğrenci sayısına bakılmaksızın hemen hemen her yerleşim biriminde kiliseye ait ilkokul bulunuyordu. Ancak devlet bütçesindeki payın azalmasıyla birlikte eğitim işleri de durma noktasına geldi⁵⁷². Neticede Ekim İhtilaliyle beraber bütün misyon okullarına el konularak Eğitim Bakanlığı'na devredildi.

4.1.4. Nikolay İvanoviç İlminskiy ve Altay Dinî Misyonu

Rus oryantalist, eğitim bilimci misyoner, din alimi ve aynı zamanda akademisyen olan Nikolay İvanoviç İlminskiy 1822'de Penza'da dünyaya geldi. İlk öğrenimini doğduğu yer olan Penza'da tamamlayan İlminskiy, 1842'de Kazan İlahiyat Akademisine kabul edildi. Buradan da 1846'da Doğa Bilimci ve Türk-Tatar Dilleri öğretmeni olarak mezun oldu. 1851-1854 yılları arasında İstanbul, Şam ve Kahire'ye gönderilerek burada İslâm Dini üzerine araştırmalar yaptı. Bu seyahatinden 1854'te dönen İlminskiy, Kazan İlahiyat Akademisi Misyoner Bölümü öğrencilerine Doğu Dilleri üzerine dersler verdi. 1855-1856'da İdil-Ural'da, Orta Asya ve Sibiryada yaşayan gayri Rus halklar arasında Ortodoks öğretileri kalıcı hale getirmeyi amaçlayan bir eğitim sistemi geliştirdi. Bu sisteme göre; Ortodoks olmayan halkların hem Hıristiyanlaştırılması hem de Ruslaştırılmasının tek yolu okullardan geçiyordu. İlminskiy'in gayri Ruslar için tasarladığı eğitim sisteminin temel amacı ana dilde öğretimdi. Gayri Ruslara okullarda veya kiliselerde verilecek eğitimin mutlaka ana dilde yapılmasını savundu. Çünkü Rusça yapılan eğitimin öğrencilerin yabancı dil öğrenmelerindeki zorluklardan dolayı kalıcı olmadığını düşünüyordu. Bu nedenle ana dilde eğitimin yapılması için öncelikli olarak ders materyallerinin halkın yerel dilleriyle basılması gerektiğini vurguladı⁵⁷³.

Nikolay İvanoviç İlminskiy'in Altay Dinî Misyonu'yla ilişkileri 1866'dan başlayarak öldüğü yıl olan 1891'e kadar devam etti. İlminskiy'in misyonla ilk teması Vladimir Petrov döneminde Altay misyonerlerinden Vasiliy İvanoviç Verbitskiy'in derlediği "Altay Dil Bilgisi"⁵⁷⁴ kitabıyla başladı. Bu gramer kitabı Kutsal Sinod tarafından düzeltilmesi ve gözden geçirilmesi için İlminskiy'e gönderilmişti. O da Altay Dinî

⁵⁷² "Отчет об Алтайской Миссии за 1908 г.", *Tomskie Eparhialnye Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No. 17, 1909, s. 702-703.

⁵⁷³ İlyas Topsakal, *Rus Misyoner Kaynaklarına Göre Rus Çarlığı ve Türkler (1552-1917)*, s. 293-295.

⁵⁷⁴ Altay misyonu misyonerleri tarafından ele alınan Altay Dil Bilgisi "Grammatika Altayskogo Yazıka" kitabının yazımı, Stefan Landışev döneminde başlamış ancak kitabın asıl derleyicisi Vasiliy İvanoviç Verbitskiy olmuştur. Kazan Üniversitesi yayınları tarafından basılan kitabın editörlüğünü ise Nikolay İvanoviç İlminskiy üstlenmiştir. Kitabın orijinali için bkz. *Grammatika Altayskogo Yazıka*, Sostavlena Ulenami Altayskoy Missii, v Universitetskoy Tipografii, Kazan 1869.

Misyonu başkanı Vladimir Petrov'dan kendisine yardımcı olacak birini görevlendirmesini talep etmişti. Bunun üzerine Petrov, Petersburg'da Kutsal Sinod'a ait matbaada kutsal kitapların basımıyla ilgilenen Makariy Nevskiy'i görevlendirdi. Petersburg'daki görevini tamamlayan Nevskiy 1868'de Kazan'a geldi. Makariy burada İlminskiy ile beraber bir buçuk yıldan fazla mesai yaptı. Bu sürede zamanının çoğunu Altay Dil Bilgisi kitabının düzeltmeleri için harcayan Makariy kalan vakitlerde ise Kazan'da bulunan misyoner okulundaki çocukların eğitimini gözlemlemekle geçirdi. Makariy bu okulda yapmış olduğu gözlemler sonucunda çocuklara eğitim vermeyi de ihmal etmedi. Okulda bulunan öğrencilere Tatarca dilinde dua etmesini ve ilahi söylemesini öğretti. Bunun yanında 1869'da Büyük Perhiz ve Paskalya döneminde Tatarca ayin yapan ilk kişi oldu. Misyoner okulunda göreve başlayan Tatar öğretmen Vasiliy Timofeyev'e ayin usulünü gösterdi⁵⁷⁵.

Makariy Nevskiy hem Kazan'da hem de misyoner okulunda görevini tamamlayarak 1869 kışında buradan ayrıldı ve Aziz Guriy Kardeşlik Cemiyeti'ne⁵⁷⁶ daimî üye seçilerek bu sayede Kazan ve İlminskiy ile olan ilişkilerine resmî bir boyut kazandırdı. Nevskiy Altay'a döndükten sonra İlminskiy'den mektuplar aldı ve bu mektuplara her defasında cevap verdi. 5 Mayıs 1870'de İlminskiy'e yazdığı bir mektubunda:

Gönderdiğiniz bir deste mektubu yanımda taşıyarak onları sürekli okuyorum. Bu mektuplarda sadece şahsım için değil hepimiz için değerli bir şey var: balıkçı balıkçıyı uzaklarda da olsa görür. Bu mektupları alır almaz ilk defa Çopos Okulu'nda okudum. Bir kız öğrencimiz mektuplara kendisi cevap vermek istedi. Yazı dilindeki hataları hoş görmenizi rica ederek mektubu okulunuza gönderiyorum ifadelerine yer verdi⁵⁷⁷.

Makariy Nevskiy, Altay'da bulunan okulların durumu, misyonerlik faaliyetlerinin gidişatı ve yapılan kitap çevirileri hakkında N. İ. İlminskiy'i sık sık bilgilendirdi.

⁵⁷⁵ İvan Navikov, "Nikolay İvanoviç İlminskiy v ego Otnoşeniyah k Altayskoy Duhovnoy Missii", *Tomskie Eparhialne Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No. 24, 1901, s. 12-13.

⁵⁷⁶ Kazan Vali Yardımcısı Ye. A. Rozov, 20 Ağustos 1866'da vaftiz edilen gayri Ruslar hakkında İç İşleri Bakanlığı'na bir rapor hazırlamıştır. Bu raporda genel itibariyle vaftiz edilenlerin Hıristiyanlığı bilmedikleri ve din eğitimi alma konusunda direndikleri hususu belirtilmiştir. Bunun yanında Müslümanların ise tebliğ konusunda bölgede daha başarılı olduklarını vurgulamıştır. Bölgede görevli misyonerlerin sadece vaftizle alakadar olduklarını, dinî ve ahlâkî eğitime önem vermediklerini bildirmiştir. Bu durum üzerine başta N. İ. İlminskiy, Çeboksarı Piskoposu Guriy Karpov, Kazan Başpiskoposu Vekili Ye. A. Malov ve Kazan Bölgesi Eğitim Mütevellisi P. D. Şestakov'un öncülüğünde gayri Ruslar arasında Hıristiyanlığı yaymak ve öğretmek amacıyla 4 Ekim 1867'de Aziz Guriy Kardeşliği Cemiyeti kuruldu. Bu cemiyet hakkındaki ayrıntılı bilgi için bkz. Nikolay İvanoviç İlminskiy, *Kazanskaya Tsentralnaya Kreşeno-Tatarskaya Şkola*, Peç. P. V. Şetinkina, Kazan 1887, s. 313-328; İlyas Topsakal, *Rus Misyoner Kaynaklarına Göre Rus Çarlığı ve Türkler (1552-1917)*, s. 360.

⁵⁷⁷ İvan Navikov, "Nikolay İvanoviç İlminskiy v ego Otnoşeniyah k Altayskoy Duhovnoy Missii", *Tomskie Eparhialne Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No. 24, 1901, s. 14-15.

İlminskiy ise Nevskiy'e Kazan'daki gelişmeleri ve buradaki misyoner okullarında uyguladığı eğitim sistemiyle ilgili görüşlerini aktardı. İlminskiy aynı zamanda tercümanların ve çeviri eserlerin sayısının artırılması yönünde bazı tavsiyelerde bulundu. Misyonerlik çalışmalarının daha etkin yapılabilmesi için anadilde basılmış eğitici kitapların bölgede yaşayan çocuklara dağıtılmasını ayrıca dua okumaya ve ilahi söylemeye teşvik edilmeleri gerektiğini tavsiye etti. İlminskiy'in bu tavsiyelerini kendilerine vazife edinen Makariy Nevskiy ve Mihail Vasilyeviç Çevalkov bu hususta derhal çalışmalara başladı. Çevalkov çocukların okuması için Altay Dili'nde "*Bir Rus Horozunun Altay Baykuşu ile Konuşması*"⁵⁷⁸ adlı manzum hikâye kaleme aldı. Çevalkov'un bu eserinin basımı üzerine Makariy, 28 Ocak 1872'de İlminskiy'e bir mektup gönderdi. Makariy mektubunda şu ifadelerle yer verdi:

*Kitabı yayınladığınız için size binlerce kez şükranlarımı sunuyorum. Kitabı beklenmedik bir anda aldık ve bunun için çok mutluyum. Sizi her gün minnetle anıyorum dersem yalan olmaz. Horoz ve Baykuş şimdiden çocuklarımızın en sevdiği kitap oldu. Horoz ve Baykuş sadece vaftiz edilenlerin değil aynı zamanda vaftiz edilmeyenlerin de okuduğu bir kitap haline geldi*⁵⁷⁹.

Aslında Makariy'i mutlu eden, Altaylı Çevalkov'un anadilde yazdığı manzum eserin çocuklar tarafından ilgi görmesi değildi. O'nun esas mutluluğu Altaylı bir misyonerin yazdığı hikâyede Rus misyonerlerinden övgüyle bahsederken, Altaylı kamları adeta şarlatan olarak resmetmesi olsa gerek.

İlminskiy ve Altay Dinî Misyonu ilişkileri esas itibariyle ana dilde kitap yayınlama olarak başlarken 1878'e gelindiğinde eğitimde iş birliğine dönüştü. Misyon başkanı Vladimir Petrov'un girişimleriyle Altay'da misyoner okullarda eğitim gören başarılı Altaylı öğrenciler Kazan Öğretmen Okulu'na gönderilmeye başlandı. Bu maksatla Mihail Taşkınov ve Stefan Todogoşev misyoner eğitimi için Altay'dan Kazan Öğretmen Okulu'na gönderilen ilk Altaylı öğrencilerdi. Burada eğitim alan Taşkınov ve Todogoşev mezun olduktan sonra Ulala'da öğretmen olarak görev yapmaya başladılar. Onlardan övgüyle bahseden İlminskiy, her ikisinin de Altaylı kızlarla evlendirilmesini, okulda öğretmen olarak çalışmalarından ziyade bir an önce papaz rütbesine terfi ettirilmelerini istedi. Çünkü Taşkınov ve Todogoşev'in aldıkları eğitimle Altay'ın en uzak noktalarına

⁵⁷⁸ Eserin orijinali *Опыт Пѣтѣзѣ Биле Алтай Ыкѣзи Ермектеушкени* şeklinde geçmektedir. Eserin ana teması Rus misyonerleri aydınlığın temsilcisi olarak horoz, Altay Kamlarını ise karanlığın temsilcisi olarak baykuş betimlemesiyle resmetmesidir. Bkz. Mihail Vasilyeviç Çevalkov, *Опыт Пѣтѣзѣ Биле Алтай Ыкѣзи Ермектеушкени*, Universitet Tip., Kazan 1871.

⁵⁷⁹ Petr Vasilyeviç Znamenskiy, *Neskolko Materialov dlya İstorii Altayskoy Missii i Uçastiya v yeyö Delah N. İ. İlminskogo*, s. 31-32.

kadar Hıristiyanlığı yayacaklarını düşünüyordu. İlminskiy'in talebi üzerine Altay'dan eğitim almak üzere Kazan'a yeni öğrenciler gönderildi. Yine Altaylı öğrencilerden İvan Ştıgaşev ve Kozma Ukanakov 1882'de, onlardan bir yıl sonra ise Moisey Savalyeviç Oroçinov Kazan'a geldiler. Ancak Oroçinov buradaki eğitimini tamamlamadan ertesi yıl hastalanarak yaşamını yitirdi⁵⁸⁰.

Altay Misyonu'nun İlminskiy ile olan ilişkileri Kazak Misyonu'nun açılmasıyla birlikte ileri bir noktaya taşındı. Daha önce Vladimir Petrov, Kazak bozkırlarında bir misyon kurmak için girişimlerde bulunmuş fakat bölgenin genel valisi Kostantin Petroviç Kaufman bu duruma karşı çıkmıştı. Ancak bu fikrinden vazgeçmeyen Petrov 1880'de Kazakların yoğun olarak yaşadığı Semey (Semipalatinsk)'e bir misyonerlik seyahati gerçekleştirdi. Kazakların Ortodoksluk hakkındaki tutumlarını gözlemleyen kendince olumlu izlenimler edinen Petrov, Semey'de misyonerlik merkezi olabilecek mahaller üzerinde de incelemelerde bulundu. Dönemin genel valisi Gerasim Alekseyeviç Kolpakovskiy'in görüşlerini de alan Petrov, Rus Ortodoks Misyoner Cemiyeti ve Kutsal Sinod'a Kazak Misyonu kurmak için talepte bulundu. Petrov'un bu talebi 1881'de kabul edildi ve ertesi yıl Altay Misyonu Çörnıy-Anuy misyonerlerinden Filaret Sinkovskiy Kazak Misyonu'nun başkanı olarak tayin edildi⁵⁸¹.

Sinkovskiy göreve başladığında sırasıyla Öskemen ve Semey'de ardından 1883'te Bukon'da yaşamaya başladı. Bukon'da daha önce vaftiz olmuş Kazak Aleksey Haluyev'in yardımıyla vaaz verdi. Kazaklara verdiği vaazlar neticesinde aynı zamanda onları gözlemleyen Sinkovskiy, bölgede Hıristiyanlığı yaymada herhangi bir tehlikenin olmadığını aksine yöre halkının Rus tesirine açık olduğunu ve Rus Dili'ni öğrenmeye meyilli olabileceklerini tespit etti. Sinkovskiy'in bu tespitlerine İlminskiy temkinli yaklaştı. İlminskiy'in tedirginliğini gidermek adına Makariy Nevskiy, Vali Kolpakovskiy'in Bukon'da kurulacak Kazak Misyonu için arazi tahsis edeceğini ve buradaki Kazaklar için özel bir bölge oluşturulacağını yazdı. Ancak İlminskiy kendisine yazılanlara pek itibar etmedi ve cevaben şunu yazdı: *“Kazak bozkırlarının şu anki sakinliğine aldanmayın! Kazaklar beyhude bir söylentide bile dalgalanan deniz gibidir. Onlar, bütün kuru otların ve çorak olan her şeyin alevlendiği, kilometrelerce sürdüğü bir yangındır; bozkır ateşidir”*. İlminskiy Kazak Misyonu tarafından vaftiz edilenler için

⁵⁸⁰ Konstantin Vasileviç Harlampoviç, *N. İ. İlminskiy i Altayskaya Missiya*, s. 66-67.

⁵⁸¹ İvan Navikov, “Nikolay İvanoviç İlminskiy v ego Otnoşeniya k Altayskoy Duhovnoy Missii”, *Tomskie Eparhialne Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No. 1, 1902, s. 1-2.

arazi tahsisi yapılmasının kendilerine karşı Müslüman Kazakların düşmanlık benimseyeceği ve çatışmalara yol açacağından, bu durumun silahlı bir direnişe dönüşmesi durumunda ise bölgede başarısız olunmasından korkuyordu. İlminskiy'in temel amacı Ortodoks öğretinin, kutsal eserlerin ve ayin kitaplarının Kazakça'ya çevrilerek bu dilde eğitim veren bir okulun açılması yönündeydi. İlminskiy Altay Misyonu yetkililerine, açılması söz konusu okula Orenburg Tatarlarından İvan Spiridonov'un öğretmen olarak atanmasını ve burada yetişecek Kazak öğrencilerin Kazan'da eğitime gönderilmesini önerdi⁵⁸².

Nikolay İlminskiy'in Bukon'da öğretmenlik ve çeviri işleri için Spiridinov'u önermesi Altay Misyonu tarafından memnuniyetle karşılandı. Çünkü Kazak Misyonu başkanı Filaret Sinkovskiy'in tercümanlığını yapan Kazak Türklerinden İbrahim, vaftiz edilmediğinden çeviri yapacak konumunda değildi. Bu nedenle misyon Spiridinov gelene kadar Sinkovskiy'in yardımcılığına daha önce Kazan Öğretmen Okulu'nda İlminskiy'in öğrenci olan Stefan Todogoşev'i 1885'te görevlendirdi⁵⁸³. Ancak Todogoşev sadece eğitim-öğretim işleriyle meşgul olması nedeniyle Kazakça çevirileri yapmaya vakit bulamadı. Bunun üzerine Sinkovskiy, Spiridinov'un bir an önce göreve başlamasını Makariy Nevskiy'den talep etti. Sinkovskiy, daha Spiridinov gelmeden onun için bölgedeki askerî yetkililerin bütçesinden 80-ruble tutarında maaş istedi⁵⁸⁴. Netice itibarıyla Bukon'da açılan okulda Spiridonov'un gelişiyle birlikte Kazakça derslere başlandı. Okulda bulunan öğrenciler Todogoşev'in eşliğinde ilk Kazakça ilahilerini söyledi. Sinkovskiy'in başında olduğu Kazak Misyonu 1885'te 12'si erkek 1'i kız olmak üzere toplam 13 Kazak Türkünü vaftiz etti⁵⁸⁵.

İlminskiy'in ilk olarak İdil-Ural bölgesinde uyguladığı misyoner eğitim sistemi, kendi tedrisatından geçen Altaylı Todogoşev ve Orenburg Tatarlarından olan Spiridonov tarafından Kazak bozkırlarına kadar sirayet etti. Özellikle anadilde yazılan akademik ve ders kitaplarının basımı, Altay'da bulunan misyoner okulların pedagojik formasyonunda İlminskiy'in mutlak tesiri oldu. İlk olarak 1866'da başlayan İlminskiy-Altay Dinî

⁵⁸² Petr Vasilyeviç Znamenskiy, *Neskolko Materialov dlya İstorii Altayskoy Missii i Uçastiya v yeyö Delah N. İ. İlminskogo*, s. 51-53.

⁵⁸³ "Missionerstvo na Altae i Kirgizskoy Stepı v 1885 godu", *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No. 05, 1886, s. 9.

⁵⁸⁴ Petr Vasilyeviç Znamenskiy, *Neskolko Materialov dlya İstorii Altayskoy Missii i Uçastiya v yeyö Delah N. İ. İlminskogo*, s. 58.

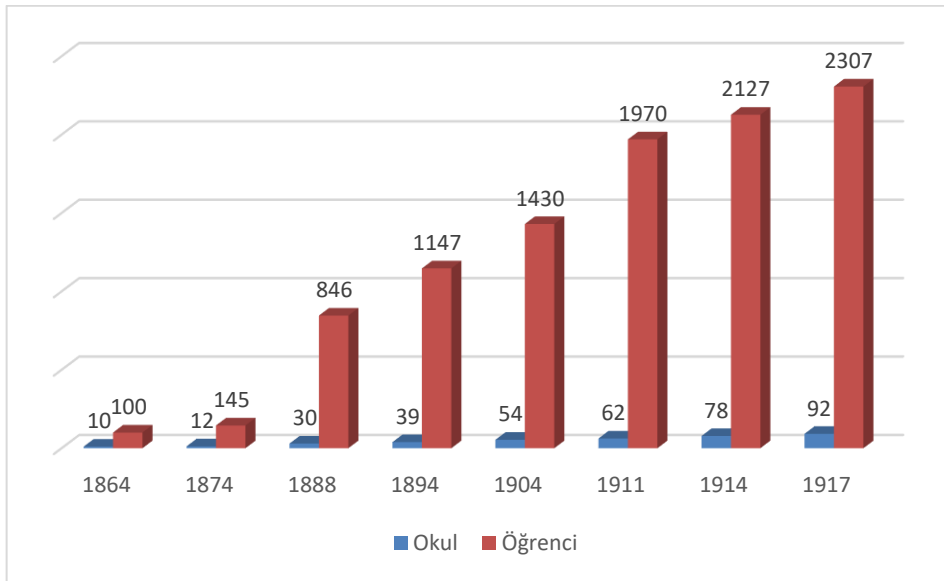
⁵⁸⁵ "Kirgizskaya Missiya", *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No. 21, 1885, s. 51.

Misyonu temasları, İlminskiy'in öldüğü sene 1891'e kadar inişli-çıkışlı devam etti. Ancak Altay'da uygulanan misyoner-eğitim sistemi onun ölümünden sonra da devam etti.

4.1.5. Altay'da Misyoner Okul Şubeleri ve Okur-Yazarlık Oranı

Altay Dinî Misyonu'nun eğitim faaliyetlerinin oluşumu 1830'dan 1870'i yıllara kadar misyon tarafından açılan ilk misyoner okullarıyla başladı. 1870'ten sonra misyonun İlminskiy sistemiyle bütünleşmesiyle 1884'e kadar Ortodoksluğu benimseyen Altaylılardan öğretmen ve misyoner yetiştirmeye devam etti. 1891'de eğitim yönetmeliğinin değişmesiyle beraber Altay'daki misyoner okuluna ilahiyat okullarıyla eşit hakların tanınması üzerine okul sayılarında belirli artış gözlemlendi. Bölgeye yoğun Rus göçünün yaşanmasıyla birlikte demografideki değişimler, Rus Dili derslerinin ağırlık kazanması da Altay'da okul ağının yayılmasına neden oldu.

Grafik 10. Altay'da 1864-1917 Yıllarında Okul-Öğrenci Sayıları⁵⁸⁶

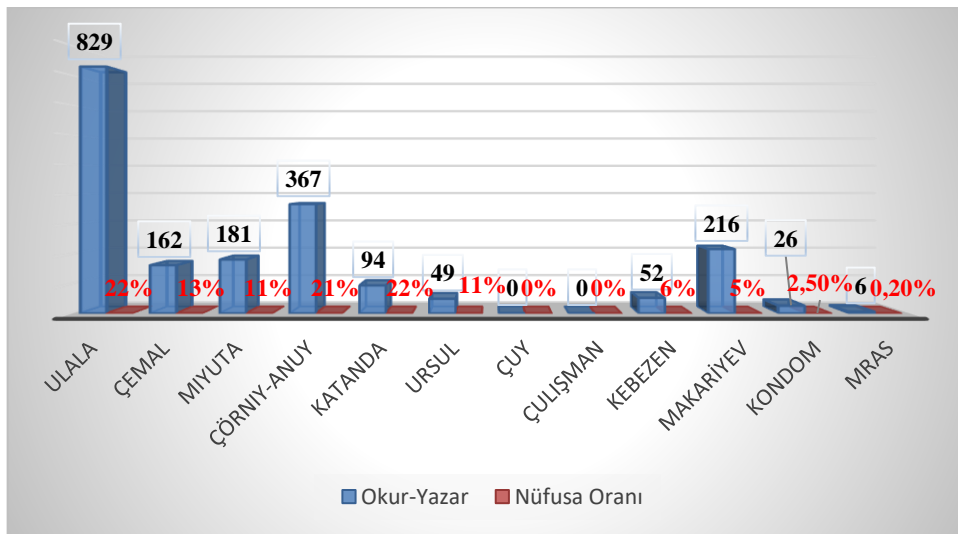

Altay'da Makariy Gluharev'le başlayan misyoner okulların açılışı, Landışev döneminde de devam etti. Ancak bu iki din adamı döneminde okul ve öğrenci sayılarında aradan geçen yaklaşık 35 yılda gözle görülür bir artış gerçekleşmedi. Altay'da okul-öğrenci sayılarındaki esas artış üçüncü misyon başkanı Vladimir Petrov ve ondan sonraki dönemde gerçekleşti. Petrov'un akademi kökenli olması ve göreve başlamasıyla birlikte İlminskiy'le eğitim alanında müşterek çalışması bu durumun temel nedenleri arasında

⁵⁸⁶ Lyubov Nikolayevna Aksanova, "Vliyanie Altayskoy Duhovnoy Missii na Razvitie Obrazovaniya v Gornom Altae", *Makariyevskie Çiteniya*, İzd. GAGU., Gorno-Altaysk 2020, s. 15.

gösterilebilir. Yukarıda gösterilen tablodan da anlaşılacağı üzere Altay Misyonu sınırları içerisinde her geçen yıl öğrenci ve okul sayılarında istikrarlı bir artış sağlanmıştır. 1864'te bir okulda ortalama 10 öğrenci eğitim görürken 1917'ye gelindiğinde bir okulda eğitim gören öğrenci sayısı 25'e yükselmiştir. Yine tabloda görüldüğü üzere 1914'te I. Cihan Harbi'nin başlaması Altay'da okul sayılarının artmasına engel olmamıştır. 1914'ten misyonun sona erdiği 1917'ye kadar geçen üç yıllık sürede dahi toplam 14 okul açılmıştır. Altay Dinî Misyonu her vaftiz gerçekleştirdiği yerleşim biriminde misyonerlik şubeleri kurdu. Bu misyonerlik şubeleri aracılığıyla da okullar inşa etti. Bu okullarda eğitim gören öğrenciler daha sonra misyoner ve öğretmen yetiştirmek maksadıyla Ulala ve Biysk'te bulunan merkez misyoner okullarına, buradan ise Kazan Öğretmen Okulu'na gönderilerek eğitimini tamamladı. Altay Dinî Misyonu her açılan şubenin bulunduğu yerleşim biriminde okul açmasına rağmen bu bölgelerde gerçekleşen vaftiz sayısı ve eğitim faaliyetleri doğru orantılı olmadı. Bölgede vaftiz edilenlerle okur-yazar olanlar arasında bir hayli fark vardı.

Grafik 11. 1890 Yılı Okur-Yazar Sayısının Nüfusa Oranı⁵⁸⁷

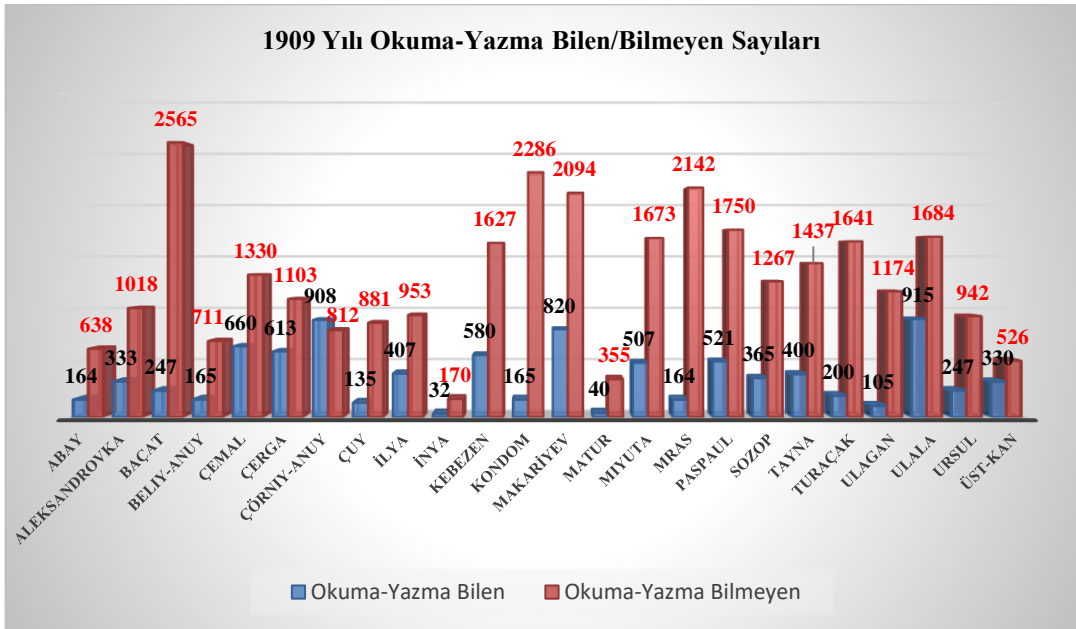

1890'da Altay Dinî Misyonu'na bağlı şubelerin okur-yazar oranlarını incelediğimizde Ulala'nın en yüksek değere sahip olduğunu görebiliriz. Ulala 1890'da 16 yerleşim biriminin bulunduğu 2210 Altaylı, 1577 Rus olmak üzere toplam 3787 nüfusa sahipti. Ancak okur-yazar oranına baktığımızda 3787 kişiden 829'u okuma-yazma bilirken

⁵⁸⁷ "Otčet ob Altayskoy i Kirgizskoy Missiyah Tomskoy Eparhii za 1889 god", *Tomskie Eparhialne Vedomosti (Otdel Neofitsialny)*, No. 7, 1890, s. 4-12; "Otčet ob Altayskoy i Kirgizskoy Missiyah Tomskoy Eparhii za 1889 god", *Tomskie Eparhialne Vedomosti (Otdel Neofitsialny)*, No. 8, 1890, s. 1-17.

2958'i okur-yazar değildi⁵⁸⁸. Yani nüfusun yaklaşık %22'si okur-yazar idi. Tabi bu sayının diğer yerlere göre fazla oluşu, Ulala'nın misyonun merkezi olmasından kaynaklanıyordu. Bununla birlikte Çuy ve Çulışman'da o dönem okuma-yazma bilen hiç yoktu. Çuy'da bulunan 375 kişinin 314'ü Rusça konuşurken 34'ü Müslüman toplam 61'i hiç Rusça bilmiyordu. Bunun en önemli nedenlerinden biri burada misyonerlik şubesinin 1886'da açılmış olması ve konum itibarıyla misyonun en uzak bölgesinde Çin-Moğolistan sınırında konumlanmasıydı. Yine Çulışman'da okur-yazar bulunmuyordu. Ancak bölgede 1127 kişi Rusça konuşmayı bilirken 285'i hiç Rusça bilmiyordu. Rusça bilmeyen 285 kişinin tamamı küçük yaştaki çocuklardan oluşuyordu⁵⁸⁹.

Grafik 12. 1909 Misyonerlik Şubeleri Okuma-Yazma Bilen/Bilmeyen Sayısı⁵⁹⁰

Altay Dinî Misyonu'nun açtığı okulların Altay toplumu üzerinde ne kadar etkili olduğu kısmen de olsa yukarıda gösterilen grafikten anlaşılabilir. 1909 yılına gelindiğinde misyonun kuruluşunun üzerinden yaklaşık 79 yıl geçmiş, bu süre zarfında misyonerlik şubelerinin sayısı 24'e ulaşmıştır. Grafikte gösterilen 1909 yılında toplam 54 okulda 1011'i erkek 427'si kız olmak üzere toplam 1438 öğrenci eğitim görüyordu. Bu

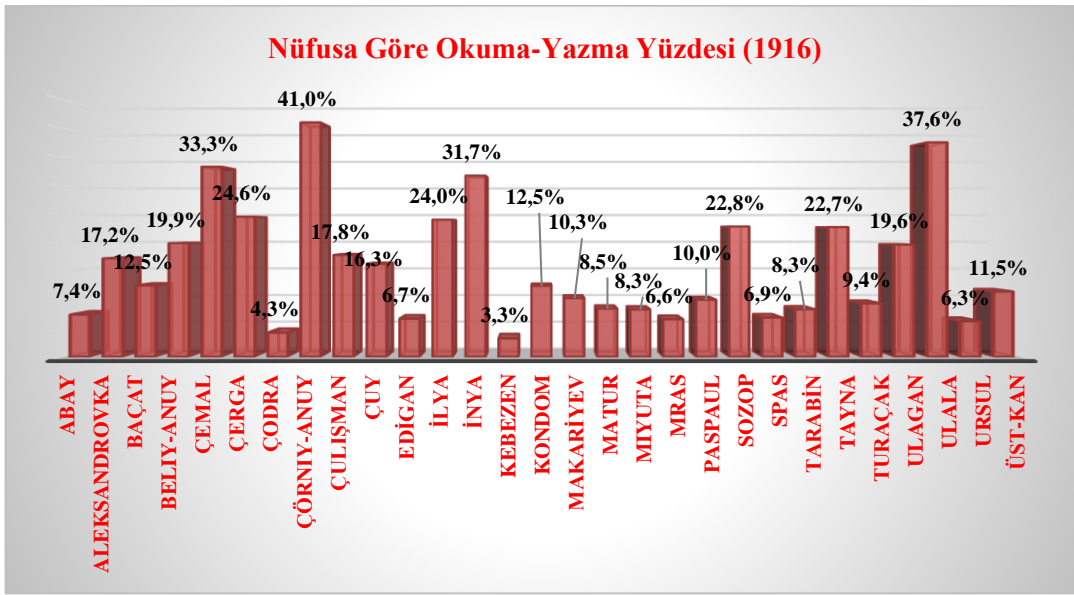
⁵⁸⁸ "Otčet ob Altayskoy i Kirgizskoy Missiyah Tomskoy Eparhii za 1889 god", *Tomskie Eparhialne Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No. 7, 1890, s. 8.

⁵⁸⁹ "Otčet ob Altayskoy i Kirgizskoy Missiyah Tomskoy Eparhii za 1889 god", *Tomskie Eparhialne Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No. 8, 1890, s. 8.

⁵⁹⁰ Vasilij Vladimiroviç Nikolayev, "Missionerskie Şkolı Altayskoy Duhovnoy Missii: Stanovlenie, Zadaçi, Rezultatı", *İstoriya i Kultura Narodov Yuga-Zapadnoy Sibiri i Sopredelnih Regionov (Kazahstan, Mongoliya, Kitay)*, Red. F. İ. Kulikov, İzd. GAGU., Gorno-Altaysk 2014, s. 352.

öğrencilerin 413'ü erkek 149'u kız olmak üzere sadece 562'si Altaylılardan oluşuyordu⁵⁹¹. En yüksek okuma-yazma bilenlerin bulunduğu misyoner şubesi 915 kişiyle Ulala olurken okuma-yazma bilmeyenlerin en fazla olduğu şube ise 2565 kişiyle Baçat olmuştur. Grafikte en dikkat çekici istatistik, bütün şubelerde okuma-yazma bilmeyen oranı bilenlere göre bir hayli yüksekken yalnızca Çörnıy-Anuy Şubesinde okuma-yazma bilenlerin sayısı bilmeyenlerden fazladır.

Grafik 13. Nüfusa Göre Okuma-Yazma Yüzdesi (1916)⁵⁹²

Altay bölgesinde kurulan misyonerlik şubelerinin 1916'da nüfusa oranla okuma-yazma yüzdeleri yukarıda verilen tabloda gösterilmiştir. Buna göre okuma-yazma oranının diğer yerlere göre yüksek seyrettiği yerler sırasıyla; Çörnıy-Anuy, Ulala ve Çemal olmuştur. Çörnıy-Anuy'da yaşayan yaklaşık 2745 kişinin 1128'i, Ulala'da 3272 kişinin 1129'u ve Çemal'de 3257 kişinin 1084'ü okur-yazar olarak bilinmektedir. Buralarda okur-yazar oranının diğer yerlere göre fazla olmasının temel nedeni bu üç şubenin diğerlerine göre daha önce kurulmuş olmasıdır. Okur-yazar oranının en düşük olduğu yerler ise Kebezen, Çodra ve Ursul'dur. Kebezen'de 2090 kişiden 68'i, Çodra'da 634 kişiden 27'si ve Ursul'da 4511 kişiden 282'si okur-yazar olarak görülmektedir. Bu bölgelerde okur-yazar oranının düşük olması göçebe nüfusun yoğunluğundan kaynaklanmıştır. 1916'da bölgenin geneline baktığımızda yukarıda adı geçen şubelerin tamamının nüfusu 86004

⁵⁹¹ Vasilij Vladimiroviç Nikolayev, "Missionerkie Şkolı Altayskoy Duhovnoy Missii: Stanovlenie, Zadaçi, Rezultatı", s. 353.

⁵⁹² Lyubov Nikolayevna Aksenova, "Vliyanie Altayskoy Duhovnoy Missii na Razvitie Obrazovaniya v Gornom Altae", s. 19.

iken bu nüfusun 13491'i okuma-yazma bilmektedir. Yani toplam nüfusa göre yerleşim birimlerinin genelinde okuma-yazma oranı %15,69'a tekabül etmektedir. Altay bölgesinde eğitim faaliyetlerinde sürekli bir artış gözükmele beraber bunun düzensiz olduğu gözlemlenmiştir. Bu durum bölgede 1904'te cereyan eden Burhanizm ayaklanmasıyla birlikte Rus misyonerlere karşı yöre halkının tutumu, 1905 ihtilali sonucu Rusya genelinde yaşanan toplumsal çözülme, 1914'te başlayan I. Cihan Harbi ve misyonun geçmiş yıllara nazaran azalan bütçesi gibi siyasi ve iktisadi birtakım gelişmelerin getirdiği olumsuz sonuçlarla açıklanabilir.

4.2. Altay Dinî Misyonu'nun Sağlık Faaliyetleri

XIX. asrın başlarında Altay'da çiçek, kolera ve humma gibi salgın hastalıklar nedeniyle can kayıpları yaşanıyor. Bölgede resmi sağlık kuruluşlarının yetersizliği sebebiyle sağlık hizmetleri kiliseler aracılığıyla veriliyordu. Altay Dinî Misyonu kurucusu Makariy Gluharev Altay'da sağlık hizmetlerinin hayırsever faaliyetler kapsamında verilmesinin bu sayede halkla daha yakın ilişkiler kurulması fikrindeydi. Bu maksatla Makariy, misyon başkanına ait konutu 1838'de hem ağır hastaları tedavi etmek hem de evsizlerin barınmalarını sağlamak amacıyla sığınma evi ve hastane olarak kullanıma açtı. Özellikle yeni vaftiz edilenlerin sağlık sorunları ve kimsesiz çocukların bakımına dikkat çeken Makariy, 1840'da Moskova dönüşünde Akakiy Levitskiy ve Sofiya De-Valmon'u beraberinde Altay'a getirdi. Altay Misyonu'na dahil olan Levitskiy, Moskova'da önce İlahiyat Okulu'nu bitirdi. Daha sonra ise yine Moskova'da Tıbbi-Cerrahi Akademisi'nden mezun oldu. Sofiya De-Valmon ise ebelik mezunuydu⁵⁹³. Böylece Altay Dinî Misyonu'nun sağlık faaliyetleri de başlamış oldu. Akakiy Levitskiy misyonun ilk doktoru olurken Sofiya De-Valmon ise ilk ebesi oldu.

Altay Dinî Misyonu'nun sağlık faaliyetlerinin en önemli evresi üçüncü misyon başkanı Vladimir Petrov döneminde gerçekleşti. Rus Ortodoks Misyoner Cemiyeti üyesi, Moskova Metropoliti Nikolay Lavrov, Altay Misyonu'nun merkezi olan Ulala'da hastane yapılması için 1631-ruble 45 kopek bütçenin ayrılmasında öncü isimlerin başında geliyordu. 1870'te Ulala'da iki katlı hastane ve yetimhane binasının inşasına başlandı ve 1875'te tamamlanarak misyonun hizmetine girdi. Bu binaya ilaveten sağlık görevlilerinin kalması için hastane binasının yanına bir ev inşa edildi. Hastane binasının birinci katında 30 kız çocuğu için yatakhane, ikinci katta 20 yataklı hastane, bodrum katta ise mutfak ve

⁵⁹³ Konstantin Vasileviç Harlampoviç, *Arhimandrit Makariy Gluharev*, s. 36-37.

diğer hizmetler için odalar mevcuttu. Hastanede çalışan sağlık görevlileri farklı şubelerdeki misyonerlerin yönlendirmesiyle gelen ağır hastaların tedavisi bu hastanede gerçekleştirildi⁵⁹⁴.

Ulala Misyoner Hastanesi, Altay bölgesinde hizmet veren tek hastaneydi. Hastanede emekli bir sağlık görevlisi ücretli çalışırken, Ulala Kadın Manastırı'ndan dört rahibe sağlık görevlisinin yardımcılığını üstlendi. İlaçlar hastanede bulunan bir eczaneden temin ediliyordu. Eczanede yaklaşık 300-ruble tutarında ilaç stoku olmakla beraber aynı miktarda ilaç misyonun hayırseverlerinden S. P. Petrov tarafından bağışlandı. Hastanede ilaç ve tedavi tamamen ücretsizdi. Bununla birlikte hastanede bulaşıcı hastalık sebebiyle yatan hastalara, nekahet döneminde manastır görevlileri tarafından çorap örme ve dikiş-nakış işleri öğretiliyordu. Hastanede yatan hasta, iyileşen hasta ve ölen hasta sayıları kaydediliyordu. Buna göre; 1879'da tedavi amaçlı yatırılan 126 yeni vaftiz edilen, 15 Rus olmak üzere toplam 141 hasta vardı. Bunların 124'ü tamamen iyileşmiş, 9'unun tedavisine devam edilmiş, 8'i ise hayatını kaybetmişti. Bununla birlikte 132 kişi ayakta tedavi görmüş ve yıl içerisinde hastane toplam 273 hastaya hizmet vermişti⁵⁹⁵.

Ulala Hastanesi'nde 1883'de hastalar misyoner sağlık görevlisi tarafından tedavi edildi. Misyonda görevli misyonerlerin misyoner okulundan mezun olmaları için sadece dinî içerikli derslerden değil aynı zamanda fen bilimleri ve temel tıbbi bilgilerin yer aldığı derslerde de başarılı olmaları gerekiyordu. Misyoner sağlık çalışanın görevli olduğu yıl hastaneye 26 Altaylı, 8 Rus tedavi amaçlı gelirken 59 kişi sadece ilaç olarak ayakta tedavi gördü. Hastaneye başvuruda bulunan toplam 93 hastanın 90'ı iyileşirken, biri hayatını kaybetti ve geriye kalan iki kişinin ise tedavisine o yıl devam edildi. Bu dönemde artan bulaşıcı hastalıklara karşı önlem almak amacıyla Ulala'da misyona bağlı bir ev izolasyon için kullanıldı. Hastane ve hastaların sağlık durumlarıyla yakından ilgilenen misyon başkanı Makariy Nevskiy beraberindeki sağlık görevlisiyle hastaları ziyaret etti. Nevskiy beraberindeki sağlık görevlisine Ruslar ve vaftiz edilen Altaylıların yanında vaftiz olmayanların da hastanede tedavi edilmesi ve ücretsiz ilaç taleplerinin karşılanması yönünde talimat verdi. 1883 verilerine göre sağlık çalışanlarının maaşı ve hastaların tedavisi için misyon bütçesinden 851-ruble 45 kopek kullanıldı⁵⁹⁶.

⁵⁹⁴ Arhimandrit Vladimir, *Otčet ob Altayskoy Duhovnoy Missii za 1875 god*, Tip. Mihaylova i Makuşina, Tomsk 1876, s. 38-39.

⁵⁹⁵ "Otčet ob Altayskoy Duhovnoy Missii za 1879 god", *TEV (Otd. Neoffitsi.)*, No. 8, 1880, s. 159-160.

⁵⁹⁶ "Otčet ob Altayskoy i Kirgizskoy Missiyah Tomskoy Eparhii za 1883 god", *Tomskie Eparhialne Vedomosti*, No. 12, 1884, s. 5-6.

Misyon başkanı Makariy Nevskiy 1888’de misyonerlik faaliyetleri kapsamında seyahat ettiği yerlerde çiçek aşısı yapmak için beraberinde sağlık görevlilerini de götürdü. Altaylılar arasında geçmiş yıllarda çiçek hastalığından çok sayıda kişinin hayatını kaybettiğini ve Kamların buna çare bulamadığını bilen Nevskiy bu durumu fırsata çevirdi. Altaylılara bizzat kendisi koruyucu çiçek aşısı yapan Makariy vaftiz edilen/edilmeyen herkes tarafından büyük saygıyla karşılandı⁵⁹⁷. Altaylıların inancına göre Kam’ın tefi çiçek hastalığı hariç bütün hastalıklara karşı onları koruyordu. Ancak Kam’ın bile çare bulamadığı hastalığa Nevskiy’in çare bulduğu inancı halkın misyon ve misyonerlere karşı tavrının değişmesine neden oldu.

XX. asrın başlarında Altay Dinî Misyonu sağlık faaliyetlerine farklı bir boyut kazandırdı. Daha önce hastanede yapılan tedaviler bu defa misyoner seyahatler aracılığıyla sahada uygulanmaya başlandı. Bu amaç doğrultusunda Çemal ve Mıyuta Misyonerlik Şubelerine atanan mezmur okuyucular aynı zamanda iyi birer sağlık görevlisiydi. Sağlık görevlisi mezmur okuyucular hastaların kendilerine başvurmaları halinde yerinde, misyoner seyahatlerde ise gittikleri yerde hastaları tedavi etti. Bunlardan Çemal sağlık görevlisi yaklaşık 760 Altaylı ve 288 Rus olmak üzere 1048 kişiye tıbbî destek sağladı. Bununla birlikte misyon tarafından özel bir ücret karşılığında hastaları tedavi eden sağlık görevlisi misyon genelinde bulunan kırsal alanda 1069 Altaylı ve 530 Rus olmak üzere toplam 1599 kişiye sağlık hizmeti verdi. Ayrıca misyonerlerin yapacakları seyahatlerde olası durumlarda ilk müdahaleyi yapmaları için her bir misyonere misyon tarafından acil yardım çantası verildi. Tüm bunların yanında misyon başkanı misyonerlik şubeleri ziyaretlerinde misyoner okulunun sağlık görevlisini de beraberinde götürerek gittiği her yerleşim biriminde hastaları ziyaret ederek tedavi edilmesini sağladı⁵⁹⁸.

Altay misyonerleri bölgede cereyan eden bazı salgın hastalıklar sonucu toplumda oluşan refleksleri kendi lehine dönüştürmeye çalıştı. Misyonerler kimi zaman hastalara aşı tedavisi uygularken kimi zaman ise salgında Kam’ın şifasının sonuçsuz kaldığını yani iyileşmenin yolunun bile Hıristiyanlık inancına bağlı olmaktan geçtiğini halka hissettirdi. Bu durumu Çuy’da çok sayıda vaftiz edilmeyen Altaylı’nın salgın sonucunda

⁵⁹⁷ “Otčet ob Altayskoy i Kirgizskoy Missiyah Tomskey Eparhii za 1888 god”, *Tomskie Eparhialnie Vedomosti*, No. 5, 1889, s. 12.

⁵⁹⁸ “Otčet ob Altayskoy Duhovnoy Missii za 1899 god”, *Tomskie Eparhialnie Vedomosti*, No. 8, 1900, s. 4-5.

yaşadıklarını kayda geçen misyoner notlarından anlayabiliriz. Çuy misyoneri salgın hakkında şu ifadelerle yer verir:

Altay Dini Misyonu'na bağlı Çuy Şubesi'nde tifo salgını baş gösterdi. Bu hastalık ilk önce 1907'de Koş-Ağaç'ın 20 ila 60 verst kuzeyinde üç yıldır mevcuttu. Ancak üç yıl boyunca salgında sadece 15 kişi öldü. Ancak 1910'da Çuy'da meskûn Kazaklar arasında görülen tifo salgınında yaklaşık 150 kişi hayatını kaybetti. Bu bölgede vaftiz edilmeyen ve Burhanizm'e bağlı çok sayıda insan yaşıyordu. Burhanizm inancına bağlı varlıklı insanlar hastalandığında Burhanizm'in ileri gelenleri onlara özel şifacılar getirerek onları tedavi ettiriyordu. Salgının baş göstermesiyle tedavi için sık sık gelen şifacılar Çuy'da yaşayan zenginlerin Lamalara hediyeler verdiği sürece hasta olmayacaklarını söyledi. Ancak salgında Çuy'un ileri gelenlerinden Epko'nun ölmesi, Burhanizm taraftarı olan çok sayıdaki ahalinin tepkisine neden oldu. Ata-dede inançları olan Şamanlığı bırakıp Burhanizm'e neden döndükleri için kendilerini sorguladılar. Asırlık inançlarını bıraktıkları için Tanrı'nın onları cezalandırdığını düşündüler. Bütün Çuy sakinleri bu olaydan sonra Burhanistleri ve onun temsilcisi olan Çet-Çelpen'i lanetlemeye başladı. Böylesi bir hastalığın baş göstermesi ve toplu ölümlerin olması Çuy sakinlerine, uzun zamandır gerçek inanca girmeleri yolunda Altay misyonerlerinin vaazlarını hatırlattı. Bu olaylardan sonra onların gerçek inancı kabul edeceğini düşünüyoruz⁵⁹⁹.

Altay'da her ne kadar veba, kolera, tifo ve çiçek hastalığı salgınından bahsedilse de bunlar münferit vakalardı. Bölgenin yetersiz sağlık koşullarına sahip olması, Rusya'nın serhat bölgesinde yer alması, sağlık sisteminin tamamen misyona bağlı din adamlarının uhdesinde olması ve devlet imkanlarının burada yeterli olmaması salgında çok sayıda insanın yaşamını yitirmesine yol açtı. 1913 verilerine göre 10000 kişiden 2560'ı salgın hastalıklara yakalandı. Ölüm oranları %30,2 iken doğum oranı %47 idi. Yani nüfusun yoğun olduğu yerleşim birimlerinin tamamen yok olmasını doğum oranının yüksek olması kurtardı. Altaylılar hastalıklara karşı daha önceden olduğu gibi bitkisel tedavi yöntemlerine başvurdu. Onlar nesilden nesle bitkilerin hangi hastalıkların tedavisinde kullanıldığı bilgisini aktarmıştı. Kalp çarpıntısı için zambak, kesikler ve apse için ciğerotu, kalp sıkışması için eski meşe yaprağı ve ödem için kenevir tohumu gibi bitkisel ilaçlar kullanıldı. Hemen hemen her evde bu bitkileri bilen, toplayan ve tedavi eden bir kişi vardı⁶⁰⁰. Netice itibariyle Altay bölgesinde kurumsal sağlık hizmetlerinin olmaması insanların hastalıklar karşısında bilge insanların gözlem ve deneyimi sonucunda geliştirdiği halk hekimliğine başvurmak durumunda kaldı.

⁵⁹⁹ "Otçet ob Altayskoy Duhovnoy Missii za 1910", *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No. 13, 1911, s. 666-667.

⁶⁰⁰ Nikolay Semenoviç Modorov, *Rossiya i Gorniy Altay: Politicheskie, Sotsialno-Ekonomiçeskie i Kulturnie Omoşeniya (XVII-XIX vv.)*, s. 276.

SONUÇ VE ÖNERİLER

X. asrın sonlarında Kiev Knezi Vladimir'in Hıristiyanlığı resmi din olarak kabulüyle Rusların siyasi, içtimaî ve kültürel hayatında yeni bir dönem başlamış oldu. Rusların Bizans Devleti üzerinden Hıristiyanlığın Ortodoks mezhebine tabi olması, Bizans medeniyet çevresinin tesirinde kalmalarına yol açmıştı. Hıristiyanlığın kabulünün en belirgin siyasi sonucu, knezin siyasi otoritesinin tatbikiyle dağınık haldeki Rus toplumunun tek bir dinî ideolojide teşkilatlanması idi. Bununla birlikte Ruslara has Kiril alfabesinin meydana gelmesi ve kilisede yapılan ibadetlerin Grekçe yerine Slavca olması dinî-edebî eserlerin de ortaya çıkmasını sağladı. Rusların siyasi, dinî ve kültürel manada devlet teşekkülünü tamamlaması çok geçmeden XIII. asrın başlarında Türk-Moğol akınlarının hedefi haline geldi. Bu akınlar neticesinde Rusların Türk-Moğol ve akabinde kurulan Altın Orda Hanlığı hâkimiyetine girmesi, Rus kilisesi tarihinin dönüm noktalarından biri oldu.

Rusların Altın Orda hâkimiyetine girmesiyle beraber bağlı oldukları İstanbul Patrikliği'yle de ilişkilerinin zayıflamasına neden oldu. Bu durum aslında Rus kilisesinin bağımsız hareket etmesinin önünü açmış oldu. Metropolitlerin hanlardan imtiyazlar elde etmesiyle beraber Altın Orda topraklarında her geçen gün güç kazanmasını sağladı. Bunun sonucunda metropolitlerin Rus halkı üzerindeki tesiri de artmış oldu. Böylece Rusların Altın Orda'ya karşı teşkilatlanması knezlerden üzerinden değil de kilise üzerinden gerçekleşmeye başladı. Nihayetinde Ruslar XV. asrın sonlarına doğru Altın Orda hâkimiyetinin son bulmasıyla Moskova Knezliği öncülüğünde bağımsızlığını elde etti. Moskova'nın bağımsızlığını ilan etmesi, Novgorod Knezliği'nin Moskova'ya bağlanması, çarlık rejiminin tesisi ve İstanbul'un Osmanlı Devleti hâkimiyetine girmesiyle Rus kilisesinin müstakil bir yapıya dönüşmesi Ruslar için siyasi ve dinî açıdan yeni bir devrin başlangıcı oldu.

III. İvan döneminde bağımsızlığını elde eden Ruslar XVI. asra gelindiğinde IV. İvan zamanında ise Türk illerine doğru yayılmacı bir politika izledi. Doğu sınırlarına yönelik genişleme siyaseti izleyen Ruslar, Altın Orda'nın dağılmasıyla birlikte ortaya çıkan sırasıyla Kazan, Astrahan ve Sibir Hanlıklarını işgal etti. Bu hanlıkların işgaliyle yalnız Rus milletinden müteşekkil olan Rusya, bundan böyle farklı milletler ve inançları da bünyesinde barındıran bir imparatorluğa dönüşmeye başladı. Rusların Altın Orda dönemi dini imtiyazlara sahip olması ve bunun sonucunda zamanla teşkilatlanarak bağımsızlık elde etmesi onların kendi bünyesinde yer alan milletlere karşı farklı bir siyaset izlemesine

neden oldu. Ruslar hanlık dönemi kendilerine sağlanan dini imtiyazları, gayri Rus olarak tabir ettiği Müslüman, Şaman ve Pagan inançlara sahip halklara tanımak yerine onları Hıristiyanlaştırma ve Ruslaştırma yoluna gitti. Ruslar, Hıristiyanlaştırma ve Ruslaştırma politikalarının ilk uygulamasını Kazan Hanlığını ele geçirdikten sonra gerçekleştirmeye başladılar.

I. Petro döneminde Rusya'nın batılılaşma sürecine girmesi Rus kültür hayatında birtakım seküler fikirleri beraberinde getirdi. Rus toplumunda mühim bir ağırlığı olan Rus kilisesi giderek ehemmiyetini yitirmeye başlamıştı. II. Katerina zamanında kiliseye ait arazilerin kamulaştırılması ve çarlık yönetimine karşı toplumsal hareketlerin cereyan etmesi sonucunda farklı inançlara tanınan imtiyazlar kilisenin devlet yönetimi nezdinde geçmişte gösterdiği tesiri en aza indirmişti. XIX. asrın başlarında Rusya'da gayri Rus olarak tabir edilen halklar kendi inançlarına dönmeye başladı. Kazan bölgesinde daha önce vaftiz edilen Tatarlar kitleler halinde Ortodoks inancını terk edip İslâm dinini benimsiyordu. Bunun sonucunda İdil-Ural ve Sibiryâ bölgesinde İslâm dini bölgede etkin bir inanç olması, Kutsal Sinod'un nazar-ı dikkatini celbetti. Rus kilisesi özellikle 1827-1870 yılları arasında Ortodoks misyonerliğinin hem Rusya içinde hem de Rusya dışında sistematik olarak misyonerlik faaliyetlerine hız verdi. Farklı bölgelerde çok sayıda dini misyonlar teşkil edildi. Bunlardan biri de XIX. asır Rus misyonerliğinin dinî, idari ve iktisadi olarak nüvesini oluşturan Altay Dinî Misyonu idi.

Altay Dinî Misyonu'nun 1830'da Ulala'da açılmasıyla birlikte Altay Türklüğü Rus-Ortodoks misyonerlerinin hedef kitlesi haline geldi. Misyonun kurucusu ve ilk başkanı Makariy Gluharev'le başlayan Hıristiyanlaştırma ve Ruslaştırma politikaları, vaftiz edilenlerin yerleşik hayata geçirilerek onlara tarım, bağ-bahçe işleri ve hatta okuma-yazma öğretimi ekseninde gerçekleşti. Makariy'in bunları yapmasındaki esas amacı Altaylıların vaftiz edildikten sonra geleneksel inanç önderleri Kamların ve bölge yönetimini elinde bulunduran yerel yönetici konumundaki Zaysanların tesirinden izole ederek Hıristiyanlığı bölgede kalıcı kılma düşüncesiydi. Makariy daha önce incelediği Altay Dilini bizzat kendisinin vaftiz ettiği ve tercümanlığını yapan Mihail Vasilyeviç Çevalkov'dan öğrenmeye başladı. Bunun sonucunda dua ve ayin kitaplarını yerel dile tercüme etti. İlerleyen yıllarda "İlminskiy Sistemi" olarak literatüre geçen gayri Rusların ana dilde eğitim yoluyla Hıristiyanlığı benimsemesinin temellerini attığı söylenebilir. Zira o dönem Makariy'in projesi olarak Kutsal Sinod aracılığıyla Çar'a sunulan kutsal kitapların Rusçaya çevrilmesi ve ana dilde din eğitimi Çar I. Nikolay tarafından

reddedilmişti. Gelecekte Rus misyonerlerin ilham kaynağı olacak bu tasarının reddedilmesi çarlığa karşı Dekabristlerin ayaklanması, Kafkaslarda Müslümanların Şeyh Şamil önderliğinde bağımsızlık mücadelesine girişmesi ve Rus münevverleri tarafından başlatılan fikir hareketleri gibi o dönem gerçekleşen Rusya iç siyasi gelişmelerinden bağımsız düşünülmemelidir.

Makariy'in çarlık tarafından reddedilen bu fikirleri Petersburg dinî çevrelerinde de bir karşılık görmeyince Fransız asıllı Sofiya De Valmon ile birlikte Altay'a geri döndü. Tüm olumsuzluklara rağmen misyonerlik çalışmalarına devam eden Makariy, yardımcısı Sofiya De Valmon aracılığıyla vaftiz edilen Altaylı kadınların teşkilatlandırılması için yoğun çaba sarf etti. Kadınlara yönelik atılan bu adımlar daha sonra Altay'da yükselecek kadın manastırların nüvesini oluşturdu. Yine misyoner kadrosunda bulunan hekim Akakiy Levitskiy ile bölgede tıbbî misyonerlik faaliyetlerinde bulunulması, 1888'de misyon başkanı Makariy Nevskiy'in çiçek hastalığı salgınında hastalara bizzat kendisinin çiçek aşısı yapmasının ilham kaynağı niteliğindedir.

Makariy Gluharev'le başlayan misyonerlik faaliyetleri nicelik bakımından yeterli görülme de onun çabaları asırlardır Türk yurdu olan ve eskiden beri Şaman inancına mensup Altay coğrafyasında Hıristiyanlığın kök salmasının başlangıcı niteliğindedir. Temellerini attığı Altay Misyonu'nun başına yıllardır yanında yetişen Stefan Vasilyeviç Landışev'i halefi olarak işaret etti. Makariy'in misyoner tedarikatından geçen Landışev, 1865'e kadar yürüttüğü başkanlık dönemi boyunca yeni vaftiz edilen Altaylılardan müteşekkil misyoner yerleşim birimlerinin ortaya çıkması, bu yerleşim birimlerinin bazı noktalarında misyonerlik şubelerinin açılması ve bunun sonucunda misyon sınırlarının genişlemesini sağladı. Landışev dönemi ortaya çıkan misyoner iskân faaliyetleri asırlardır kültürel ve mekânsal belleğini muhafaza eden Altay Türklüğü için sonun başlangıcı olarak tasvir edilebilir. Altaylılar göçebe olarak yaşadıkları bağımsız bozkır kültürünün yerine Rus Ortodoks kültürünün yerleşik çiftliklerini benimsemek zorunda kalarak adeta buraya hapsolmuş bir hüviyete büründürüldü.

Altay Dinî Misyonu XIX. asrın ortalarından itibaren 1865'te Vladimir Petrov'un başkanlığa getirilmesiyle birlikte misyonerlik faaliyetleri kapsamında gerçekleşecek olan Altay Türklüğünün Hıristiyanlaştırılması ve Ruslaştırılması politikalarında gözle görülür bir paradigma değişikliğine gitti. Bunun en önemli nedenlerinden biri, Rusların artık misyonerlik faaliyetlerini kurumsal bir kimlikle gerçekleştirmesiydi. Rusya Ortodoks Misyoner Cemiyeti'nin 1865'te kurulmasıyla bundan böyle yapılacak yurtiçi ve yurtdışı

misyonerlik faaliyetleri artık kurumsal bir çerçeveye oturtulmuştu. Bu cemiyetin Altay Dinî Misyonu üzerindeki idari ve iktisadi manada tesiri oldu. Misyonun üçüncü başkanı olan Petrov, bu cemiyetin kurucuları ve asli üyeleri arasındaydı. Cemiyetin kuruluşunun akabinde Petrov'un misyonun başına getirilmesi, misyoner cemiyetiyle Altay Misyonu arasında bağların ne denli sıkı tutulacağına bir göstergesiydi. Öyle de oldu. Petrov göreve gelir gelmez Altay Dinî Misyonu'nu İlminskiy Sistemi ile harmanlamak adına misyon üyeleri arasından seçtiği Vasiliy Verbitskiy, Makariy Nevskiy ve Mihail Çevalkov'dan oluşan tercüme heyetini Altay Türkçesiyle oluşturulacak eserler için görevlendirdi.

Vladimir Petrov'un İlminskiy ile kurduğu yakın ilişkiler neticesinde Makariy Nevskiy'i Kazan'a göndermesiyle Altay'da Ortodoks ideolojisini perçinleyen eserler gün yüzüne çıkmaya başladı. Hıristiyanlaştırılan Altaylılar daha önce asırlardır sözlü olarak kuşaktan kuşağa aktardığı destan anlatılarıyla koruduğu atalar belleğinin yerini, misyonerlerin yazmış olduğu yeni Ortodoks motifli hikâyelere bırakacaktı. Böylece Ortodoksluğun yok edici inisiyatifiyle tarihsel kazanımlarından yalıtılan Altaylılar, kendilerini var eden değerleri yıkan gücün kendisine dönüşmeye başlayacaktı. Nitekim bunun somut örneklerini Ulala'daki misyoner okulunda yatılı olarak okuyan yetenekli Altaylı gençlerin son olarak Kazan'da İlminskiy'in misyoner çarkından geçerek tekrar Altay Misyonu'na dahil olmasıyla görmekteyiz. Burada eğitim alan Altaylı gençler yurtlarına döndüklerinde kendi soydaşlarına karşı Ortodoksluğun ateşli birer savunucusu, Rus misyoneri kimliğiyle hareket ettiler. Kendilik bilincini kaybetmiş ve öz kültüründen yalıtılarak Ortodoksluğun sloganik söylemlerine tutuklanmış Altay kökenli Rus misyonerler şimdiye kadar inandığı bütün değerlerine savaş açmıştı.

Altay Dinî Misyonu, misyonerlik faaliyetleri açısından bir başka dönüm noktası yapmış olduğu sağlık ve sosyal atılımlarla gerçekleştirdi. Eğitimde revizyonist atılımlar gerçekleştiren Vladimir Petrov bu defa 1875'te Ulala'da hastane ve yetimhane inşa etti. Hastaneye ilaveten bir de eczane açıldı. Altay Türkleri için sadece inanç önderi olmayan aynı zamanda da şifacı olan Kam'ın etki alanı giderek daralıyordu. Kurulan hastaneyle birlikte hafif rahatsızlığı olanlar ayakta tedavi edilirken yaşlı ve ağır hastalar ise hastaneye yatırılarak tedavileri sağlandı. Bununla birlikte misyoner doktor tavsiyesiyle hastane içerisindeki eczaneden hastaların ilaç tedariki sağlandı. Hülâsa misyonerler Altay'da sadece dini yaymakla meşgul olmuyordu. Bir de Altaylılara şifa dağıtıyordu! Misyonun bölgeye gelmesiyle birlikte Altaylıların uçsuz bucaksız meralarını parselleyip üzerinde kurduğu manastırdaki rahibe ve kız kardeşler ne yapıyordu peki? Onlar da Petrov'un inşa

ettiği yetimhanede Altaylı çocuklara şefkat gösterip onların gelecekte iyi birer Hıristiyan olmalarını sağlıyordu. Altaylı yetim çocuklar bu yetimhanede annelerinden dinleyeceği kahramanlık masallarının ruhsal barınağında büyümek yerine artık rahibelerden Hıristiyan azizlerin hikâyelerini dinleyerek büyüyecekti. Günün sonunda bu yetim çocuklar birer mankurta dönüşerek kendi soyuna yabancılaşan taslak kişiler haline geldi.

Altay Dinî Misyonu Altaylılara okuma-yazma öğretme hususuna son derece önem veriyordu. Bunu daha kurumsal hale getirebilmek amacıyla bölgenin neredeyse tamamında okullar inşa etmişti. Ortodoks öğretileri Altaylılara öğretecek yerel misyonerlerin yetiştirildiği bu misyoner okuluna Altay Dinî Misyonu gerçekten çok önem veriyordu. Bu amaca matuf olarak özellikle yerel dilde dua ve Ortodoks öğretilerle donatılmış hikâye kitapları Altay Misyonu'nun ilk yerli misyoneri olan Mihail Vasilyeviç Çevalkov üzerinden dolaşıma sokuldu. Böylece Altay toplumunun genetik kodlarını iyi okuyan Rus misyonerler, Çevalkov üzerinden dolaşıma soktuğu Hıristiyan azizlerin yaşam öykülerini Altay destan geleneğiyle harmanlayarak yeni bir dinî motif meydana getirdi. Dolayısıyla Altaylıların inanç dünyasında farklı itikatların bağdaştırıldığı yepyeni bir durum ortaya çıktı: dinî senkretizm. Rus misyonerler, Hıristiyanlığı benimsetme adına Altay mitleriyle, İncil'de yer alan ayetleri karşılaştırarak tek bir Tanrı'nın olduğunu, dünyadaki gerçek inancın Ortodoksluk olduğunu, Altaylıların bunu Şamanlık üzerinden çarpıttığını iddia etti.

XIX. asrın başlarına kadar Rus misyonerlere ve Ortodoks öğretilere maruz kalan Altaylılar için bu defa farklı bir inanç kültü belirdi: Burhanizm. Rusya'nın uzak doğuda Japonlara karşı aldığı ağır yenilgi sonucunda cereyan eden dış politikanın içeride farklı yansımalarından biri, Altay'da baş gösteren siyasi ve dinî temelli Burhanizm hareketiydi. Şamanlığın ıslahı olarak ortaya çıkan bu dinî hareket, Oyrot Han'ın Altaylıları Rusların zulmünden kurtaracağı savıyla ortaya çıkmıştı. Kısa zamanda epey taraftar toplayan Burhanizm hareketi Şamanlığın bazı ritüellerini bütünüyle reddederken, dua şeklinde yeni ibadet biçimleri sergiledi. Bundan böyle Altaylılar üç inanç harmanının ortasında buldu kendini: Şamanlık, Hıristiyanlık ve Burhanizm.

Altay Dinî Misyonu'nun Makariy Gluharev ile 1830'da başlatmış olduğu Altay Türklüğünü Ortodoks inanç dünyası ekseninde Hıristiyanlaştırma ve Ruslaştırma süreci Ekim İhtilali'yle Rusya'da yeni bir dönemin başladığı 1917'ye kadar sürdü. Rusya'da Bolşeviklerin yönetimi ele geçirmesiyle başlayan Sovyet-Rusya dönemi dinî inançların bütünüyle yasaklanması, misyona bağlı din adamlarının sürgün veya hapsedilmesi, dinsiz

bir toplum tasavvuru sadece Altay'ı değil bütün bir çarlık toplumunda köktenci değişimlere neden oldu. Ancak Şamanlığın sözlü gelenek esasına dayalı bir inanış olması bir şekliyle bugün dahi varlığını muhafaza etmesini sağladı. Son dönemlerde özellikle dünya inanç sistemi üzerinde yeri hususunda Ruslar başta olmak üzere, Batılı araştırmacıların da dikkatini kadim inanç Şamanlık, bilimsel çalışmalara konu olmaya devam ediyor.

Altay coğrafyasında Altay Misyonu'yla başlayan Hıristiyanlığın aktüel durumuna değinecek olursak, özellikle Türk bilim çevrelerinin bölgede yapmış olduğu saha ve destan derleme çalışmalardan çıkan sonuç şu yönde: özellikle Altayların sınır bölgesindeki kırsal alanlarda Hıristiyanlığın evlerinde taşıdıkları bir haç ve Meryem Ana ikonasından ibaret olduğu, Ortodoks öğretiler hakkında kitabı olarak hiçbir şey bilmedikleri, Hıristiyanlık namına bildiklerinin sadece Baba-Oğul-Kutsal Ruh'tan ibaret olduğu yönünde. Bununla birlikte nüfus yoğunluğu fazla olan ve daha önce Rus nüfusun iskân edildiği yerlerde ise durum daha farklı. Buralarda özellikle evlilik yoluyla Hıristiyanlaşanların ve Rusya Federasyonu'na bağlı Altay Cumhuriyeti'nde kamu hizmetinde bulunanların devletin resmi inancı olması hasebiyle Ortodoksluğu daha fazla özümlediği gerçeği ön plandadır.

KAYNAKLAR

1. Rus Arşiv Belgeleri

Gosudarstvennyy Arhiv Tomskoy Oblasti (GATO)⁶⁰¹.

Tomskaya Duhovnaya Konsistoriya (F. 170). Op. 2, D. 169; Op. 2, D. 1469; Op. 2, D. 2461; Op. 3, D. 56; Op. 3, D. 153; Op. 3, D. 560; Op. 3, D. 1185; Op. 3, D. 1216; Op. 3, D. 1309; Op. 3, D. 3342; Op. 3, D. 3558; 170, Op. 4, D. 41; Op. 4, D. 247.

Altayskaya Duhovnaya Missiya (F. 184). Op. 1, D. 9; Op. 1, D. 18; Op. 1, D. 26; Op. 1, D. 32; Op. 1, D. 91.

Upravleniye Tomskogo Poçtovo-Telegrafnogo Okrug (F. 218). Op. 3, D. 44.

2. Tomsk Piskoposluk Mecmuası

“Otçet ob Altayskoy Duhovnoy Missii za 1879 god”, (1880). *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No.5, s. 99-103.

“Otçet ob Altayskoy Duhovnoy Missii za 1879 god”, (1880). *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No.8, s. 159-168.

“Otçet ob Altayskoy Duhovnoy Missii za 1880 god.”, (1881). *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No. 14, s. 505-208.

“Otçet ob Altayskoy Duhovnoy Missii za 1880 god”, (1881). *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No. 15, s. 219-223.

“Otçet ob Altayskoy Duhovnoy Missii za 1881 god”, (1882). *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No.8, s. 208-215.

“O Missiyah Tomskoy Eparhii Altayskoy i Kirgizskoy v 1882 godu”, (1883). *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No. 8, s. 216-236.

⁶⁰¹ Tomsk Oblastı Devlet Arşivi'ne ait belgelerin neşri için bkz. *V Sostave Tomskoy Gubernii: İstoriya Respubliki Altay v Dokumentah Gosudarstvennogo Arhiva Tomskoy Oblasti XIX-naçalo XX vekov*, Red. A. V. Bolşakova i dr.; Sost. V. İ. Markov i dr.; hud. V. V. Salnikov, Gorno-Altaysk 2004.

- “O Missiyah Tomskoy Eparhii Altayskoy i Kirgizskoy v 1882 godu”, (1883). *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No.13, s. 381-392.
- “Eparhialniya Rasporyajeniya”, (1883). *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Offitsialny)*, No.18, s. 519.
- “Otčet ob Altayskoy i Kirgizskoy Missiyah za 1883 god”, (1884). *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No.12, s. 1-6
- “Rasporyajeniya Vıssago Naçalstva”, (1885). *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No. 5, s. 1-3.
- “Otčet ob Altayskoy i Kirgizskoy Missiyah Tomskoy Eparhii za 1884 god”, (1885). *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Offitsialny)*, No.11, s. 1-17.
- “Kirgizskaya Missiya”, (1885). *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No. 21, s. 46-52.
- “Missionerstvo na Altae i Kirgizskoy Stepı v 1885 godu”, (1886). *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No. 05, s. 1-12.
- “Missionerstvo na Altae i Kirgizskoy Stepı v 1885 godu”, (1886). *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No.8, s. 1-14.
- “İzvestiya i Zametki”, (1886). *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Offitsialny)*, No.13, s. 5-8.
- “Priglašenje k Pojertvovaniyam”, (1886). *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Offitsialny)*, No. 16, 1886, s. 14.
- “Kratkiya Svedeniya ob Altayskoy Duhovnoy Missii”, (1886). *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Offitsialny)*, No. 21, s. 1-9.
- “Otčet ob Altayskoy i Kirgizskoy Missiyah Tomskoy Eparhi za 1886 god”, (1887). *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No.17, s.7-13.
- “Otčet ob Altayskoy i Kirgizskoy Missiyah za 1887 god”, (1888). *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No.6, s. 1-30.

- “Otčet Altayskoy i Kirgizskoy Missiyah za 1887 god”, (1888). *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No. 7, s. 10-31.
- “Otčet Tomskago Eparhialnago Komiteta Pravoslavnago Missionerskago Obşestva za 1887 god”, (1888). *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No. 09, s. 1-23.
- “Otčet ob Altayskoy i Kirgizskoy Missiyah Tomskoy Eparhii za 1889 god”, (1890). *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No. 7, s.1-12.
- “Otčet ob Altayskoy i Kirgizskoy Missiyah Tomskoy Eparhii za 1889 god”, (1890). *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No. 8, s. 1-20.
- “Otčet o Missiyah Tomskoy Eparhii-Altayskoy i Kirgizskoy za 1890 god”, (1891). *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No. 5, s. 1-12.
- “Otčet o Missiyah Tomskoy Eparhii-Altayskoy i Kirgizskoy za 1890 god”, (1891). *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No. 6, s. 1-14.
- “O Missiyah Tomskoy Eparhii-Altayskoy i Kirgizskoy za 1890 god”, (1891). *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No.7, s. 1-21.
- “Missionerskoe Katihizatorskoe Uçilişe v g. Biyske”, (1891). *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No. 09, s. 8-28.
- “Otčet o Missiyah Tomskoy Eparhii-Altayskoy i Kirgizskoy za 1891 god”, (1892). *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No. 06, s. 1-17.
- “Rasporyajeniya Eparhialnago Naçalstva”, (1892). *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Offitsialny)*, No. 23, s. 1-3.
- “Rasporyajeniya Eparhialnago Naçalstva”, (1894). *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Offitsialny)*, No. 12, s. 5-8.
- “Otčet Biyskago Katehizatorskago Uçilişa za 1894/95 Uçebny god”, (1896). *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No. 12, s. 14-26.
- “Rasporyajeniya Eparhialnago Naçalstva”, (1895). *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Offitsialny)*, No. 5, s. 1-3.

- “Otčet Altayskoy Duhovnoy Missii, Tomskoy Eparhii za 1896 god”, (1897). *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No. 8, s. 15-26.
- “Otčet Altayskoy Duhovnoy Missii, Tomskoy Eparhii za 1896 god”, (1897). *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No. 09, s. 17-34.
- “Otčet o Sostayanii altayskoy Duhovnoy Missii za 1897 god”, (1898). *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No. 10, s. 22-29.
- “Rasporyajeniya Eparhialnago Naçalstva”, (1899). *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Offitsialny)*, No. 5, s. 5-7.
- “Kratkiy Otčet o Sostoyanii Altayskoy Duhovnoy Missii v 1898 godu”, (1899). *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No. 6, s. 21-26.
- “Otčet Altayskoy Duhovnoy Missii za 1899 god”, (1900). *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No. 9, s. 12-26.
- “Rasporyajeniya Vişşago Naçalstva”, (1900). *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No. 17, s. 1-3.
- “Otčet Altayskoy Duhovnoy Missii za 1900 god”, (1901). *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No. 6, s. 1-16.
- “İzvestiya”, (1901). *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Offitsialny)*, No. 7, s. 3-4.
- “Otčet Altayskoy Duhovnoy Missii”, (1901). *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No. 8, s. 16-21.
- “Letnyaya Poezka v Altayskuyu Duhovnuyu Missiyu c 21 Maya po 15-e Avgusta”, (1901). *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No. 24, s. 23-36.
- “Letnyaya Poezka v Altayskuyu Duhovnuyu Missiyu c 21 Maya po 15-e Avgusta”, (1902). *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No. 1, s. 11-22.
- “Otčet ob Altayskoy Duhovnoy Missii za 1901 god”, (1902). *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No.7, s. 1-16.

- “Otčet ob Altayskoy Duhovnoy Missii za 1902-y god”, (1903). *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No.7, s. 17-24.
- “Otčet ob Altayskoy Duhovnoy Missii za 1902-y god”, (1903). *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No. 9, s. 1-17.
- “Ulalinskaya Jenskaya Obşina na Altae”, (1904). *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No.14, s. 1-7.
- “Otčet ob Altayskoy Duhovnoy Missii za 1904 god”, (1905). *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No. 9, s. 4-10.
- “Otčet ob Altayskoy Duhovnoy Missii za 1904 god”, (1905). *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No. 10, s. 1-8.
- “Kratkiy Otčet ob Altayskoy Duhovnoy Missii za 1905 god”, (1906). *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No. 7, s. 6-7.
- “Otčet Altayskoy Duhovnoy Missii za 1905-y g.”, (1906). *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No. 9-10, s. 1-22.
- “Otčet ob Altayskoy Duhovnoy Missii za 1906 god”, (1907). *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No.15, s. 1-16.
- “Kratkiy Otčet ob Altayskoy Duhovnoy Missii za 1907god”, (1908). *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No. 8-9, s. 16-25.
- “Otčet ob Altayskoy Duhovnoy Missii za 1907 g.”, (1908). *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No. 11, s. 1-20.
- “Otčet ob Altayskoy Duhovnoy Missii za 1908 g.”, (1909). *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No. 13, s. 549-559.
- “Otčet ob Altayskoy Missii za 1908 g.”, (1909). *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No. 17, s. 701-704.
- “Otčet ob Altayskoy Duhovnoy Missii za 1909 god”, (1910). *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No. 11, s. 441-457.

- “Otčet ob Altayskoy Duhovnoy Missii za 1910 g.”, (1911). *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No.8-9, s. 414-438.
- “Otčet ob Altayskoy Duhovnoy Missii za 1910 g.”, (1911). *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No. 10, s. 475-489.
- “Otčet ob Altayskoy Duhovnoy Missii za 1910 g.”, (1911). *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No. 11, s. 533-553.
- “Kratkiy Otčet ob Altayskoy Duhovnoy Missii za 1911 god”, (1912). *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No. 7-8, s. 383-387.
- “Otčet ob Altayskoy Duhovnoy Missii za 1911 god”, (1912). *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No. 11, s. 585-601.
- “Otčet Altayskoy Duhovnoy Missii za 1911 god”, (1912). *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No. 12, s. 637-656.
- “Otčet ob Altayskoy Duhovnoy Missii za 1912 god”, (1913). *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No. 6, s. 295-305.
- “Otčet Tomskago Komiteta Pravoslavnago Missionerskago Obşestva za 1912 god”, (1913). *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No. 08-09, s. 417-430.
- “Otčet ob Altayskoy Duhovnoy Missii za 1912 g.”, (1913). *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No.12, s. 589.-599
- “Otčet ob Altayskoy Duhovnoy Missii za 1914-y god”, (1915). *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No. 12, s. 491-507.
- “İzvestiya po Eparhii”, (1916). *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Çast Offitsialny)*, No. 16, s. 466.
- “Vremennie Pedagogičeskie Kursı pri Çemalskoy Vtoroklasnoy Jenskoy Şekole, Bıvşie c 15 İyulya po 15 İyulya 1916 g.”, (1917). *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Offitsialny)*, No. 1, s. 6-9.

“Ukaz Ego İmperatorskago Veliçestva, Samoderjtsa Vserossiyskago, iz Svyateyşago Pravitelctvuyuşago Sinoda” (1917). *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Offitsialny)*, No. 2, s. 20-22.

“Sozopskiy Stan” (1917). *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Offitsialny)*, No. 12, s. 50-51.

3. Araştırma Eserler

130 Let So Dnya Rojdeniya Borisova (Todogoşeva) Stepanoviça, Ulena Altayskoy Gornoy Dumı, Pervogo Altayskogo Diplomata (1889-1937 gg.), (2018). *Hronograf Respubliki Altay 2019*, Sostaviteli Hronografa: N. P. Antaradonova, A. A. Alçina, L.N. Mukayeva, İzd. Poligrafika, Gorno-Altaysk, s. 137-138.

Acar, Serkan, (2013). *Kazan Hanlığı-Moskova Knezliği Siyasi İlişkileri (1437-1552)*, TTK. Yay., Ankara.

_____, (2016). “Kazan Hanlığı”, *Avrasya'nın Sekiz Asrı Çingizoğulları*, Haz., Hayrunnisa Alan, İlyas Kemaloğlu, Ötüken Neşriyat, İstanbul, s. 248-284.

_____, (2019). “Rus Nokta-i Nazarından İdeal Bir Hükümdar Örneği Olarak Fatih Sultan Mehmed”, *Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 4, S. 2, s. 1-22.

Adrianov, Aleksandr Vasilyeviç, (1883). *Puteşetsvie na Altay za Sayanı*, Tomsk.

Ahmerov, Ayneddin, (2009). *Kazan Tarihi*, Haz., Fatih Ünal, Karadeniz Dergisi Yay., Ankara.

Aksenova, Lyubov Nikolayevna, (2020). “Vliyanie Altayskoy Duhovnoy Missii na Razvitie Obrazovaniya v Gornom Altae”, *Makariyevskie Çiteniya*, İzd. GAGU., Gorno-Altaysk, s. 13-20.

Aksu, Ayşe, (2008). “İngiltere-Amerika-Osmanlı Hattında Lancaster Öğretim Sistemi”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, C. 6, No. 16, Aralık, s. 29-67.

Aldikova, A. P. Kreydun, Yu. A., (2016). “Prosvetitelskaya Deyatelnost Altayskoy Duhovnoy Missii v Kontse XIX- Naçale XX Veka”, *Mir Evraziii*, No. 2 (33), s. 2-5.

Alova, Erdal, (2017). *Latince Türkçe Sözlük*, Sosyal Yayınlar, İstanbul.

Altayskaya Tserkovnaya Missiya: Posvyaşaetsya Osnovotelyam Pervogo v Oteçestve Missionerskogo Obşestva, (1865). Tip. Doma Prizreniya Maloletnih Bednih, Sankt-Peterburg.

Anisimov, Nestor, (1910). *İstoriçeskaya Spravka o Pravoslavnom Prosveşenii v Sibiri*, Oteçestvenaya Tipografiya, Sankt-Peterburg.

Anohin, A. V., (1924). *Materialı po Şamanstvu u Altaytsev*, (sobranie vo vremya puteşestviy po Altayu v 1910-1912 gg. po poruçeniyu Russkogo Komiteta dlya izuçeniya Sredney i Vostoçnoy Azii), Red. S. E. Malov, *Sbornik Muzeya Antropologii i Etnografii*, T. IV., Vpusk II., Akademiya Nauk SSSR., Leningrad.

_____, (1927). “Burhanizm v Zapadnom Altae”, *Sibirskie Ogni*, No. 5, Novosibirsk, s. 162-167.

_____, (2006). *Altay Şamanlığına ait Materyaller*, Çev., Zekeriya Karadavut-Jannet Meyermanova, Kömen Yayınları, Konya.

Aristov, Nikolay Aleksandroviç, (1896). “Zametki ob Etniçeskom Sostave Tyurkskih Plemen i Narodostey i Svedeniya ob ih Çislennosti”, *Jivaya Starina*, Vpusk III-IV., S. Peterburg, s. 277-456.

_____, (2014). *Türk Halklarının Etnik Yapısı*, Çev., D. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul.

Arzyutov, Dimitriy Vladimiroviç, (2014). “Hristianstvo v Gornoy Tayge: O Poryadke Prosatranstva i Diskursa v Religioznoy Obraşenii Şortsev i Severnih Altaytsev”, *Sibir v Kontekste Russkoy Modeli Kolonizatsii (XVII-naçalo XX v.)*, Rossiyskaya Akademiya Nauk Muzey Antropologii i Etnografii İm. Petra Velikogo (Kunstkamera), Sankt-Peterburg, s. 140-213.

Asnis, Sergey Aleksandroviç, (2019). “Missioneri”, *Biyskie Eparhialnie Vedomosti*, No. 5, s. 10-15.

Biçurin, Nikita Yakovleviç, (1854). *İstoriçeskoe Obozrenie Oyrotov ili Kalmıkov*, Tip. Meditsinskogo Departmenta, Sankt-Peterburg.

- _____, (1950). *Sobranie Svedeniy o Narodah Obitavshih v Sredney Azii v Drevnie Vremena*, İzdatelstvo Akademii Nauk SSSR., Moskva-Leningrad.
- Bogatirev, N., (1908). “Ob Orehovom i Zverovom Promislah Kumandinskih İnorodtsev Biyskago Uezda”, *Altayskiy Sbornik*, T. IX., Barnaul, s. 1-31.
- Bogdanova, T. A., (2004). “Vladimir (Sinkovskiy Filaret Alekseeviç;1845-1917), Arhiep. Donskoy i Novoçerkasskiy”, *Pravoslavnaya Entsiklopediya*, T. 8, Moskva, s. 662-663.
- Butanayev, Viktor Yakovleviç- Hudyakov Yuliy Sergeeviç, (2000). *İstoriya Yeniseyskih Kirgizov*, Hakasskiy Gosudarstvennyy Universitet im. N. F. Katanova, Abakan.
- Çakmak, Tülay, (2003) “Hsiung-nu (Hun) Kişi Ad ve Unvanlarının Eski Çinçe Yazı Çevrimi”, *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 21, Erzurum, s. 1-17.
- Canbulat, Mehmet, (2005). “Misyonerlik”, *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, Ed. İsmail Karagöz, DİB. Yay., İstanbul, s. 449.
- Çandarlıoğlu, Gülçin, (2004). *Uygur Devletleri Tarihi ve Kültürü (Çin Kaynakları ve Uygur Kitabelerine Göre)*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul.
- Çevalkov, Mihail Vasileviç, (1894). *Pamyatnoe Zaveşanie*, Tip. A. İ. Sinegirevoy, Moskva.
- Çihaçyov, Pyotr Aleksandroviç, (1974). *Puteşestvie v Vostoçnyy Altay*, İzd. Nauka, Moskva.
- Danilin, A. G., (1993). *Burhanizm (İz İstorii Natsionalno-Osvoboditelnogo Dvijeniya v Gornom Altae)*, Ak-Çeçek, Gorno-Altaysk.
- Dogureviç, T. A., (1897). *Svet Azii. Rasprostranenie Hristianstva v Sibiri v Svyazi s Opisaniem Bita, Nrarov, Obiçaev i Religioznih verovaniy İnorodtsev etogo Kraya*, İzdanie P. P. Soykina, Sankt-Peterburg.
- Dolgiç, Boris Osipoviç, (1960). *Rodovoy i Plemennoy sostav Narodov Sibiri v XVII. veke*, Akademiya Nauk SSSR., Moskva.

- Dualı, Şir Muhammed, (2013). “Rus Ortodoks Kilisesi’nin Siyasi Tarihi”, *Milel ve Nihal*, C. X, S. II., Mayıs-Ağustos, s. 63-94.
- Dyakonova, V. P. (2010) “Personoji Panteona Burhanistov Altaya”, *Sibirkiy Sbornik-2*, Sankt-Peterburg, s. 210-223.
- Eberhard, Wolfram, (1996). *Çin’in Şimal Komşuları*, Çev., Nimet Uluğ, TTK. Yayınları, Ankara.
- Edokov, Aleksey Vladimiroviç, (1997). *Ulala, Oyrot-Tura, Gorno-Altaysk: Stranitsı İstorii*, Gorno-Altaysk.
- Efimov, Andrey Borisoviç, (2007). *Oçerki po İstorii Missionerstva Russkoy Pravoslavnoy Tserkvi*, İzd. Pravoslavniy Svyato-Tihonovskiyy Gumanitarniy Universitet, Moskva.
- Eliade, Mircea, (1999). *Şamanizm*, Çev., İsmet Birkan, İmge Kitapevi, Ankara.
- _____, Coluliano, İoan P., (2018). *Dinler Tarihi Sözlüğü*, Çev., Ali Erbaş, İnsan Yayınları, İstanbul.
- English, Adam C., (2012). *The Saint Who Would Be Santa Claus The True Life and Trials of Nicholas of Myra*, Baylor University Press, Texas.
- Ergin, Muharrem, (1975). *Orhun Abideleri*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
- Fahrettin, Rızaeddin, (2003). *Altın Ordu ve Kazan Hanları*, Çev., İlyas Kamalov, Kaknüs Yay., İstanbul.
- Falk, İogann Peter, (1824) “Zapiski Puteşestviya Akademika Falka”, *Polnoye Sobranie Uçenih Puteşestviy po Rossii*, Tom VI., Akademiya Nauka, Sankt-Peterburg, s. 1-534.
- Georgi, İogann Gotlib, (1799). *Opisanie Vseh Obitayuşih v Rossiyskom Gosudarstve Naradov*, Akademiya Nauka, Sankt-Peterburg.
- Gluharev, Arhimandrit Makariy, (1894). *Mıslı o Sposobah k Uspeşnomu Rasprostraneniyyu Hristianskoy Veri Mejdu Evreyami, Magometanami i*

- Yazıçnikami v Rossiyskoy Derjave, s predisloviem Sergeya Vasilyeviça Strahova*, Tipografiya A. İ. Snegirevoy, Moskva.
- Gökgöz, Saime Selenga, (2007). *Yevfimiya Aleksandrovim Malov İdil-Ural'da İslâm Karşıtı Rus Misyon Siyaseti*, Köksav Yay., Ankara.
- Golden, Peter B. (2014). *Türk Hakları Tarihine Giriş*, Çev., Osman Karatay, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Golubtsov, Sergey Vladimiroviç, (2014), "Otdeleniya i Missionerskie Stanı Altayskoy Duhovnoy Missii v XIX v." *Vestnik Omskogo Universiteta*, No. 3, s.101-104.
- Gömeç, Saadettin Yağmur, (2011). *Kök Türk Tarihi*, Berikan Yayınevi, Ankara.
- _____, (2016). "Türk Tarihinde Tölösler", *Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. I, S. I, Aralık, s. 41-55.
- _____, (2017). *Türk Tarihinde Çingizliler*, Berikan Yayınevi, Ankara.
- Gorohov, Aleksandr Mihayloviç, (1840). "Kratkoe Etnografiçeskoe Opisanie Biyskih ili Altayskih Kalmikov", *Jurnal Ministerstva Vnutrennih Del*, Çast 38, No. 11, 16 Kasım, s. 201-228.
- Grammatika Altayskago Yazıka*, (1869). Sostavlena Ulenami Altayskoy Missii, V Universitetskoy Tipografii, Kazan
- Gumilev, Lev Nikolayeviç, (2006). *Eski Ruslar ve Büyük Bozkır Halkları*, Çev., D. Ahsen Batur, Selenge Yay., İstanbul.
- Gündüz, Şinasi, (2020). "Misyonerlik", *TDV İslam Ansiklopedisi.*, C. XXX., TDV Yayınları, Ankara.
- Hacı, Ötemiş, (2014). *Çengiz-Nâme*, Haz. İlyas Kemaloğlu, TTK. Yay., Ankara.
- Harlampoviç, Konstantin Vasileviç, (1905). *Arhimandrit Makariy Gluharev*, Tip. M. Merkuşeva, S. Peterburg.
- _____, (1905). *N. İ. İlminskiy i Altayskaya Missiya*, Tsentralnaya Tipografiya, Kazan.

- Harman, Ömer Faruk, (1995). “Eyyûb”, *DİA.*, C. XII., İstanbul, s. 16-17.
- Hlopina, İ. D., (1992). “Gornaya Şorya i Şortsev”, *Etnografiçeskoe Obozrenie*, No. 1, s. 107-118.
- Hosking, Geoffrey, (2011). *Rusya ve Ruslar Erken Dönemden 21. Yüzyıla*, Çev., Kezban Acar, İletişim Yay., İstanbul.
- Hudyakov, Mihail, (2009). *Kazan Hanlığı Tarihi*, Haz., İlyas Kamalov, TTK. Yay., Ankara.
- İlminskiy, Nikolay İvanoviç, (1887). *Kazanskaya Tsentralnaya Kreşeno-Tatarskaya Şkola*, Peç. P. V. Şetinkina, Kazan.
- İnan, Abdülkadir, (2015). *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*, TTK. Yay., Ankara.
- İz Pisma Missionera Protoiereya Stefana Landişeva ot 5 Oktyabrya 1845 goda, iz c. Ulalı, v Okruge Biyskoy Missii, (1845). *Pribavleniya k İzdaniyu Tvoreniy Svyatih Ottsev v Russkom Perevode*, V Tipografiy Avgusta Semena, Moskva, s. 556-561.
- Jadanovskiy, Arseniy, (1995). *Materialı po Novoyşey İstorii Russkoy Pravoslavnoy Tserkvi*, İzd. Pravoslavnoy Svyato-Tihonovskogo Bogoslovskogo İnstituta, Moskva.
- Kalaçev, Aleksandr Anempodistoviç, (1896). “Poezdka k Telengetam na Altay”, *Jivaya Starina*, Vıpusk III-IV., S. Peterburg, s. 477-488.
- Kalan, Ekrem, (2018). *Cungar Hanlığı'nın Siyasi Tarihi*, TTK. Yay., Ankara.
- Kamenskiy, Nikanor, (1909). *Kazanskiy Sbornik Statey Arhiepiskopa Nikanora (Kamenskogo)*, Tipo-litografiya İmperatorskago Universiteta, Kazan.
- Kanlıdere, Ahmet, (2005). “Mirza Kâzım Bey”, *DİA.*, C. 30, İstanbul.
- Kanovalov, Dometian, (1863). “Zapiski Slujaşevo pri Altayskoy Duhovnoy Missii İeromonaha Dometiana za 1861-y i 1862 godı”, *Duşepoleznoe Çitenie*, Çast 3, Tip. V. Gote, Moskva 1863, s. 10-21.

- Karaağaç, Günay, (2015). *Türkçenin Alıntılar Sözlüğü*, Akçağ Yay., Ankara.
- Karayev, Ömürkul (2001). “Kırgızların Ortaya Çıkışı, “Kırgız” Terimi Hakkında”, Çev., Mehmet Kıldıroğlu, *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. I, S. I, s. 201-217.
- Kemaloğlu, İlyas, (2015). *Altın Orda ve Rusya*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Killi Yılmaz, Gülsüm, (2011). “Altay Türklerinin Dil Durumu”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, C. 8, S. 3, Eylül, s. 24-60.
- Klements, Dmitriy Aleksandroviç, (1908). “Naselenie Sibiri”, *Sibir*, Red. İ. S. Melnik, İzd. A. F. Devriyena, S. Peterburg, s. 36-78.
- Koçak, Fatma, Özkan, Murat, (2015). “Bizans’tan Ruslara Miras: Hıristiyanlık”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 8, S. 37, Nisan, s. 376-383.
- Kostrov, Knyaz N., (1868). “Ulala”, *Tomskiy Gubernskie Vedomosti*, No. 48, s. 13-14.
- Kotsevolskaya, Lidiya, (1912). “V Sibirskoy Şveytsarii”, *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Offitsialny)*, No. 5, s. 301-311.
- Kovalenko, Pavel Sergeeviç, (2013). “Biyskiy Tihvinskiy Monastır-Unikalnyy Obekt Pravoslavnogo Kulturno-İstoriçeskogo Naslediya Altaya”, *İzvestiya Altayskogo Otdeleniya Russkogo Geografiçeskogo Obşestva*, Vıpusk 34, İzd-vo AltGU., Barnaul, s. 153-157.
- Kovalenko, S. A., (1912). “«Şef» Stolipina i Teletskoe Ozero”, *Sibirskaya Jizn*, No. 210, 1912, s. 2-3.
- Kraşennikov, Stepan Petroviç, (1966). *V Sibiri Neopublikovannie Materialı*, Akademiy Nauk SSSR., Moskva.
- Kreydun, Yuriy Aleksandroviç, (2001). “Deyatelnost Arhimandrita Makariya (Gluhareva) na Altaye”, *İstoriya Pravoslaviya na Altaye*, İzd. Az Buka, Barnaul, 2001, 11-21.

- _____, (2004). “K Voprosu o Periodizatsii Deyatelnosti Altayskoy Duhovnoy Missii”, *Ízbrannie Stranitsi: Klubu Lyubiteley Altayskoy Starini 15 Let*, Red. A. M. Rodionov, RĬO-AKUNB., Barnaul, s. 133-141.
- _____, (2005). “Manastiri Altayskoy Duhovnoy Missii vo Vtoroy Polovine XIX-Pervoy Treti XX v.”, *Ístoriya Altayskogo Kraya XVIII-XX vv.*, Red., T. K. Şeglova, A. V. Kontev, Ízd. Kafedra Oteçestvennoy Ístorii BGPU., Barnaul, 108-154.
- _____, (2005). “Ulalinskiy Missionerskiy Stan Kak Tsentr Duhovnogo Prosveşeniya Gornogo Altaya v XIX- načala XX vv. ”, *Makarevskie Çteniya*, Red. V. G. Babin, RĬO-GAGU, Gorno-Altaysk, 13-23.
- _____, (2006). “O Printsipah Territorialnogo Obustroystva Altayskoy Duhovnoy Missii” *Makarevskie Çteniya*, Red. V. G. Babin, GAGU., Gorno-Altaysk, s. 15-23.
- _____, (2009). “Maturskaya İverskaya Jenskaya Obşina Altayskoy Duhovnoy Missii”, *Makarevskie Çteniya*, GAGU., Gorno- Altaysk, s. 4-9.
- _____, (2013). *Hramı, Stani i Monastiri Altayskoy Duhovnoy Missii: Çerteji, Panoramı, 3D-Modeli*, Altayskiy Dom Peçati, Barnaul.
- _____, (2013). *Missinerskoe Hramozdatelstvo na Altae: Vossozhdanie Oblika Utraçennih Hramov XIX- načale XX. V*, Alt. Dom Peçati, Barnaul.
- _____, Skvortsova, Protoierey T. V., (2013). “120 Let so Dnya Çurejdeniya Biyskogo Tihvinskogo Jenskogo Missinerskogo Monastırya”, *Altaykiy Kray 2014: Kalendar Znamenatelnih i Pamyatnih Dat*, Print Ekspres, Barnaul, s. 78-82.
- _____, (2016). *Missionerskie Zapiski i Dnevnikı Sotrudnikov Altayskoy Duhovnoy Missii: Sbornik Arhivniy Dokumentov*, Altayskiy Dom Peçati, Barnaul.
- _____, Zaytsev S. G., (2016). *Perepiska Svyatitelya Makariya (Nevskogo) s Altayskimi Missionerami: Sbornik Arhivnih Dokumentov*, Altayskiy Dom Peçati, Barnaul.

- Kumandin, Luka, (2014). “Zapiski Missionera Ust-Kanskogo Otdeleniya Altayskoy Missii Luki Kumandina za 1905 g.”, *Burhanizm-Beleya Vera (Ak Yang): Dokumentı i Materialı*, Otv. Red. N. V. Ekeyev, Gorno-Altayskaya Tipografiya, Gorno-Altaysk, s. 56-58.
- Kurat, Akdes Nimet, (1952). “Gök-Türk Kağanlığı”, *DTCF. Dergisi*, C. X., S. 1-2, s. 2-53.
- _____, (2014). *Rusya Tarihi*, TTK. Yay., Ankara.
- Landışev, Stefan Vasileviç, (1856). *Nekotorie Svedeniya o Tserkovnoy Altayskoy Missii*, Tip. V. Gote, Moskva.
- _____, (1863). “Svedeniya ob Altayskoy Duhovnoy Missii za Şest Let (c Avgusta 1856 po Avgust 1862 g)”, *Pribavleniya k İzdaniyu Tvoreniy Ottsov v Russkom Perevode*, Çast 22-kn. 2, v Tipografii V. Gote, Moskva, 1863, s. 3-34.
- _____, (1864). “Altayskaya Duhovnaya Missiya”, *Moskovskie Vedomosti*, No. 117, s. 3-3.
- _____, (1864). *Altayskaya Duhovnaya Missiya*, Tip. V. Gote, Moskva.
- Ledebur, K. F., Bunge, A. A., Meyer, K. A., (1993). *Puteşestvie po Altayskim Goram i Cungarskoy Kirgizskoy Stepi*, İzd. Nauka, Novosibirsk.
- Lemeşevskiy, Mitropolit Manuil, (1966). *Russkie Pravoslavniye İerarhi Perioda s 1893 po 1965 godı*, Çast 2, Kuybışev.
- Maraş, İbrahim, (1998). “Kazan Bölgesinde Misyonerlik Faaliyetleri”, *Dinler Tarihi Araştırmaları-I*, Dinler Tarihi Derneği Yay., Ankara, s. 237-246.
- Miller, Gerard Friderik, (1750). *Opisanie Sibirskago Tsarstva i Vseh Proizşedşih v Nem Del, Ot Naçala A Osoblivo Ot Pokoreniya Ego Rossiyskoy Derjave Po Siy Vremena*, Akademiya Nauka, Sanktpeterburg.
- Modorov, Nikolay Semenoviç, (1996). *Rossiya i Gorniy Altay: Politiceskie, Sotsialno-Ekonomiceskie i Kulturne Otnoşeniya (XVII-XIX vv.)*, İzd. GAGU., Gorno-Altaysk.

- Moğolların Gizli Tarihi I*, (2010). Çev., Ahmet Temir, TTK. Yay., Ankara.
- Mstislavskiy, Protoierey P., (1911). *Otçet ob Altayskoy Missii za 1910*, Tip. Priyuta i Doma Trudolyubiya, Tomsk.
- Navikov, İvan, (1901). “Nikolay İvanoviç İlminskiy v ego Otnoşeniyah k Altayskoy Duhovnoy Missii”, *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No. 24, s. 11-20.
- _____, (1902). “Nikolay İvanoviç İlminskiy v ego Otnoşeniyah k Altayskoy Duhovnoy Missii”, *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No. 1, s. 1-20.
- Nazarov, İvan İvanoviç, (2008) “Kumandınskiy Etnos Segodniya”, *Etnografiya Altaya i Sopredelnih Territoriy*, Vpusk 7, Barnaul, s. 75-78.
- Nesterov, Sergey Viktoroviç, (2005). *Slovom i Jitiem Nastavlyaya. Jizn i Trudi Prepodobnogo Makariya Altayskogo*, Pravoslavniy Svyato-Tihonovskiy Gumanitarniy Universitet, Moskova.
- Nevskiy, Makariy Arhiepiskop Tomskiy, (1911). “Vremenniya Pravila dlya Sester Çemalskoy Jenskoy Obşini”, *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Offitsialny)*, No. 20, s. 427-429.
- Nikolayev, Vasiliy Vladimiroviç, (2014). “Missionerkie Şkolı Altayskoy Duhovnoy Missii: Stanovlenie, Zadaçi, Rezultatı”, *İstoriya i Kultura Narodov Yuga-Zapadnoy Sibiri i Sopredelnih Regionov (Kazahstan, Mongoliya, Kitay)*, Red. F. İ. Kulikov, İzd. GAGU., Gorno-Altaysk 2014, s. 348-353.
- Ogloblin, Nikolay Nikolayeviç, (1895). *Obozrenie Stolbtsov Sibirskogo Prikaza (1592-1768 gg.)*, Çast I., Moskva.
- Oktyabrskaya, İrina Vyaçeslavovna, (1995). “Kazahi Yujnogo Altaya, İstoriya i Sovremennost”, *Aborigeni Sibiri: Problemi İzuçeniya İşçezayuşih Yazıkov i Kultur*, İzd. İnstituta Arheologii i Etnografii so Ran, Novosibirsk, s. 197-199.
- Orehov, Aleksandr Sergeyeviç, (2015). “Ulalinskoe Tsentralnoe Filaretovskoe Uçilişe”, *Kulturnoe Naslednie Sibiri*, No. 18, s. 46-53.

- Orlov, Aleksandr Anatoleviç, “Lankasterskie Şkolı v Rossii v Naçale XIX v.”, (2015). *Vestnik Pedagogika i Psihologiya*, No. 2, Moskva, s. 9-23.
- Osinin, İvan Terenteviç, (1874) “Zapiski Kvakera o Prebıvanii v Rossii 1818-1819”, *Russkaya Starina*, Tom IX., Sankt-Peterburg, s. 1-36.
- Ovçinnikov, Vladislav Alekseeviç, (2004). *Pravoslavnıe Monastiri i Jenskie Obşini Tomskoy Eparhii vo Vtoroy Polovine XIX- Naçale XX Veka*, İzd. Kuzbassvuzizdat, Kemerovo.
- Özkan, Murat, (2019). “Sibir Araştırmalarına Dair Bir Rus Mecmuasının Tetkiki: ‘Sibirskiy Vestnik’”, *Selçuk Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Nisan (45), s. 307-332.
- Pakrovkiy, A., (1908). “Kuakerı”, *Pravoslavnaya Bogoslovskaya Entsiklopediya*, Tom IX., Red. Aleksandr Pavloviç Poluhin, S.-Peterburg, s. 306-318.
- Pavlova, O. A. (2010). “İnnokentiy (Sokolov Konstantin Pavloviç; 1846-1937), Arhiep. Biyskiy”, *Pravoslavnaya Entsiklopediya*, T. 23, Moskva, 2010, s. 24-25.
- Petrov, Arhimandrit Vladimir, (1872). “Altayskaya Duhovnaya Missiya v 1870 godu”, *Sbornik Svedeniy o Pravoslavnih Missiyah i Deyatelnosti Pravoslavnogo Missionerskogo Obşetva*, Kn. 2, Tip. V. Gote, Moskva, 263-430.
- Petrov, Vladimir, (1871). *İz Otçeta ob Altayskoy Duhovnoy Missii za 1870 god*, Tip. Mihaylova i Makuşina, Tomsk.
- _____, (1875). *Otçet ob Altayskoy Duhovnoy Missii za 1871-1875*, Tip. Mihaylova i Makuşina, Tomsk.
- _____, (1876). *Otçet ob Altayskoy Duhovnoy Missii za 1876*, Tip. Mihaylova i Makuşina, Tomsk.
- _____, (1879). *Svedeniya ob Altayskoy Duhovnoy Missii za 1878 g.*, Tipo-Lit. Mihaylova i Makuşina, Tomsk.

- _____, (1894). “Otčet o Missiyah Tomskoy Eparhii Altayskoy i Kırgiziskoy za 1892 god”, *Dlya İstorii Pravoslavno-Rossiyskago Missionerstva*, Tip. A. İ. Sinegirevoy, Moskva, s. 51-78.
- Petrovna, Batyanova Elena, (2002). *Rod i Obşina u Teleutov v XIX.-XX. Vekah*, İzd. Nauka, Moskva.
- Pisma Arhimandirita Makariya Guluhareva, Osnavatelya Altayskoy Missii*, (1905). Red. Konstantin Vasileviç Harlampoviç, Tsentralnaya Tipografiya, Kazan 1905, s. 55.
- Pisma Filareta, Mitropolita Moskovskogo i Kolomenskogo*, (1888). Sobranı i İzdanı Savvoy Arhiepiskopom Tverskim i Kaşınskim, Tipografiya Gubernskago Pravleniya, Tver.
- Pivovarov, Boris, (2001). “Altayskaya Duhovnaya Missiya”, *Pravoslavnaya Entsiklopediya*, T. 2, Moskva, 2001, s. 43-49.
- Pivovarov, Boris, (2014) “İvanovskiy Arseniy Alekseeviç”, *Pravoslavnaya Entsiklopediya*, T. 20, Moskva, s. 669.
- Pobedonostsev, Konstantin Petroviç, (1886). *Vsepoddaneyşiy Otčet Ober-Prokurora Svyateyşago Sinoda po Vedomstvu Pravoslavnago İspovedaniya za 1884*, Sinodalnoy Tipografii, Sankt-peterburg.
- Poselyanin, Evgeniy, (1905). *Russkaya Tserkov i Russkie Podvijniki XVII. veka*, S.-Peterburg.
- Potanin, Grogıy Nikolayeviç, (1867). *Meteriyalı dlya İstorii Sibiri*, V Universitetskoy Tipografii, Moskva.
- _____, (1884). “İnorodtsı Altaya”, *Jivopisnaya Rossiya*, Tom XI., S. Peterburg, s. 252-274.
- Potapov, Leonid Pavloviç, (1952). “Oçerki Etnogeneza Yujnih Altaytsev”, *Sovetskaya Etnografiya*, No. 3, s. 16-35.
- _____, (1953). *Oçerki po İstorii Altaytsev*, Akademiya Nauk SSSR., Moskva-Leningrad.

- _____, (1968). “İz Etniçeskoj İstorii Kumandintsev”, *İstoriya, Arheologiya i Etnografiya Sredney Azii*, Moskva, s. 316-323.
- _____, (1969). *Etniçeskiy Sostav i Proishojdenie Altaytsev*, Akademiya Nauk SSSR., Leningrad.
- _____, (1972). “Tubaları Gornogo Altaya”, *Etniçeskaya İstoriya Narodov Azii*, İzd. Nauka, Moskva, s. 52-66.
- _____, (1974). “Zametka o Proishojdenii Çelkantsev-Lebedintsev”, *Bronzoviy i Jeleznyy vek Sibiri*, Novosibirsk, s. 304-313.
- _____, (1991). *Altayskiy Şamanizm*, İzd. Nauka, Leningrad.
- _____, (2001). *Ohotniçiy Promisel Altaytsev*, Rossiyskaya Akademiya Nauk Muzey Antropologii i Etnografii İm. Petra Valikogo (Kunstkamera), Sankt-Peterburg.
- _____, (2012). *Altay Şamanizmi*, Çev., Metin Ergun, Kömen Yayınları, Konya.
- Putintsev, Mihail Petroviç, (1905). *Altay: Ego Svyatini. Missionerstvo. Divnie Puti Promisla Bojiya v Obraşenii Yazıçnikov v Hristianstvo. Vospominaniya o Poçivşih Missionerah*, Tipo-Litografiya İ. Efimova, Moskva.
- Radloff, Wilhelm, (1994). *Sibirya'dan I.*, Çev., Ahmet Temir, MEB., İstanbul.
- _____, (2008). *Türklük ve Şamanizm*, Çev., Ahmet Temir, Örgün Yayınevi, İstanbul.
- Radlov, Vasiliy Vasilyeviç, (1989) *İz Sibiri Stranitsı Dnevnik*, Pervod. K. D. Tsivina i B. E. Çistova, Tip. Nauka, Moskva.
- Rasova, Nadejda Vasilevna, (2016). “İnorodtsı v Sostave Svyaşennoslujiteley Altayskoj Duhovnoy Missii”, *Makarevskie Çteniya*, RİO., Gorno-Altaysk, 109-113.
- Remezov, Semen Ulyanoviç, (1882). *Çertejnaya Kniga Sibiri*, Sob. N. P. Rumyantsev, Sankt-Peterburg.

- Rıbinskiy, Vladimir Petroviç, (1906). “İov”, *Kanoniçeskaya Uçitel'naya Kniga*”, *Pravoslavnaya Bogoslovskaya Entsiklopediya*, Tom VII., Red. Nikolay Nikanoroviç Glubokovskiy, S-Peterburg, s. 200-213
- Roberts, J. M., (2010). *Avrupa Tarihi*, Çev. Fethi Aytuna, İnkılâp Kitapevi, İstanbul.
- Roux, Jean-Paul, (1998). *Türklerin ve Moğolların Eski Dinî*, Çev., Aykut Kazancıgil, İşaret Yayınları, İstanbul.
- _____, (2013) *Türklerin Tarihi Pasifik'ten Akdeniz'e 2000 Yıl*, Çev., Aykut Kazancıgil-Lale Arslan Özcan, Kabalcı Yay., İstanbul.
- Rozen, Mihail Federoviç, (1998). *Verhnyaya Ob i Altay na Kartah XVI- XIX. vv.*, Barnaul.
- Şalina, İrina Aleksandrovna, (2010). “Çudotvornaya İkona Bogomateri Tihvinskoy v İstorii Moskovskogo Gosudarstva Kontsa XV Pervoy Polovini XVI Veka”, *Meterialı Kruglogo Stola «İstoriya i Razvitie Tserkovno-Gosudarstvennih Otnoşeniy na Primere Tihvinskogo Uspenskogo Monastrya» (k 450-letiyu co Osnovaniya Obitelem)*, Red. M. A. Antipov, Arhimandrit Evfimiyy Şaşorin, Sankt-Peterburg, s. 19-27.
- Samayev, Grigori Petroviç, (1991). *Gorniy Altay v XVII Seredine XIX v.: Problemi Politiçesкой İstorii i Prisoedineniya k Rossii*, Gorno-Altayskoe Otdelenie Altayskogo Knijnogo İzdatelsva, Gorno-Altaysk.
- Sapojnikov, Vasiliy Vasilyeviç, (1912). *Puti po Russkomu Altayu*, Tip. Sibirskago T-va Peçatnago Dela, Tomsk.
- Şatinova, Nina İgnatyevna, (1981). *Semya u Altaytsev*, G. A. Otd. Altayskogo Knijnogo İzd-va, Gorno-Altaysk.
- Serafim, İğumen, (1913). “Torjestvo Osveyaşeniya Hrama v Maturskoy-İverskoy Jenskoy Obşine na Altae 24 İyunya”, *Tomskie Eparhialnue Vedomosti (Otdel Offitsialny)*, No. 18, s. 986-999.
- Şerr, Nikolay Borisoviç, (1903). “İz Poezdki k Kumandıntsam v 1892 godu”, *Altayskiy Sbornik*, Tom V., Barnaul, s. 8-114.

- Şerstova, Lyudmila İvanovna, (2006). “Altaytsı: Obşıye Svedeniya, Etničeskaya İstoriya”, *Tyurkskie Narodu Sibiri*, Red. V. A. Tişkov-S. V. Çeşko, Tip. Nauka, Moskva, s. 375-392.
- Sever, Zafer, (2019). “Semen Ulyanoviç Remezov’un Sibiryaya Atlası (Çertejnaya Kniga Sibiri)”, *Genel Türk Tarihi Kaynakları*, Ordu Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Ordu, s. 283-293.
- Sherman, James, (1881). *Memoir of William Allen*, Henry Longstreth, Philadelphia.
- Sibir Hanlığı Kronikleri I Yesipov Kroniği*, (2020). Tercüme ve Notlandırma., Fatih Ünal, Murat Özkan, Mesut Karakulak, Zafer Sever, Harun Arslantürk, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Sibir Hanlığı Kronikleri II Stroganov Kroniği*, (2020). Tercüme ve Notlandırma., Fatih Ünal, Murat Özkan, Mesut Karakulak, Zafer Sever, Harun Arslantürk, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Sibir Hanlığı Kronikleri III Remezov Kroniği*, (2020). Tercüme ve Notlandırma., Fatih Ünal, Murat Özkan, Mesut Karakulak, Zafer Sever, Harun Arslantürk, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Sinkovskiy, Filaret, (1883). *Zapiski Altayskago Missionera Çerno-Anuyskago Otdeleniya*, Moskva.
- Şipilov, Viktor, (2015). *Mitropolit Makariy Nevskiy*, Altayskiy Dom Peçati, Barnaul.
- Şirokov, Sergiy, (2004). *Biografiçeskiy Slovar Missionerov Russkoy Pravoslavnoy Tserkvi*, İzd. Bely Gorod, Moskva.
- Sisuev, Petr, (1905). *Ot Ulalı Do Çemala i Çopoş*, Tip. Eparhialnago Bratstva, Tomsk.
- Smoliç, İgor Korlileviç, (1967). “Arhimandrit Makariy (Gluharev) Prosvetitel Altaya”, *Vestnik Russkogo Studençeskogo Hristianskogo Dvijeniya*, No. 85, Parij-Nyu-york, 1967, s. 25-45.
- Somuncuoğlu, Anar, (2002). “Altay Cumhuriyeti”, *Türkler*, (Ed.: Hasan Celâl Güzel v.d), C. XX., Yeni Türkiye Yay., Ankara, s. 244-257.

- Spasskiy, Grigoriy İvanoviç, (1821). "Teleuti ili Belie Kalmiki", *Sibirskiy Vestnik*, Çast Trinadtsataya, Morskoy Tipografii, Sankt-Peterburg, s. 7-14.
- _____, (1823). "Puteşestvie k Altayskim Kalmikam" *Sibirskiy Vestnik*, Çast Tretiya, Morskoy Tipografii, Sankt-Peterburg, s. 31-40.
- Spravoçnaya Kniga po Tomskoy Eparhii 1914 g.*, (1914). Peçatnya S. P. Yakovleva, Tomsk.
- Spravoçnaya Kniga po Tomskoy Eparhii za 1909/10 god*, (1911). Tip. Priyuta i Doma Trudolyubiya, Tomsk.
- Stamoolis, James J., (2001). *Eastern Orthodox Mission Theology Today*, Wipf and Stock Publishers, Oregon.
- Sturdza, Aleksandr Skarlatoviç, (1857). *Pamyatnik Trudov Provoslavnih Blagovestnikov Russkih 1793 do 1853 goda*, Tip. Gote, Moskva.
- Şvetsov, Sergey Porfireviç, (1900). *Gorniy Altay i ego Naselenie*, Tom I, Tip. Glavnago Upravlenya Altayskago Okruga, Barnaul.
- Şvetsova, Mariya, (1898). "Altayskie Kalmiki", *Zapiski Zapadno-Sibirskogo Otdela İmperatorskogo Russkago Geografiçeskago Obşestva*, Knijka XXIII., Omsk, s. 1-34.
- Taşğıl, Ahmet, (2014). *Gök-Türkler I-II-III*, TTK. Yay, Ankara.
- Taymas, Abdullah Battal, (1988). *Kazan Türkleri*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara.
- Thomsen, Vilhelm, (2011). *Orhon Yazıtları Araştırmaları*, Çev., Vedat Köken, TDK. Yay., Ankara.
- Tkaçenko, Aleksandr Aleksandroviç, (1996). "Tyurkskie Narodi: Vozrojdienie ili Razvitie?", *Etnografiçeskoe Obozrenie*, No. 4, s. 65-75.
- Tokarev, Sergey Aleksandroviç, (1936). *Dokapitalistiçeskie Perejitki v Oyroti*, Sotsialnoe-Ekonomiçeskoe İzdatelstvo, Moskva- Leningrad.

- Tomskaya Guberniya Spisok Naseleñnih Mest po Svedeniyam 1859 goda*, (1868). Peç. MVD., Sankt-Peterburg.
- Topsakal, İlyas, (2018). *Rus Misyoner Kaynaklarına Göre Rus Çarlığı ve Türkler (1552-1917)*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Turan, Süleyman, (2011). *Misyoloji Hıristiyan Misyon Bilimi*, Sarkaç Yay., Ankara.
- Ulalinskaya Jenskaya Obşina Novokreşennih na Altae*, (1863). Tip. Departmenta Udelov, Sankt-Peterburg.
- Umanskiy, Aleksey Pavloviç, (1980). *Teleuti i Russkie v XVII.-XVIII. Vekah*, İzdatelstvo «Nauka» Sibirskoe Otdelenie, Novosibirsk.
- Uydu Yücel, Muallâ, (2007). *İlk Rus Yıllıklarına Göre Türkler*, TTK. Yay., Ankara.
- _____, (2011). “Kalmuklar”, *TDVİA.*, C. XXV., TDV Yay., İstanbul, s. 267-268.
- Ünal, Fatih, (2008). *Sultan Kenesarı*, İlgı Kültür Sanat, İstanbul.
- _____, (2018). “Altay Misyoneri Vasili İvanoviç Verbitski: Hayatı, Misyonerlik Faaliyetleri ve Altay Çalışmaları”, *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 7/17, s. 197-205.
- Verbitskiy, Vasiliy İvanoviç, (1884). “Pamyati Missionera, Protoiereya Stefana Landışeva”, *Tomskie Eparhialnie Vedomosti (Otdel Neoffitsialny)*, No. 17, s. 1-5.
- _____, (1884). *Slovar Altayskogo i Aladagskogo Nareçiy Turkskogo Yazıka*, İzd. Pravoslavnago Missionerskago Obşestva, Kazan.
- _____, (1885). “Oçerk Deyatelnosti Altayskoy Duhovnoy Missii Po Sluçayu Pyatidesyatiletnyago yeya Yubileyu (1830-1880)”, *Pamyatnaya Knijka Tomskoy Gub. 1885g*, Tip.-Lit. Mihaylova i Makuşina, Tomsk, s.142-221.
- _____, (1893). *Altayskie İnorodtsı; Sbornik Etnografiçeskih Statey i İzsledovaniy Altayskogo Missionera, Protoiereya V. İ. Verbitskogo*, Red. A. A. İvanovski, Moskva.

Vernadsky, George, (2007). *Moğollar ve Ruslar*, Çev., Eşref Bengi Özbilen, Selenge Yay., İstanbul.

_____, (2015). *Rusya Tarihi*, Çev., Doğukan Mızrak-Egemen Ç. Mızrak, Selenge Yayınları, İstanbul.

Vlastov, Georgi Kostantinoviç, (1904). “İsaiya”, *Pravoslavnaya Bogoslovskaya Entsiklopediya ili Bogoslovskiy Entsiklopedičeskiy Slovar*, Tom V., Red. Aleksandr Pavloviç Poluhin, Petrograd, s. 1053-1054.

Yablonskiy, Nikolay İoviç, (1903). *Putevoditel po Altayu*, Tip. A. A. Levenson Tomsk.

Yadrintsev, Nikolay Mihayloviç, (1881). “Ob Altaytsah i Çerneviñ Tatarah”, *İzvestiya İmperatorskogo Russkago Geografiçeskago Obşestva*, Tom XVII., S-Peterburg, s. 228-254.

_____, (1891). *Sibirkie İnorodtsı*, İzd. İ. M. Sibiryakova, S. Peterburg.

Yastrebov, İnnokentiy, (1892). *Arhimandrit Makariy, Osnovatel Altayskoy Duhovnoy Missii, Kratkie Svedeniya o Ego Jizni i Deyatelnosti*, Tip. A. Katanskogo i Ko, S. Peterburg.

_____, (1898). *Missioner Visokopreosvyaşenneyşiy Vladimir Arhiepiskop Kazanskiy i Sviyajskiy: İssledovanie po İstorii Razvitiya Missionerstva v Rossii*, Tipografıya İmperatorskogo Universiteta, Kazan 1898.

Znamenskiy, Petr Vasilyeviç, (1901). *Neskolko Meterialov dlya İstorii Altayskoy Missii i Uçastiya v yeyö Delah N. İ. İlminskogo*, Tip. İmperatorskago Universiteta, Kazan.

4. Elektronik Kaynaklar

https://rosstat.gov.ru/free_doc/new_site/perepis2010/perepis_itogi1612.htm
(15.01.2021).

<https://www.pravenc.ru/text/2561396.html> (05.02.2022)

https://ebible.org/pdf/turev/turev_JHN.pdf s. 45-46 (30.10.2022)

https://bigenc.ru/religious_studies/text/3623271 (25.10.2022)

<https://azbyka.ru/days/ikona-iverskaja> (05.11.2022)

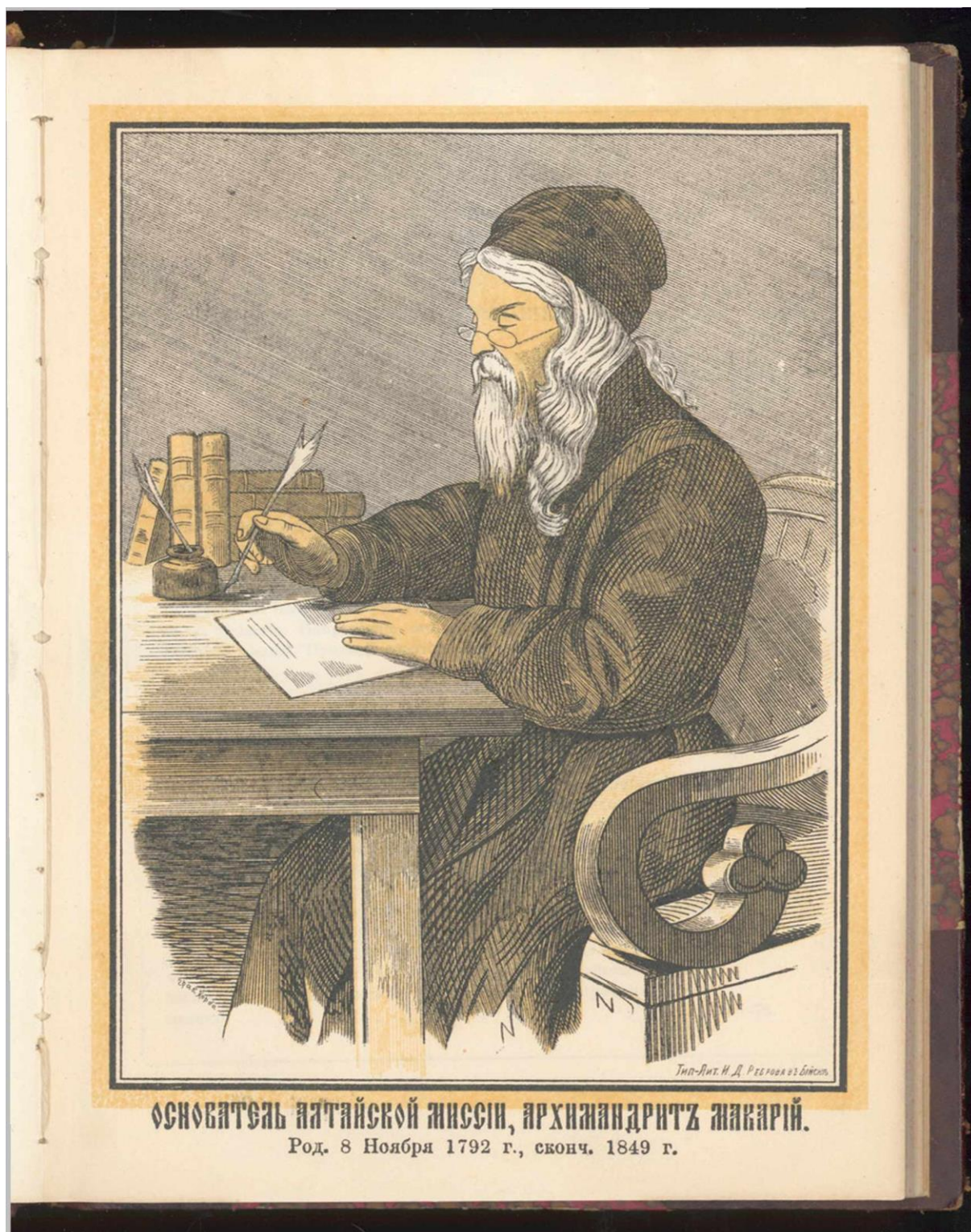
<https://azbyka.ru/mitropolit> (10.04.2023)

https://ebible.org/pdf/turev/turev_JHN.pdf (02.06.2023)

https://halkdilinde.com/pdf/01_Matta.pdf (07.06.2023)

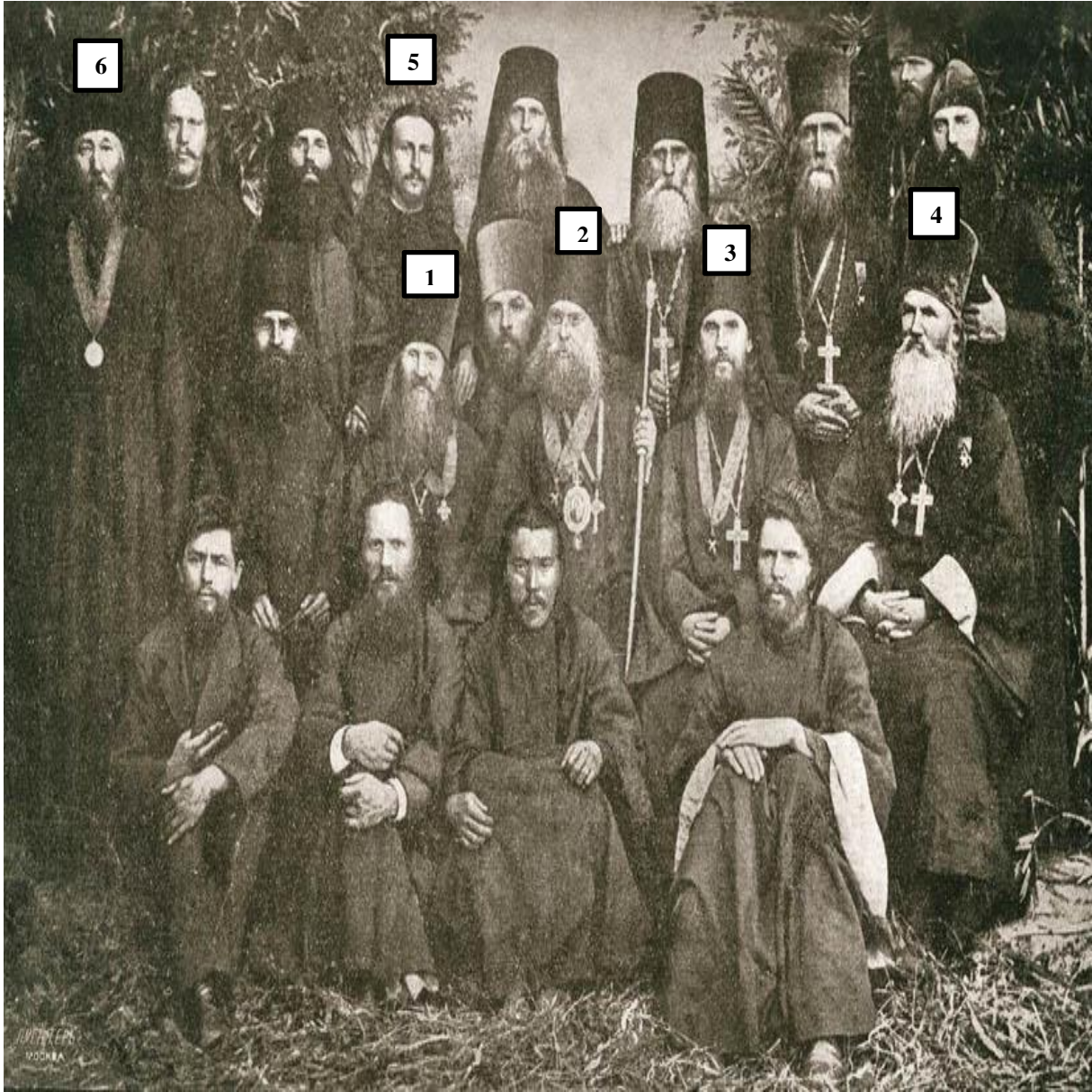
EKLER

Ek-1. Altay Dinî Misyonu Kurucusu Makariy Gluharev⁶⁰².

⁶⁰² Innokentiy Yastrebov, *Arhimandrit Makariy, Osnovatel Altayskoy Duhovnoy Missii, Kratie Svedeniya o Ego Jizni i Deyatelnosti*, Tip. A. Katanskogo i Ko, S. Peterburg 1892

Ek-2. Vladimir Petrov Dönemi Altay Misyonerleri⁶⁰³.

- 1- Stefan Landısev
- 2- Vladimir Petrov
- 3- Makariy Nevskiy
- 4- Vasiliy Verbitskiy
- 5- Filaret Sinkovskiy
- 6- Mihail Çevalkov

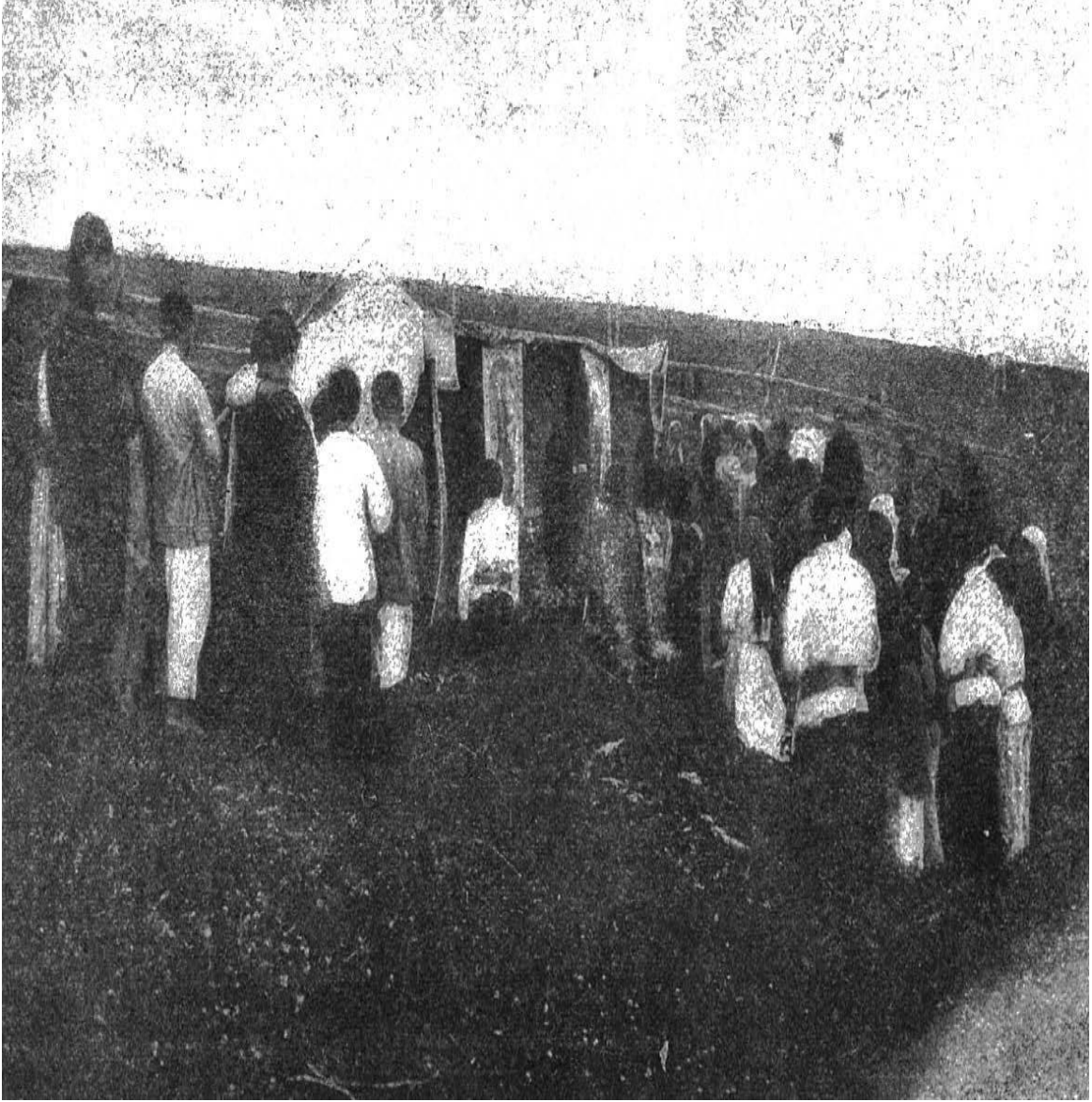
⁶⁰³ Aleksandra İvanovna Makarova, *Apostolı Altaya*, Tip. Mirny Trud, Harkov 1909.

Ek-3. Makariy Nevskiy adırda bir Altay Trk ile⁶⁰⁴.

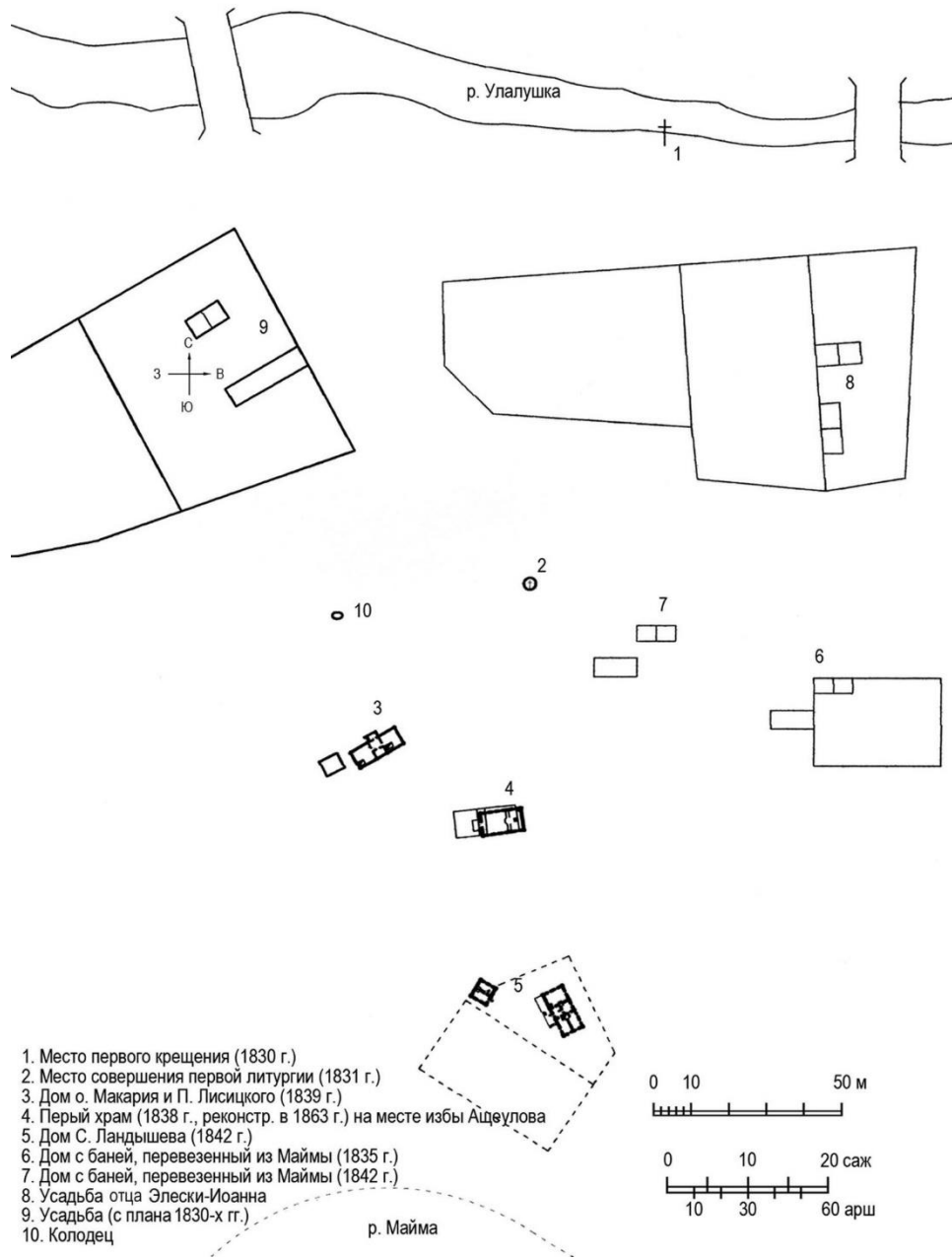
⁶⁰⁴ Aleksandra İvanovna Makarova, *Apostoli Altaya*.

Ek-4. Altay Dinî Misyonu'nun Seyyar Kiliselerinden bir görüntü⁶⁰⁵.

⁶⁰⁵ Yuriy Kreydun, "Pohodne Hramı Altayskoy Duhovnoy Missii", *Antropologičeskiy Forum*, No 14.

Ek-5. Altay Dinî Misyonu Merkezi Ulala'nın 1844 yılı misyoner yerleşkesi planı⁶⁰⁶.

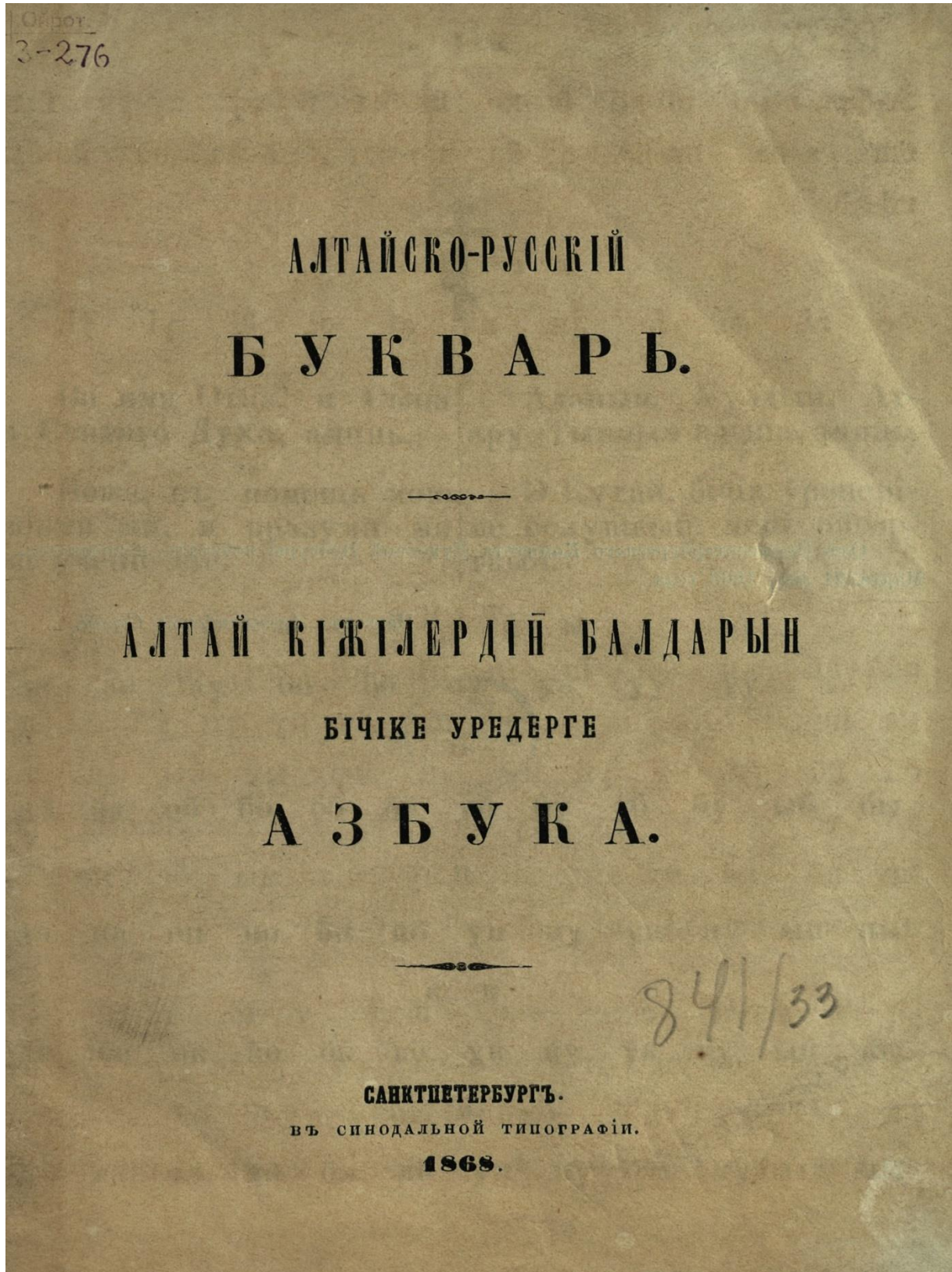
⁶⁰⁶ Yuriy Aleksandrovič Kreydun, *Hrami, Stani i Monastiri Altayskoy Duhovnoy Missii: Çerteji, Panorami, 3D-Modeli.*

Ek-6. Altay Misyonu'na bağlı ulışman Manastırı⁶⁰⁷

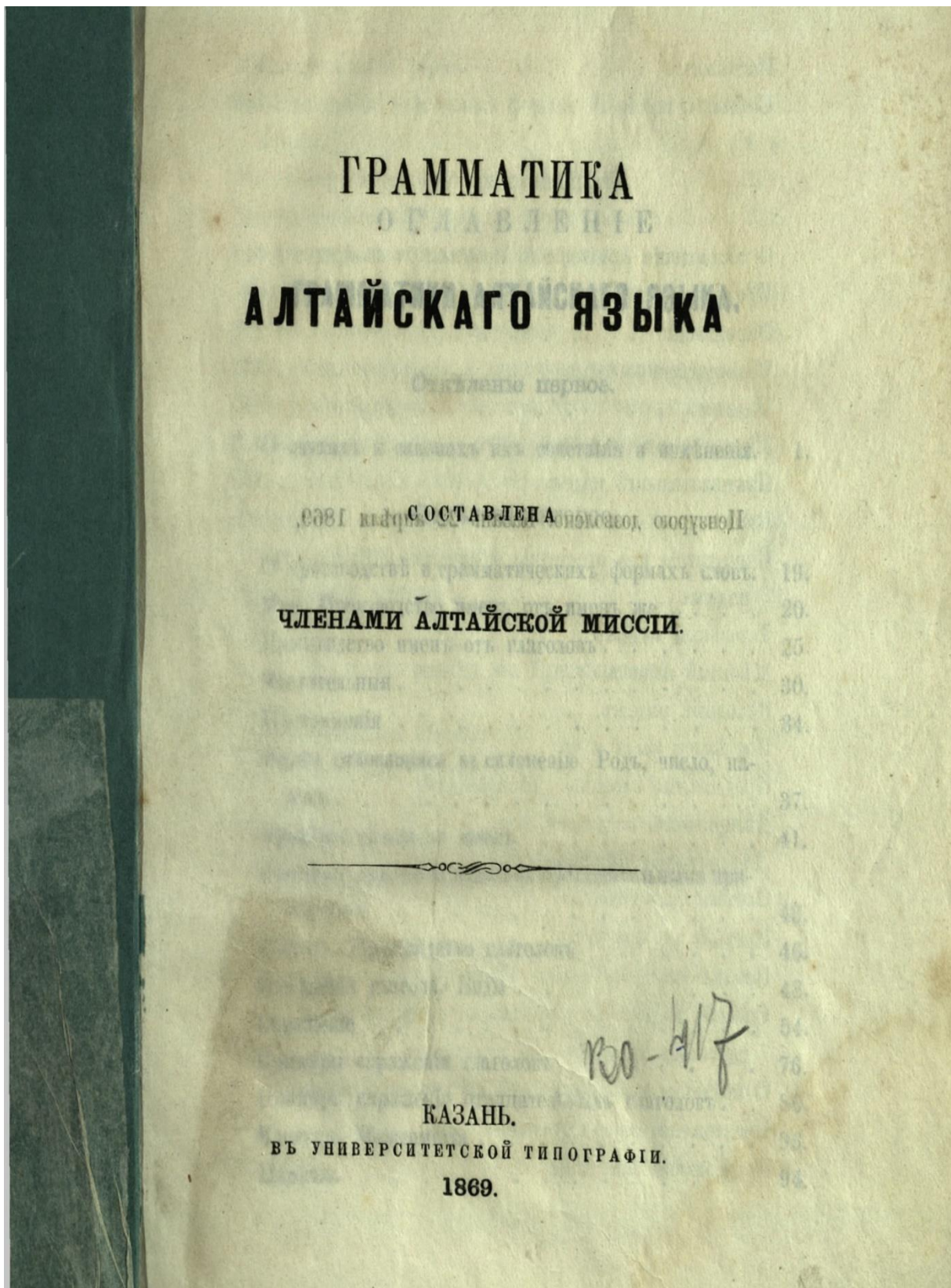

⁶⁰⁷ Yuriy Aleksandrovi Kreydun, "Manastiri Altayskoy Duhovnoy Missii vo Vtoroy Polovine XIX- Pervoy Treti XX v.", *İstoriya Altayskogo Kraya XVIII-XX vv.*

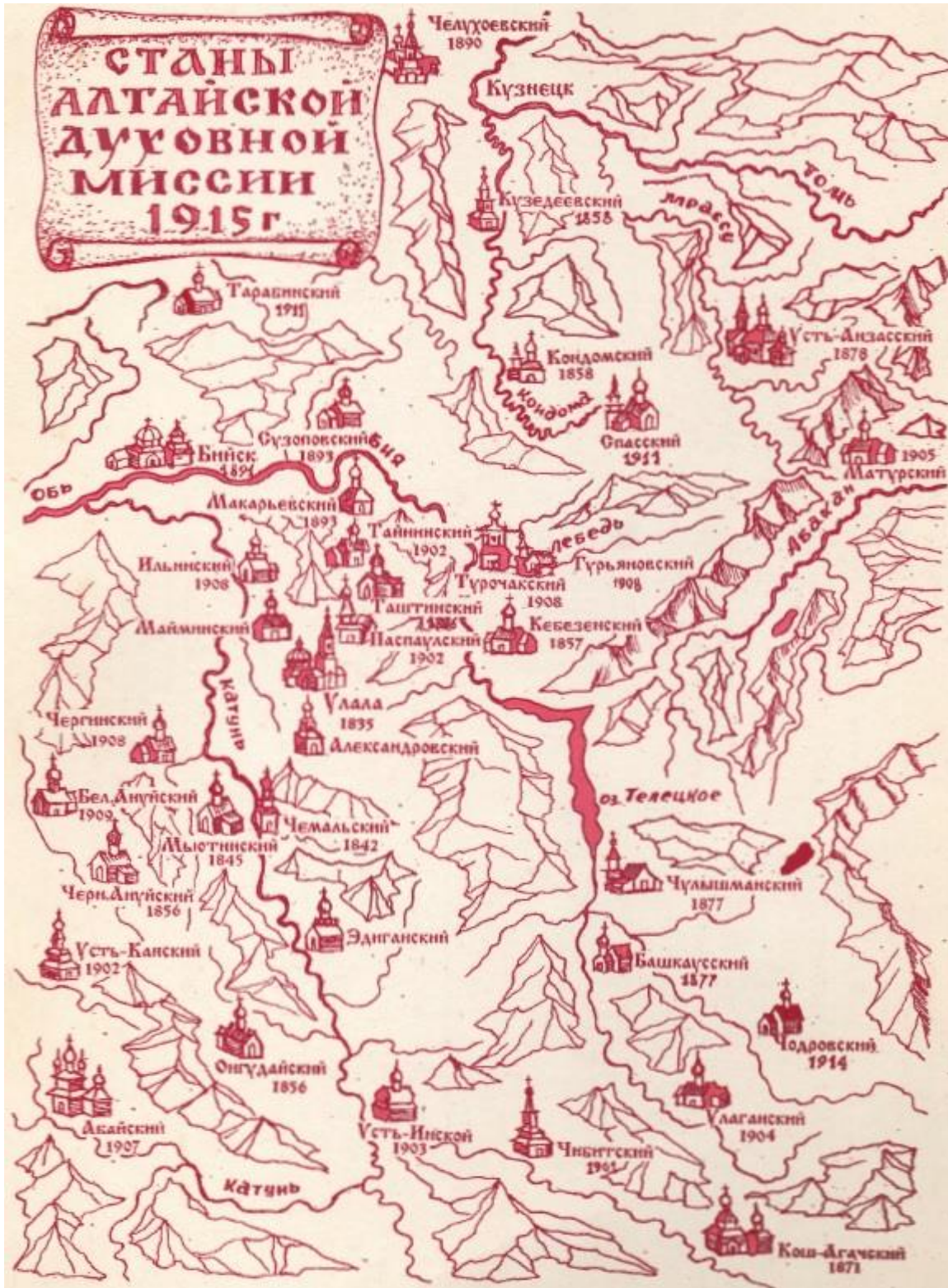
Ek-7. Vladimir Petrov dönemi misyoner okullarında okutulan Altay Türkçe-Rusça Okuma Kitabı.

Ek-8. Altay Misyonerleri tarafından derlenen Altay Dili Gramer kitabı.

Ek- 9. Altay Dinî Misyonu Misyonerlik Şubeleri’ni gösteren yerleşim yeri planı⁶⁰⁸.

⁶⁰⁸ Dimitriy Vladimiroviç Arzyutov, "Hristianstvo v Gornoy Tayge: O Poryadke Prosatranstva i Diskursa v Religioznoy Obraşenii Şortsev i Severnih Altaytsev", *Sibir v Kontekste Russkoy Modeli Kolonizatsii (XVII-naçalo XX v.)*.

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı	Harun ARSLANTÜRK
Yabancı Dili	İngilizce-Rusça
Orcid Numarası	0000-0003-4010-1511
Ulusal Tez Merkezi Referans Numarası	10335492
Lise	Hanak Lisesi
Lisans	Ordu Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
Yüksek Lisans	Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı
Mesleki Deneyim	Ardahan Üniversitesi İBEF. Tarih Bölümü Arş. Gör. (2016-...)
Akademik Çalışmalar	<ol style="list-style-type: none">1. Arslantürk, Harun, (2016). “Heinrich Von Staden, Korkunç Ivan Zamanında Rusya”, Çev. Serkan Acar-Gülşah Hasgüçmen. <i>Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi</i>, 1(1), 252-256. (Uluslararası) (Hakemli) (MAKALE Kitap Kritiği) (Yayın No: 3582634).2. Arslantürk, Harun, (2019). “Rus Kozakları ve Ardahan’daki Faaliyetleri”, <i>100. Yılında Ardahan Kongreleri Uluslararası Sempozyumu</i>, 505-519. (Tam Metin Bildiri), (Yayın No:5578682).3. Arslantürk, Harun (2019). “Sibir Hanlığı Tarihinin İnşasında Bir Kaynak Tahlili: Stroganov Kroniği”, <i>Genel Türk Tarihi Kaynakları: Ordu Çalıştayı Bildirileri</i>, Ed. Mehmet Alpargu, Fatih Ünal, Murat Özkan, Mesut Karakulak, Ordu Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Ordu, s. 339-347.4. <i>Sibir Hanlığı Kronikleri I Yesipov Kroniği</i>, (2020). Tercüme

	<p>ve Notlandırma., Fatih Ünal, Murat Özkan, Mesut Karakulak, Zafer Sever, Harun Arslantürk, Ötüken Neşriyat, İstanbul.</p> <p>5. <i>Sibir Hanlığı Kronikleri II Stroganov Kroniği</i>, (2020). Tercüme ve Notlandırma., Fatih Ünal, Murat Özkan, Mesut Karakulak, Zafer Sever, Harun Arslantürk, Ötüken Neşriyat, İstanbul.</p> <p>6. <i>Sibir Hanlığı Kronikleri III Remezov Kroniği</i>, (2020). Tercüme ve Notlandırma., Fatih Ünal, Murat Özkan, Mesut Karakulak, Zafer Sever, Harun Arslantürk, Ötüken Neşriyat, İstanbul.</p> <p>7. Arslantürk, Harun, (2020). “Vladimir İvanoviç Alekseevski’nin Raporuna Göre 1891 Yılında Ardahan’da Gerçekleşen Difteri Salgını”. <i>Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi</i>, 5 (1), 215-240. (Yayın No: 6299516).</p> <p>8. Arslantürk, Harun, (2020). “Rus Çarlığı’nın İdeolojik Baskı Aygıtına Bir Örnek: Altay Dinî Misyonu’nun Eğitim Faaliyetleri”. <i>Türkiye Rusya Araştırmaları Dergisi</i> (3), 79-93. (Yayın No: 6350801).</p> <p>9. Arslantürk, Harun, (2021). “Obzor Karsskoy Oblasti’ye Göre 1894-1912: Çarlık Rusya Dönemi Ardahan’da Veterinerlik Faaliyetleri”, <i>İstiklâlinin 100. Yılında Ardahan</i>, Paradigma Akademi, Editör: Mirza Polat, Basım sayısı:1, Sayfa Sayısı 594, ISBN:978-625-8009-66-8, Türkçe (Bilimsel Kitap), (Yayın No: 7362982).</p> <p>10. Arslantürk, Harun, (2021). “Sibir Kroniklerinde Ben / Öteki ve Ötekileş(tir)me”, <i>Uluslararası Çağdaş Türklük Araştırmaları Sempozyumu</i> (21-24 Eylül 2021) (Sözlü Sunum).</p>
--	---

